

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

ВІСНИК

СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИПУСК 10

ТОМ 2

**ВІННИЦЯ
2018**

ДонНУ імені Василя Стуса Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 2/Ред. кол. Хаджинов І.В. та ін. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – 196 с.

Редакційна колегія

Вісника студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса

Головний редактор – Хаджинов І. В., д.е.н., професор

**Амелічева Л. П., к.ю.н., доцент
Велигодська А. К., старш. виклад.
Ветров О. С., старш. виклад.
Попов В. Ю., д. філос. н., професор
Дороніна О. А., д.е.н., професор
Жильцова С. В., к.х.н., доцент**

**Залужна О. О., к.філол.н.
Кокорський В. Ф., к.і.н., доцент
Мартинець Л. А., д.пед.наук., доцент
Фурса С. Є., к. т. н., доцент
Ситар Г. В., к.філол.н., доцент**

Роботи друкуються в авторській редакції, в збірці максимально зменшено втручання в обсяг та структуру відібраних до друку матеріалів. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, що надано в рукописах, та залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на ті чи інші питання. Прізвища та ініціали наукового керівника – підкреслені.

Друкується за рішенням Вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса, протокол № 4 від «03» грудня 2018 р.

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2018

© Студентське наукове товариство, 2018

ISSN (print) 2617 – 0914

ISSN (online) 2617 - 0922

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к. 611; тел.: (0432) 50-89-37; e-mail: immilt.div@donnu.edu.ua, <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua>

Історія, філософія, право

<i>Густера Н. О.</i> Законодавче визначення ліцензування господарської діяльності та надання інформації про отримані ліцензії.....	6
<i>Суханова А. О.</i> Дискримінаційні прояви в мережі Інтернет: сучасні виклики та засоби протидії.....	12
<i>Тихомиров А. О.</i> Перебудова в документальному фільмі ВВС «Друга руська революція».....	18
<i>Чорний М. Д.</i> Правовий режим земель сільськогосподарських товаровиробників.....	21
<i>Шмига Г. С.</i> Поняття господарської діяльності у сфері експорту зерна.....	24

Філологія

<i>Безвезюк К. В.</i> Структура композитів на позначення людини у творах Томаса Манна.....	29
<i>Бовсуновська Ю. В.</i> Лінгвістичні особливості австрійського варіанту німецької мови.....	32
<i>Буряченко О. П.</i> Обставинні словосполучення як окремий тип семантико-синтаксичних відношень.....	37
<i>Гайшинець В. А.</i> Поезія Василя Стуса в російських перекладах: змістовий та смисловий вимір.....	42
<i>Гордєєва К. І.</i> Про особливості реалізації модальної семантики.....	46
<i>Кирилюк Д. Д.</i> Абревіатури у складі будівельних терміносистем (на матеріалі сучасних французької та російської мов).....	49
<i>Кожеймяк Г. С.</i> Художня своєрідність образу «істинного християнина» у ліриці Григорія Сковороди.....	53
<i>Крячек О. С.</i> Запозичення гастрономічної лексики в сучасній французькій та російській мовах.....	58
<i>Кушнір А. Г.</i> Лексико-семантичні особливості слоганів територіального маркетингу на матеріалі німецького і українського туристичного дискурсу.....	63
<i>Малахова А. А.</i> Лексико-семантичні та структурні особливості вживання зоопонімів у романі-фентезі Дж. Мартіна «Пісня льоду та вогню: Гра Престолів».....	67
<i>Манько О. С.</i> Структурно-семантичний та функціональний аналіз дієслів, що позначають просторове переміщення людини на землі, у повітрі та у воді (на матеріалі англійської та української мов).....	71
<i>Маркова Т. О.</i> Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування.....	75
<i>Панасюк І. О.</i> Право як соціокультурний феномен.....	79
<i>Пересада Є. І.</i> Структурні особливості складних іменників у романі Е. М. Ремарк «Три товариші».....	82
<i>Ревенко Д. О.</i> Структурні особливості іменникових композитів з англіцизмами у їхньому складі у сучасній німецькій мові.....	86

<i>Сакко Исса. Поэтика повтора (на матеріалі розповіді А. П. Чехова «Іонич»).....</i>	90
<i>Сас А. А. Художня своєрідність біблійної тематики у збірці «Палімпсести» Василя Стуса.....</i>	94
<i>Серафимова Д. М. Жанрово-стильові особливості малої прози Михайла Коцюбинського .....</i>	97
<i>Серікова Л. О. Жіночий бунт як реалізація впливу кризової доби та проблема гендеру у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» .....</i>	101
<i>Симоненко Л. М. Способи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у французькій і англійській мовах.....</i>	106
<i>Тютюнник Д. С. Ознаки жіночого та чоловічого мовлення в публіцистичному дискурсі (на матеріалі газети «День») .....</i>	110
<i>Уманець С. В. Проблема творчої реалізації митця у драмі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» .....</i>	114
<i>Чорна К. М. Динаміка системи жіночих імен м. Волновахи Донецької області за період з 1980 р. до 2018 р.....</i>	118
<i>Шаповалова О. С. Оптимізація використання інформаційних технологій у навчальній і самостійній роботі студентів .....</i>	122
<i>Шевцова Д. А. Способи відтворення реалії при перекладі творів дитячої і юнацької літератури з німецької українською мовою .....</i>	127

Природничі та технічні науки

<i>Вакуленко Ю. О. Роль прес-кліпінгу в рекламній діяльності підприємства .....</i>	132
<i>Волошанов О. В., Казьонна Д. В. Розробка мобільного додатку для відстеження витрат .....</i>	135
<i>Дзигора К. Р. Формирование портфолио и рейтинга студента на основе практических, научных и квалификационных работ .....</i>	140
<i>Кичак О. О. Чужорідний для України інвазійний вид мінуючої молі каштанів <i>Cameraria ohridella</i> .....</i>	145
<i>Мулярчук О. П. Особливості розробки та використання підсистеми обліку академічної успішності студентів .....</i>	149
<i>Сарахман М. О., Франков С. С. Лімнофільна група орнітофауни Немирівського району вінницької області на прикладі комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище».....</i>	153

Економічні науки

<i>Бондар А. І. Корпоративна культура як сучасний метод мотивації персоналу.....</i>	158
<i>Бурдіна М. Ю. Аналіз стану транспортної безпеки України .....</i>	162
<i>Горбачова А. Д. Модель процесу вибору обладнання з різними періодами експлуатації .....</i>	166

<i>Дем'янова Ю. О.</i> Автоматизовані системи управління як невід'ємний елемент розвитку глобальних торговельно-роздрібних мереж.....	170
<i>Дем'яненко К. О.</i> Наслідки та причини активізації трудової міграції в Україні	175
<i>Донюк О. А.</i> Про застосування МАІ для прийняття оптимального рішення вибору вишу в умовах багатокритеріальності.....	179
<i>Короленко В. О.</i> Особливості обліку основних засобів за національними та міжнародними стандартами	183
<i>Короленко В. О., Порошина О. В.</i> Приватні грошові перекази в Україну як аспект фінансової безпеки держави.....	187
<i>Шатківська А. С.</i> Про застосування методу TOPSIS для прийняття оптимальних рішень споживачами	192

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, ПРАВО

УДК 346.1:005.591.43

ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОТРИМАНІ ЛІЦЕНЗІЇ

Н. О. Густера, Ю. М. Павлюченко

Анотація. У статті проаналізовано положення нормативно-правових актів, що містять визначення ліцензування господарської діяльності, а також позиції вчених стосовно тлумачення цього поняття. Досліджено практику надання державними органами інформації про отримані суб'єктами господарювання ліцензії. Застосовуючи метод спостереження, діалектичний і формально-юридичний методи виявлено деякі теоретичні та практичні недоліки. В результаті дослідження запропоновано авторське визначення поняття «ліцензування» та розроблено на його основі визначення поняття «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг», а також внесено ряд пропозицій щодо забезпечення надання інформації про отримані ліцензії.

Ключові слова: ліцензування, ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг, державне регулювання, фінансові послуги, ліцензія.

Паралельно з розвитком ринкової економіки України на відповідному рівні має розвиватися державне регулювання господарської діяльності. Одним з дієвих засобів державного регулювання виступає ліцензування. Проте застосування цього засобу державного регулювання, у тому числі, у сфері фінансових послуг, ускладнене відсутністю єдиного понятійного апарату. Реалії також вказують на наявні труднощі з отриманням інформації зацікавленими особами про ліцензії суб'єкта господарювання, що пов'язане з невиконанням приписів, зумовлених змінами до законодавства у цій сфері.

Ліцензування як засіб державного регулювання визначається у Господарському кодексі України (далі – ГК України) та Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (далі – Закон про ліцензування). Ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг передбачено Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі – Закон про фінансові послуги). Відносини ліцензування також регулюються чисельними підзаконними нормативно-правовими актами. Проте єдиного уніфікованого визначення поняття «ліцензування» у законодавстві не закріплено, а поняття «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг» взагалі відсутнє.

Сфера ліцензування неодноразово виступала предметом досліджень науковців, таких як: Є. В. Авер'янової, А. А. Баженової, Н. В. Барахтян, Е. Е. Бекірової, С. С. Вітвіцького, О. В. Кашперського, І. В. Солошкіної, І. А. Шамрай, Л. В. Шестак, А. І. Шпомер та ін. Однак, одноставного погляду на визначення «ліцензування» у наукових колах також не сформовано; поняття ж «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг» досліджувалось мало. У зв'язку з цим, виникає потреба в ґрунтовному дослідженні цих понять та розробці пропозицій щодо їх актуальних визначень.

Метою статті є конкретизація визначення поняття «ліцензування», розробка на його основі визначення поняття «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг» та внесення пропозицій щодо забезпечення надання інформації про отримані ліцензії.

Зміст поняття ліцензування розкривається у ст. 1 Закону про ліцензування, а саме зазначається, що ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

Майже ідентичне визначення міститься в ст. 14 ГК України, яка закріплює, що ліцензування є засобом державного регулювання у сфері господарювання, спрямованим на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

До набрання чинності у 2015 році Законом про ліцензування діяв Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», котрий визначав досліджуване поняття наступним чином: ліцензування – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування. Таке визначення не було коректним з наукової та правозастосовної точки зору, адже містило лише перелік процедур органу ліцензування, не розкривало сутності та значення ліцензування господарської діяльності.

Нормативно-правові акти, які регулюють окремі види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, інакше тлумачать поняття ліцензування.

Наприклад, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає ліцензування зовнішньоекономічних операцій як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів (ст. 16). Ліцензування освітньої діяльності – це процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов (ст. 43 Закону України «Про освіту»). Натомість у Законі України «Про телебачення і радіомовлення» та Законі України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» ліцензування розглядається як перелік процедур органу ліцензування.

Викладене свідчить про відсутність законодавчої єдності у визначенні ліцензування. Це може свідчити про недосконалість понятійного апарату, відсутність узгодженості та застарілість норм, а як наслідок зниження ефективності законодавства.

У продовження аналізу потрібно зазначити, що Закон про фінансові послуги не містить визначення ані загального терміну «ліцензування» ані спеціального – «ліцензування фінансових послуг». Тому обґрунтованим вважається приведення існуючих норм у відповідність до чинного Закону про ліцензування з урахуванням особливостей відповідної сфери господарської діяльності, а також розроблення спеціального визначення «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг» та закріплення його у відповідному Законі.

В наукових роботах можна зустріти різні тлумачення поняття ліцензування. Наприклад, О. В. Кашперський робить висновок, що ліцензування полягає в установленні правового режиму здійснення окремих видів господарської діяльності лише при наявності спеціальних дозволів (ліцензій), виданих уповноваженими органами державної виконавчої влади при додержанні певних умов.

Таке визначення дослідник отримав у результаті дослідження поняття «ліцензія», адже вважає, що визначення поняття та юридичного змісту ліцензування як особливої адміністративної, управлінської процедури, яка здійснюється у передбачених законом випадках, можливе лише через з'ясування поняття ліцензії [1, с. 1168–1169].

Слід зауважити, що на момент проведення дослідження О. В. Кашперським діяв Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», в якому ліцензія визначалася як документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов. Наразі, у зв'язку з розвитком автоматизованих систем та прийняттям нового Закону про ліцензування, визначення поняття ліцензії принципово змінилося. Так, в чинному законі ліцензія розглядається як запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний

державний реєстр) про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

За останні десятиліття, з приводу визначення ліцензування, дослідниками постійно ведеться розгорнута наукова полеміка, що означає, з однієї сторони, багатогранність даного поняття, а з іншої відсутність єдності у поглядах. У 2004–2006 рр. декілька науковців захистили свої дисертації у сфері ліцензування, при цьому кожен відстоював власний підхід до визначення основного поняття.

Наприклад, С. С. Вітвіцький розглядав ліцензування як об'єкт державного контролю і визначав, що ліцензія є важливим засобом управлінського впливу, індивідуальним регулятором суспільно значимої поведінки у сфері підприємницької діяльності [2, с. 7]. Однак таке визначення доцільніше було б застосовувати до поняття ліцензування.

Л. В. Шестак у своєму дослідженні з'ясувала належність інституту ліцензування до певної галузі права, у результаті чого прийшла до висновку, що ліцензування є комплексним правовим інститутом, оскільки поєднує в собі норми адміністративного та цивільного права [3, с. 9]. З таким висновком важко погодитись, адже цивільне законодавство на чолі з Цивільним кодексом України не регулює відносини ліцензування.

У дисертаційній роботі А. І. Шпомер зазначає, що ліцензування господарської діяльності – це діяльність уповноважених державою органів щодо надання у встановленому порядку суб'єктам господарювання дозволів на здійснення, за певних (ліцензійних) умов, передбачених законом видів господарської діяльності та забезпечення додержання ліцензіатами ліцензійних умов, спрямована на захист прав і законних інтересів громадян та організацій, навколишнього природного середовища, а також забезпечення безпеки держави [4, с. 9–10].

На думку Е. Е. Бекірової ліцензування певних видів господарської діяльності являє собою багатоаспектне поняття, а саме: елемент легітимації суб'єктів господарської діяльності; умову здійснення певних видів господарської діяльності; підставу виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; елемент механізму реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність; засіб державного регулювання господарської діяльності [5, с. 3].

Аналізуючи наведені дефініції, можна погодитися, що ліцензування є багатоаспектним поняттям, проте жодне з них не є загальним та цілісним. Сучасні дослідники рухаються у напрямку максимальної конкретизації та розкриття всіх аспектів цього поняття.

Саме таку мету мав Н. В. Барахтян, котрий пропонує наступне визначення: ліцензування – це засіб державного регулювання у сфері господарювання, спрямований на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист інтересів усіх суб'єктів такої діяльності, який виявляється у діяльності уповноважених органів, спрямованої на видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів та копій ліцензій, ведення ліцензійних справ та забезпечення функціонування ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов та органами ліцензування законодавства у сфері ліцензування, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [6, с. 79]. Однак, помилково вважати, що ліцензування спрямоване на захист лише інтересів суб'єктів такої діяльності, адже мета ліцензування полягає і в захисті інтересів споживачів, суспільства і держави в цілому. Також помилково акцентувати увагу тільки на діяльності уповноважених органів, адже суб'єкт господарювання, який бажає отримати ліцензію також бере участь у процедурі ліцензування, як мінімум ініціює виникнення відносин ліцензування. «Видача дублікатів та копій ліцензій» на сьогодні вже не є змістом діяльності через запровадження електронної ліцензії у вигляді запису в Єдиному державному реєстрі.

Актуальне нині визначення надає у своїх дослідженнях Є. В. Авер'янова, вказуючи, що ліцензування господарської діяльності – це засіб державного регулювання господарської діяльності, виражений у комплексі дій уповноважених органів державної влади щодо офіційного визнання відповідності суб'єкта господарювання умовам та характеристикам, необхідним для здійснення певного виду господарської діяльності та подальшого контролю за дотриманням ліцензійних умов [7, с. 62]. Проте це визначення не розкриває значення та сутності досліджуваного явища.

Проведений аналіз поняття ліцензування дозволяє погодитися з А. А. Баженовою, котра у дисертаційному дослідженні приходиться до висновку, що ліцензування може розглядатися у різних аспектах, як: 1) діяльність уповноважених органів; 2) система правовідносин; 3) правовий режим – засіб державного регулювання господарської діяльності; 4) правовий інститут. Всі ці аспекти є вірними і не суперечать один одному, відображаючи поняття ліцензування господарської діяльності з різних сторін, водночас їх виділення і правильне визначення залежно від ситуації дозволяє найбільш повно і комплексно охарактеризувати і дослідити ліцензування господарської діяльності [8, с. 46].

З урахуванням викладеного пропонується універсальне визначення поняття ліцензування, котре буде об'єднувати в собі всі вказані аспекти та розкривати його сутність і значення. Отже, ліцензування – це засіб державного регулювання господарської діяльності, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів, що досягається шляхом взаємодії уповноважених органів державної влади з суб'єктами господарювання в процесі визнання відповідності останніх ліцензійним умовам, встановленим для конкретних видів господарської діяльності, та подальшого контролю за дотриманням цих ліцензійних умов. Дане визначення пропонується закріпити в Законі про ліцензування, а всі інші нормативно-правові акти привести у відповідність до нього.

Специфіка ліцензування у сфері надання фінансових послуг полягає в тому, що за своєю суттю воно майже прирівнюється до реєстрації юридичної особи, оскільки для початку здійснення операцій на ринках фінансових послуг фінансові установи зобов'язані пройти процедуру та отримати ліцензію. Отримана ліцензія є не лише підтвердженням правоздатності цієї фінансової установи, але й впливає на її дієздатність, на чому наголошує у своїй дисертації І. А. Шамрай [9, с. 16].

І. В. Солошкіна робить висновок, що змістом ліцензування діяльності фінансових установ є відносини між компетентними органами влади та фінансовими установами щодо визнання за останніми у встановленому законом порядку права на здійснення конкретних видів фінансової діяльності, зокрема щодо надання фінансових послуг. При цьому головним завданням ліцензування діяльності фінансових установ авторка вважає захист інтересів держави та громадян шляхом встановлення з боку держави певних умов і правил здійснення окремих видів фінансової діяльності [10, с. 67].

На думку Є. Авер'янової, яка зазначає, що нормативно-правові акти, які визначають спеціальні правила, умови, порядок ліцензування у певних галузях, повинні містити тлумачення понять стосовно конкретної галузі, допустимим є дублювання визначень загальних понять, але такі акти не повинні давати термінологію, альтернативну закріпленій Законом про ліцензування [7, с. 61]. Поділяючи таку позицію, до Закону про фінансові послуги можна пропонувати внести визначення поняття «ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг», яке буде розкривати сутність, специфіку та завдання ліцензування.

Зокрема, ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг можна визначити як засіб державного регулювання господарської діяльності фінансових установ, спрямований на захист економічних і соціальних інтересів держави та споживачів фінансових послуг, що полягає у взаємодії органу ліцензування з фінансовою установою щодо надання установі прав на здійснення визначених законом фінансових операцій та подальшого контролю за дотриманням ліцензійних умов.

Заміна паперової форми ліцензії її електронним аналогом – записом у Єдиному державному реєстрі (який є підтвердженням права на провадження відповідної господарської діяльності), породжує питання інформування загалом про пройденої процедуру ліцензування. Так, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про реєстрацію) п. 45 ч. 2 ст. 9 передбачено, що в Єдиному державному реєстрі містяться відомості про ліцензування виду господарської діяльності суб'єкта господарювання, а саме: 1) вид господарської діяльності, на який видано ліцензію; 2) найменування та ідентифікаційний код органу ліцензування, що прийняв рішення про видачу ліцензії; 3) дата і номер рішення органу ліцензування про надання та відмову у наданні ліцензії (із зазначенням підстави для такої відмови); 4) відомості про місця та засоби провадження ліцензіатом виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, подання яких органу ліцензування передбачено ліцензійними умовами; 5) підстави, дата і номер рішення про анулювання ліцензії, дата набрання ним чинності; 6) дата видачі ліцензії.

Проте насправді в Єдиному державному реєстрі ці відомості не відображаються. Крім того, відсутнє навіть віконце для відображення цієї інформації. Це може свідчити про повільне реагування державних органів на новели законодавства, адже після зазначених змін до законів цей запис є єдиним легальним підтвердженням наявності у суб'єктів господарювання законних підстав для провадження діяльності, яка підлягає ліцензуванню.

Розглядаючи це питання в межах обраної теми – ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг – було виявлено офіційний сайт органу ліцензування у цій сфері – Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). І лише в результаті детального його дослідження знайдено примітивний, з технічної точки зору, Державний реєстр фінансових установ, в якому можна ознайомитися з наявними у конкретних юридичних осіб ліцензіями.

Доступ до таких важливих даних видається надто складним та потребує застосування додаткових знань та зусиль, в той час як у ст. 11 Закону про реєстрацію прямо вказано, що відомості про видані документи дозвільного характеру та ліцензії надаються у вигляді безоплатного доступу через портал електронних сервісів Єдиного державного реєстру.

Вбачається, що цей недолік може бути вирішено за два кроки. По-перше, вдосконалення інформаційної системи шляхом додавання відповідних віконць для розміщення інформації про ліцензування видів господарської діяльності. По-друге, організація органом ліцензування процедури внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру або, як варіант, синхронізація Державного реєстру фінансових установ з Єдиним державним реєстром, що буде полягати у «підтягуванні» актуальної інформації стосовно ліцензії.

У результаті проведеного наукового дослідження доведено необхідність узгодження положень нормативно-правових актів у сфері ліцензування щодо визначення поняття «ліцензування» і зроблено низку узагальнень, прийняття яких сприятиме впровадженню єдиного визначення цього поняття та виконанню вимог законодавства щодо інформації про отримані ліцензії.

Запропоновано визначати ліцензування як засіб державного регулювання господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів, що досягається шляхом взаємодії уповноважених органів державної влади з суб'єктами господарювання в процесі визнання відповідності останніх ліцензійним умовам, що встановлені для конкретних видів господарської діяльності, та подальшого контролю за дотриманням цих ліцензійних умов.

На підставі цього розроблено визначення ліцензування господарської діяльності у сфері фінансових послуг як засіб державного регулювання господарської діяльності фінансових установ, спрямований на захист економічних і соціальних інтересів держави

та окремих споживачів, що полягає у взаємодії органу ліцензування з фінансовою установою з приводу надання останній прав на здійснення визначених законом операцій та подальшого контролю за дотриманням ліцензійних умов.

Запропоновано забезпечити інформування про ліцензії суб'єкта господарювання шляхом додавання відповідних віконць для розміщення інформації про отримані ліцензії в Єдиному державному реєстрі, а також організувати внесення відповідних записів до Реєстру органом ліцензування або синхронізувати Державний реєстр фінансових установ, де наразі міститься інформація про ліцензії, з Єдиним державним реєстром. Це дозволить подолати невідповідність порядку розкриття органом ліцензування інформації про ліцензії вимогам законодавства.

Аннотация. В статье проанализированы положения нормативно-правовых актов, содержащих определения лицензирования хозяйственной деятельности, а также позиции ученых относительно толкования этого понятия. Исследовано практику предоставления государственными органами информации о полученных субъектами хозяйствования лицензиях. Применяя метод наблюдения, диалектический и формально-юридический методы выявлены некоторые теоретические и практические недостатки. В результате исследования предложено авторское определение понятия «лицензирование» и разработано на его основе определение понятия «лицензирование хозяйственной деятельности в сфере финансовых услуг», а также внесен ряд предложений касательно предоставления информации о получении лицензии.

Ключевые слова: лицензирование, лицензирования хозяйственной деятельности в сфере финансовых услуг, государственное регулирование, финансовые услуги, лицензия.

Abstract. The article analyzes the provisions of legal acts containing the definition of licensing of economic activity, as well as the position of scientists on the interpretation of this concept. The practice of providing information on licenses received by business entities by state bodies is investigated. Applying the method of observation, dialectical and formal legal methods, some theoretical and practical shortcomings are revealed. As a result of the study, the author proposed a definition of the concept of "licensing" and developed on the basis of its definition of "licensing of economic activities in the financial services", as well as a number of proposals regarding the provision of information on obtaining a license.

Keywords: licensing, licensing of economic activity in the sphere of financial services, state regulation, financial services, license.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашперський О. В. Поняття та зміст ліцензування певних видів господарської діяльності / О. В. Кашперський // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1164–1169.
2. Вітвицький С. С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / С. С. Вітвицький. – Х., 2004. – 18 с.
3. Шестак Л. В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Л. В. Шестак. – Ірпінь, 2005. – 20 с.
4. Шпомер А. І. Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / А. І. Шпомер. – К., 2006. – 20 с.
5. Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Е. Е. Бекірова. – Донецьк, 2006. – 17 с.
6. Барактян Н. В. Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання / Н. В. Барактян // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 76–79.
7. Авер'янова Є. В. Поняття ліцензування господарської діяльності / Є. В. Авер'янова // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 11. – С. 59–63.
8. Баженова А. А. Адміністративно-правове регулювання ліцензування господарської діяльності: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Баженова Анастасія Анатоліївна; Університет Державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2018. – 230 арк.
9. Шамрай І. А. Правові основи створення фінансових установ в Україні та ліцензування їх операцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право»/ І. А. Шамрай. – К., 2007. – 22 с.
10. Солошкіна І. В. Ліцензування діяльності фінансових установ / І. В. Солошкіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2016. – Випуск 21. – С. 66–69.

ДИСКРИМІНАЦІЙНІ ПРОЯВИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

А. О. Суханова, Т. В. Михайліна

Анотація. Визначено поняття та проаналізовано явище дискримінації. Досліджено підходи до визначення причин дискримінації у правовому, соціокультурному та соціоправовому аспектах. Зазначено необхідність обмеження розповсюдження дискримінаційних виявів в мережі Інтернет.

Ключові слова: дискримінація, Інтернет-простір, ідентичність, антидискримінаційні матеріали.

На сьогоднішній день, як ніколи, питання дотримання прав людини, забезпечення рівного підходу і відсутність дискримінаційних явищ є важливим інструментом підтримання миру, забезпечення якісних змін у нашій країні, а також руху вперед у наближенні до світових принципів людства. Сприяння взаєморозумінню, повага до розмаїття культур і протидія будь-яким формам нетерпимості та дискримінації повинні бути пріоритетом розвитку суспільства.

Напружена ситуація та велика кількість конфліктів на території нашої держави обумовлені внутрішніми настановами людей, які накопичуються в результаті підживлення стереотипами та упередженнями, несприйняттям того, чого не розуміє наша свідомість, внаслідок чого «нове» стає не способом розвитку світобачення, а сприймається як загроза для сталого життя. Ця загроза досить часто уявна і необґрунтована, але вона постійно виправдовує і підживлює дискримінацію та ксенофобію, вибудовує бар'єри та сприяє поширенню ненависті в українському суспільстві. Це можна побачити будь-де: від вулиць міста до закладів адміністративних послуг та державного управління. Більш того, з розвитком інформаційних відносин це явище стало важче контролювати, бо прогрес, який за своєю сутністю полягає у створенні нового, сучасного, інноваційного, стає причиною не лише появи нових можливостей і новаторських ідей, а й впливає на розвиток глобальних проблем суспільства. Однією з таких проблем є дискримінація – невинуватене заперечення принципу рівності, що призводить до відмінності у правах і обов'язках людини за певною ознакою: раса, національність, громадянство, стать, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, вік, інвалідність, рід занять і т. д. [1, с. 90].

Різні аспекти дискримінації у вітчизняній правовій науці досліджували І. Лаврінчук, Т. Макійчук, Н. Гуророва, О. Бандурка, К. Левченко, Т. Мельник, М. Буроменський, Є. Захаров, В. Яворський, З. Ромовська, О. Сулова, Л. Кобелянська, О. Балакірева, Е. Лібанова, М. Скорик та інші. Але до цього часу майже не порушувалося питання впливу інформаційних технологій на таке суспільне явище, як дискримінація. Навіть держава, яка усіляко проводить антидискримінаційну політику, не в змозі протидіяти впливам глобальних інформаційних мереж, особливо коли вільний доступ до інформації передбачений багатьма міжнародно-правовими актами та національним законодавством України.

Більше уваги має бути приділено підґрунтю таких негативних явищ, що глибоко вкарбоване у свідомість та історичну пам'ять, але не завжди очевидне; для розуміння їх істинних причин та ефективного попередження останніх, на додаток до законодавчих, інституційних та інформаційних ініціатив, необхідний глибокий науковий мультидисциплінарний аналіз.

Для початку доцільно звернутися до соціопсихологічного аспекту даного явища. Фактично ксенофобія, дискримінація, інші соціальні фобії лежать в основі усталених уявлень про ту чи іншу групу, її конкретних представників. У соціальній психології ця основа отримала назву – «стереотип» [2, с. 568].

У дослідників немає однозначного погляду на природу і сутність стереотипу. Одні знаходять, що стереотип суспільної свідомості завжди спеціально організований і функціонує на основі якогось певного соціального замовлення, залежить від завдань

соціалізації, а не від стихії чуттєвої природи сприйняття. Інші у формуванні стереотипу надають значення чуттєвому досвіду [3, с. 62].

Саме на основі стереотипів і починають формуватися упередження, як узагальнена негативна установка щодо членів певної соціальної групи. Наші установки щодо членів певної групи – це те, що ми відчуваємо стосовно її представників.

Упередження несуть загрозу не лише групам, проти яких вони спрямовані. Часто самі носії можуть нести досить вагомі втрати. У суспільстві, в якому існує усталена практика згоди і непротидії упередженням, зростає «загроза потрапляння під стереотипи. Це страх людини ненавмисно підтвердити стереотип, який існує в інших щодо його групи. Результати останніх досліджень підтверджують, що люди з багатьох груп виконують роботу гірше, ніж вони можуть, коли бояться підтвердити негативні стереотипи, які існують у інших щодо їх групи. Наприклад, жінки гірше справлялися з математичним тестом в ситуації, коли на їх стать звертали увагу. У той же час білі чоловіки гірше справлялися з математичним тестом, коли думали, що їх результати будуть порівнюватися з результатами чоловіків азійського походження. Коли негативні стереотипи, що стосуються нашої групи, невидимо присутні в середовищі, нам часто не вдається виконувати завдання на рівні, відповідному нашим можливостям [4, с. 43].

Цілком закономірним, виходячи з викладеного, є те, що законодавець не оминув увагою досліджувану сферу. Так, ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тлумачить: «Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [5].

Але будь-які дії, спрямовані на запобігання або протидію дискримінації, можуть легко нанести шкоду, якщо вони не базуються на комплексному розумінні факторів та процесів, що визначають і підтримують існуючі нерівності, а також на повноцінному усвідомленні їх кінцевої мети. Тому варто звернутися до розуміння феномену дискримінації у ширшому, ніж правовому, – соціокультурному контексті.

Найчастіше у викладанні, навчанні та просвітництві з питань запобігання та протидії дискримінації основний акцент робиться на тих тлумаченнях цього феномену, які йому надаються чинним законодавством, суто правових механізмах тощо. Такий юридичний підхід до розуміння дискримінації та виняткова зосередженість на можливостях антидискримінаційного законодавства для подолання останньої є явно недостатніми, оскільки законодавство має тенденцію розглядати дискримінацію спрощено – як ізольовану в просторі та часі ситуацію, яка виникає в рамках чітко визначених правових відносин між конкретними фізичним або юридичними особами, групами осіб, тощо. Між тим, дискримінація є більш комплексним феноменом, який присутній в усіх сферах суспільного і приватного життя.

Говорячи про дискримінацію як соціокультурний феномен, докорінно невірно розглядати її як набір індивідуальних випадків, які обмежуються конкретними місцем та часом. Дискримінаційні рішення або дії мають тенденцію до накопичення як в рамках одного покоління людей, які стають її жертвами, так і через покоління, зокрема шляхом засвоєння молоддю з дискримінованих груп певних моделей поведінки, напрацьованих батьками у якості психологічної захисної реакції від дискримінації [4, с. 52].

Таким чином дискримінація призводить до появи та розвитку системи пригнічення – системи переваг (привілеїв) і обмежень, яка базується на належності до певної соціальної групи. Водночас, привілеї варто розуміти як незаслужений, забезпечений лише на підставі

належності до певної соціальної групи «більшості», доступ до ресурсів, прав і свобод, можливостей прийняття суспільно значущих рішень тощо.

Для кращого розуміння комплексності феномену дискримінації та створюваної нею системи пригнічення, необхідно відзначити, що дискримінація і пригнічення можуть існувати на трьох окремих, але взаємозалежних рівнях – індивідуальному, інституційному та культурному. На індивідуальному рівні дискримінація/пригнічення проявляється в першу чергу як упереджена, ґрунтована на стереотипах (а в юридичному сенсі – ще й протизаконна) дія конкретної людини або юридичної особи щодо іншої людини або групи людей [6, с. 21].

На інституційному рівні дискримінація/пригнічення проявляються через спосіб організації та встановлені процедури і процеси діяльності таких соціальних і суспільних інституцій як сім'я, система освіти, правова система, державні установи, бізнес-практики тощо. Так, наприклад, перелічені системи та встановлювані ними правила, норми або політики (кодифікація дискримінації) за визначенням орієнтовані на потреби представників умовної етнічної, релігійної, гендерної, сексуальної «більшості», що виключає інтереси і посилює нерівність по відношенню до відмінних від цієї умовної «більшості» груп.

Врешті решт, на культурному рівні дискримінаційний характер можуть носити такі культурні норми, а також пов'язані з ними ролі, ритуали і дискурсивні практики (тобто те, яким чином ці норми ретранслюються мовними або образними засобами – у спілкуванні, через музику або мистецтво) як поняття добра і зла, краси, нормальності, здоров'я, відповідальності, відхилення, хвороби і т. д.

Саме культурні норми найчастіше виконують функцію забезпечення обґрунтування для різного роду дискримінаційних розрізень та нерівностей. До того ж, особлива небезпека цього механізму формування обґрунтувань полягає у здатності культурних норм сприйматися

носіями цієї культури як даність – вони настільки звикають до поширених у своїй культурі моделей поведінки і ціннісних орієнтацій, що навіть не усвідомлюють їх у своїх діях, не рефлексують щодо їх характеру (позитивний чи негативний) та соціальних наслідків [4, с. 53].

Більш того, безособова спрямованість негативних тверджень припускає менше ризиків і більшу рішучість у проявленні. Це є поштовхом для невпевнених носіїв дискримінаційних виявів, які зосередили свою увагу на Інтернет-просторі. Іноді ситуація навіть гірша: тому що немає жодних стримуючих правил і тому що, на відміну від живого спілкування, на фотографії ми часто бачимо не людину, а тільки її расу, вік і стать. До того ж, якщо не дивишся особі в обличчя, бути до неї несправедливим стає легше.

Щодо всесвітньої мережі Інтернет, то з початку XXI століття в умовах технологічного прогресу він давно вже міцно увійшов у життя людей, а для деяких людей – це єдиний спосіб самовираження та пошуку друзів або заробітку. Завдяки створенню Інтернету, кожна людина може приєднатися до величезних і практично невичерпних джерел інформації [7]. Вільний доступ до мережі спричинює її наповнення різномірним контентом – від безпечних і яскравих картинок до націоналістичних, шовіністичних, суїцидальних та інших закликів. І немає сумніву, що сьогодні головною рушійною силою розповсюдження інформації та комунікації є Інтернет, тому постає питання щодо отримання максимальної користі від нього для державних органів без порушення прав і свобод громадян. Адже Інтернет як засіб отримання інформації натеper постає чи не єдиним джерелом, порівняно з друкованими засобами отримання інформації або телевізійними програмами. Але разом із можливостями, які надає Інтернет, він не має 100% захисту як зсередини, так і ззовні. Зараз неможливо заборонити використання мережі Інтернет, яка серед іншого стає основним середовищем розповсюдження в тому числі певних стереотипних думок щодо расового, національного, релігійного, політичного або етнічного походження людини [8, с. 132].

Інколи навіть деякі політичні партії та кандидати в Україні використовують ксенофобську, антисемітську та антитатарську та іншу риторичку. Існують веб-сайти, на яких регулярно з'являються расистські та ксенофобські матеріали; злісні випадки проти нацменшин помічені на Інтернет-форумах. У рекомендаціях по Україні, оприлюднених Комітетом з ліквідації расової дискримінації (CERD) 5 жовтня 2015 року [9], було винесено наступні зауваження. Комітет стурбований повідомленнями про зростання расової ненависті і дискримінаційних висловлювань в громадському дискурсі, в тому числі громадськими та політичними діячами, засобами масової інформації, зокрема в Інтернеті і на мітингах, спрямованих головним чином на меншин, таких як роми, особи без громадянства і біженці. У світлі своїх загальних рекомендацій про боротьбу з расовою ненавистю, Комітет нагадує про важливість захисту прав груп, які потребують захисту від расової ненависті та її розпалювання, в тому числі в ЗМІ. Комітет рекомендує вжити належних заходів для рішучого засудження і запобігання расової ненависті та дискримінаційних висловлювань в публічному дискурсі, в тому числі від громадських діячів, і закликає тих, хто несе відповідальність, гарантувати, що їхні публічні заяви не сприятимуть розпалюванню расової ненависті. Він рекомендує державі реєструвати, розслідувати і притягати до відповідальності винних у розпалюванні расової ненависті, а саме вжити належних заходів для:

а) забезпечення інформування про випадки злочинів на ґрунті ненависті, їх реєстрації та розслідування за статтею 161 КК, притягнення до відповідальності винних осіб;

б) збирання і публікування статистичних даних про кількість зареєстрованих справ, пов'язаних з розпалюванням ненависті та злочинів, що виникають на цьому ґрунті, про кількість і характер випадків ворожнечі, що має мовне підґрунтя, кількість справ, доведених до суду та результати їх розгляду;

в) збільшення кількості державних інформаційно-просвітницьких кампаній та інших заходів для боротьби з підбурюванням до ненависті та злочинів на її ґрунті, продовження підготовки співробітників правоохоронних органів цієї сфери.

У самому звіті, згідно з яким було розроблені дані зауваження, було тільки ледве зазначено про розповсюдження дискримінації у Інтернет-просторі. Певних статистичних даних або ж дієвих рішень по боротьби з цим надано не було. Це підтверджує неоднозначна та шокуюча подія, яка сталася в селі Лощинівка Одеської області, де 27 серпня 2016 року було знайдено тіло дівчинки 2007 року народження з ознаками насильницької смерті. За підозрою в убивстві правоохоронці затримали представника ромської національності [10]. Факт затримання представника саме ромської національності призвів до того, що в вищезазначеному селі відбулися погроми помешкань циганського поселення. Ці обставини дуже швидко розповсюдилися мережею Інтернет, і тема «циганського питання» почала обговорюватися з новою силою, формуючи негативне враження від усього ромського населення загалом. У цьому випадку стереотипне враження від окремого етносу перевищило людське самоусвідомлення й толерантність.

Розглядаючи вплив Інтернету на появу й розповсюдження дискримінації, слід звернути увагу на певну недосконалість у методах і тактиці дій правоохоронних органів, що є наслідком застосування застарілої системи розслідування злочинів і невпровадження організації діяльності органів поліції на основі кримінального аналізу (ILP) [11, с. 112].

Мова в Україні становить також суперечливу проблему, сутністю якої є питання регулювання двох найбільш поширених мов – української та російської – в законодавстві та політиці. Однак, політична напруженість навколо питань мовної ідентичності та мовного використання не надто відбивається на практиці та повсякденному досвіді більшості українських громадян. Найголовніше, опитування громадської думки показують, що навіть у південно-східному регіоні, де існує найбільша концентрація етнічних росіян, дуже мало людей висловлюють стурбованість з приводу дискримінації за ознакою мови. При цьому, Equal Rights Trust дійсно визначили досить вагому кількість випадків явної мовної дискримінації у пресі, в Інтернеті та у візуальних медіа [12, с. 19].

Протягом останніх років, як свідчить контент-аналіз висловлювань в Інтернеті та статистика злочинності, рівень расової/національної нетерпимості в Україні постійно зростає. Проте, держава не заохочує терпимість, а судова практика розгляду злочинів проти меншин як „злочинів ненависті” відсутня [13, с. 36].

Звичайною практикою останніх років стало оприлюднення найважливіших результатів моніторингів та обговорення нагальних проблем протидії акціям неонацистських, расистських та екстремістських угруповань на головних сторінках або спеціалізованих форумах Інтернет-ресурсів громадянського суспільства України, зокрема порталу "Майдан" [14, с. 15]. Численні волонтери та активісти приділяють велику увагу проблемі дотримання прав людини та меншин, боротьбі проти расової й етнічної дискримінації та різних форм ксенофобії, у тому числі антисемітизму та ісламофобії.

У 2015 році, найбільшою базою для антисемітизму знову були випадки дискримінації в Інтернеті, як повідомляє «Штаб по дискримінації в Інтернеті» (Meldpunt Discriminatie Internet – MDI). У річному звіті MDI відзначається, що сукупне число повідомлень про випадки дискримінації в зазначеному році знизилося, по відношенню до 2014 року [15].

Рік	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість повідомлень	1039	925	809	1179	933
Кількість висловлювань	1624	1035	924	1117	1007

Однак, аналізуючи попередні звіти, важко сказати про суттєві покращення, тому що коли порівнювати дані 2015 і 2014 року, то кількість повідомлень зменшилась на 246, але, порівнюючи 2014 і 2013 рік, – збільшилась на 390. MDI побоюється, що причина цього полягає в тому, що люди все менше готові повідомляти про випадки дискримінації.

Вже звичним стало бачити у Facebook або Twitter новини, що відбуваються у світі. Однак, все частіше вони набувають специфічного характеру. У Бельгії існує організація Unia, яка намагається допомагати населенню у боротьбі з дискримінаційними проявами в таких соціальних мережах. Головна проблема людей – необізнаність у своїх правах щодо методів захисту. Саме вони наголошують на своєму сайті про права, які мають особи в Інтернет-просторі, а також пояснюють, що це обов’язок модераторів таких мереж усунути протиправний контент. Більш того, ця організація стверджує, що будь-яка людина в Бельгії, яка була метою дискримінації або свідком її, може звернутися до Unia [16]. Unia також засновує кампанії за рівні можливості та проти дискримінації, формулює рекомендації для державних органів та створює інструменти, публікації та статистику.

Що стосується українського Інтернет-простору, то за даними загальнонаціонального дослідження, крім расової дискримінації, не менш розповсюджена дискримінація за станом здоров’я [17, с. 69]. Так, у 2012 році адвокат А. Стегніцький, під час спроби придбати квиток на сайті «Укрзалізниці», зіштовхнувся з перешкодою. Працюючи за комп’ютером, люди з порушенням зору зазвичай використовують спеціальне програмне забезпечення, яке озвучує вголос звуковим синтезатором інформацію на екрані. Однак ця програма на сайті «Укрзалізниці» не змогла розрізнити зайняті і вільні місця, бо вони позначені не текстом, а кольорами [18]. Інший недолік – на сайті не передбачено можливості замовити квиток за пільговою ціною для людей з інвалідністю. Фактично, клієнт з інвалідністю має бронювати для себе місце за повну вартість, а тоді викуповувати зі знижкою в касі, пред’явивши посвідчення, що дає право на пільги. Вартість бронювання – 16 гривень. Іншими словами, за користування пільгами потрібно платити. А. Стегніцький спочатку звернувся до «Укрзалізниці» з проханням переробити сайт так, щоб на ньому замість виділення кольором були гіперпосилання, а також додати опції для купівлі квитка за пільговими цінами. Але реакції не було, точніше, як стверджує адвокат, лист із відповіддю він побачив лише на судовому засіданні. Тільки в жовтні 2013 року Апеляційний суд задовольнив позов Андрія Стегніцького. Рішення суду зобов’язало

«Укрзалізницю» усунути недоліки на сайті, але суттєвих змін не відбулося. В даний час на головній сторінці офіційного сайту «Укрзалізниці» з'явилася позначка «Налаштування шрифтів та кольорів» для людей з вадами зору, однак, переходячи до покупки білету, зміни зникають, вертаючи сайт у попередній вигляд.

Отже, Інтернет – найвизначніше і найбільш неоднозначне досягнення у сфері розвитку зв'язку та інформаційних технологій. Але, як і будь-який фактор прогресу, глобальна мережа містить в собі низку негативних факторів, одним з яких в даному випадку є практично неконтрольоване розповсюдження дискримінаційного контенту по всьому світу.

Зараз проблема рівності кожної окремо взятої людини постає на новому рівні. Расизм, шовінізм, гомофобія, ісламофобія та антисемітизм усе ще широко поширені на вулицях, у засобах масової інформації та політичних дебатах, а в Інтернеті, який певним чином об'єднує всі ці джерела, – насамперед. Збереження соціальних упереджень продовжує призводити до масштабної дискримінації також і в приватному секторі, у сфері зайнятості, в доступі до житла, товарів і послуг, через образи та насильство.

Усілякі форуми, стратегії, засідання збираються й устанавлюються з єдиною метою – розробити ефективну програму діяльності у сфері антидискримінаційної політики. Держава впроваджує нові методики, розробляє та переглядає певні законопроекти, намагається співпрацювати з міжнародними агентствами й організаціями. Так, все це позитивні зворушення, але цього явно недостатньо. Інтернет завжди на крок попереду.

Державі, яка хоче бути прогресивною і одночасно інформаційно захищеною, необхідно навчитися блокувати та фільтрувати недопустимий контент у світовій мережі, усіляко підвищувати рівень правосвідомості населення, здійснювати правове виховання молоді, зосередитися на профілактичних заходах, які унеможливають надалі створення дискримінаційних матеріалів. Тобто здійснювати комплексний вплив зверху та знизу, співпрацюючи з негромадськими організаціями, метою діяльності яких є боротьба з такими проявами; розповсюджуючи антидискримінаційні матеріали, забезпечуючи їм більшої популярності, аніж в протиправного контенту. Все це в сукупності стане дієвим способом подолання в суспільстві тих стереотипів та упереджень, які існують на даний момент.

Аннотация. Определено понятие и проанализировано явление дискриминации. Исследованы подходы к определению причин дискриминации в правовом, социокультурном и социоправовом аспектах. Указана необходимость ограничения распространения дискриминационных проявлений в сети Интернет.

Ключевые слова: дискриминация, Интернет-пространство, идентичность, антидискриминационные материалы.

Summary. The concept was defined and the discrimination phenomenon was analyzed. The approaches to determining the causes of discrimination in the legal, socio-cultural and socio-legal aspects were investigated. The necessity of limiting the spread of discriminatory manifestations on the Internet by the state was indicated.

Key words: discrimination, Internet space, identity, anti-discrimination materials.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 402 с.
2. Чернявська Л. Проблема недопущення ксенофобії та дискримінації як складова інформаційної безпеки сучасного інформаційного простору. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*: зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 48. С. 567–575.
3. Зобов Р. Л. Проблеми стереотипу в засобах масової інформації. *Журналіст. Преса. Аудиторія*. За ред. В. Смирнова. Львів, 1991. Вип. 3. С. 62–65.
4. Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С. Організація навчання з питань дискримінації: Практичний посібник. К., 2015. 136 с.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 13.05.2014 р., № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.
6. Мігалуш А. О. Дискримінація: комплексне дослідження крізь призму інвалідності. *Журнал Габітус*. 2017. Вип. 3. С. 18–23.
7. Що таке Інтернет? URL: <http://tips-ua.com/94332-shho-take-internet.html> (дата відвідування: 17.10.2018).

8. Ісмайлов К.Ю. Інтернет як сучасний фактор розповсюдження дискримінаційних виявів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 131–133.
9. Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention. Twenty-second and twenty-third periodic reports of States parties due in 2014. Ukraine. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/227/40/PDF/G1522740.pdf?OpenElement> (дата відвідування: 02.11.2018).
10. Погроми ромів через вбивство дівчинки в Одеській області: з'явилися фото наслідків URL: www.unian.ua/society/1490874-pogromi-romiv-cherez-vbivstvo-divchinki-v-odeskiy-oblasti-zyavilisya-foto-naslidkiv.html (дата відвідування: 26.10.2018).
11. Ісмайлов К.Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 110–113.
12. Черниш Н. Мова та ідентичність у сучасному світі. *Мова і суспільство*. 2012. №3. С. 13–22.
13. Проект «Без Кордонів». Громадська організація Центр «Соціальна Дія»: Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правої риторики). Київ: ФОП «Борбулевич З.І.», 2011. 76 с.
14. Беліцер Н. Роль Інтернет-ресурсів у розвитку політичної культури в Україні на прикладі Інтернет-порталу "Майдан". *Політична культура: теорія, проблеми та перспективи*; Києво-Могилянська академія; Інститут громадянської освіти. Київ, 2003. 66 с.
15. Afdeling Meldpunt Discriminatie Internet Jaarverslag 2015. URL: www.meldpunt.nl/site/media/jaarverslagen/MDI%20Jaarverslag%202015.pdf (дата відвідування: 10.11.2018).
16. Unia. Interfederal Centre for Equal Opportunities. URL: www.unia.be/en/areas-of-action/internet (дата відвідування: 01.11.2018).
17. Бекешкіна І., Печончик Т., Яворський В. та ін. Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження. За ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.
18. Центр інформації про права людини URL: https://humanrights.org.ua/material/sudovi_spravi_prot_i_diskriminacii_strategichno_vazhливо (дата відвідування: 04.11.2018).

УДК 94(47+57):33.021.8 «1985/1991»]:791.229:06.BBC

ПЕРЕБУДОВА В ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ФІЛЬМІ ВВС «ДРУГА РУСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ»

А. О. Тихомиров, А. О. Лягуша

Анотація. У даному дослідженні подано інформацію про (аудіо)візуальне джерело з історії СРСР періоду перебудови – документальний фільм ВВС «Друга руська революція», проаналізовано інформаційний потенціал джерела для вивчення означеного періоду.

Ключові слова: документальне кіно, перебудова, Горбачов, «Друга руська революція».

Досить важливим чинником розуміння сьогодення є необхідність розуміння радянського – в різних його вимірах. В даному дослідженні ми зосередили увагу на подіях 1985–1991 рр. в історії радянської держави, що характеризуються багатьма важливими – локальними та геополітичними – процесами, котрі суттєво вплинули на історичний контекст минулого століття. Прихід до влади М. Горбачова фактично нівелював попередні досягнення соціалістичної системи, насамперед, в командно-адміністративному управлінні та в ідеології. Проте, ми не схилиємось до традиції розуміння цих процесів як руйнівних, – навпаки, на нашу думку, вони мали потенцію до позитивних зрушень.

Дослідження історії перебудови, розпаду СРСР, «параду суверенітетів» та появи незалежних країн дає можливість зрозуміти сутність соціальних змін в період соціальних катастроф, практичних та ідейних настанов, змін усталеного способу життя, пошуку «нових форматів» існування. Це з одного боку. З іншого – це дослідження початкового етапу відкриття власного минулого, яке або взагалі замовчувалось, або переключувалось, або «знищувалось» із наукового та публічного дискурсу.

Історіографія перебудови представлена великою кількістю робіт як українських, так і зарубіжних вчених. Серед них, зокрема, доробки Л. Абалкіна та О. Віттенберг,

С. Кульчицького, В. Андрущенко та Л. Тупчієнко. Особливої уваги заслуговує робота сучасної української історикині Н. Шліхти «Історія радянського суспільства».

Потужною представляється нам зарубіжна історіографія, де серед відомих її представників ми згадуємо праці соведологів Н. Верта, С. Коткіна, Ш. Фітцпатрік та ін. Також, варті уваги роботи радянських дослідників – О. Логунова, І. Поткіна, Н. Селунської та ін.

Втім, досліджень, які одночасно описували б всі сторони життя радянської та «нової пострадянської людини» ми не зустріли. Особливо репрезентації цих людей в кіно. Саме тому, головним чином, нашу увагу привертатимуть дослідження спеціалістів в галузі візуальної історії, зокрема – в кінематографі.

По-перше, це робота американського історика Роберта Розенстоуна «History on Film/Film on History», де він пропонує власні методики та техніки аналізу кіно як історичного джерела. На сьогоднішній день, в зазначеній сфері, це дослідження вважається найвпливовішим та найзмістовнішим. Окрім Розенстоуна, потужний аналіз кіно як історичного джерела представлений в дослідженнях французького історика Марка Ферро, зокрема в його роботі «Кіно та історія», а також в декількох наукових та науково-публіцистичних статтях. Увагу решті дослідників приділено, зокрема, в статті дослідниці О.Г. Лапіної-Кратасюк, однак ми все ж використовуємо модель Р. Розенстоуна, адже вважаємо запропоновану ним схему аналізу більш вдалою та ефективною для розуміння перебудови в документальному кіно «Друга руська революція» (BBC, 1991 р.).

Перше, що привертає нашу увагу – це авторство та «громадянство» продукту. Документальний фільм-серіал «Друга руська революція» є роботою британської служби новин (BBC, 1991). Особливої уваги заслуговує той факт, що співпродюсером серіалу виступила Марія Слонім – радянська дисидентка, яка, на момент виходу серіалу, вже працювала в російській службі BBC в Лондоні (Велика Британія). Автори серіалу пропонують нам дізнатись про процеси перебудови в Радянському Союзі від початку (обрано 1985 р. – прихід М. С. Горбачова до влади) до 1991 року – фіналу історії СРСР. Основне навантаження серіалу – це інтерв'ю з учасниками тих чи інших подій в рамках окресленого періоду (переважно – представники політикуму), хроніки політичних та суспільно-економічних процесів (переважно – останні три роки, 1989–1991 рр.). Особливістю «Другої руської революції» виступає також і той факт, що фільм був створений для показу виключно громадянам СРСР і офіційного перекладу на іншу мову – не російську, – на той момент робити не пропонувалось. Ще одним цікавим фактом, як зазначають в анотації до серіалу автори, є те, що перші шість епізодів фільму були відзняті до подій ГКЧП в 1991 році (*всього серій – 8*).

Отже, повертаючись до теорії і використовуючи дослідження Р. Розенстоуна, ми спробуємо визначити якість використаного джерела для історичного дослідження, переваги та недоліки останнього у висвітленні процесів перебудови.

1. *History as a story*. Будь-який мейнстрімний фільм, на думку Розенстоуна, розповідає історію як історію (сторітеллінг), де обов'язково є початок, середина та кінець. Наше джерело цілком відповідає даному сценарію, адже його побудовано, організовано за принципом лінійного нарративу, тобто, таким чином, коли події відтворено хронікально. Єдине, що може викликати дискусії – це питання відліку перебудови. Серіал «Друга руська революція» починає цей відлік з березня 1985 року, тобто з моменту обрання М. С. Горбачова Генеральним Секретарем ЦК КПРС; завершує його 1991 роком – телевізійним зверненням М. С. Горбачова про складання повноважень на посту Президента СРСР. Зміст між двома цими подіями розташовано «крок-за-кроком», згідно перебуванню Горбачова на посту лідера СРСР.

2. *Історія як історія окремих діючих осіб*. Згідно Розенстоуна, екран може показувати або відомих, або героїв. В нашому випадку, екран демонструє виключно першу категорію осіб, тобто людей відомих – йдеться про представників вищої ланки керівництва. Серед коментаторів та інтерв'ююваних – політики, провідні експерти, успішні бізнесмени, такі, як, наприклад: Горбачов, Лігачов, Єльцин, Шеварнадзе, Янаєв, Назарбаєв, Рижков, Примаков та ін.

3. *Історія (story) обов'язково завершена в минулому.* Тут знов мається на увазі, що фільм зроблений за принципом, як нами вже зазначалось, лінійного наративу, відповідно якого історія має початок, середину та кінець. Кожен епізод досліджуваного серіалу цілком самостійний, тобто йому притаманна означена наративна організація. З огляду на те, що головним героєм серіалу є політичний лідер країни – М. С. Горбачов, ми можемо констатувати, що всі епізоди, не зважаючи на те, що вони є наративно самостійними, разом утворюють повну історію – з її початком, серединою та завершенням. Серіал не завершує перебудову як процес, а обирає в якості фіналу кінець етапу політичної кар'єри героя, якого наділено авторством перебудови та відповідальністю за неї.

4. *Емоції, уособлення, драматизація історії.* Емоційний фон серіалу сповнений кількома характеристиками, запропонованими Розенстоуном, – це триумф, страждання, радощі та героїзм. Конструювання образу головного героя «Другої руської революції» – М.С. Горбачова сповнене саме такими характеристиками. Прикладом такої роботи є вже згадана нами вище історія, сконцентрована в п'ятому епізоді, до ми бачимо розкол особистості Горбачова на політика та людину, покликаний певними переживаннями. Також, сюди можна додати приклад героїв, які фігурують в роботі опосередковано – це складана історія, згодом – успішного, підприємця-кооператора, якому вдалося використати економічні надбання перебудови для власного старту як бізнесмена. Драматизмом відрізняються стосунки Горбачова із Борисом Єльциним, або із лідерами ГКЧП. Загалом, картина характеризується динамізмом та напругою.

Виходячи з того, що основна увага в даному документальному кіно приділяється перебудові як політичному процесу в історії Радянського Союзу, ми не можемо дослідити означений період в повній мірі.

Основний зміст перебудови в цьому серіалі складається з подій, що напряму стосуються політичного життя країни, окремих дійових осіб радянської політики. Авторами, з цього приводу, згадуються події в 1986 року в м. Чорнобиль (УРСР); дисидентський рух – епізод з поверненням Сахарова до СРСР, свобода слова – обмежена кадрами можливістю вільного висловлювання лише політиками або військовими, нечасто – пресою; події ГКЧП (1991 р.). Спробою висвітлити соціальне були обмежені одним лише епізодом, де було прокоментовано можливість підприємницької діяльності громадянами СРСР – тут автори презентують історію Андрія Фьодорова (ресторан «Кропоткинская, 36») та звертаються за коментарями до декількох радянських громадян з метою дізнатись про їхнє ставлення до кооперативної діяльності.

Окрім візуального джерела, ми можемо досліджувати картину також і в якості джерела текстуального, адже в серіалі присутні й епізоди, що зафіксували конкретні політичні акти – промови, заяви, звернення тощо. До цього слід додати взагалі й те, як та якими словами користувались в той період люди, представники певних професій, (англійська спільнота!), описуючи ті або інші історичні події.

Анотація. В данном исследовании представлена информация про (аудио)визуальный источник по истории СССР периода перестройки – документальный фильм BBC «Вторая русская революция», проанализирован информационный потенциал источника для изучения указанного периода.

Ключевые слова: документальное кино, перестройка, Горбачев, «Вторая русская революция».

Abstract. In this study present the information about (audio)visual source of History of USSR, Perestroika's period – the documentary by BBC «The Second Russian Revolution», also was analyzed potential of the source to studying the period.

Keywords: the documentary, Perestroika, Gorbachov, «The Second Russian Revolution».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. R. Rosenstone. History on Film/Film on History. Harlow, Pearson Education, 2006. 182 pp.
2. Лапина-Кратасюк Е. Г. Аффекты истории: рассказы о прошлом в кино и на телевидении / Е. Г. Лапина-Кратасюк. // Артикульт. – 2014. – №16. – С. 6–13.
3. «Друга руська революція». BBC (1991, реж. Д. Еш). URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLKQ6GZ9-xjbnM6eD_trfOILG5gWsZv4il

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

М. Д. Чорний, Ю. М. Павлюченко

Анотація. В статті висвітлено основні підходи науковців щодо визначення поняття правового режиму земель, проаналізовано особливості правового регулювання земель сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: правовий режим, землі сільськогосподарського призначення, сільськогосподарський товаровиробник.

Постановка проблеми. Особливе місце в структурі земель України належить землям сільськогосподарського призначення, які пов'язані зі сферою сільськогосподарського товаровиробництва й на сьогодні є основною категорією земель. Реформування земельних відносин призвело до змін у правовому режимі землі взагалі, встановленню особливостей правового режиму земель різних категорій і у значній мірі, земель сільськогосподарського призначення.

Отже, для практики завжди актуальними залишаються питання особливостей правового режиму земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного виробництва.

Мета статті – конкретизація особливостей правового режиму земель сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання правового регулювання земельних відносин досліджувало чимало представників аграрного, господарського, земельного, екологічного права, серед яких В. І. Андрейцев, Г. М. Беженар, А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, В. М. Єрмоленко, А. М. Мірошніченко, С. І. Марченко, В. В. Носік, Т. К. Оверковська, Ю. М. Павлюченко, Я. О. Самсонова, В. І. Семчик, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга та інші. Проте, особливості правового режиму земель сільськогосподарських товаровиробників, які зумовлені сучасним станом законодавчого регулювання та практики його застосування потребують додаткового аналізу. Це вказує на актуальність обраної теми і свідчить про нагальну потребу конкретизації особливостей правового режиму земель сільськогосподарських товаровиробників України.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні сутності поняття правового режиму земель слід враховувати, що воно застосовується щодо земель взагалі (земельного фонду), окремих категорій земель і видів земель. Поділ земель за основним цільовим призначенням регламентується Земельним кодексом України (далі – ЗКУ), у ст.ст. 18, 19 закріплено категорії в залежності від їх основного цільового призначення: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [3].

Згідно з ч. 1 ст. 22 ЗКУ землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, які за своїм функціональним призначенням є переважно основним засобом виробництва у сільському господарстві та використовуються для ведення товарного виробництва, особистих селянських і фермерських господарств, колективного та індивідуального городництва й садівництва тощо.

Теоретичний аналіз наукової та нормативно-правової літератури дає підстави стверджувати, що існують різні підходи щодо визначення поняття правового режиму земель. Зокрема, один з перших дослідників правового режиму земель М. І. Краснов, на якого у своїй статті посилається М. Гребенюк, розглядав це поняття як встановлений нормами права порядок необхідної поведінки відносно землі як виключної власності

держави, права землекористування та правової охорони, спрямованої на забезпечення її раціонального використання як всезагальної умови праці та основного засобу виробництва [2]. Проте з розширенням форм власності на землю, наведене визначення дещо застаріле, хоча, безумовно, важливе своєю суттю.

В. І. Семчик визначає правовий режим земель як встановлений правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням земель усіх категорій і форм власності на землю, забезпечення та охорону прав власників землі та землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контролю за раціональним використанням землі й додержанням земельного законодавства, ведення земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі, справляння плати за землю і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [4].

Дослідник О. Г. Бондар вважає, що визначення правового режиму землі як об'єкта права власності має формулюватися не через категорію «порядок» (як це робить більшість дослідників), а з урахуванням характеристики сукупності юридично значущих умов, у яких перебуває земля як об'єкт права власності.

Слушною є думка М. Гребенюка, який вважає, що правовий режим земель визначає порядок набуття земель у власність або оренду, користування земельними ділянками, укладення угод щодо відчуження земельних ділянок, права та обов'язки землевласників та землекористувачів тощо [2, с. 42].

У своїх працях В. І. Андрейцев тлумачить «правовий режим земель» як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як щодо об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих осіб, захисту їх земельних прав. Вчений зауважує, що основою визначення зазначеного поняття є «цільове використання», а саме: ведення сільського господарства; здійснення різних видів сільськогосподарського товарного виробництва; обслуговування потреб сільськогосподарської діяльності (городництво, сінокосіння тощо); ведення фермерського господарства; ведення особистого селянського господарства, сільськогосподарська науково-дослідна, навчальна, експериментальна діяльність, обмін новітніми досягненнями у сфері сільськогосподарського виробництва тощо [1, с. 158]. Таким чином, законодавець пов'язує правовий режим земель винятково із сільськогосподарським товаровиробництвом.

Сільськогосподарське товаровиробництво – урегульований нормами аграрного та інших галузей права вид господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаної з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського та іншого призначення, природних ресурсів і живих організмів з метою виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках.

У словниках української мови «товаровиробник» – це той, хто виробляє товар (продукт природи і людської праці, призначений для обміну або купівлі-продажу, який має споживну вартість і вартість) [7]. Категорія «сільськогосподарський» є типологічною ознакою, що засвідчує сферу діяльності товаровиробника, спрямовану на виробництво сільськогосподарської продукції.

Термін «сільськогосподарський товаровиробник» – збірний для різних форм ведення господарювання в аграрному секторі економіки; є проявом спеціальної правоздатності суб'єктів аграрних правовідносин [7, с. 138].

У контексті визначення означеного поняття важливими є думки сучасних науковців юридичної галузі. Зокрема, на переконання М. М. Чабаненка, аграрно-правова категорія «сільськогосподарський товаровиробник» охоплює собою як сільськогосподарські підприємства (юридичних осіб), так і фізичних осіб, що займаються сільськогосподарською діяльністю, виробляють (вирощують) сільськогосподарську

продукцію (у її широкому розумінні), здійснюють переробку власновиробленої продукції та її реалізацію [7, с. 139].

О. В. Гафурова наголошує на тому, що сільськогосподарським товаровиробником слід вважати особу, яка займається вирощуванням, відгодівлею, виловлюванням або збиранням (заготівлею) сільськогосподарської продукції.

На думку Л.І. Полюхович, сільськогосподарським виробництвом можна вважати врегульовану нормами аграрного та інших галузей права господарську діяльність сільськогосподарських виробників, що може здійснюватись як зі створенням юридичної особи, так і без такої (як приклад, особистим селянським господарством), і пов'язана з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів з метою виготовлення сільськогосподарської продукції рослинного чи тваринного походження [7].

Згідно з п.п. 14.1.235 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України сільськогосподарський товаровиробник – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа-підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання [5].

Таким чином, товарне сільськогосподарське виробництво полягає у виробництві і реалізації власновиробленої сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках України.

Правовий режим земель сільськогосподарських товаровиробників встановлено положеннями Конституції України, Господарського та Земельного кодексів України, законів України: «Про фермерське господарство», «Про оренду землі», та інші нормативно-правові акти.

Правове регулювання використання зазначених земель характеризується певними особливостями, що зумовлені своєрідністю їх цільового призначення. Придатність земель для використання у сільському господарстві встановлюється на підставі даних державного земельного кадастру органами, які погоджують, здійснюють експертизу та затверджують відповідну землевпорядну документацію (ст.ст. 118, 123, 186 та інші ЗКУ).

Порядок набуття земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва визначено Земельним кодексом України, Законами України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», «Про оренду землі», «Про фермерське господарство», іншими нормативно-правовими актами.

Слід зауважити, що всі землі, придатні для сільськогосподарського товаровиробництва, мають пріоритетний режим використання (ст. 23 ЗКУ), враховуючи як потенційні можливості національного агропромислового комплексу, так і виняткове значення у життєдіяльності людини кінцевого продукту товарного сільськогосподарського виробництва [6].

Висновки. Таким чином, поняття правового режиму земель сільськогосподарських товаровиробників охоплює широке коло питань щодо надання земель у власність та користування громадянам та юридичним особам, розпорядження й управління, визначення обов'язків сільськогосподарських землекористувачів, а також вилучення сільськогосподарських земель із користування. Основою та особливістю правового регулювання товарного сільськогосподарського виробництва є раціональне та ефективне використання, відтворення та охорона земель сільськогосподарського призначення як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави.

На підставі викладеного можна запропонувати визначати правовий режим земель сільськогосподарських товаровиробників як встановлений нормами права порядок набуття земель сільськогосподарського призначення у власність або користування для

ведення товарного виробництва, цільового та раціонального користування і охорони земельних ділянок, укладення угод щодо відчуження земельних ділянок, контролю за дотриманням земельного законодавства та притягнення винних до відповідальності за його порушення.

Анотація. В статті представлені основні підходи учених к определению поняття правового режиму земель, проаналізовані особливості правового регулювання земель сільськогосподарських товаровиробників.

Ключевые слова: правовий режим земель, землі сільськогосподарського призначення, сільськогосподарський товаровиробник.

Abstract. The article presents the main approaches of scientists to the definition of the concept of the legal regime of land, analyzed the features of the legal regulation of land of agricultural producers.

Key words: legal regime, agricultural producer, agricultural land, enterprise.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. [2-ге вид., випр.]. – К.: Знання, 2007. 445 с.
2. Гребенюк М. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення: проблеми, перспективи, зарубіжний досвід. *Право України*, 2007. № 9. С. 41–45.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №3 Ст. 27.
4. Земельне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 600 с.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Ч. 1. Ст. 3248.
6. Розвиток орендних відносин земель сільськогосподарського призначення: монографія / О. В. Чаплигіна, А. А. Шиян, Т. Т. Горобчук, Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 178 с.
7. Чабаненко М. М. Сільськогосподарський товаровиробник як аграрно-правова категорія. *Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 137–145.

УДК 339.564:633.1

ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА

Г. С. Шмига, Ю. М. Павлюченко

Анотація. В статті досліджено поняття господарської діяльності у сфері експорту зерна як виду господарсько-торговельної діяльності. На підставі узагальнень визначення господарської діяльності у сфері експорту зерна проаналізовано основні погляди щодо поняття господарсько-торговельної діяльності, зовнішньої торгівлі та експорту зокрема. Приділено увагу аналізу співвідношень понять господарської діяльності у сфері експорту зерна з суміжними поняттями, такими як зовнішня торгівля, зовнішньоторговельна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність. Відкритим залишається питання визначення самого поняття господарської діяльності у сфері експорту зерна. Методологічну основу склали загальнонаукові методи дослідження, зокрема, діалектичний метод використовувався для з'ясування поняття господарської діяльності у сфері експорту зерна. Результатом наукового дослідження є запропоноване визначення поняття господарської діяльності у сфері експорту зерна.

Ключові слова: «торгівля», «торговельна діяльність», «зовнішньоторговельна діяльність», «господарсько-торговельна діяльність», «експорт».

Діяльність у сфері експорту зерна посідає значне місце на світовому ринку. Для України цей вид господарсько-торговельної діяльності не менш важливий, з огляду на обсяги виробництва зерна та нарощення експортного потенціалу. Логічно, що експорт

зерна потребує належного правового регулювання, для якого першочергове значення має питання визначення поняття діяльності у сфері експорту зерна.

Законодавче регулювання експорту зерна здійснюється положеннями Господарського кодексу України [1], Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2], Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [3] та іншими, проте визначення діяльності з експорту зерна у цих актах не міститься.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття господарсько-торговельної діяльності у сфері експорту було предметом досліджень таких науковців, як О. О. Ашурков, А. Й. Богдан, О. К. Вишняков, В. М. Єрмоленко, С. І. Юшина та інші. Зазначені автори зосередили свою увагу на питаннях аналізу господарсько-торговельної діяльності, а саме характеристика останньої як зовнішньої торгівлі, яка здійснюється за межами території нашої держави. Однак на сьогоднішній день, поняття господарсько-торговельної діяльності у сфері експорту зерна залишається актуальним та підлягає подальшому дослідженню.

Метою статті є конкретизація визначення поняття діяльності у сфері експорту зерна.

Аналізуючи діяльність суб'єктів господарювання у сфері експорту зерна, необхідно зазначити, що ця діяльність відноситься до господарсько-торговельної діяльності.

Поняття господарсько-торговельної діяльності закріплене у ст.263 Господарського кодексу України (далі – ГК України), відповідно до якої, господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг.

Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля.

В той же час, Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів [4] містить поняття «торгівля», в значенні наведеному в Державному стандарті України (далі – ДСТУ) 4303-2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» і ДСТУ 4281-2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація», згідно з якими, торговельна діяльність – це ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для отримання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам, посередницькі операції або надання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просування товарів від виробника до споживача [5].

Слід підкреслити, що міжнародне законодавство, законодавство ЄС та Угоди в рамках Світової організації торгівлі (далі – СОТ) оперує термінами «взаємних торгових відносин», «міжнародної торгівлі», а Генеральна угода по тарифам і торгівлі (далі – ГААТ) не містить визначення поняття «торгівля» [6, с. 22].

Аналізуючи поняття експорту зерна як виду господарсько-торговельної діяльності, необхідно звернути увагу на думку вчених, тому що, у науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення понять «торговельна діяльність», «торгівля», «зовнішня торгівля», «зовнішньоторговельна діяльність».

У той же час, О. П. Віхров вважає, що торговельна діяльність – це ініціативна, самостійна діяльність юридичних осіб і громадян щодо здійснення купівлі та продажу товарів народного споживання з метою отримання прибутку [7, с. 291–292].

Поряд із цим, П. М. Пальчук вважає, що торгівля (торговельна діяльність) як самостійний предмет нормативно-правового регулювання може бути визначена як діяльність, пов'язана з продажем товарів виробничо-технічного призначення й товарів народного споживання на підставі різних цивільно-правових договорів, які передбачають передачу прав власності на такі товари, а також допоміжна діяльність, яка спрямована на забезпечення умов для їх продажу шляхом надання відповідних послуг [8, с. 78].

Видом господарської діяльності розглядає торговельну діяльність О. В. Буткевич. Дослідник вважає, що термін «торгівля» є більш широким і включає поняття «торговельна діяльність» та «торговельні операції». Автор переконаний, що торговельна діяльність – це систематична господарська діяльність суб'єктів господарювання з реалізації продукції виробничо-технічного призначення й виробів народного споживання, що здійснюється на професійних засадах, у сфері товарного обігу, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг із метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку або без мети отримання прибутку [9, с. 72]. Наведене визначення конкретизує торговельну діяльність, однак не розкриває його в повному обсязі.

Так, на думку К. О. Хрімлі господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, спрямований на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення й виробів народного споживання, який здійснюють суб'єкти господарювання, незалежно від форм власності, за плату на професійних засадах [10].

Наведене дозволяє зробити висновок, що серед дослідників відсутня єдність у співвідношенні понять «торгівля» та «торговельна діяльність», проте визначення, в цілому, відповідають визначенню, закріпленому ст. 263 ГК України.

У свій час, Г. Ф. Шершневич [11] визначив зовнішню торгівлю як вид торгівлі, що здійснюється між державами, між виробниками і споживачами, які належать до різних держав.

Дослідник О. О. Ашурков, аналізуючи нормативний матеріал, вказує на відсутність поняття «зовнішня торгівля» та «зовнішньоторговельна діяльність». Автор вважає, що зовнішня торгівля є одним із видів господарсько-торговельної діяльності, відмінною рисою чого є її здійснення у сфері товарного обігу, який відбувається на зовнішньому ринку [6, с. 19]. Необхідно погодитися з думкою автора, адже дійсно основною ознакою господарсько-торговельної діяльності зовнішньої торгівлі є здійснення її на зовнішньому ринку.

Деякі вчені визначають зовнішню торгівлю як вид зовнішньоекономічної діяльності. На думку А. А. Попова зовнішня торгівля як вид зовнішньоекономічної діяльності являє собою посередництво в тому чи іншому виді господарської діяльності українського суб'єкта між українськими виробниками і іноземними споживачами, іноземними виробниками іноземними споживачами, що має місце як на території України, так і за її межами [12].

Також К. І. Толстая визначає зовнішню торгівлю, як вид зовнішньоекономічної діяльності, як особливу складну форму господарювання, яка виходить за межі господарювання національного ринку і має специфічні риси в питаннях розрахунків; ціноутворення; якості товарів, робіт, послуг; об'ємів експорту-імпорту; відповідальності; поставок; механізмів здійснення даних відносин [13], з чим необхідно погодитись, адже перераховані чинники дійсно мають місце на практиці.

В юридичній енциклопедії зазначається: «розрізняють також торгівлю внутрішню (купівля-продаж здійснюється на внутрішньому ринку країни) і зовнішню (купівля-продаж відбувається між країнами)». При цьому автори визначають торгівлю як форму обміну товарів, за якої рух їх зі сфери виробництва до сфери споживання або зміна одного власника товарів іншим відбувається на основі купівлі-продажу [14, с. 103–104].

Разом з тим, С. І. Юшина зазначає, що пояснення зовнішньої торгівлі як «купівля-продаж», що відбувається між країнами» є досить звуженим розумінням зовнішньої торгівлі. Адже зовнішньоторговельна діяльність як один із видів зовнішньоекономічної діяльності здійснюється суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб'єктами господарювання, до яких окрім держави, належать в тому числі фізичні та юридичні особи, які згідно з відповідним законодавством можуть бути визначені як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності [15, с. 199].

Аналізуючи сутність зовнішньої торгівлі, необхідно погодитись із думкою автора, що сутність зовнішньої торгівлі розкривається через такі поняття, як експорт та імпорт товарів.

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», експорт – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

Отже, визначення поняття діяльності у сфері експорту зерна має базуватись на тому, що такій діяльності притаманні ознаки господарсько-торговельної діяльності (здійснюється суб'єктами господарювання і спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання) та зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експорту (здійснюється у сфері товарного обігу, який відбувається на зовнішньому ринку спеціальними суб'єктами і має деякі інші специфічні риси).

З урахуванням викладеного можна запропонувати наступне визначення господарської діяльності у сфері експорту зерна:

господарська діяльність у сфері експорту зерна – це господарсько-торговельна діяльність, що здійснюється на професійних засадах суб'єктами господарювання у сфері зовнішньої торгівлі, які стали на облік осіб, які здійснюють операції з товарами на зовнішньому ринку, яка полягає у продажі зерна з вивезенням або без вивезення зерна через митний кордон України, включаючи реекспорт зерна, з метою отримання прибутку українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Аннотація. В статье исследовано понятие хозяйственной деятельности в сфере экспорта зерна как вида хозяйственно-торговой деятельности. На основании обобщений определения хозяйственной деятельности в сфере экспорта зерна проанализированы основные взгляды на понятие хозяйственно-торговой деятельности, внешней торговли и экспорта в частности. Уделено внимание анализу соотношений понятий хозяйственной деятельности в сфере экспорта зерна со смежными понятиями, такими как внешняя торговля, внешнеторговая деятельность, внешнеэкономическая деятельность. Открытым остается вопрос определения самого понятия хозяйственной деятельности в сфере экспорта зерна. Методологическую основу составили общенаучные методы исследования, в частности, диалектический метод использовался для выяснения понятия хозяйственной деятельности в сфере экспорта зерна. Результатом научного исследования является предложение определения понятия хозяйственно деятельности в сфере экспорта зерна.

Ключевые слова: «торговля», «торговая деятельность», «внешнеторговая деятельность», «хозяйственно-торговая деятельность», «экспорт».

Abstract. The article explores the concept of economic activities in the field of grain exports as a type of economic and commercial activities. On the basis of generalizations of the definition of economic activities in the field of grain exports, the main views on the concept of economic and commercial activities, foreign trade and exports in particular are analyzed. Attention is paid to the analysis of the relationship between the concepts of economic activity in the field of grain exports with related concepts, such as foreign trade, foreign trade, foreign trade activities. The question of defining the very concept of economic activity in the field of grain exports remains open. The methodological basis was formed by general scientific research methods, in particular, the dialectical method was used to clarify the concept of economic activity in the field of grain exports. The result of scientific research is the definition of the concept of economic and commercial activities in the field of grain exports.

Keywords: «trade», «trade activity», «foreign trade activity», «economic-trading activity», «export».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2001 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18,19–20, № 21–22. – Ст. 144.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
3. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04 липня 2002 р. № 4495-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15>.
4. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів: Постанова КМУ від 15 червня 2006 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2006. - №25. – Ст. 1818.

5. Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять: ДСТУ 4303:2004 від 1 липня 2005 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.profiwins.com.ua/uk/directories1/dstu4303.html>.
6. Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності в умовах реалізації інтеграційних прагнень України: монографія / за ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень – Чернігів: Десна поліграф, 2015. – 392 с.
7. Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина: [навчальний посібник] / О. П. Віхров. – К.: Слово, 2006. – 344 с.
8. Пальчук П. М. Ліцензування торговельної діяльності в Україні: дис. ... канд. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / П. М. Пальчук; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2008. – 208 с.
9. Буткевич О. В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність» / О. В. Буткевич // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 69–73.
10. Хрімлі К. О. Поняття господарсько-торговельної діяльності // Актуальні проблеми держави і права. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v74/34.pdf>.
11. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права / по изданию 1914 года / Габриэль Феликсович Шершеневич. – Фирма «СПАРК», 1994. – С.25
12. Попов А. А. Торговое право: Учеб.пособие / А. А. Попов. – Х.: Каравелла, 1999. – 257 с.
13. Толстая К. И. Совершенствование правового регулирования внешней торговли / К. И. Толстая // Державне регулювання торгівлі в ринкових умовах: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24–26 жовтня 2001 року, Київ) / Відп. ред. А. А. Мазаракі. – К., 2001. – С.89.
14. Нагребельний В. П., Коломацька С. П. Торгівля / В. П. Нагребельний, С. П. Коломацька // Юридична енциклопедія: в 6т./ Редкол.: Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр.енцикл.», 1998. – Т6: Т-Я. – 2004. – 768 с.
15. Юшина С. І. Визначення зовнішньоторговельної діяльності в українському законодавстві // Часопис київського університету права. – № 4. – 2011. – С. 197–200.

СТРУКТУРА КОМПОЗИТІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ У ТВОРАХ ТОМАСА МАННА

К. В. Безвезюк, О. В. Білецька

Анотація. В пропонованій статті представлені результати дослідження структури композитів на позначення людини у творах Томаса Манна. Дослідження виконано на корпусі практичного матеріалу, 110 лексичних одиниць, вилученому методом суцільної вибірки з творів Т. Манна «Трістан», «Тоніо Крегер», «Аварія на залізній дорозі», «Смерть у Венеції», «Обмануті». В результаті проведеного аналізу виділено структурні типи складних іменників-найменувань людини відповідно до частиномовної приналежності безпосередніх складників, досліджено роль з'єднувального елемента, виявлено моделі композитів з огляду на наявність / відсутність та якісну реалізацію з'єднувального елемента, визначено найбільш продуктивні структурні типи та моделі композитів на позначення людини у творах Т. Манна.

Ключові слова: композит, структурний тип, з'єднувальний елемент, модель.

Проблема номінації суб'єктів, об'єктів та явищ навколишнього середовища є досить актуальною у сучасній лінгвістиці. Вивченням процесів номінації займається ономазіологія, яку можна визначити як «науку про імена, класифікацію імен, засоби та способи їхнього творення, а також як науку про номінативну функцію мови у всіх її аспектах і проявах і, навіть, ширше – як науку, що визначає теоретичні основи вивчення номінативної діяльності людини та її ролі в мовленнєвій діяльності та системі мови в цілому» [1, с. 127]. Нерідко ономазіологію визначають як теорію номінації, розуміючи під номінацією – створення мовних одиниць, виконуючих номінативну (репрезентативну) функцію.

Сучасна лінгвістика накопичила великий досвід у галузі дослідження іменників на позначення людини у різних мовах. Слова як засіб мовного позначення речей, предметів матеріальної і духовної культури досліджували Р. Мерінгер, Г. Шухардт та ін. У роботах Л. Вейсгербера, В. Краузе, Ф. Дорнзейфа, Б. Кводі висвітлені особливості методів дослідження та способів утворення найменувань людини. Порівняльному аналізу іменників на позначення осіб присвячені наукові розвідки А. А. Бекбалаєва, А. В. Душкіна, О. Є. Голод, С. Ю. Потапової, М. М. Робертуса, А. Г. Файзулліної, М. Є. Федотової та ін. Н. Д. Арутюнова, С. В. Агеев, Д. Лакофф, Б. В. Томашевский, А. Вежицька, Ю. Д. Апресян та ін. займалися вивченням найменувань людини з семантичної точки зору. Однак, не зважаючи на значну кількість робіт, в яких прямо або опосередковано розглянуті особливості найменувань людини, поза увагою лінгвістів залишилися окремі площини, які потребують подальшого детального розгляду та аналізу. До однієї з таких лакун належать складні іменники на позначення людини у художній літературі, чим зумовлюється актуальність і новизна пропонованого дослідження.

Як відомо, словоскладання є одним із найдавніших та найпродуктивніших способів поповнення словникового складу німецької мови шляхом словотвору. На сучасному етапі її розвитку композити становлять 2/3 її словникового фонду [2, с. 3].

Об'єктом пропонованого дослідження є складні іменники на позначення людини у творах Томаса Манна.

Предмет дослідження – структурні особливості зазначених одиниць.

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного дослідження структурних особливостей складних слів-найменувань людини у творах Т. Манна.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі завдання:

– скласти корпус складних слів на позначення людини;

- розподілити виокремленні складні іменники на групи відповідно до кількості основ, з яких вони утворені;
- дослідити частиномовну приналежність лексем у складі композитів-найменувань людини;
- виділити відповідно до частиномовної приналежності лексем структурні типи досліджуваних складних слів;
- проаналізувати роль з'єднувального елемента у складі складних іменників на позначення людини;
- класифікувати досліджувані складні іменники на моделі відповідно до наявності / відсутності та якісної реалізації з'єднувальних елементів;
- визначити найбільш продуктивні моделі і структурні типи композитів на позначення людини у творах Т. Манна.

Матеріал дослідження складають 110 композитів на позначення людини, дібрані методом суцільної вибірки із творів Томаса Манна «Трістан», «Тоніо Крегер», «Аварія на залізній дорозі», «Смерть у Венеції», «Обмануті».

Проведений аналіз практичного матеріалу показав, що складні іменники на позначення людини у творах Т. Манна можна розділити на дві групи відповідно до кількості основ, з яких вони утворені:

- двокомпоненти – складні іменники, які мають у своєму складі дві основи;
- трикомпоненти – складні іменники, утворені з трьох лексем.

Двокомпонентні композити виявилися найбільш вживаними та складають найбільшу кількість серед досліджуваних одиниць – 101 лексична одиниця, далі – ЛО, (91,8 %). Трикомпонентні композити у творах Т. Манна вживаються не так часто і представлені лише 9 ЛО (8,2 %). Це пояснюється загальною тенденцією німецької мови, в якій двокомпонентні одиниці значно превалюють над багатоконпонентними [3, с. 133].

Дослідження частиномовної приналежності компонентів іменникових композитів на позначення людини у творах Т. Манна дозволяє розподілити досліджувані одиниці на такі структурні типи:

1) двокомпонентні іменники:

- «іменник + іменник», напр.: *der Bankdirektor* 'директор банку', *der Schriftsteller* 'письменник', *der Musiklehrer* 'вчитель музики' (85 ЛО, 84 %);
- «прикметник + іменник», напр.: *der Großhändler* 'крупний торговець', *die Jungfrau* 'молода жінка', *die Privatpflegerin* 'приватна доглядальниця' (11 ЛО, 11 %);
- «прислівник + іменник», напр.: *der Langschläfer* 'людина, яка довго спить', *der Frühaufsteher* 'людина, яка рано встає' (3 ЛО, 3 %);
- «основа дієслова + іменник», напр.: *der Kaufmann* 'торговець', *der Spaziergänger* 'гуляка' (2 ЛО, 2 %);

2) трикомпонентні іменники:

- «іменник + іменник + іменник», напр.: *der Hofschauspieler* 'придворний артист', *der Feuerwehrmann* 'пожежний' (3 ЛО, 33 %);
- «прикметник + дієслово + іменник», напр.: *der Großkaufmann* 'гуртовий торговець', *die Großkaufleute* 'гуртові торговці' (2 ЛО, 22 %);
- «прикметник + іменник + іменник», напр.: *der Schlafwagenkondukteur* 'кондуктор спального вагону', *die Klein-Mädchen-Person* 'маленька дівчинка' (4 ЛО, 45 %).

Найчисельнішим структурним типом, як серед дво-, так і серед трикомпонентних іменників являється структурний тип, утворений виключно з іменникових основ. Так, структурний тип «іменник + іменник» представлений 85 ЛО, що становить 84 % від загального корпусу двокомпонентів. Структурний тип «іменник + іменник + іменник» представлений у творах Т. Манна лише 3 ЛО, але це становить 33 % від загальної кількості досліджуваних трикомпонентів. Продуктивність цих структурних типів пояснюється тим фактом, що іменник в є основою словотвору завдяки своїй найпростішій структурі у порівнянні з іншими частинами мови, а також його синтаксичними функціями.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу з'єднувальних елементів у складі іменникових композитів на позначення людини у творах Т. Манна, слід зазначити, що спочатку з'єднувальний елемент був формою флексії, яку приймав перший компонент композита як показник відміни, відмінка або числа. Таким чином, виникають парадигматичні з'єднувальні елементи, тобто такі, які за своєю формою збігаються із флексією слова в одній із його форм. Із часом у складі композитів функція флексії відходить на другий план, а потім і зовсім зникає, а з'єднувальний елемент починає вказувати на межу між компонентами композита, тобто виступає як маркер, який розділяє складові частини композитів. У фундаментальних працях зі словотвору сучасної німецької мови кількість з'єднувальних елементів, за виключенням нульового, коливається від 5 до 7. Це пояснюється, перш за все, метою, з якою проводився аналіз цих елементів. Мова йде про з'єднувальні елементи *-e-*, *-er-*, *-(e)n-*, *-(e)ns-*, *-(e)s-*, *-al-*, *-o*. Найбільш вживаними з них вважаються перші п'ять [4, с. 206].

Вивчення композитів-найменувань людини у творах Т. Манна показало, що основну масу складають повноскладні композити, тобто такі слова, безпосередні складники яких поєднані між собою без допомоги з'єднувального елемента, напр.: *der Zimmernachbar* 'сусід по кімнаті', *der Schriftsteller* 'письменник'. Їхня кількість становить 69 ЛО (68,3 %).

Подальший аналіз якісного складу з'єднувальних елементів дозволив виокремити такі моделі неповноскладних композитів на позначення людини, де А – перший безпосередній складник (детермінатив), В – другий безпосередній складник (основне слово) композита:

– А + *-s-* + В, напр.: *der Nachbar-s-sohn* 'сусідський син', *der Geschicht-s-professor* 'професор історії', *der Gelegenheit-s-macher* 'звідник, людина, яка допомагає іншим людям знайти свою пару' (19 ЛО, 18,8 %);

– А + *-n-* + В, напр.: *das Stube-n-mädchen* 'покоївка', *der Küste-n-bewohner* 'житель узбережжя', *der Zigarette-n-raucher* 'людина, яка курить сигарети' (8 ЛО, 7,9 %);

– А – *en* + В, напр.: *der Kauf-mann* 'продавець', *der Spazier-gänger* 'людина, яка гуляє' (2 ЛО, 2 %);

– А + *-(e)n-* + В, напр.: *der Held-en-typ* 'тип героя, приклад героя', *der Advokat-en-schreiber* 'секретар адвоката' (2 ЛО, 2%);

– А – *e* + В, напр.: *der Schul-junge* 'школяр' (1 ЛО, 1%);

Вищезазначені з'єднувальні елементи зустрічаються тільки у тих випадках, коли перший компонент композита представлений іменником або дієсловом. Якщо детермінатив складного іменника є прикметником або прислівником безпосередні складники композита поєднуються без допомоги з'єднувального елемента.

Підводячи підсумки проведеного аналізу структурних особливостей складних іменників на позначення людини у творах Т. Манна можна зробити такі висновки:

1. Переважну більшість складних іменників на позначення людини становлять двокомпонентні композити, що пояснюється...

2. Композити-найменування людини утворюються лише із самостійних частин мови (іменник, прикметник, дієслово, прислівник). Найчисельнішим виявився структурний тип, утворений виключно з іменникових основ. Інші структурні типи знаходяться на периферії системи, перш за все за кількісними показниками. Це зумовлено тим фактом, що іменник є найбільш гнучкою частиною мови, що пояснюється його категоріальним значенням та синтаксичними функціями у реченні.

3. Аналіз відібраного матеріалу ще раз підтвердив зафіксовану Я. Гріммом тенденцію до домінування повноскладних композитів над неповноскладними (зі з'єднувальними елементами). Щодо набору з'єднувальних елементів у складі композитів у вибраному матеріалі, то реалізованими виявились лише 3, а саме *-n-*, *-en-*, *-s-*, останній при цьому є домінувальним.

Анотація. В статті представлені результати дослідження структури композитів, позначаючих людину, в произведениях Томаса Манна. Исследование выполнено на практическом материале, 110

лексических единиц, полученном методом сплошной выборки из произведений Т. Манна «Тристан», «Тонио Крёгер», «Авария на железной дороге», «Смерть в Венеции», «Обманутые». В результате проведенного анализа выделены структурные типы сложных слов-наименований человека в соответствии с частеречной принадлежностью непосредственных составляющих, исследована роль соединительного элемента, выявлены модели композитов, учитывая наличие / отсутствие соединительного элемента, а также его качественную реализацию, определены наиболее продуктивные структурные типы и модели композитов, обозначающих наименование человека в произведениях Т. Манна.

Ключевые слова: композит, структурный тип, соединительный элемент, модель.

Abstract. The paper presents the results of the study of the structure of compounds denoting persons in the literary works of Thomas Mann. The research is based upon the corpus of 110 lexical units, obtained by using the method of complete selection from the Th. Mann's works «Tristan», «Tonio Kröger», «Railway Accident», «Death in Venice», «Disillusionment». The research allows to determine the structural types of the compounds denoting persons according to the part-of-speech tagging, to analyze the role of the connecting element, to define the models of compounds according to the presence/absence of the connecting elements and its diversity, to define the most productive structural types and models of compounds denoting persons.

Key words: compound, structural type, connecting element, model.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М. : Наука, 1986. – 157 с.
2. L. Ortner, E. Müller-Bollhagen. Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen. – Hauptteil 4 : Substantivkomposita. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1991. – 863 S.
3. W. Fleischer I. Barz Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – [4., völlig neu bearb. von I. Barz]. – Berlin / Boston : Walter de Gruyter, 2012. – 504 S.
4. U. Engel Deutsche Grammatik. – München : Iudicium, 2004. – 485 S.

УДК 811.112.2'282.2(436)

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Ю. В. Бовсуновська, Л. С. Данцл

Анотація: Стаття присвячена вивченню статусу австрійського варіанту німецької мови в Австрії та його особливостям і відмінностям від власне німецької мови. Специфіка досліджуваної теми передбачає використання системно-функціонального та порівняльного методу дослідження для визначення відмінностей між мовою Австрії та Німеччини (на граматичному, лексичному, орфографічному, морфологічному рівнях тощо). У результаті проведеного дослідження було виявлено 6 можливих статусів австрійського варіанту німецької мови та досліджено його головні особливості. На основі вибірки був проведений аналіз лексичних відмінностей між двома досліджуваними мовами.

Ключові слова: австрійський варіант німецької мови, статус, австріцизм, мовна ситуація, соціолінгвістика.

Мова, що вживається у двох чи більше відносно незалежних державах та використовується чисельними соціальними групами, має свої норми вживання та стандарти, є **плюрицентричною** мовою. Плюрицентричний характер німецької мови неможливо заперечувати, адже вона є поширеною на території декількох країн, а саме -є державною мовою Німеччини, Австрії, Ліхтенштейну, а також однією з офіційних мов Швейцарії, Бельгії та Люксембургу.

Поняття **різновид мови** (*Sprachvarietät*) означає той варіант мови, що вживається на певній території у визначений часовий період і використовується якоюсь групою населення. Такі варіанти можуть мати деякі особливості та відрізнятися один від одного на декотрих лінгвістичних або структурних рівнях, а саме на лексично-семантичному, фонетичному, морфологічному, граматичному.

Найчастіше під терміном **різновиду мови** мається на увазі власне **національний варіант мови**, тобто той варіант мови, що має чіткі характерні мовні особливості і є поширеним у певній державі. Треба зазначити, що норми варіанту будь-якої мови зазвичай не є офіційними, адже така мова у більшості випадків не є літературною.

При вивченні проблеми варіантів будь-якої мови необхідно розглядати мову з точки зору соціолінгвістики. Соціолінгвістика вивчає сукупність форм існування мови, що є засобом комунікації для певних прошарків населення або населення певної території. Виділяють дві основні групи мовних ситуацій – ендо- та екzogлосна ситуація. Екzogлосні вивчають сукупність різних мов та їх відносини з іншими мовами, а ендоглосні – внутрішню ситуацію, що склалася у в межах якоїсь однієї мови. Цей термін частіше вживається щодо сильно розповсюджених мов.

Австрійський варіант німецької мови належить до баварського діалектного ареалу, однак земля Форарльберг належить до алеманського ареалу. Враховуючи те, що австрійський варіант німецької мови почав формуватися на території Австрії та Баварії, його слід називати баварсько-австрійським [1; 47]. Такої думки дотримувався і В. Жирмунський: «Баварський діалект, окрім діалектів старобаварських земель, що не включають Майнську Саксонію на північному заході та баварську Швабію (Аугсбург) на Заході, які були приєднані до Баварії лише за часів Наполеонівських війн, охоплює і Австрію (окрім землі Форарльберг), куди німецьке населення потрапило лише у VIII–XI ст. внаслідок поширення баварської колонізації по долині Дунаю. Через те, що основною областю розповсюдження цих діалектів стали території Баварії та Австрії, В. Жирмунський вважає, що цей діалект доречно називати баварсько-австрійським [2; 38].

У період XI–XII ст. відбуваються значні зміни у гомогенності діалектного ареалу Австрії, адже саме у той період розпочався розвиток письмової мови. Письмові пам'ятки XIII ст. вказують на значний рівень мовної єдності.

М. Клайн (1984) та П. фон Поленц (1988) дотримувалися думки, що в окремих німецькомовних країнах, а саме в Німеччині, Швейцарії та Австрії, вживаються так звані державні варіанти німецької мови (Staatsvarianten). На противагу загальному визнанню цього поняття, дискусія про поняття «плюрицентричної мови» містила лише декілька основних понять та припущень, які були беззаперечними і характеризували всі плюрицентричні мови світу. У будь-якому випадку, мова, поширена у декількох державних регіонах є плюрицентричною. Кожен з таких регіонів є центром відповідного національного варіанту.

Починаючи з 1950-х років Х. Мозер досліджував формування та розвиток німецької мови в кожній з країн закритого німецькомовного простору, та намагався дослідити поняття норми в межах цих самих країн. Ще до публікації своєї роботи у 1985 р. Х. Мозер наголошував, що німецька мова в тогочасній ФРН була «головним» варіантом мови (Hauptvarietät) завдяки своєму центральному розташуванню та значній кількості носіїв мови, що в свою чергу означало, що цей варіант мови і зазначав норму [3; 167]. Мова НДР отримала статус різновиду німецької мови (Nebenvarietät) за рахунок іншої суспільно-політичної системи. Сукупність цих варіантів утворювала власне німецьку мову (Binnendeutsch). Мову на південних, західних, а також в прикордонних регіонах він позначав як «прикордонну» німецьку мову (Randdeutsch). Це означало, що, у порівнянні з власне німецькою мовою, мова в Австрії та Швейцарії вважалася відхиленням від норми, тому її статус було складно визначити. Відповідно до стандартної мови, вона вважалася нормативною, а відповідно до єдиної німецької мови (Einheitssprache) вона була регіональним варіантом (Regionalism).

Приводом для зміни моноцентричного погляду на єдину німецьку стандартну та письмову мову стало видання М. Клайна “Language and Society in the German Speaking Countries” у 1984 р. У ній Клайн досліджував моно- і поліцентричний підходи і запевняв, що німецька мова має декілька рівносильних національних варіантів в окремих німецькомовних країнах. Тобто, якщо вживання німецької мови у трьох країнах

(Німеччина, Швейцарія та Австрія) є рівносильним, то так звана «власне німецька мова» більше не може вважатися єдиною нормою.

Позицію поліцентричної німецької мови відстоював і П. фон Поленц у 1986 р. на лінгвістичній конференції у Берні. Його також підтримали представники НДР та Австрії. Його висновки були опубліковані у 1988 р. в журналі „Zeitschrift für germanistische Linguistik“ та доведені доволі значною кількістю аргументів. На його думку, мова Австрії та Швейцарії мали статус самостійних варіантів німецької мови [4; 192]. На практиці його погляди не мали особливого впливу, адже в збірці орфографічних правил Duden-видавництва, надрукованій у 1970 році, австріацизми та гельветизми мали бути позначені як регіоналізми.

Особливості мови у Австрії на її різних мовних рівнях (діалекти, регіональні варіанти, стандартна та писемна мова) досліджували такі германісти, як Я. Ебнер, І. Райфенштайн, Х. Мозер та М. Хорнунг. В одному їх погляді мали спільні риси: беручи до уваги доволі незначну кількість особливостей мови Австрії, її неможливо відокремити від власне німецької мови, а тому лише поняття «австрійська німецька» (österreichisches Deutsch) є єдиним прийнятним позначенням з точки зору термінології.

У 1980 р. Я. Ебнер заперечував існування терміну «австрійська мова». Таке поняття він тлумачив лише як сукупність усіх характерних для австрійського варіанту мовних рис. Я. Ебнер та М. Хорнунг теж вважали мову Австрії варіантом німецької мови (Varietät der deutschen Sprache). Саме «національним варіантом» (nationale Variante) або національним різновидом (nationale Varietät) розглядали мову Австрії Х. Мозер, П. фон Поленц, М. Клайн та А. Домашнев. На відміну від них, І. Райфенштайн вважав кількість мовних особливостей Австрії недостатньою для визнання «національного варіанту німецької мови». Такої думки дотримувався і В. Беш. Він стверджував, що письмовий варіант мови не зазнає жодних відмінностей у різних регіонах країни. Розбіжності у лексиці та семантиці є загальновідомо перебільшеними, як і в трьох інших німецькомовних країнах. Вони є дуже незначними у порівнянні з цілим словниковим складом. Потрібно провести багато часу спостережень і мати значну кількість доказів, перш ніж говорити про статус національного варіанту».

Загалом, стосовно мови Австрії суперечки полягають лише у дефініції. Визначальною є також думка П. Візінгера: «Вже більше 40 років австрійська німецька є визнаним регіональним варіантом німецької мови, незважаючи на те, що вона не утворює цілісну одиницю».

При більш детальному дослідженні, поняття «національний варіант» являє собою самостійну, територіально обмежену державну форму мови, яка потребує відповідного кодифікування граматики та словникового запасу. Таким чином можна формально виокремити ідентичність нації і мови. Про це писав також Р. Мур, який розглядав німецьку мову в Австрії як варіант німецької мови, проте навмисно називав її «австрійська мова» (Österreichisch). Він тлумачив слово «нація» як єдність народу, території, мови і культури. У 1987 році була видана публікація «Deutsch in Österreich – Österreichisch. Zur Begriffsbestimmung und Normfestlegung der Standardsprache in Österreich», в якій для визначення поняття офіційної мови (Standardsprache) не приділялася увага структурі мови, а саме поняття означало спрямовану усну реалізацію письмової мови як мовленнєвої норми громадськості. У 1989 році Р. Мур навів ряд тез, в яких німецьку мову він називав розділеною мовою (gespaltene Sprache) досліджуючи мову Австрії та Німеччини, тому він заперечував існування так званих «австріацизмів» для позначення особливостей мови Австрії, адже це поняття передбачало безпосередній зв'язок з власне німецькою мовою. Однак, він також зазначав, що повне «розмежування» між мовою Австрії та Німеччини неможливе. Г. Мокер стосовно цього підходу наголошував на необхідності розрізняти поняття «німецька» і «німецькомовна», коли йдеться про мову Австрії та Швейцарії.

На користь самостійності мови Австрії виступало 35-те видання словника „Österreichisches Wörterbuch“ в 1979 році, в якому значна кількість виразів з розмовної мови, діалектів та жаргону не мали відповідних позначок, проте під впливом сильної критики 36-те видання 1985 року відмінило це нововведення. До визнання самостійності мови Австрії прагнув В. Поллак; М. Клайн прагнув до визнання варіантів в рамках плюрицентричної мови; А. Домашнев стверджував, що австрійці хочуть кодифікувати свою власну мову в словнику як норму, а Р. Водак опублікував книгу «Wir sind nicht Dudenland».

Усна мова Австрії належить до багатьох верхньонімецьких діалектів, які, в свою чергу, належать до алеманського (Форарльберг та Тіроль) та баварського (в інших федеральних землях) наріччя. У розмовному виді австрійський варіант німецької мови відрізняється від власне німецької мови перш за все у лексиці, морфології, граматиці та синтаксисі.

З 1-го січня 1995 року Австрія є членом Європейського Союзу. Під час перемовин щодо вступу до організації австрійська сторона наголошувала на визнанні австрійської німецької офіційною мовою. В решті решт був підписаний так званий Протокол №10 (також Протокол австріацизмів), який містив в собі лише 23 типові австрійські слова та їх еквіваленти з власне німецької (усі належать до сфери кулінарії) і визнавав їх характерними для мови Австрії (наприклад, *Kren* (Meerettich) ‘хрін’, *Lungenbraten* (Filet) ‘філе’. Хоча ці 23 слова були дуже маленькою частиною від усіх типових слів з австрійського варіанту, австрійці зрозуміли, що завдяки визнанню цього протоколу їхня ідентичність була у безпеці. У той же час цей документ отримав значну порцію критики, спрямовану проти скорочення мови Австрії до 23 слів, наголошуючи, що найбільш поширені слова, наприклад *Marille* та *Palatschinke* не були перераховані. Однак, можливе виникнення суперечок у тому випадку, якщо у майбутньому в права Європейської Спільноти будуть введені нові терміни та поняття, що різнитимуться і варіантах мови. Ф. Лутц взагалі стверджував, що найголовнішим завданням протоколу було визнання австрійського варіанту німецької мови, і у разі виникнення непорозумінь щодо питань визнання мови, Австрія може посилатися на цей протокол.

Значний вплив на формування австрійського варіанту німецької мови завжди мав Відень, адже він наче об’єднував усі діалекти в межах Австрії. Це пояснюється географічним розташуванням міста, адже ще з XII–XIII ст. населені пункти утворювалися саме навколо Відня. Важливим є і демографічний фактор – у Відні мешкає дуже багато представників різних національностей.

У. Аммон поділяє австріацизми за сферами вживання на наступні категорії [5; 157]:

1) продукти харчування та страви, наприклад *Brosel* (Paniermehl) ‘панірування’, *Obers* (Sahne) ‘сметана’, *Stelze* (Eisbein) ‘свиняча нога’, *Semmel* (Brötchen) ‘булочка’.

2) домогосподарство та одяг, наприклад: *Kasten* (Schrank) ‘шафа’, *Sackerl* (Tüte) ‘пакет’, *Häferl* (Tasse) ‘чашка’.

3) управління, юстиція, охорона здоров’я, освіта, військова справа, наприклад: *Jus* (Jura) ‘юриспруденція’, *Karenz* (Mutterschaftsurlaub) ‘декретна відпустка’, *Maut* (Zoll) ‘митниця’.

4) економіка, ремесло, сільське господарство, транспорт, наприклад: *Inspektor* (Kommissar) ‘інспектор’, *Fleischhauer* (Metzger) ‘м’ясник’, *Lenker* (Fahrer) ‘водій’, *Urlaubssperre* (Betriebsferien) ‘період відпусток на підприємстві’, *Vorrang* (Vorfahrt) ‘право першочергового проїзду’.

5) спорт, дозвілля, наприклад: *Rodel* (Schlitten) ‘санки’, *Hutsche* (Schaukel) ‘гойдалка’, *Altjahrstag* (Silvester) ‘31 грудня, день перед новим роком’.

6) стосунки, риси характеру, частини тіла, наприклад *Hackler* (Schwerarbeiter) ‘працьовита людина’, *Bub* (Junge) ‘хлопець’, *derrisch* (taub) ‘глухий’.

7) інше, наприклад: *fad* (langweilig) ‘нудний’, *Tschick* (Zigarette) ‘цигарка’, *picken* (kleben) ‘клеїти’, *aper* (ohne Schnee) ‘без снігу’.

8) невідмінювані слова, наприклад: *heroben* (da oben) ‘нагору’, *auffi* (hinauf) ‘наверх’.

Особливої уваги потребує тематична група слів, що позначають національні австрійські страви, адже ця сфера налічує найбільшу кількість розбіжностей у австрійському варіанті та німецькій мові. Переважно це назви страв, продуктів та напоїв. Переклад подібних слів часто вимагає пояснень або описового перекладу, наприклад *das Weißwurst* (das Würstchen) ‘ковбаска світлого, білого кольору’; *Auszogene* (Pfannkuchen) ‘пончик без дірочки всередині’; *die Semmel* (Brötchen) ‘булочка’; *der Tropfen* (der Quark) ‘кисломолочний сир’; *Pretzel* (Brezel) ‘крендель у формі серця’; *Schmankerl* (Delikatesse) ‘делікатеси’.

Незважаючи на те, що австрійська мова є лише варіантом німецької мови, між ними існує значна кількість розбіжностей на усіх лінгвістичних рівнях – граматичному, лексичному, фонетичному, орфографічному тощо.

Лексика австрійського варіанту німецької мови значно відрізняється від німецької майже у всіх тематичних групах. Найбільшу кількість розбіжностей можна виявити у словах, пов’язаних з їжею та національною кухнею, освітніми закладами та сферою управління та домогосподарством.

На фонетичному рівні особливістю австрійського варіанту є суфікси *-r-* та *-l*, що роблять австрійську мову більш мелодійною.

До найголовніших граматичних особливостей австрійського варіанту можна віднести випущення умлаута при відмінюванні сильних дієслів, вживання перфекту замість претеріта, вживання означеного артикля з власними назвами.

Аннотація: Стаття посвячена изучению статуса австрийского варианта немецкого языка в Австрии и его особенностям и отличиям от собственно немецкого языка. Специфика исследуемой темы предполагает использование системно-функционального и сравнительного метода исследования для определения отличий между языком Австрии и Германии (на грамматическом, лексическом, орфографическом и других уровнях). В результате проведенного исследования было установлено 6 возможных статусов австрийского варианта немецкого языка и исследованы его главные особенности. На основе выборки был проведен анализ лексических особенностей между двумя исследуемыми языками.

Ключевые слова: австрийский вариант немецкого языка, статус, австрицизм, языковая ситуация, социолингвистика.

Abstract: The article is devoted to the study of the status Austrian variation of German language in Austria, its peculiarities and differences from German. The features of the following research require the use of functional and comparative methods of research to distinguish differences between the languages in Germany and Austria (on the grammatical, lexical, orthographical and other language levels). The result of the given research provides 6 possible statuses of the language in Austria and the description of its peculiarities. The analysis of the lexical differences between two language variations under consideration is based on the selection lexical units.

Key words: Austrian variation of German language, status, Austriacism, linguistic situation, sociolinguistics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Muhr, Rudolf: Zur Sprachsituation in Österreich und zum Begriff “Standardsprache” in plurizentrischen Sprachen, Wien, 1995. 47 S.
2. Жирмунский В.М. Немецкая диалектология. – М.: Наука, 1956. – 38 S.
3. Moser, Hugo: Die Entwicklung der deutschen Sprache seit 1945. Hrsg. von Werner Besch u.a. Berlin/New York, 1985. 167 S.
4. Polenz, Peter von: “Binnendeutsch” oder plurizentrische Sprachkultur? Ein Plädoyer für Normalisierung in der Frage der 'nationalen' Varianten. In: Zeitschrift für germanistische Linguistik, 1988. 192 S.
5. Ammon, Ulrich (1995): Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten. Berlin/New York: de Gruyter, 1995. 157 S.

ОБСТАВИННІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК ОКРЕМИЙ ТИП СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

О. П. Буряченко, І. Р. Домрачева

Анотація. У статті аналізуються обставинні словосполучення як окремий тип семантико-синтаксичних відношень. Підкреслюється, що обставинні відношення ґрунтуються на значеннях дій, станів, з одного боку, та обставинних значеннях – з іншого. Зазначається, що обставинні відношення простежуються в словосполученнях, у яких залежне слово позначає спосіб дії, якість, міру, ступінь вияву дії, стану чи ознаки або місце, час, причину, мету, умову дії, стану чи певної ознаки. Головним компонентом у таких словосполученнях найчастіше є дієслово, рідше віддіслівний іменник. Залежне слово виконує роль обставини.

Ключові слова: словосполучення, семантико-синтаксичні відношення, обставина місця, обставина часу, обставина причини.

Вступ. Проблема дослідження словосполучень ускладнюється наявністю різних точок зору щодо типології словосполучень за різними критеріями, зокрема класифікації словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями.

Актуальність нашої теми полягає в тому, що відсутність єдиного підходу до визначення типів словосполучень за цим критерієм зумовлюється наявністю різноманітних синкретичних і перехідних явищ у системі семантико-синтаксичних відношень. Іноді визначити тип семантико-синтаксичних відношень дуже складно без урахування дериваційних зв'язків словосполучень з синтаксичними одиницями інших рівнів. Особливо сказане стосується обставинних відношень словосполучень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеру смислових відношень між компонентами словосполучень було започатковано у розвідках Л. Теньєра. Подальшого опрацювання це питання набуло у працях зарубіжних і вітчизняних мовознавців В. Адмоні, М. Балко, Н. Валгіної, І. Вихованця, А. Загнітка, Г. Удовиченка, Л. Шитик, К. Шульжука та ін., проте й наразі воно залишається спірним. Українська дослідниця М. Балко виділяє два основні підходи до окреслення типології словосполучень за цим критерієм.

Зазначимо, що згідно з першим підходом (І. Вихованець, К. Шульжук та ін.), мовознавці виділяють атрибутивні, субстанціальні адвербіальні типи семантико-синтаксичних відношень у підрядних словосполученнях. Згідно з іншим підходом (Н. Валгіна, А. Загнітко та ін.), за характером смислових відношень між компонентами словосполучення поділяються на: атрибутивні, об'єктні, суб'єктні, обставинні та комплетивні [1, с. 98]. Різні аспекти обставинних словосполучень, крім М. Балко, досліджували Г. Вакуленко, О. Гургула, З. Іваненко, Г. Козачук, Ю. Маркітантов, С. Степанюк, Л. Шитик та ін. мовознавці, проте, на нашу думку, їх недостатньо.

Мета дослідження – охарактеризувати обставинні словосполучення як окремий тип семантико-синтаксичних відношень.

Меті підпорядковані такі завдання:

1. Описати синтаксичні відношення кількох різновидів;
2. Зазначити загальні особливості обставинних словосполучень, які є окремим типом семантико-синтаксичних відношень.

Предмет дослідження – особливості обставинних словосполучень, які є окремим типом семантико-синтаксичних відношень.

Об'єкт дослідження – обставинні словосполучення.

Методи дослідження: аналіз та синтез.

Основний розділ. Обставинні відношення ґрунтуються на значеннях дій, станів, з одного боку, та обставинних значеннях – з іншого. Обставинні відношення простежуються в словосполученнях, у яких залежне слово позначає спосіб дії, якість,

міру, ступінь вияву дії, стану чи ознаки або місце, час, причину, мету, умову дії, стану чи певної ознаки. Головним компонентом у таких словосполученнях найчастіше є дієслово, рідше віддієслівний іменник. Залежне слово виконує роль обставини [2, с. 56].

Обставинні синтаксичні відношення бувають кількох різновидів. Виявлення кожного з них потребує розуміння своєрідності семантико-граматичних властивостей обох компонентів словосполучення. Розрізняти їх також допомагають питання, поставлені від головного слова до залежного:

1) обставинно-означальні відношення:

– відношення способу дії (їх виявляють за допомогою питань *як? у який спосіб?*): *писати* → *грамотно*, *бігти* → *швидко*, *працювати* → *з піднесенням*, *дивитися* → *з докором*, *летіти* → *літаком*;

– відношення кількості, міри або ступеня (*скільки? скільки разів? якою мірою?*): *два рази* → *перечитати*, *зовсім* → *втомлений*, *бігти* → *до знесилення*;

2) просторові відношення (*де? куди? звідки?*): *зустрітись* → *в інституті*, *бігати* → *на стадіоні*, *виїхати* → *за кордон*, *піднятися* → *за хмари*;

3) часові відношення (*коли? як довго? з якого часу? доки?*): *зустрітись* → *навесні*, *прийти* → *через місяць*, *прийти* → *своєчасно*, *чекати* → *з дитинства*;

4) причинові відношення (*чому? від чого? через що? з якої причини?*): *плакати* → *від образи*, *напівхворий* → *з похмілля*, *похвалити* → *за відвагу*, *сказати* → *згарячу*;

5) відношення мети (*навіщо? для чого? з якою метою?*): *сміятися* → *з горя*, *зробити* → *на зло*, *прийти* → *поговорити*, *придатний* → *для малювання*;

6) умовні відношення (*за якої умови?*): *зробити* → *при бажанні*, *зупинитись* → *на випадок заборони* [2, с. 56-57].

Синтаксичні відношення одного типу можуть ускладнюватися синтаксичними відношеннями іншого, тобто в деяких словосполученнях суміщаються різнотипні відношення (атрибутивні, об'єктні, обставинні), простежується властивий їм синкретизм (від гр. *synkretismos* – з'єднання) – поєднання (синтез) диференційних структурних і семантичних ознак одиниць мови, що протиставлені одна одній в системі мови і пов'язані явищами перехідності» [3, с. 446]: *Поїздка* (яка? і куди?) *за кордон*, *життя* (яке? і де?) *в місті*, *праця* (яка? і коли?) *ночами*.

Отже, синкретичні утворення виражають одночасно значення двох або більше мовних одиниць. На думку Л. Шитик, «значеннєвий синкретизм семантико-синтаксичних відношень породжується функціональним синкретизмом засобів вираження цих відношень» [4, с. 8], до яких належать особливості синтаксичного зв'язку між компонентами, лексична і граматична природа поєднаних слів тощо, пор.: *миска* (з чим? яка?) *з піріжками*, *дума* (про кого? яка?) *про тебе*, *мандрівка* (куди? яка?) *в гори*, *припухлий* (від чого? з якої причини?) *від сну* і под.

Важливий також інший аспект синтаксичних відношень: стрижневому слову може бути властива розгалужена валентність, тобто здатність сполучатися з кількома чи багатьма різно значеннєвими і синтаксично підпорядкованими словами. Завдяки цьому формуються словосполучення різної семантики, з неоднаковими синтаксичними відношеннями між компонентами, пор.: *стріляти з кулеметів* (об'єктні відношення – названо знаряддя дії) і *стріляти з окопів* (обставинні (просторові) відношення).

Зазначимо, що семантика обставин різноманітна, і вони класифіковані переважно ідентично до розрядів прислівників за значенням, хоч, як зазначає Г. Козачук, у науковій літературі кількість їх подана різна – від семи до двадцяти шести [5, с. 91]. Не однаково кількість обставин визначено через семантичну конкретизацію їх. Але основними називають розряди, що виражають обставини ситуації, тобто ті, які характеризують дію щодо часу, місця, мети, причини і способу дії та які виконують у реченні функцію своєрідних означень, що характеризують процес або ознаку іншої ознаки [6, с. 209].

К. Шульжук зазначає, що типова обставина як структурно-семантичний компонент речення має такі диференційні ознаки, які відрізняють її від інших другорядних членів речення [7, с. 103]:

- а) вона не є компонентом структурної схеми речення (як другорядний член);
- б) виступає виразником обставинних семантико-синтаксичних відношень;
- в) виражена прислівниками, дієприслівниками, формами непрямих відмінків іменників та інфінітивом;
- г) поєднана з головним компонентом зв'язком прилягання;
- г) переважно не має чітко закріпленої позиції у реченні;
- д) при актуальному членуванні речення може самостійно виконувати функції теми і реми або ж бути їх складниками.

Вивчаючи обставинно-означальні відношення в українському словосполученні, І. Арібжанова досліджує функціональні компоненти в структурі простого речення, які займають підпорядковану словам з ознаковою семантикою позицію і включаються в структурні схеми дієслівно-прислівникового вираження *на зразок іти швидко, іти вбрід, іти багато*. Як зазначає науковець, сучасна описова граматики стосовно цих функціональних компонентів дотримується традиційного підходу, за яким придієслівні (приприсудкові) компоненти є або додатками (як правило, вираженими залежними субстантивами), або обставинами (прислівникового вираження) [8, с. 30].

Формально-позиційний критерій вважається вагомим навіть тоді, коли визнають атрибутивну семантику придієслівного компонента: незважаючи на те, що частина прислівників (як і прийменниково-іменникових сполук) позначає ознаку дієслова, їх відносять до спеціалізованих засобів вираження обставин. Щоправда, при цьому семантична специфіка таких функціональних компонентів увиразнюється типологічно: їх включають у групу «обставинно-означальну, побудовану за прикметниковою моделлю», оскільки ця модель «характеризується атрибутивним значенням» [9, с. 391].

Однак кваліфікація функціональних компонентів зі значенням ознаки як обставинних є суперечливою: якщо функціональний компонент характеризується атрибутивним значенням, то чому його називають обставиною, з іншого боку – якщо це обставина, то чому вона виражає атрибутивне значення?

Потрібно зазначити, що на думку І. Арібжанової, придієслівний характер аналізованих функціональних компонентів аж ніяк не може суперечити їхній означальній семантиці. Навпаки, дозволяє ще раз підтвердити положення про те, що ознаки властиві не лише предметам, а й іншим ознакам [8, с. 30]. Адже, як зазначає І. Кучеренко, ознаки – це «те, що належить предметові чи явищу, чим предмет або явище уподібнюється до інших чи відрізняється від них», «кожна ознака має свої якісні, кількісні чи інші особливості, тобто існують також і ознаки ознак. Тоді як обставини – це «ті об'єктивно існуючі поза предметом різні фактори, які зумовлюють наявність (існування) предмета з усіма його ознаками – предикативними чи непредикативними, – місце, час, різні стимули вияву ознак предметів – причина, мета та ін.» [10, с. 81].

Опосередковані означення способу дії, як і квалітативні означення, виражають внутрішню властивість дії, те, чим характерна дія в своєму вияві. Придієслівність якісних і способових компонентів є диференційною їх рисою. Проте, на відміну від якісної, способовій ознаці не властиво виявляти різну міру її інтенсивності, пор.: *ішов швидко, ішов швидше і йшов вбрід, ішов поспішаючи, ішов по-ведмежому*.

Опосередковані кількісні означення (міри і ступеня) виражають кількісну визначеність предикативної або атрибутивної ознаки, тому можуть бути і придієслівними, і приад'єктивними та приадвербіальними компонентами.

Мовознавці називають два засоби вираження обставин місця – прислівники місця і прийменниково-відмінкові конструкції: *Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні й розкида кругом. Скрізь якась покора в тишині розлита, і берізка гола мерзне під вікном* (В. Сосюра) Але обставини місця нерідко бувають виражені цілими

словосполученнями, тобто мають аналітичну форму: *Недалеко од Богуслава коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулося село Семигори* (І. Нечуй-Левицький); *Гори підступають до самого моря...* (П. Загребельний).

У семантичному плані обставини місця по-різному характеризують дію, стан, ознаку, подію в просторовому аспекті. Саме за семантикою виділяють два різновиди обставин місця: власне обставини місця та обставини напрямку дії, руху (вихідний пункт) і на позначення шляху переміщення [7, с. 105–107]. Обидва різновиди обставин місця мають переважно синтетичні форми вираження, але нерідко власне обставини місця виражені аналітичними формами. Вони зазвичай мають значення необмеженого або умовно обмеженого простору.

Обставини напрямку дії або стану конкретизують місце в просторі, де може локалізуватися дія або перебувати у певному стані. Обставини зі значенням напрямку називають кінцеву, вихідну точку поширення дії чи стану або виражають шлях руху, відповідаючи на питання *куди? звідки? яким шляхом?* Відповідно виділяються три різновиди обставин: зі значенням кінцевої точки поширення дії чи стану, вихідної точки поширення дії чи стану та шляху переміщення. Ці обставини поєднуються переважно з дієсловами, що виражають рух, переміщення в одному чи різних напрямках [11, с. 154].

Обставини часу характеризують дію, стан, ознаку за їх стосунком до певного часу і відповідають на питання *коли? доки? з якого часу? до якого часу? з яких пір? до яких пір?* Вони виражаються прислівниками часу, безприйменниковими іменниками та іменниками в непрямих відмінках із прийменниками, дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами, фразеологізмами. При цьому однаковою мірою активно використовуються непоширені й поширені обставини часу. Обставини часу із семантичного погляду поділяють на два різновиди: обставини із загальним значенням моменту дії або стану та обставини із загальним значенням хронологічних меж тривання дії чи стану.

Обставини причини характеризують дію, стан, ознаку, вказуючи на причину, підставу виникнення їх, і відповідають на питання *чому? через що? з якої причини? на якій підставі?* Вони виражаються: прислівниками причини, дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами, прийменниково-іменниковими конструкціями. Для останніх функція обставини є вторинною, тому більшість зворотів, крім набутого обставинного, зберігають і об'єктне значення.

Обставини умови означають умову, за якої відбувається дія, і відповідають на питання *за якої умови?* Обставини умови виражаються: прийменниково-іменниковими конструкціями, дієприслівниковим зворотом. За типами умовних детермінантів виокремлюють речення з детермінантами із самостійним значенням умови та речення з детермінантами із ситуативним значенням умови.

Обставини допусту вказують на умову, всупереч якій щось відбувається, і відповідають на питання незважаючи *на що? всупереч чому?* Вони виражаються: прийменниково-іменниковими конструкціями, дієприслівником і дієприслівниковим зворотом.

Обставини мети означають мету дії чи стану і відповідають на питання *для чого? нащо? навіщо? з якою метою?* Вони виражаються: прислівниками мети, прийменниково-іменниковими формами, дієприслівниковим зворотом, інфінітивом, складеними прийменниками.

Висновки. Отже, обставинні відношення ґрунтуються на значеннях дій, станів, з одного боку, та обставинних значеннях – з іншого. Обставинні відношення простежуються в словосполученнях, у яких залежне слово позначає спосіб дії, якість, міру, ступінь вияву дії, стану чи ознаки або місце, час, причину, мету, умову дії, стану чи певної ознаки. Головним компонентом у таких словосполученнях найчастіше є дієслово, рідше віддієслівний іменник. Залежне слово виконує роль обставини. Опосередковані означення способу дії виражають внутрішню властивість дії, те, чим характерна дія в своєму вияві. Локальність у семантико-граматичній структурі речення має дві основні форми вираження – синтетичну та аналітичну. Типовими засобами вираження

синтетичної форми є прислівники, прислівникові сполучення та адвербіалізовані відмінкові форми іменників. Нетиповими, хоч і часто вживаними в українській мові, є обставини місця, виражені семантично чи синтаксично нерозкладними словосполученнями, які здатні у реченні виконувати функцію як власне обставини місця, так і зі значенням кінцевої чи вихідної точки поширення дії або стану. Обставини часу із семантичного погляду поділяють на два різновиди: обставини із загальним значенням моменту дії або стану та обставини із загальним значенням хронологічних меж тривання дії чи стану. Обставини причини, умови, допусту, мети виражаються: прислівниками, дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами, приїменниково-іменниковими конструкціями, інфінітивами, складеними приїменниками.

Аннотація. В статті аналізуються обстоятельственные словосочетания как отдельный тип семантико-синтаксических отношений. Подчеркивается, что обстоятельственные отношения основываются на значениях действий, состояний, с одной стороны, и обстоятельственных значениях – с другой. Отмечается, что обстоятельственные отношения прослеживаются в словосочетаниях, в которых зависимое слово обозначает способ действия, качество, меру, степень проявления действия, состояния или признака или место, время, причину, цель, условие действия, состояния или определенного признака. Главным компонентом в таких словосочетаниях чаще всего является глагол, реже отглагольное существительное. Зависимое слово выполняет роль обстоятельства.

Ключевые слова: словосочетание, семантико-синтаксические отношения, обстоятельство места, обстоятельство времени, обстоятельство причины.

Abstract. The article analyzes the contingency of the phrase as a separate type of semantic-syntactic relations. It is emphasized that circumstantial relations are based on the values of actions, states, on the one hand, and factual meanings - on the other. It is noted that the circumstances of the relationship are traced in phrases, in which the dependent word denotes the way of action, quality, degree, degree of expression of action, condition or attribute, or place, time, cause, purpose, condition, state, or certain attribute. The main component in such phrases is often a verb, less verb noun. Dependent word performs the role of circumstance.

Key words: phrase, semantic-syntactical relations, circumstances of place, circumstances of time, circumstances of reasons.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балко М. В. Основні підходи до виділення типів словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями / М. В. Балко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. – 2011. – Вип. 61. – С. 96–100.
2. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підруч. / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 384 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Шитик Л. В. Синкретичні об'єктно-обставинні відношення та засоби їх вираження в сучасній українській літературній мові : автореф. ... канд. філол. наук / Л. В. Шитик. – К. : Український держ. пед. у-нт ім. М. П. Драгоманова, 1996. – 23 с.
5. Козачук Г. О. Обставина способу дії в семантико-граматичній структурі речення / Г. О. Козачук // Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. – 2004. – С. 91-95.
6. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда, відп. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 408 с.
8. Арібжанова І. М. Опосередковані означення в сучасній українській мові / І. М. Арібжанова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика. – 2008. – Вип. 19. – С. 30–32.
9. Вихованець І. Р. Обставини / І. Р. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – С. 391–392.
10. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія / І. К. Кучеренко. – Вінниця : Поділля, 2004. – 464 с.
11. Вакуленко Г. М. Цілісні словосполучення у функції власне обставини місця в українській мові / Г. М. Вакуленко // Література та культура Полісся. – 2016. – Вип. 84. – С. 150–156.

ПОЕЗІЯ ВАСИЛЯ СТУСА В РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ЗМІСТОВИЙ ТА СМИСЛОВИЙ ВИМІР

В. О. Гайшинець, О. В. Пуніна

Анотація. У даному дослідженні аналізується поезія Василя Стуса у контексті російських перекладів. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до літературної та джерельної бази роботи. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування перекладацького аналізу для встановлення збереження змістової домінанти творів В. Стуса у російських перекладах.

Ключові слова. Поезія В. Стуса, інтерпретація поезія, російський переклад поезії В. Стуса, змістовий вимір.

Поетична спадщина Василя Стуса, відкрита для українського читача протягом останніх 25 років, ще мало досліджена як на батьківщині, так і в діаспорі. Беручи до уваги, що постать В. Стуса неабияк в українській літературі, наявний на сьогоднішній день науковий потенціал досліджень його творів видається недостатнім. Найзначніші праці щодо творчості поета відносяться переважно до галузі літературознавства (Н. Жулинський, І. Дзюба, М. Павлишин, Є. Сверстюк, Г. Гармаш, Ю. Бедрик, М. Коцюбинська, Н. Плахотник, Д. Стус, Г. Аврахов, М. Царинник, А. Тарнавський, Б. Рубчак, Р. Яструбецька). Разом з тим, надзвичайно багата, яскрава і своєрідна мовна палітра поета ще не стала предметом перекладацьких досліджень. У дослідженнях з перекладу поетичної мови В. Стуса, здійснених на сьогодні, розглядаються лише окремі аспекти відтворення змістової домінанти поетичних творів поета.

У 1989–90-х роках О. Саннікова зробила спробу перекласти з української на російську мову вірші Василя Стуса. У своїй замітці до перекладів вона зазначає, що це було не легко, адже українська мова поетична і співуча, а Василь Стус – «поет надзвичайно сильний. Дуже важко було підбирати аналоги його яскравим і насиченим поетичним образам в російській мові». У 1994 році вийшов маленький збірник перекладів поезії В. Стуса, виконаний О. Санніковою в російськомовній періодиці, в поетичній серії видавництва «Повернення».

Змістова складова поетичних творів відображає буття поета. В. Стус народився 8 січня 1938 р. у селі Рахівка Вінницької області. Був молодшим сином в селянській родині, що збідніла в результаті колективізації і врешті-решт перебралася у Донецьку область. Підробляючи на залізниці у старших класах, він познайомився з забороненою в СРСР літературою українського «Розстріляного Відродження». Вступивши на історико-філологічний факультет Донецького державного педагогічного університету, він навчався в літературній студії під керівництвом Т. Духовного; потім працював у сільській школі вчителем української мови та літератури. В. Стус був поетом-шістдесятником і саме «хрущовська відлига» стала для Стуса новою відправною точкою, з якої він почав свою активну творчу і політичну діяльність. Ціною його політичної та суспільної діяльності стали численні арешти серед яких арешт за антирадянську діяльність. Приводом для арешту стали написані Стусом ще в армії рядочки:

«Кубло бандитів, кагебістів,
злодіїв та гвалтівників
у стольному засіли місті
як партія більшовиків»

(«Шайка бандитов, кагебистов, воров и насильников в стольном засели городе, как партия большевиков») [1].

Поетові довелося провести п'ять років ув'язнення та два роки заслання у Магаданській області, після чого поет продовжив свою антирадянську діяльність, він виступав на захист ув'язнених людей, які відбували свій термін з політичних причин. Ця діяльність знову призвела до ув'язнення В. Стуса у результаті якого поет загинув.

На нашу думку, переклад україномовних творів В. Стуса передбачає врахування умов життя поета, адже саме розуміння змісту віршів поезії радянських часів передбачає наявність фонових знань у перекладача для досягнення адекватного перекладу.

Переклад – це викликаний суспільною необхідністю процес і результат передачі інформації (змісту), виражених у письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою [4, с. 11].

Процес перекладу О.О. Селіванова кваліфікує як подвійний інтерпретаційно-породжувальний дискурс [17, с. 672], адже процес перекладу має дві фази: 1. Сприйняття й інтерпретація оригінального тексту перекладачем; 2. Породження тексту перекладу [8, с. 31–34].

І. М. Литвин також наводить думку О. В. Ребрій, згідно якої у когнітивно-комунікативному аспекті (насамперед в аспекті когнітивної семіотики) переклад визначається як процес перекодування повідомлень, закодованих в знаках однієї мовної системи, у повідомлення, закодовані в знаках іншої мовної системи [7, с. 260].

Переклад є процесом і результатом передачі інформації (змісту), виражених у письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою і є процесом перекодування повідомлень однієї мовної системи в іншу.

Відомий російський літературознавець і перекладач М. М. Морозов зазначав, що лише ті переклади, які «відходили» від буквального копіювання оригіналу, виявлялися живими творами і досягали справжньої внутрішньої схожості з оригіналом, тобто, щоб наблизитися до оригіналу, на думку Морозова, потрібно відійти від нього [5, с. 243–268].

П. М. Топер зазначає, що поняття творчої індивідуальності перекладача близьке кожному практику і зачіпає серцевину уявлень про переклад. Запорукою успіху перекладача художньої літератури, вказує Топер, служить не тільки близькість його перекладу до тексту оригіналу, але й естетична сила перекладеного твору [10, с. 180].

Відомий грузинський теоретик перекладу Г. Гачечиладзе писав, що про те, що словник не здатний звільнити перекладача від врахування ролі контекстуальних факторів і особливостей індивідуального стилю автора. Завданням перекладача є врахування цих особливостей, в чому і проявляється його творчість [3, с. 112]. Таким чином, з літературознавчої точки зору художній переклад тяжіє радше до неформальної теорії перекладу, і в цьому її характерна риса. Однак це не означає, що до даного виду перекладу не застосовні загальні правила та закономірності теорії перекладу, основи якої заклали дослідники лінгвістичного, формального напрямку.

Перекладач О. Кругленко у передмові до перекладів поетичних творів В. Стуса зауважує, що його поетичне слово поки ще мало знайоме читачеві, особливо російськомовному. Не тільки нинішньому, а й тому, який був сучасником поета. І пояснення цьому одне: його не допускали до людей, тому що В. Стус, як дисидент і борець із режимом спочатку був позбавлений права займатися улюбленою справою, а потім знищений фізично, фактично убитий системою. Але поезія його залишилася. В Інтернеті є чимало перекладів цього унікального поета, хоча офіційно вірші В. Стуса російською не публікують. Досі не вийшла жодна його збірка віршів російською мовою. О. Кругленко, як і О. Саннікова пише, що «перекладати поезію Стуса – важко. Вона образна і багатогранна, його мова настільки могутня, що не завжди під силу звичайному перекладачеві. Але перекладати його – потрібно. Так хотілося б, що б його могли прочитати в тій самій Росії, де він залишив своє життя». Розглянемо більш детально переклад твору В. Стуса «На однакові квадрати поділили білий світ...».

*На однакові квадрати поділили білий світ / На квадраты без названья поделили
белый свет:*

*Рівне право всім страждати і один терпіти гніт. / Равноправие страданья, а
другого права нет.*

*Зле і кату, зле і жертві, а щастливого нема. / Палачу и жертве тошно, а
счастливых не найдёшь.*

*Всім судилося померти за замками сімома. / Умираем понемножку, от судьбы
бросает в дрожь.*

*Отаке ти, людське горе, така ти, чорна хлань, / Вон оно – людское горе,
человеческая глушь,*

*Демократіє покори і свободо німувань. / Демократия покорных и свобода рабских
душ.*

*А кругом життя веселе, скільки сонця і тепла! / А вокруг не видно драмы – столько
солнца и тепла!*

*Ти мене даремно, леле, в світ неправди привела. / Ты меня, напрасно, мама, в мир
неправды родила [2].*

На нашу думку, переклад О. Саннікової є інтерпретацією змісту, який закладено у вірші, їй вдається передати настрій, сум того часу, проте відтворити дослівно лексичну складову твору доволі важко, тому перекладачка вдається до компенсованого перекладу, до перестановок, конкретизації, генералізації тощо.

Перекладач під псевдонімом Русский Росс вдається до вільного перекладу вірша «Терпи»:

*Терпи, терпи – терпець тебе шліфує, / Терпи, терпи! Теплом души согрейся
Сталить твій дух – тож і терпи, терпи. / И стиснув зубы, вытерпеть сумеи
Ніхто тебе з недолі не врятує, / Ни на кого напрасно не надейся
Ніхто не зіб'є з власної тропи. / И помощи не требуй у друзей!
На тій і стій, і стій – допоки скону, / Иди! Лети! И не смотри под ноги -
Допоки світу й сонця – стій і стій. / В рай или в ад, как в жизни повезёт
Хай шлях - до раю, пекла чи полону – / Коль будешь смел, иди Своей Дорогой
Усе пройди і винести зумій. / Никто тебя с дороги не собьёт!
Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався / В потоке лет и в жизни круговерти
Той, що обрав тебе навіки-вік. / Не растеряй души своей запал
До нього змалку ти заповідався / К борьбе за Жизнь, к сопротивлению Смерти
До нього сам Господь тебе прирік. / Быть может, сам Господь тебя призвал! [9]*

На нашу думку, метою перекладача не було відтворення реалій у яких був написаний вірш В. Стуса. Переклад вірша «Терпи» представляє собою інтерпретацію змісту вірша, проте не відображує ані лексичної ані стилістичної складової. Семантика твору відображена частково. Це пов'язано, передусім, із складністю мови В. Стуса (у доброму розумінні цього слова). Концепти, які містяться у поезії В. Стуса складні для розуміння сучасному читачеві, тому перекладач переклав з орієнтиром на сучасного російськомовного читача.

Розглянемо переклад вірша «І що кигиче в мертвій цій пустелі?» О. Саннікової.

*І що кигиче в мертвій цій пустелі? / О чем ты плачешь в этой мертвой дали?
Киги-киги — мов чайка з-над Дніпра. / «Киги-киги» — что чайка у Днепра...
О семигори горя, цвинтар велій, / О горы горя, кладбище бескрайне! -
і я тут згину, як прийде пора? / И я ль здесь сгину, как придет пора?
Киги-киги — за ким ти тужиши, пташко? / «Киги-киги» — о чем ты тужишь, птишка?
Киги-киги — й тобі своя біда? / «Киги-киги» — видать, своя беда?
Потерпимо іще — бодай і тяжко, / Ну, потерпи еще, хотя и тяжело.
тут наша кров — солонина і руда. / Здесь наша кровь — темна и солонина [6].*

У наведеному прикладі перекладачеві вдалося відтворити і зміст висловлювання і лексичну складову твору. О. Саннікова використовує лексеми, близькі, або ідентичні до мови В. Стуса задля кращої передачі семантичної складової твору.

У ході дослідження перекладів поезії В. Стуса, ми дійшли до висновку, що твір мови перекладу повинен розглядатися в контексті оригінальної літератури, оскільки оригінал щодо його перекладу незмінно зберігає первинність авторської та національної приналежності. Однак, щодо текстів поезії В. Стуса, справедливо і зауваження про те, що переклад також носить індивідуально-авторський характер. Таким чином, реально існуючий перекладний твір вилучався і з середовища літератури мови оригіналу, і з середовища літератури мови перекладу. Погодимось з думкою про те, що художній переклад у просторі міжкультурної комунікації займає особливу наднаціональну нішу, про що пише у своєму дослідженні Р. Р. Чайковський: «з виникненням художнього перекладу починають існувати дві літератури: національна література мови оригіналу та література мови перекладу. Перекладна література, таким чином, постає у вигляді якоїсь третьої літератури» [11, с. 45].

Переклад є необхідною умовою для розуміння поезії В. Стуса російськомовним читачем. Часто перекладацький інтерес до тексту є своєрідним доказом його художньої цінності, передаючи його національну культуру, існуючі в ній ідеї, ціннісні сили, знання, сприяючи, таким чином, культурному діалогу між народами і різними групами соціумів.

При розгляді поетичного тексту В. Стуса, як об'єкта перекладу, необхідно звернути увагу на відтворення національно-культурної специфіки оригіналу, що є однією з найважливіших і найскладніших проблем теорії та практики перекладу, оскільки в ній чи не найяскравіше проявляється один із парадоксів перекладу – він повинен читатися як оригінал, але при цьому зберігати національну специфіку першоджерела.

Аннотация. В данном исследовании анализируется поэзия Василия Стуса в контексте русских переводов. Методологической основой работы является системный подход, принцип научной объективности, критического и структурно-системного подхода к литературной и источниковой базе работы. Специфика исследуемой темы предполагает применение переводческого анализа для установления сохранения смысловой доминанты произведения. Стуса в русских переводах.

Ключевые слова. Поэзия В. Стуса, интерпретация поэзии, русский перевод поэзии В. Стуса, содержательный измерение.

Abstract. This study analyzes the poetry of Vasily Stus in the context of Russian translations. The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of scientific objectivity, critical and structural-system approach to the literary and source base of work. The specificity of the topic involves the use of translation analysis to establish the preservation of the semantic dominant of the V. Stus works in Russian translations.

Keywords. Poetry of V. Stus, interpretation of poetry, Russian translation of V. Stus poetry, meaningful dimension.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василь Стус. Біографія та сім'я. URL: <http://facecollection.ru/people/vasiliy-stus>
2. Верлибры и другое: Василь Стус. Стихи (перевод Александрины Кругленко). URL: <http://verlibr.blogspot.com/2013/11/blog-post.html>
3. Гачечиладзе Г. Р. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. – Москва: Наука, 2010. – 254 с.
4. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. – Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. – 288 с.
5. Морозов М. М. А. Н. Островский – переводчик Шекспира (статья) // Избранные статьи и переводы. – Львов: Государственное издательство художественной литературы, 2009. – С. 243-268.
6. Поетичні майстерні. В. Стус. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=91&t=6&sf=1>
7. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія / О.В. Ребрій. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2012. – 716 с.
9. Стихи.ру. URL: <https://www.stihi.ru/2015/03/29/11096>
10. Топер П. М. Перевод и литература: творческая личность переводчика [Текст] // Вопросы литературы, 2008. – № 11-12. – С. 178-199.
11. Чайковский Р. Р. Реальности поэтического перевода (типологические и социологические аспекты). Магадан: Кордис, 2009. – 104 с.

ПРО ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ

К. І. Гордєєва, Л. М. Коваль

Анотація. У статті проаналізовано основні наукові погляди на категорію модальності, визначено поняття «модальності», розмежовано суб'єктивний та об'єктивний види модальності, схарактеризовано семантичні складники модальності – «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність, модальне значення.

Вступ. Модальність як функційно-семантична категорія, щорепрезентує стосунок змісту висловлювання до дійсності й мовця до змісту висловлювання, неодноразово поставала об'єктом вивчення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників мови. Зокрема, її студіюванню присвячено праці О. Мельничука, В. Русанівського, І. Вихованця, А. Грищенко, П. Дудика, К. Городенської, Л. Кадомцевої, М. Плющ, Н. Гуйванюк, І. Слинська, А. Загнітка; русистів О. Шахматова, О. Пешковського, В. Виноградова, Н. Шведової, В. Ярцевої, Г. Золотової тощо. У сучасній лінгвістиці спостерігається посилення інтересу до цієї категорії.

Метою статті є аналіз окремих мовознавчих підходів щодо потрактування категорії модальності. Її реалізація передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати основні наукові погляди на категорію модальності;
- 2) визначити поняття «модальності»;
- 3) розмежувати суб'єктивний та об'єктивний види модальності;
- 4) схарактеризувати семантичні складники модальності – «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Модальність є предметом вивчення різних наук – філософії, логіки, мовознавства. Її визначають як явно або неявно виражену в судженні додаткову інформацію про характер залежності між реальними явищами, про логічний статус судження, а також оцінкові, регулятивні, тимчасові та інші його характеристики.

У роботах британських лінгвістів модальність розглядають як даність, називаючи лише форми, у яких вона виявляється [1, с. 78].

Деякі дослідники ототожнюють модальність і предикативність, вважаючи їх явищами одного порядку [1, с. 78].

Відоме також вузьке розуміння модальності як вираження достовірності / недостовірності, що ґрунтується на поняттях реальності й ірреальності судження в логіці.

Щоправда, проти такого вузького підходу до розуміння модальності виступав у свій час основоположник найбільшої наукової школи в мовознавстві В. В. Виноградов, який детально вивчав цю категорію. Він витлумачує модальність дещо ширше – як граматично виражене ставлення мовця до дійсності, а саме: до змісту виразу, співбесідника, а також до самого себе [1, с. 78].

Теорія модальності, розроблена вченим і представниками його школи, має велике значення для дослідження природи оцінки, тому що розглядає останню як один з видів модальності, тобто відношення суб'єкта до об'єктів навколишнього світу.

У лінгвістиці виділяють об'єктивну й суб'єктивну модальність.

Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання. Вона виражає відношення того, що повідомляється (повідомлюваного) до дійсності в аспекті реальності / ірреальності. Таку модальність реалізують граматичні й лексичні засоби (форми способу, модальні слова й частки, інтонація).

Водночас в лінгвоукраїністиці обґрунтовано й витлумачення модальності як явища суб'єктивного плану вираження. Ще в академічному підручнику з сучасної української

мови за редакцією І. К. Білодіда відзначено, що модальність виражає суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті.

Суб'єктивна модальність, тобто ставлення мовця до того, що повідомляється, не є обов'язковою ознакою висловлювання, а виступає як формально-граматичне значення. Змістовою основою суб'єктивної модальності є оцінка мовцем описуваних фактів (впевненість або невпевненість, згода або незгода, позитивна або негативна оцінка).

Оскільки ставлення мовця до дійсності можуть виражати різні засоби – морфологічні, лексичні, фразеологічні, синтаксичні, стилістичні, то «модальність виявляється категорією, властивою мові в дії, тобто в мовленні, і тому є самою сутністю комунікативного процесу [1].

Структуру модальності формують:

1) протиставлення висловлюваного за характером комунікативної установки (твердження – питання – спонування);

2) протиставлення за ознакою «твердження – заперечення»;

3) градації значень у діапазоні «реальність – ірреальність» (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різний ступінь упевненості мовця в достовірності думки про дійсність, яка формується у нього;

4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і присудком, виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно») [4].

Розрізняють два видових значення модальності: об'єктивно-модальну та суб'єктивно-модальну. Під *об'єктивною модальністю* ми розуміємо кваліфікацію змісту всього сказаного з точки зору достовірності того, хто говорить, а *суб'єктивна модальність* являє собою емоційне ставлення, реакції мовця-суб'єкта, викликані загальними обставинами, метою думок, фактом висловлювання з точки зору оцінки й емоційного вираження змісту висловлювання [1].

Таке саме розмежування модальності пропонує й Н. Ю. Шведова. Вона зазначає, що до модальних значень також варто відносити всі ті значення, які виражають ставлення мовця до того, що він повідомляє, – це суб'єктивно-модальні значення [4].

О. Мельничук виділяє сім модальних значень. Це, зокрема, значення розповідності, бажальності, умовності, питальності, спонукальності, гіпотетичності, переповідності.

Згідно з класифікацією Л. А. Бірюліна та Є. Є. Корді виділено шість основних типів модальних значень:

- 1) реальність / нереальність;
- 2) можливість / необхідність / бажаність;
- 3) достовірність / упевненість;
- 4) цільова настанова;
- 5) ствердження / заперечення;
- 6) емоційна оцінка [4].

Подвійно витлумачують модальну семантику *реальності / нереальності*. У широкому розумінні її кваліфікують як принципову реалізованість або нереалізованість якої-небудь дії загалом (шкала «цілком реально – нереально – забудь про це»). За такого потрактування вона уподібнюється до семантики можливості, але абстрактніша, оскільки не локалізована в часі або просторі. Коло виразників такої семантики реальності / нереальності практично не обмежене, оскільки принципову здатність або нездатність дії реалізуватися показує контекст.

Л. А. Бірюлін і Є. Є. Корді витлумачують семантику реальності / нереальності вузько, співвідносячи її з певним часом [4]. Це їм дає підстави визначати реальність або гіпотетичність дії або судження. Така семантика, як правило, не відображає ступеня ймовірності майбутнього явища дії як конкретного акту, але може прямо або побічно вказувати на характер протікання як фактичного, так і гіпотетичного явища. Цьому сприяє й вибір певної форми часу дієслова або способу.

На нашу думку, з широкого спектру ймовірнісних й оптативних різновидів модальної семантики доречно виділити три: можливість, необхідність і бажаність.

На відміну від модальної семантики реальності / нереальності, яка має виражену об'єктивну природу, *семантика достовірності або впевненості* мовця в тому, що повідомляється, суб'єктивна. Вона базується на внутрішньому переконанні мовця, що, в свою чергу, ґрунтоване на певному джерелі інформації, прецеденті, традиції, спостереженні, досвіді, віруванні, інтуїції.

Характерно, що ступінь достовірності або впевненості в тому, що повідомляється, безпосередньо залежить від якості цих джерел – надійності інформації, сили традиції, віри, наочності досвіду тощо; а також від психологічних особливостей мовця (рівень упевненості прямо пропорційний упевненості мовця в собі як соціальному суб'єкті, або ж суб'єкті комунікації). Основними реалізаторами семантики достовірності / впевненості є модально-вставні елементи та конструкції з підрядними з'ясувальними.

Цільову настанову, або мету висловлювання, традиційно кваліфікують як прагматичну спрямованість конструкції, представлену трьома типами: оповідна, спонукальна й питальна. З урахуванням можливих транспозицій реалізаторами цих значень може бути досить широке коло граматичних форм.

Модальна семантика *ствердження / заперечення* також має подвійне витлумачення. У вузькому, суто формальному розумінні семантика заперечення потверджується наявністю в конструкції «оператора заперечення»: заперечної частки, займенника або прислівника. Відсутність такого оператора робить конструкцію позитивною. Логічно, що оскільки будь-яке дієслово може мати негативну форму і його власна лексична й граматична семантика при цьому не змінюється, а заперечується або затверджується вся конструкція, то саму неозначену форму дієслова (інфінітив смислового дієслова, словникові форми службових дієслів) не можна визнати засобом вираження модальної семантики ствердження / заперечення.

Розглядаючи модальність ствердження / заперечення широко та зіставляючи її з іншими модальними значеннями, варто зауважити, що зміна позитивної конструкції на негативну й навпаки спричиняє аналогічні зміни в модально-семантичних опозиціях *реальність / нереальність, можливість / неможливість, необхідність / відсутність необхідності (або необхідність зворотного), бажаність / небажаність, впевненість / невпевненість* і под.

Під якісною емоційною оцінкою повідомлюваного розуміють висловлення власних позитивних або негативних вражень і переживань з метою викликати аналогічні враження й переживання в слухача.

Отже, модальність становить універсальну категорію, що актуалізується низкою мовних засобів. Її семантичними складниками постають «реальність / нереальність», «можливість / необхідність / бажаність», «достовірність / упевненість», «цільова настанова», «ствердження / заперечення», «емоційна оцінка».

Аннотация. В статье проанализированы основные научные взгляды на категорию модальности, определено понятие «модальности», разграничены субъективный и объективный виды модальности, охарактеризованы семантические составляющие модальности – «реальность / нереальность», «возможность / необходимость / желательность», «достоверность / уверенность», «целевая установка», «утверждение / отрицание», «эмоциональная оценка».

Ключевые слова: модальность, субъективная модальность, объективная модальность, модальное значение.

Abstract: In the article the main scientific views on the category of modality were analyzed, the concept of modality was defined, subjective and objective types of modality were distinguished, the semantic components of modality were characterized – «reality / unreality», «opportunity / necessity / desirability», «certainty / confidence», «goal set», «approval / denial», «emotional evaluation».

Keywords: modality, subjective modality, objective modality, modal value.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Приходько А. И. Оценочная модальность в языке // Science and Education a New Dimension. Philology, III (12). Запорожье, 2015. С. 78–80. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/prihodko_a_i_evaluative_modality_in_language.pdf
2. Умрихіна Л. В. Категорія модальності в контексті лінгвістичних досліджень // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Вип. 21(1). 2016. С. 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_21%281%29__21
3. Войналович Л. П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія // Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя. Серія: Філологічні науки. Кн. 3. 2013. С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_6
4. Бернацька С. М. Модальне значення можливості/необхідності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Бернацька. – К., 2011. 23 с.

УДК 81'373.46=161.1=133.1

АБРЕВІАТУРИ У СКЛАДІ БУДІВЕЛЬНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ (на матеріалі сучасних французької та російської мов)

Д. Д. Кирилюк, О. О. Залужна

Анотація. У даній статті представлено абрєвіацію як один із засобів утворення науково-технічної термінології, а також наведено класифікацію типів абрєвіатур, найбільш поширених саме серед термінології будівництва у французькій та російській мовах. Виділено 6 типів утворення слів, найпродуктивнішими з яких є ініціальні абрєвіатури, а саме буквені та звукові.

Ключові слова: абрєвіація, абрєвіатура, скорочення, термінологія, терміносистема, терміни.

1. Вступ. Активна тенденція до широкого використання скорочених лексичних одиниць різного роду цілком чітко проявляється останнім часом у багатьох мовах. Абрєвіатури міцно увійшли в сучасні мови і кількість їх надзвичайно велика. Вони представляють значну частину словникового складу, розповсюджуючись майже в усі верстви лексики, і широко застосовуються як в усній, так і в письмовій мові [1].

Доказом актуальності вивчення цього питання та зацікавленості у даному аспекті є численні дослідження із зазначеної теми. Так, наприклад, різні аспекти феномену абрєвіації розглядалися у роботах таких відомих вітчизняних мовознавців, як В. Г. Гак, О. О. Реформатський, В. М. Лейчик, О. А. Земська, М. М. Шанський, М. Я. Блох, Д. І. Алексєєв, В. В. Борисов, В. П. Даниленко та багатьох інших [2].

Окрім того, значну кількість досліджень присвячено явищу абрєвіації в загальному сенсі [3; 4; 5], так і розгляду питання на прикладі різної терміносистем: політичної [6], медичної [7], військової [8], сільськогосподарської [9], термінології митної справи [10], абрєвіатур-жаргонізмів [11], абрєвіації у текстах ЗМІ [12] тощо.

Проте, незважаючи на наявність численних наукових досліджень, абрєвіація як мовне явище має досить складний характер, що потребує постійної наукової уваги [2], а отже і вивчення даного аспекту наразі лишається **актуальним**. Те саме можна стверджувати щодо будівельної терміносистем, адже її розвиток, який напряду залежить від розвитку самої будівельної справи, не зупиняється з плином часу. Це означає, що термінологія поступово поповнюється новими лексичними одиницями, у зв'язку з чим проблема утворення нових термінів, які відповідають прагматичним установам сучасності, лишається актуальною.

Об'єктом дослідження виступають терміни-абрєвіатури у системі будівельної термінології у французькій та російській мовах, наприклад, фр. *EP (eaux pluviales)* 'дощові води', *ANAH (agence nationale pour l'amélioration de l'habitat)* 'національне агентство з поліпшення житлових умов'; рос. *ДСМ (дорожно-строительные машины)* 'дорожно-будівельні машини', *МДС (методические документы в строительстве)* 'методичні документи в будівництві', *вентблок (вентиляционный блок)* 'вентиляційний блок'.

Предметом дослідження є способи абревіації як спосіб словотворення у сучасній французькій та російській мовах.

Мета даного дослідження полягає в:

- уточненні визначень «абревіація» та «абревіатура»;
- визначенні місця абревіації в утворенні термінів будівництва;
- загальному порівнянні типів будівельних термінів-абревіатур у сучасних французькій та російській мовах;
- визначенні продуктивності способів абревіації в обох мовах дослідження.

Матеріалом дослідження слугують 45 лексем (25 лексем у російській та 20 лексем у французькій мові), отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел французької [13; 14] та російської мов [15; 16].

2. Теоретичні засади дослідження. У лінгвістиці абревіація представляє собою один із способів словотворення. За ствердженням А. В. Суперанської, вона, як правило, займає найнижчий ярус в ієрархічному описі способів утворення термінів, проте має велику розповсюдженість та значимість [17]. Дійсно, тенденцію до розповсюдження у європейських мовах (та зокрема у галузі наукової лексики) абревіація отримує лише у ХХ ст. Однак, фактом є те, що абревіатурна номінація в різних видах записаної мови так само стара, як і сама письмова мова [1]. Ще з давніх часів з метою економії місця на носіях текстової інформації, а також для більш швидкого запису слів та виразів, що вживалися досить часто, багато народів, які володіли писемністю, використовували абревіатури [18]. Слід зазначити, що даний принцип – прагнення до зручності шляхом скорочення об'єму та зберігання інформативності тексту – залишається незмінним і у наші дні, зокрема у професійних сферах спілкування.

Термін «абревіація» походить від латинського *abbrevio* 'скорочувати'. Досить точне визначення цього терміну дається у «Довіднику з етимології та історичної лексикології»: штучний спосіб словотворення шляхом з'єднання початкових (рідко інших) елементів слів (зазвичай словосполучення) [19]. Ще одне актуальне визначення можна знайти у «Словнику лінгвістичних термінів» [20], де абревіація характеризується як «один з безафіксних способів (утворення слів); складання скорочених елементів слів, об'єднаних в одне сполучення». Серед мовознавців існує різноманіття тлумачень зазначеного терміну, проте всі вони приводять до загальної ідеї того, що *абревіація* являє собою довільний процес скорочення найменування будь-якого об'єкта, тоді як *абревіатура* є вже результатом цього процесу – штучно введена номінаційна скорочена одиниця [1].

Т. С. Сергеева також зазначає, що у багатьох мовах поняття «абревіація» ототожнюється з поняттям «скорочення». Останнє ж, в свою чергу, може визначатися (як процес або як результат) кількома термінами: усічення, усічене слово, скорочене слово, укорочення і т. д. [21].

Окремо слід зазначити, що у лінгвістиці не існує єдиної однозначної думки про абревіацію як спосіб утворення слів. По суті, безпосередньо нових термінів цей спосіб не утворює, адже за його допомогою вже існуючі терміни (зазвичай ті, що складаються з двох чи більше слів і тому не дуже зручні у вживанні), лише поєднуються в одне слово. З іншого ж боку, будь-яке скорочення завжди буде новим словом за формою, а що стосується змісту, то абревіатури в більшості випадків стилістично відрізняються від повних слів або словосполучень. Отже, є всі підстави вважати абревіатури новими словами, а абревіацію – одним із способів утворення нових слів (неологізмів) [21]. Для більшої конкретизації у вирішенні цієї проблеми завжди враховується тісний зв'язок абревіатури з її співвідносним поняттям.

Складність і різноманітність процесів абревіації обумовлюють наявність великої кількості класифікацій абревіатурних номінацій, заснованих на різних принципах. [21]

3. Типи абревіатур в будівельних терміносистемах французької та російської мов. Залежно від вживання в усному чи письмовому дискурсі, абревіатури будівельної підмови можна поділити на дві групи: графічні та лексичні [2]. При цьому графічні

абревіатури не являють собою слова, не мають граматичних категорій роду і числа та використовуються лише на письмі, а в усному мовленні реалізуються повною формою слова чи словосполучення, від якого утворені. Так, наприклад, одиниця виміру *сантиметр* має графічне скорочення *см* і т.п. Лексичні скорочення вважаються словами, вони є повноцінними одиницями комунікації, виконують різні синтаксичні функції та мають звукову і графічну форму, відмінну від вихідних одиниць [2]. Для них також є можливим перехід у самостійні слова.

У свою чергу лексичні абревіатури можна поділити на різні типи за структурою. Погоджуючись із класифікаціями, наведеними у ряді досліджень [2; 22], можна привести приклади будівельних термінів наступних типів скорочень:

1) ініціальні абревіатури, які поділяються на:

– буквені (утворені з початкових літер слів): фр. *APD (avant-projet définitif)* ‘остаточний варіант проектного завдання’, *PC (permis de construire)* ‘дозвіл на будівництво’; рос. *ЖКХ (жилищно-коммунальное хозяйство)* ‘житлово-комунальне господарство’, *ПКД (подвесная канатная дорога)* ‘підвісна канатна дорога’.

– звукові, або акроніми (утворені з назв перших звуків, читаються як звичайні слова): фр. *DEP (descentes d'eaux pluviales)* ‘водостічні системи’, *REEF (répertoire des ensembles et éléments fabriquées du bâtiment)* ‘реєстр збірних конструкцій і елементів в будівництві’; рос. *ВОК (волоконно-оптический кабель)* ‘волоконно-оптичний кабель’, *ПОС (проект организации строительства)* ‘проект організації будівництва’.

– буквено-цифрові та звуково-цифрові (утворені з назв перших літер або звуків слів та цифрового індексу, який позначає модель, марку тощо): фр. *б-phenol* ‘фенол’; рос. *БНД 200/300 (битум нефтяной дорожный)* ‘бітум нафтовий дорожній’.

2) складові абревіатури (утворюються зі сполучення початкових частин слів): рос. *керамдор (керамзит дорожный)* ‘керамзит дорожній’.

3) частково скорочені абревіатури (складаються зі сполучення частини першого слова та цілого слова): рос. *оргстекло (органическое стекло)* ‘органічне скло’, *профлист (профилированный лист)* ‘профільований лист’.

4) комбіновані абревіатури (поєднують скорочені частини та ініціали): фр. *SHAB (surface habitable)* ‘житлова площа’; рос. *УВЧ-установка (ультравысокочастотная установка)* ‘ультрависокочастотна установка’.

Серед зазначених типів лексичних абревіатур найбільш активну роль в утворенні будівельної термінології мають ініціальні. Вони легше піддаються процесу інтеграції, ніж інші типи, та нерідко стають основними найменуваннями [22]. У той самий час деякі типи скорочень не є характерними саме для будівельної лексики французької мови (зокрема 2 і 3 пункти класифікації), тому конкретних прикладів у зазначеній терміносистемі не зустрічається.

Розглядаючи будівельні терміни-абревіатури в залежності від контексту їхнього функціонування, можна відмітити, що найпоширенішими є наступні тематичні категорії найменувань [2; 18]:

– матеріали та речовини: фр. *PVC (polychlorure de vinyle)* ‘полівінілхлорид’, *BCS (béton à caractères spécifiés)* ‘бетон зі специфічними властивостями’; рос. *БТЦ (быстротвердеющий цемент)* ‘швидкотверднучий цемент’, *ЛКМ (лакокрасочные материалы)* ‘лакофарбові матеріали’.

– процеси: фр. *TS (travaux supplémentaires)* ‘додаткові роботи’, *ВТР (bâtiment & travaux publics)* ‘будівництво та громадські роботи’; рос. *ППР (планово-предупредительный ремонт)* ‘планово-попереджувальний ремонт’, *СМР (строительно-монтажные работы)* ‘будівельно-монтажні роботи’.

– споруди та їхні елементи: фр. *IGH (immeuble de grande hauteur)* ‘висотна будівля’, *VEC (vitrage extérieur collé)* ‘структурне скління’; рос. *НК (несущие конструкции)* ‘несучі конструкції’, *ГТС (гидротехническое сооружение)* ‘гідротехнічна споруда’.

– організації та підприємства: фр. *OPAC (office public d'aménagement et de construction)* ‘громадське управління з планування та будівництва’, *DAU (direction de l'architecture et de l'urbanisme)* ‘департамент архітектури і містобудування’, *CSTB (centre scientifique et technique du bâtiment)* ‘науково-технічний будівельний центр’; рос. *ААУ (Академия архитектуры Украины)* ‘Академія архітектури України’, *ЦНС (центр технического и сметного нормирования в строительстве)* ‘центр технічного і кошторисного нормування в будівництві’, *АБЗ (асфальтобетонный завод)* ‘асфальтобетонний завод’.

– професії: фр. *AUE (architecte urbaniste d'état)* ‘архітектор з державного містобудування’; рос. *ГИП (главный инженер проекта)* ‘головний інженер проекту’.

– документи: фр. *CGT (conduite générale des travaux)* ‘загальне керівництво будівельними роботами’, *DTU (documents techniques unifiés)* ‘уніфіковані технічні документи’; рос. *СНиП (строительные нормы и правила)* ‘будівельні норми і правила’, *ГП (генеральный план)* ‘генеральний план’.

Слід також зауважити, що в абрєвіаційній номінації існує тенденція до омонімії певних термінів, що ускладнює їхнє тлумачення поза контекстом. Так, наприклад, абрєвіатура *АВР* може позначати як ‘аварийно-восстановительные работы’, так і ‘акт выполненных работ’ тощо.

4. Висновки. Підсумовуючи усе вищезазначене, можемо виділити наступне:

4.1. Абрєвіація є засобом словотворення, у якому нове слово утворюється шляхом поєднання частин слів, які входять до початкового словосполучення. Абрєвіатура у свою чергу є словом, яке утворене шляхом скорочення іншого слова або словосполучення та викладене початковими літерами або звуками слів, з яких воно складається. Абрєвіація та абрєвіатура являють собою відповідно процес та його результат.

4.2. Класифікація термінів-абрєвіатур на матеріалі будівельної лексики французької та російської мов демонструє, що утворення скорочень в обох мовах відбувається відповідно до загальних принципів та мають спільні риси. Це підтверджується представленими типами словотворення, найпродуктивнішими з яких для обох мов є абрєвіатури ініціального типу (буквені та звукові), кількість яких складає 82% від отриманої вибірки термінів. При цьому такі типи, як складові та частково скорочені абрєвіатури не є низькочастотними для французької мови, що пояснює наявність відповідних прикладів лише у російській мові.

Аннотація. В данній статті представлена абрєвіація як один из способів образования научно-технической терминологии, а также приведена классификация типов абрєвіатур, наиболее продуктивных именно среди терминологии строительства в русском и французском языках. Выделяются 6 типов словообразования, самыми продуктивными из которых являются инициальные абрєвіатуры, а именно буквенные и звуковые.

Ключевые слова: абрєвіація, абрєвіатура, сокращение, терминология, терминосистема, термины.

Abstract: The article represents the abbreviation as one of the methods used for creating the scientific and technological terminology, it also offers the classification of the most common building terminology abbreviations types in French and Russian. Six word-formative types are pointed out with the initialisms (alphabetic abbreviations and acronyms) as the most efficient of them.

Keywords: abbreviation, abbreviations, contraction, terminology, term system, terms.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блох М. Я. Абрєвіація как продуктивный способ словообразования в истории европейских языков. *Известия высших учебных заведений.* 2014. № 1(29). С. 186–199.
2. Шестакова С. О. Види термінів-абрєвіатур у підмові будівельної галузі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2014. № 12. С. 57–60.
3. Нургалеева Т. Г. Абрєвіація как средство экспрессивного словообразования : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. М., 2010. 240 с.
4. Тибилова М. И. Абрєвіатуры-инновации : системно-описательный и лингвопрагматический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Владикавказ, 2011. 22 с.

5. Криворот В. В. Особенности аббревиации в русском, английском и французском языках. *Язык, речь, общение в контексте диалога языков и культур*. 2012. № 4. С. 42–50.
6. Куткина А. Ю. Аббревиация в русской и немецкой политической терминологии как проблема перевода : дис. ... канд. филол. наук. : М., 2011. 225 с.
7. Федосеева Л. Ю. Аббревиация как способ словообразования в современной медицинской терминологии (на материале наименований рандомизированных клинических исследований во французском языке). *Вестник Московского гос. обл. ун-та*. 2012. Вып. 2(8). С. 126–131.
8. Попова О. А. Аббревиация в речи курсантов военного ВУЗа. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 3(57). С. 159–161.
9. Чичиланова С. А. Аббревиация в языке современной прессы (на примере сельскохозяйственной терминологии во французском языке). *Вестник ЧГАА*. 2012. № 61. С. 195–197.
10. Сосунова Г. А. Структурно-семантическая характеристика аббревиатуры в текстах таможенной тематики на французском языке. *Известия высших учебных заведений*. 2014. № 1(29). С. 174–185.
11. Платонова А. А. Аббревиация как способ словообразования в тюремном жаргоне. *Вестник Волгоградского гос. ун-та*. 2011. № 2(14). с. 183–185
12. Дроздов Р. К. К вопросу об использовании аббревиатурных образований в текстах СМИ. *Вестник Красноярского гос. пед. ун-та им. В.П. Астафьева*. 2011. № 4(18). С. 217–222.
13. Dictionnaire des termes et abréviations techniques [Электронный ресурс]. URL : <http://www.batir-en-mer.com/a-savoir/dictionnaire-termes-abreviations-techniques> (дата звернення : 05.10.2018).
14. Abréviations utilisées en architecture [Электронный ресурс]. URL : <http://archiforum.free.fr/abreviations/> (дата звернення : 05.10.2018).
15. Словарь сокращений русского языка [Электронный ресурс]. URL : https://abbr_rus.academic.ru/ (дата звернення : 05.10.2018).
16. Російсько-український архітектурно-будівельний словник / Гол. ред. О. М. Левінський. К. : Мислене древо. 2009. 92 с.
17. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории. 6-е изд. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 248 с.
18. Пашинина Ю. С. Современная строительная терминология (на материале французской строительной прессы). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 6–2(60). С. 138–140.
19. Справочник по этимологии и исторической лексикологии [Электронный ресурс]. URL : https://dic.academic.ru/contents.nsf/etymology_terms/ (дата звернення : 03.10.2018).
20. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. 5-е изд. перераб. и доп. Назрань : ООО «Пилигрим», 2010. 486 с.
21. Сергеева Т. С. Аббревиатура в системе лексических сокращений. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. № 6(24). С. 174–179.
22. Книщенко Н. П. Абревіація в системі сучасної дорожньо-будівельної термінологічної номінації. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 19–22.

УДК 82-1/29

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗУ «ІСТИННОГО ХРИСТІЯНИНА» У ЛІРИЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Г. С. Кожеймяк, Н. М. Урсані

Анотація. У статті розглядається художня своєрідність образу «істинного християнина» у ліриці Григорія Сковороди (на матеріалі збірки «Сад божественних пісень»). Даний аспект досліджується з урахуванням світоглядних тенденцій епохи Бароко та власне філософських ідей самого мислителя.

У роботі розкривається образ людини, яка подолала прірву самотності шляхом символічного самоперетворення з зовнішньої людини на внутрішню.

У статті художня своєрідність образу істинного християнина пов'язана із ідеями геоцентризму, що домінували і в літературі, і у філософії XVII–XVIII ст.

Ключові слова: образ, лірика, внутрішня людина, символ, самопізнання.

Григорій Сковорода є тим видатним представником літератури українського Бароко, у творчості якого можна прослідкувати художню реалізацію цілого ряду філософських ідей щодо спорідненої праці, щастя, Небесної Держави тощо. А тому тематика та проблематика його творів є актуальною і на сьогоднішній час. Зокрема, викликає інтерес

проблема істинної віри у житті людини та її художня реалізація у збірці Григорія Сковороди «Сад божественних пісень».

Дослідженнями релігійних, філософських і моральних аспектів лірики Г. Сковороди займалися вчені у різні періоди, зокрема, у другій половині XIX ст. – початку XX ст. дану проблему вивчали: В. Перетц, Д. Багалій, Д. Чижевський В. Ерн, у 50-х – 70-х рр. XX ст. – Т. Білич, Ф. Полішук, М. Редько. А. Пашук, із 80-х рр. XX ст. – І. Іваньо, Ю. Барабаш, В. Нічик, Є. Глива, Г. Верба, Т. Чернега, В. Роменець, Л. Ушкалов. Проте питання, пов'язане з художньою своєрідністю образу «істинного християнина» Григорія Сковороди, досі залишається недостатньо дослідженим.

Актуальність даної статті полягає у осмисленні художньої своєрідності образу «істинного християнина» у поетичній спадщині Григорія Сковороди, а тому об'єктом вивчення буде лірика Григорія Сковороди, представлена у збірці «Сад божественних пісень». Об'єктом дослідження є образ «істинного християнина».

Мета статті – виявити художню своєрідність образу «істинного християнина» у ліриці Григорія Сковороди (на матеріалі збірки «Сад божественних пісень»).

Даний аспект не можна розглядати, не враховуючи специфіку епохи Бароко. Адже світосприйняття, а з ним і концепція людини у митців XVII–XVIII ст. чітко пов'язана із філософськими впливами на літературу. Погляди представників культури бароко на світобудову та місце людини у ній базувалися на переплетінні багатьох соціально-історичних факторів і на даних науки. Перед тогочасною людиною постала необхідність визначити своє місце у безмежному Всесвіті: до чого схилитися – до добра чи зла, світла чи темряви: що обрати – безгріховність чи спокусу, життя чи смерть. Як результат – людина постійно відчуває дисбаланс, невпевненість, сумніви щодо свого життя, свого вибору. Тогочасна література була апокаліптичною саме через відчуття наближення вселенської катастрофи, «Страшного суду». Такі тенденції вплинули і на духовні пошуки ліричного героя збірки «Сад божественних пісень» Г. Сковороди.

Л. Ушкалов відзначає, що для поета існує єдина можливість порятунку душі від бездуховності, це - пізнання самого себе» [5]. Адже той, хто пізнає себе, пізнає й Бога.

Для Г. Сковороди цінність має «внутрішня людина», її душа. «Царство Боже всередині нас – заявляє мислитель. – Щастя у серці, серце в любові, любов же в законі вічного». [2]. Тобто щастя, до якого прагне людина, визначається н внутрішнім душевним станом і не пов'язане зі світом матеріальних речей: «Щастя наше є світом душевним, але цей світ не відноситься до якоїсь речовини; він не золото, ні срібло, ні дерево, ні вогонь, ні вода, ні зірки, ні планети» [3, с. 24].

Г. Сковорода вважав, що є дві природи – видима й невидима. Невидиму природу допомагає нам пізнати через свій символічний світ Біблія. Тому у ліриці Г. Сковорода постійно звертається до опису природи, яку створив Деміург. Звідси й назва – «Сад божественних пісень».

Образ істинного християнина у збірці Григорія Сковороди концептуально пов'язаний із явищем богоцентризму у літературі Бароко. Замість традиційних східних та античних концепцій ритуального зв'язку з вищими силами християнство дало віруючій людині концепцію духовного зв'язку з Богом. Це обумовило певний ліричний настрій християнської літератури, в основі якої лежить уявлення про особистісний зв'язок між Богом і людиною. Таке бачення є надзвичайно важливим для Г. Сковороди. У XVIII столітті люди стали особливо відчувати її через руйнування багатьох вікових традицій, які, попри всі історичні катаклізми, об'єднували українців. Зберегти свою ідентичність за межами своєї землі та у відриві від своїх коренів – таким був новий досвід, який мислитель, повернувшись, приніс в Україну. Він звів його на рівень сенсу людського існування взагалі, розробивши принципи людської особистості, які дозволяють їй бути собою у будь-яких обставинах життя. Джерелами вчення Г. Сковороди, яке знайшло своє ліричне вираження в його поетичних творах, були сократична філософія та християнська релігія [3].

Концепція істинного християнина як того, хто долає самотність шляхом *духовного єднання* зі світом, із природою яскраво виражена у збірці. У ліриці Г. Сковороди таке єднання потрібне, щоб відобразити радикальне перетворення сутності людини, у результаті якого вона перестане бути відданою зовнішньому й буде прислухатися до свого серця, пізнаючи таким чином Божественну істину. Загалом сократично-християнська антропологія Г. Сковороди вилілась у вчення про “істинного християнина”, який зберігає свою ідентичність і свободу (незалежність від будь-якого зовнішнього впливу) шляхом застосування особливого типу самопізнання, а саме – символічного. Отже, міркування автора про духовне зростання людини й обумовили необхідність звернення Г. Сковороди до художнього способу викладу своїх думок у поезії.

Автор збірки «Сад божественних пісень» у руслі тогочасної традиції звертається до алегоричного образу саду. Він прагне подолати прірву між церковною та традиційною народною символікою, наявність якої виявилась у XVIII ст., коли церква поступово перетворювалася на державний інститут. Таким чином, поет намагається запобігти такій тенденції.

На думку митця, важливо виявити дійсне вираження світосприйняття людей та їхнє ставлення до світу, що виражається у настрої. Саме таким чином має відбутися перетворення у душі людини. Тому головне завдання автор вбачає у створенні відповідного настрою – радості, веселості серця, завдяки особливому використанню мовних конструкцій.

У пісні 4-ій «Саду божественних пісень» піднесений настрій створюється завдяки широкому використанню риторичних вигуків і рефренові, взятому, як і епіграф, зі стихів на великому повечір'ї: «яко с нами Бог!» центральний персонаж постає в зіткненні суперечностей: «Господь бо, сотворшій вѣки, живет нынѣ с человекѣки», «огнь сѣна не поपालяеш», через які усвідомлюється унікальність і парадоксальність приходу у світ Божого Сина. Різдво Христове знаменує народження свободи в серцях людей – вогню, який «попалить супостаты» [1, с. 63–64].

У Пісні 5-ій розробляє мотив Різдва через низку контрастів: вертеп (печера) замість небес, у яслах Той, кого неспроможне «вмѣстити и небо небес». Образ вогню переходить тут в образ «всегорящего сердца», а духовна еволюція християнина зображується символічно, з використанням поетичних образів худоби біля вифлеємських ясел:

И, хоть как скот безсловесный,
Из-под Христа сѣно ядим.
Поколь, в мужа совершенна
Взросши, возможем блаженна
Самаго Бога вкусить [2, с. 63–64].

У цих рядках Г. Сковорода спрямовує читача до більш глибокого сенсу: лише той осягне таємний смисл, хто прийме самого Бога до свого серця, а не лише, як безмовна худоба, з'їсть сіна з-під ясел маленького Христа. Кожна людина має спрямовувати своє життя до Творця, намагатися побачити та зрозуміти таємну, приховану суть, а не обмежуватись лише тим, що лежить на поверхні.

Міркування ліричного героя пов'язані із життєвими віхами Ісуса Христа у земному житті. Наприклад, у Пісні 6 представлено богоявлення – хрещення Спасителя від Іоана Предтечі, а у піснях 7-ій та 8-ій возвеличується воскресіння Христове, хоча й дані поетичні зразки мають пасійний, тобто страждальний, характер. Таким чином, перед нами постає образ першого істинного християнина, що прийняв Хрещення на ріці Йордані від Іоана Хрестителя, – Ісуса Христа.

У піснях «Божественного саду» Григорія Сковороди постає мотив – страждання Ісуса Христа на Голгофі. Його лірика насичена символами, частково взятими з євангельської розповіді (жовч, терновий вінець, хрест), частково пов'язаними з притчевою символікою (зерно, яке, покладене в землю, дає щедрій врожай). Пісня 15-а присвячена Великій Суботі, спокою перебування у гробі Відкупителя.

Отже, об'єктом зображення ліричних пісень Г. Сковороди є внутрішній світ людини у повній гармонії зі зовнішнім світом. Саме таким має бути істинний християнин. Ліричний герой міркує про єднання з Богом, про містичні підвалини буття, пов'язані із дивом Божественного творіння цілого світу. Він цілком усвідомлює, що перетворення людини із зовнішньої на внутрішню має бути її власним розумним вибором. Таким чином, для поезії Г. Сковороди характерним є не лише містичний, але й раціональний аспект. Це поєднання є за своєю сутністю та за своїм механізмом символічним, тому, зокрема, лірика Г. Сковороди містять багато яскравих мовних елементів, що надають його поезії особливого національного колориту, що самобутньо виділяється на тлі української літератури XVIII століття.

Образу істинного християнина яскраво постає у Пісні 1-ій «Сада божественних пісень», де осмислюються аспекти, пов'язані із християнством. Ключову роль у вивченні даної проблеми відіграє епіграф із Святого Письма: «Блаженны непорочн[ы], в путь ходящ[и] в законѣ Г[осподнем]» [2, с. 60]. Заклик до твердої християнської віри трактується крізь призму образу віруючого, яким є «істинний християнин». Це той, хто «блажен», бо «Посвятил себя Христови» [2, с. 60].

Іноді образ істинного християнина набуває рис святого:

День, ночь мыслит в его слов,
Вся иго благое и бремя легкое,
К сему обык, к сему навик.
О, жребій сей святыи! [2, с. 60].

У ліриці знаходимо елементи проповіді, які мали б актуалізувати «внутрішню людину», яка має думати про Христа, про свій шлях і жити заради Царства Небесного, самовдосконалюватись.

Пісня 9-а – це один із прикладів філософського трактування поглядів поета на особисту свободу та життєві пріоритети з використанням символів циркуля та магніта:

Так и мнѣ волность одна есть нравна
И безпечальный, препростый путь.
Се – моя вѣра в житиі главна;
Весь окончится мой циркуль тут [2, с. 66].
Життєвий вибір ліричного героя пов'язаний із Творцем:
Ты святыи Боже и вѣков творец,
Утверди сіе, что сам создал.
При Тебѣ может все в благій конец
Так попасти, как к магниту сталь [2, с. 66].

Новаторство Григорія Сковороди у цих рядках полягає у сміливому порівнянні: як до магніту тягнеться сталь, так і до Бога повинна тягнутися людина. Людське життя уподібнюється колу, яке утворюється за допомогою циркуля. Людина ж яка керує своїм життям, уподібнюється не колу, накресленому циркулем, а самому циркулю.

Пісня 20-а – це поетична інтерпретація біблійного міфу про міста Содом і Гоморру, що були спалені Божим гнівом за аморальність і розпусту. Із усіх врятувалися лише Лот зі своїми доньками, а його грішна дружина перетворилася на соляну глибу. Ось чому Г. Сковорода закликає до моральної чистоти. Він чітко характеризує «істинного християнина», дає проповідницькі настанови на праведний шлях, чітко розтлумачує, що є для віруючого справжня його «броня» та «стіна», та що духовний центр цього всього – його чисте серце:

... Не нужен шлем на шею,
Не нужна ему война.
Непорочность – то его броня,
И невинность – алмазна стѣна,
Щит, меч и шлем ему сам Бог [2, с. 77].

У Пісні 22-й, що збереглася в четвертому томі автографів Г. Сковороди під назвою «Помни послѣдня...», звучить моральна настанова до праведного життя: «Естли ж на пѣскѣ твоихъ стать хором, / От лица земли вихр разметет» [3, с. 80].

Це, власне, становить критерій відмінності між внутрішньою (моральною) людиною і зовнішньою (аморальною). Григорій Сковорода у своїй збірці, так само як і інші митці в добу Бароко, намагався збагнути неосяжне, таємне, досягнути суть буття. Саме цим і насичена його лірика – незвичайними символами, що дозволяють бачити світ та речі по-новому, новаторськими порівняннями, алегоріями. Образ ліричного героя, духовної особистості у кожному творі дає моральні настанови, повчає читача.

Поезія Григорія Сковороди наскрізь просякнута самопізнанням, а оскільки зовнішня людина – є внутрішня людина, то і Богопізнанням. Біблія, на думку митця набула Божою премудрістю, для лікування душевного світу, не виліковного жодними земними ліками. Незважаючи на песимістичні настрої барокової літератури, у Григорія Сковороди присутні більш піднесені настрої, він вірить у подолання гріха за допомогою сильної християнської віри.

Художня своєрідність образу «істинного християнина» у ліриці Григорія Сковороди полягає в тому, що він є символічним вираженням людини, яка подолала прірву самотності шляхом символічного (саме тому йдеться саме про образ, а не про поняття) самоперетворення з зовнішньої людини на внутрішню. Таке перевтілення досягається шляхом застосування певних художніх засобів (антитеза, проста алітерація тощо), які розуміються й використовуються Г. Сковородою не просто як художні засоби, метою яких є отримання естетичної насолоди, а, в першу чергу, як дієві моральні за своєю суттю засоби, що мають на меті створення в душі людини відповідного морального настрою.

Григорій Сковорода захоплювався біблійними текстами, їх образністю, що й вплинуло на створення ним наставницьких, моралістичних символів та образів, серед яких чільне місце займає постать істинного християнина. Для ліричного героя Біблія є нескінченним джерелом творчості, мудрості та знань. Усі свої помисли він пов'язує зі Святим Письмом, тому життя за Божими законами не є обтяжливими. Пізнати Бога для ліричного героя означає пізнати людину, тому що через неї Він (Бог) бачить себе. Він відмовляється від матеріальних засобів оборони свого життя, уповаючи на чисте серце та духовний зв'язок з Богом.

Ліричний герой не шукає Творця, бо він не залишає Його ні в помислах, ні в діях. На думку Г. Сковороди, самопізнання світу через посередництво людини – це очі Господні.

Аннотація. В статті розглядається художественное своеобразие образа «истинного христианина» в лирике Григория Сковороды (на материале сборника «Сад божественных песен»). Данный аспект исследуется с учетом мировоззренческих тенденций эпохи Барокко и собственно философских идей самого мыслителя.

В работе раскрывается образ человека, который преодолел пропасть одиночества путем символического самопреобразования с внешней человека на внутреннюю.

В статье художественное своеобразие образа истинного христианина связана с идеями геоцентризма, что доминировали и в литературе, и в философии XVII–XVIII вв.

Ключевые слова: образ, лирика, внутренний человек, символ, самопознание.

Abstract. The article deals with the artistic peculiarity of the image of the «true Christian» in the lyric of Gregory Skovoroda (on the material of the collection «The Garden of Divine Songs»). This aspect is studied taking into account the ideological tendencies of the Baroque era and the philosophical ideas of the thinker himself.

The work reveals the image of a person who has overcome the abyss of loneliness by means of symbolic self-transformation from an external person to the inner one.

In the article, the artistic peculiarity of the image of a true Christian is connected with the ideas of geocentrism, which dominated both in literature and philosophy of the seventeenth and eighteenth centuries.

Key words: image, lyric, inner person, symbol, self-knowledge.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ушкалов Леонід. Українське барокове богомислення / Леонід Ушкалов. – Харків: «Акта», 2015. – 221 с.
2. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За ред. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.
3. Градовський Анатолій. Творчість Г. Сковороди у контексті європейського бароко [Текст] / Анатолій Градовський, Максим Галушко // Українська література в загальноосвітній школі. – К., 2015. – № 4. С. 6–9.
4. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К., 1983. – 451 с.
5. Чижевський Дмитро. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. – Тернопіль: Феміна, 1994. – 480 с.
6. Чижевський Дмитро. Український літературний барок: Нариси. – Харків: Акта, 2003. – 460 с.

УДК 81'373.613=133.1=161.1

ЗАПОЗИЧЕННЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

О. С. Крячек, І. Ю. Проценко

Анотація. У даній статті представлена інформація про запозичення гастрономічної лексики в сучасній французькій та російській мовах. Розглядаються найбільш ефективні причини запозичення та їх види.

Ключові слова: французька гастрономія, гастрономічний дискурс, запозичення, причини, види.

1. Вступ. Французька кухня, не зважаючи на свою самотність, оригінальність, переймала досвід і традиції кулінарії інших країн. Французька кухня по праву вважається національним багатством і навіть особливою французькою філософією. У Франції вперше з'явилися та досягли досконалості багато основоположних понять сучасної кухні. Розвиваючись протягом багатьох століть, гастрономічна лексика змінювалася, зазнавала різні впливи інших мов і різних історичних процесів. Ці мовні тенденції ми можемо помітити, завдяки способам поповнення гастрономічного словника. Це зазначилося французькою мовою і спричинило появу багатьох нових слів, так званих запозичень. Під запозиченням розуміється «елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція й т.п.), перенесений з однієї мови в іншу в результаті контактів мовних, а також сам процес переходу елементів однієї мови в іншу» [1]. Причина проникнення іноземного слова – це в тому числі відсутність відповідного поняття в лексиконі того чи іншої мови.

Завдяки опублікованій у 2010 році бюлетені «Барометр Здорового Харчування INPES» (Institut national de prévention et d'éducation pour la santé), наочно показані деякі результати досліджень, отримані при зіставленні уявлень і практики харчування у Франції між 1996 і 2008 років. Було опитано 4714 осіб у віці від 12 до 75 років. Якщо в 1996 р. «Їжа» в розумінні дорослих французів була «процесом, необхідним для життя», то в 2008 р. 9 осіб з 10 в поняття «кухня» включають «здорове харчування» і «спілкування». Таким чином, ми можемо простежити зміну ставлення французів до їжі [2].

Існує ряд подій і явищ, які безпосереднім чином беруть участь в утворенні нових лексичних одиниць. До таких можна віднести, наприклад, прихильність французів до здорового харчування і способу життя, особливе ставлення до їжі й застільному етикету, а також багата історія французької гастрономії.

Об'єктом дослідження виступають запозичення гастрономічної лексики французької та російської мов.

Предметом дослідження є процеси формування запозичень як спосіб словотворення у сучасній французькій та російській мовах.

Мета даного дослідження полягає в:

- уточненні визначень «запозичення»;
- визначенні місця запозичення в гастрономічній лексиці;
- загальному порівнянні прикладів запозичень гастрономічної лексики в сучасних французькій та російській мовах;
- визначенні продуктивності та використання запозичень в обох мовах дослідження.

Матеріалом дослідження слугують **61 лексема (27 лексем у російській та 34 лексем у французькій мові), отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел французької [3; 4;] та російської мов [5; 6].**

2. Теоретичні основи дослідження. Для того, щоб виявити найбільш ефективні причини запозичень французької мови в області кулінарії та гастрономії, ми скористалися деякими тематичними газетами та журналами: *Le Figaro*, *Cuisine Actuelle*, *Nourri*, а також на франкомовних ресурсах мережі Інтернет.

Запозичення - це процес повного або неповного копіювання слова або виразу однієї мови іншою. Запозичення поширене мовне явище в багатьох мовах. Це можуть бути як прості слова з повсякденного життя, так і наукові терміни. Мова не сліпо приймає запозичення, а асимілює їх, як одну з новоутворених частин лексичної системи.[7].

Процес запозичення слів – природний і необхідний, процес неминучий, тому, що обумовлений торговими, науковими, культурними контактами між народами.

Лексичне запозичення збагачує мову і зазвичай анітрохи не шкодить його самобутності, тому що при цьому зберігається основний, «свій» словник, а крім того, незмінним залишається властивий мові граматичний лад, не порушуючи внутрішні закони мовного розвитку.

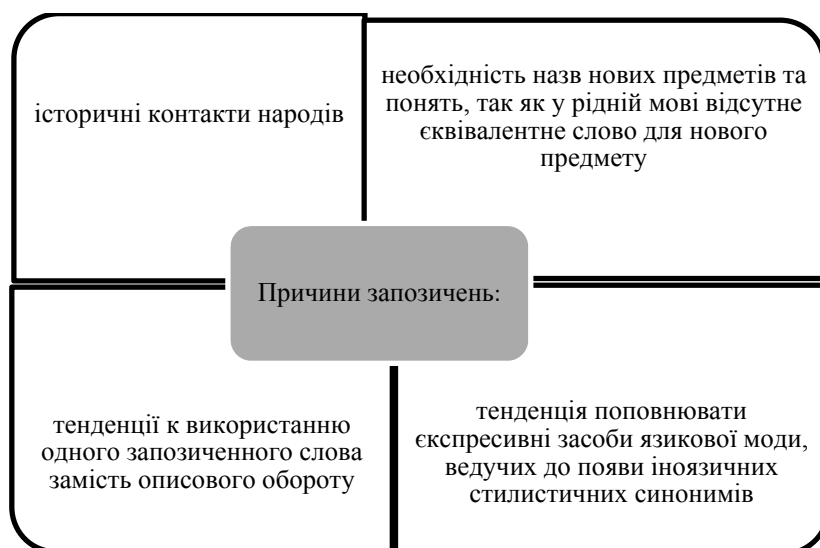
Проблема, як правило, полягає не в запозиченнях, а в тому, хто і як їх використовує. Вибираючи слова, люди повинні звертати увагу на значення, стилістичне забарвлення, вживаність, поєднуваність з іншими словами. Порушення хоча б одного з цих критеріїв може призвести до мовної помилки. Часто буває, що людина, вживаючи іншомовне слово, не зовсім розуміє його лексичне значення.

Таблиця 1 Джерело та епоха запозичення

Причини появи запозичень:

- в мові немає необхідного еквівалента слова і потрібно заповнити цю прогалину для багатьох лексичних сфер мови;
- необхідність зважати на те, що нові запозичення тільки частково збігалися за змістом з їх відповідниками;
- запозичення стають інтернаціональними[1];
- фразеологічна активність слова, різноманітність можливих поєднань з іншими словами та різноманітність вживань.

Таблиця 2 Причини запозичень

3. Типи запозичень в гастрономічному дискурсі французької та російської мов.

Увійшовши в іншу мову, запозичені слова на протязі довгого часу піддавалися процесу адаптації, який полягає в перетворенні їх звукового вигляду, граматичної структури й змісту за внутрішніми законами мови.

При переході слів з іншої мови в російську або французьку відбуваються процеси освоєння. Розрізняють фонетичні, лексичні та граматичні запозичення. Фонетичні. Мови можуть впливати один на одного в області фонетики. Одна мова може перейняти від іншого загальну манеру вимови, мелодіку мови. Вплив двох мов може позначитися і на характері наголосу. Лексичні. Якщо запозичується нове поняття, то мова може запозичувати й нове слово для його вираження. Це один з найпоширеніших типів запозичення. Також, в силу престижності однієї мови в порівнянні з іншою, може запозичуватися слово для вираження вже наявного поняття. Важливою причиною може бути й те, що запозичене слово здається більш точним і виразним, ніж своє. При цьому, для мови вельми істотним є і такий факт, як формальна простота запозиченого слова. Граматичні. Цей тип запозичення вкрай рідкісний. При запозиченні слова має бути зрозуміло в загальних рисах. Легше проникають в мову самостійні й пов'язані граматичні елементи, які обслуговують семантику і граматику всього висловлювання: так, частки, сполучники, сполучні слова запозичуються швидше, ніж прийменники, артиклі, післямови. (Серебреников Б. А.)

А також запозичення бувають декількох типів:

- конотативні (запозичення має своє власне позначення у французькій мові);
- денотативні (іношомовні слова, що позначають конкретні предмети або явища тієї мови, з якої вони прийшли);
- подвійні запозичення (англіцизми у французькій мові, які мають лише французьке походження, тобто запозичені з французького англійською континентальною мовою в попередні історичні епохи).

І бувають декількох видів:

- опосередковані (слова які запозичуються за допомогою будь-якої третьої мови);
- безпосередні (слова іншої мови, які приходять в мову шляхом взаємодії через усну або письмову мову).

У зв'язку з життєвою необхідністю ми стикаємося з гастрономією кожен день. Люди постійно придумують нові рецепти, створюють нові страви, модифікують інгредієнти для них, а також удосконалюють технічне кухонне оснащення. Всі ці зміни стимулюють появу нових слів, що, звичайно ж, відбивається на його словниковому складі, тому що він є найбільш мінливою і рухомою стороною мови. Все це свідчить про те, що гастрономічний дискурс як один з найбільш популярних і схильних до модифікацій лексичних дискурсів, володіє власними словотворчими механізмами, специфічними сферами вживання і різними лінгвістичними особливостями.

Найчастіше французька та російська кухня, запозичуючи нові кулінарні страви, не вносить в них чогось нового і тому не змінює і в мовному плані. Аналіз багатьох рецептів показав, що більшість гастрономічних запозичень прийшло з: 1) англійської; 2) італійської; 3) іспанської. А також: 1) арабської та 2) японської, але вже в меншій кількості.

Приклади англіцизмів серед кулінаронімів: фр. *marmelade* (варення з апельсинів); *fishburger* (риба зі шматочком хліба); *hamburger* (смажена у фритюрі котлета зі шматочком хліба); *cake* (тістечко); *steak* (біфштекс); *nuggets* (шматочки курки або риби, обсмажені в сухарях); *smoothie* (солодкий напій, приготований зі збитих в блендері ягід, овочів або фруктів з додаванням молока, вершків або соку); *cheese cake* (сирна запіканка або сировмісне тістечко-суфле); *muffin* (маленька кругла або овальна солодка випічка з начинкою); *toast* (грінки, скибочки хліба, вмочені в рідке тісто з яйця і молока та обсмажені до золотистого кольору); *sandwich* (різновид бутерброда); *plunk-fine* (шотландське рагу з яловичини); *plum-pudding* (традиційний різдвяний десерт); *bifteck* (стейк-філе - блюдо зі смаженої яловичини); *bishop* (змішаний напій на основі вина та фруктового соку); рос. *джем* (варення з будь-якого фрукту), *крамбл* (пиріг, основа якого складається з масляно-борошняної крихти), *крекер* (хрустке печиво), *панкейк* (американський варіант наших млинців), *ростбіф* (шматок яловичого м'яса, приготований на грилі), *чипсы* (смажена картопля з хрусткою корочкою), *шортбред* (розсипчасте пісочне печиво) і ще дуже багато англіцизмів у зв'язку з пануванням англійської мови в світі.

Якщо говорити про запозичення з романських мов, то в першу чергу, згадують про італійську мову, що залишила глибокий слід у французькій мові. Вона надавала свій вплив двічі: у XVI та XVIII століттях. А. Дармстетер писав, що вплив італійської мови в XVI столітті внесло таке збентеження, що деякі письменники, як, наприклад, Анрі Етьєн, змушені були взятися за перо, щоб захистити чистоту французької мови [8]. Італьянізми починають з'являтися в російській мові приблизно з початку XVIII століття і, в основному, в сфері гастрономії, кулінарії, музики і театральних вистав [9].

Приклади запозичення з італійської мови: фр. *zuchetti* (італійське рагу); *rabioles ou raviolis* (італійські макаронні вироби з тіста з різною начинкою); *cannelloni* (італійське макаронні вироби у вигляді трубочок); *gnocchi* (італійські галушки, зазвичай овальної форми); *lasagne* (макаронний виріб у формі плоского квадрата або прямокутника з соусом і начинкою); *risotto* (поширене блюдо з рису в Північній Італії); *carpaccio* (блюдо з тонко нарізаних шматочків сирого м'яса, приправлених з оливковою олією та оцтом або лимонним соком); *chipolata* (свиняча сосиска); *macaron* (мигдальне тістечко). Зовсім нещодавно французька мова перейняла слово: *scampi* (великі креветки, приготовлені по-італійськи); рос. *вермишель* (макаронний виріб швидкого приготування), *капучино* (різновид кофе на основі еспресо з додаванням підігрітого спіненого молока), *паста* (макаронний виріб з додаванням соусу), *пармезан* (різновид твердого сиру, тривалого дозрівання), *пицца* (національна італійська страва, круглої форми, покритої зверху

томатами та сиром), *spaghetti*, *саями* (різновид твердої в'ялої ковбаси), *еспресо* (гаряча вода проходить через фільтр з меленою кавою).

У XVI–XVIII століттях, французьку мову відчув на собі вплив іспанської мови. Ще в XVI столітті часті контакти, особливо завдяки армійським найманцям і іммігрантам, а також завдяки нашестю іспанських військ під час релігійних війн, принесли до Франції іспанські слова. Особливо відчутно іспанський вплив було в XVII столітті при дворі Людовика XIII у період поширення іспанської літератури [4].

Запозичення з іспанської мови: фр. *chorizo* (свиняча ковбаса з додаванням червоного перцю, зварена в сидрі); *zarzuela* (рибне святкове блюдо з рисом); *pisto* (овочеве блюдо з баклажанів, кабачків, цибулі та томатів); *pipperada* (овочеве блюдо з солодкого перцю і цибулі). Зовсім нещодавно французька мова перейняла слова: *paella* (іспанське блюдо на основі рису, білого м'яса та овочів), *tapas* (страва, що подається до аперитиву); рос. *гаспачо* (суп), *мохито* (охолоджувальний напій на основі рому та листків м'яти).

Російсько-японські культурні та мовні контакти зав'язалися ще в 1697 році, коли Петром I після зустрічі був виданий указ про налагодження торговельних відносин між Росією і Японією. До цього ж періоду відносяться перші запозичення з японської мови, які настільки міцно асимілювалися в російській мові, що сьогодні мало хто знає про їх іноземне походження

Запозичення з японської мови: фр. *sushi* (фрикадельки з рису з рибою в листі водоростей); *miso* (японська соєва паста); рос. *васаби* (гострий японський хрін), *мисо* (японський суп з тофу), *нори* (основа для повного приготування суші), *саке* (рисове вино, зброджування рису та пропареного рисового солоду), *такояки* (смажене м'ясо восьминога на палиці), *темпура* (овочі або м'ясо в тісті на палиці), *фугу* (дуже ядовита риба, яка використовується у кулінарії).

XIX ст. – цей період характеризується найбільш тісними контактами Франції з арабськими країнами, які почалися з колонізації Франції країн Магриба. З магрибського діалекту у французьку мову прийшли арабські запозичення, але на жаль, що стосується кулінарії, то увійшло дуже мало запозичень. Запозичення з арабської мови в російську зазвичай відбуваються за посередництвом західноєвропейських або тюркських мов.

Запозичення з арабської мови: *falafel* (обсмажені в олії кульки з протертих зі спеціями плодів нугу); рос. *халва* (солодощі, готуються з сахару або меду з горіхами), *сироп* (концентрований цукровий розчин), *кофе* (напій зі смажених і перемелених зерен кавового дерева).

Ми можемо помітити, що тут в основному представлені денотативні іншомовні слова, тому що страви національної французької кухні переважають над кухнями інших країн, в тому числі російської кухні. Запозичення є не найпродуктивнішим способом словотворення у французькій мові.

4. Висновки. Потрапивши в іншу мову, запозичені слова на протязі тривалого часу піддавалися процесу адаптації, який полягає в перетворенні їх звукового вигляду, граматичної структури й змісту за внутрішніми законами мови. У запозичених слів ще не простежується багатозначність, оскільки вони перейшли в іншу мову не всім комплексом значень, а лише в своїх номінативних і в номінативно-виробничих значеннях.

Проробивши даний аналіз, ми прийшли до висновку, що все запозичене досить актуальне в сучасній французькій та російській мові. Вивчення лексики сфери харчування за останній час показує, що мова помітно збагатилася новими лексемами, що відносяться до теми здорового способу життя і харчування; для визначення несмачної й нездорової їжі в цілому; для позначення термінів, які використовуються в ресторанному бізнесі, а також нові процеси виробництва, обробки харчових продуктів, їх упакування та використання техніки. Дані зміни у французькій мові, зокрема в гастрономічних та кулінарних вподобань, які відбулися в ці десятиліття, пов'язані з багатьма екстралінгвістичними факторами.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що процес запозичення у французькій мові та російській залишається активним і динамічним у зв'язку з безперервною

еволюцією в області кулінарії та гастрономії як у Франції, так і в усьому світі, а гастрономічна лексика постійно трансформується і поповнюється шляхом таких словотворчих механізмів як: запозичення. Запозичення слів з інших мов відбувалося, відбувається і буде відбуватися за всіх часів і у всіх мовах, так як в процесі свого історичного розвитку окремі народи вступають в різні відносини один з одним. На даний момент найбільше запозичень елементів приходить з англійської мови. Проблема гастрономічних запозичень залишається однією з найактуальніших проблем, яка привертає увагу вітчизняних і закордонних лінгвістів.

Аннотація. В данній статті представлена інформація о заимствовании гастрономической лексики в современном французском языке. Рассматриваются наиболее эффективные причины заимствования и их виды.

Ключевые слова: французская гастрономия, гастрономический дискурс, заимствование, причины, виды.

Abstract: This article provides information about borrowing gastronomic vocabulary in modern French language. The most effective reasons of borrowing and their types are consider in this article.

Keywords: French gastronomy, gastronomic discourse, borrowing, reasons, types.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Википедия.* [электронный ресурс]. // [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мовне_запозичення
2. *Mermet G. La préface de Francoscopie* 2010. // Francoscopie.fr. [электронный ресурс]. URL: <http://francoscopie.fr/>
3. *Academic.* [электронный ресурс]. // Academic Dictionaries and Encyclopedias: [сайт]. [2000-2016]. URL: <http://translate.enacademic.com>
4. *Dictionnaire des termes des plats* [Электронный ресурс]. URL : <https://www.cuisineactuelle.fr/> (дата звернення : 20.10.2018).
5. *Дьяков А. И Dictionary of anglicisms of the Russian Language* [Электронный ресурс]. URL <http://anglicismdictionary.ru/>(дата звернення : 20.10.2018).
6. *Академик.* [электронный ресурс]. // Словари и энциклопедии на Академии: [сайт]. [2000-2016]. URL: <http://translate.academic.ru/>
7. *Горская С. А. Лексика. Фразеология. Лексикология.* 2008 [Электронный ресурс]. URL : http://ebooks.grsu.by/prakt_sov_rus/index.htm (дата звернення : 18.10.2018).
8. *Універсалії у розвитку романських мов Розділ 2 Запозичення з романських мов* [Електронний ресурс]. URL : <http://diplomba.ru/work/76516>

УДК 811.161.2+811.112.2]’42-98:659.1

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОГАНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОГО І УКРАЇНСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

А. Г. Кушнір, М. Я. Оленяк

Анотація. Туристична індустрія, це одна з найбільш динамічних галузей, що розвивається в усьому світі. Відмінна риса міста досліджується з лінгвістичної точки зору. Мотиваційна основа добору відповідних засобів вираження з метою реалізації маркетингового потенціалу брендингових текстів досліджується з позицій семантики. Дана робота є собою лінгвістичним аналізом засобів оптимізації маркетингу територій та встановлення ролі мовних засобів в брендинг-дискурсі. Об’єктом дослідження є гасла територіального маркетингу в українській та німецьких мовах, розміщені на інформаційних порталах окремих регіонів і міст.

Ключові слова: неймінг, брендинг, слоган, лінгвістика, метафора.

Вступ. Глобалізація суспільства 21 століття, одним з основних чинників якої є туризм, стирає національно-культурні кордони між державами і відкриває нові можливості для пізнання «своєї» ідентичності і «чужого» соціокультурного досвіду. Все

більшого значення набуває стратегічне планування міст, як територій подорожі, формування позитивних іміджів, закріплення брендів. У даній статті досліджується лінгвістичний аспект брендингу територій, тому що саме туризм став інтегруючою сферою розвитку економіки, отже дослідження туристичного міського брендингу представляється необхідним для визначення засобів оптимізації маркетингу територій та встановлення ролі мовних засобів в брендинг-дискурсі в цілому.

Мета роботи – дослідити лексико-семантичні особливості слоганів територіального маркетингу туристичного дискурсу на матеріалі німецької і української мов.

Виклад основного матеріалу. Місто є своєрідним центром тяжіння туристів, в ньому поєднуються локальні національно-культурні домінанти і елементи глобально-орієнтованого дозвілля. Місто, завдяки інфраструктурі, міжкультурним зв'язкам, комунікаціям має кілька каналів взаємодії з «зовнішнім» світом, тому все більшого значення набувають соціоекономічні та маркетингові стратегії в розвитку міст, так як цей вид туризму балансує на грані економічної ефективності та соціально-культурної значимості.

Звернемося до деяких важливих для лінгвістичного фокусу маркетингу території вихідних складових. Так, у статті А. А. Гуреева, присвяченій аналізу засобів реалізації PR-функцій тексту туристичного брендингу, автор підкреслює, що «з точки зору комунікативної прагматики створення текстів брендингу, які експлікують регіон як туристичну територію, важливі такі компоненти, як залучення туристичних потоків і збільшення впливу міста всередині країни і за її межами» [1, с. 129].

Проблеми брендингу в просторі урбаністичного дискурсу розглядає Е. Ю. Новикова та звертається до аналізу туристичного іміджу «глокального міста» – образа, що формується інформаційними інтернет-ресурсами. Дослідницький акцент лінгвопрагматичних і мовностилістичних вимірів україномовних і німецькомовних текстів брендингу призводить автора до висновку про те, що вибір мовних засобів детермінований домінантою інформування та домінантою залучення уваги туристів до реклами регіону [2, с. 56].

Аналіз особливостей неймінгу українських і німецьких міст дозволив виділити наступні найбільш продуктивні образні засоби й тропи. Серед них найрозповсюдженішими є специфічні найменування, метафора й метонімія, засоби інтертекстуальності й паремійні висловлювання.

Розглянемо слогани-найменування, що відбивають специфіку міста:

– **Кведлінбург: місто-музей.** Німецьке місто Кведлінбург знаходиться на північній околиці гірського масиву Гарц, приблизно в 60 км на північний захід від Магдебурга [3];

– **Запоріжжя – козацьке місто. Запоріжжя – місто козацької слави.** З давніх часів Запоріжжя було колискою козацтва і вважалось символом справжньої мужності. Регіон завжди уособлював прагнення українського народу до свободи і незалежності, а його давня історія – криниця таємниць і загадок різних епох;

– **Die Barockstadt (Dresden).** Дрезден – це столиця Саксонії і одне з найпопулярніших міст Німеччини [4]. У Дрездені знаходиться величезна кількість пам'яток - архітектурних, культурних та історичних. Дрезден заснований в 1206 році на річці Ельба. Разом з тим, це місто можна сміливо назвати не тільки культурним, а й важливим промисловим і транспортним центром Німеччини;

Далі розглянемо функціональну роль метафор у слоганах територіального брендингу німецьких земель, напр.: «*Direkt an der Nordseeküste gelegen, ist Dagebüll das «Fenster zur Nordsee». Von hier aus starten die Fähren zu den Inseln Föhr und Amrum, die Bäderschiffe nach Helgoland und die Ausflugsdampfer zu den Seehundbänken und der Halligen. Mit seinem sandfreien und immergrünen Badestrand, der zur Flutzeit bewacht ist, ist Dagebüll das Tor zum Nationalpark Wattenmeer*» [5]. Місто Dagebüll (земля Шлезвіг-Гольштейн) представлено двома слоганами-метафорами, в яких реальний денотат позначає частину будинку (споруди) – *das Fenster zur Nordsee* ‘вікно до Північного моря’ і *das Tor zum Nationalpark Wattenmeer* ‘ворота в національний парк Ваттове море’. Розглянемо першу метафору.

Визначальне слово *Nordsee* вказує на місцезнаходження реального денотата. Екстралінгвістична інформація пов'язана з тим, що місто Дагебюль знаходиться на узбережжі Північного моря, на кордоні між сушею і водою. Таким чином, з Дагебюля можна потрапити в Північне море, а в тексті перераховані різноманітні можливості для потенційних туристів, націлені практично на всі цільові аудиторії. Так як місто Дагебюль в даному прикладі є вікном, за яким починається Північне море з його величезними можливостями, виникає питання, що є тим обмеженим простором (*geschlossener Raum*). Швидше за все, це Німеччина, точніше, її частина, розташована на материку, а сам простір є домом. Таким чином, мовна метафора *Dagebüll ist das «Fenster zur Nordsee»* позначає частину будинку - вікно і туристичний об'єкт – місто. Аналіз другого слогана-метафори *das Tor zum Nationalpark Wattenmeer* також дозволив виділити семантичні ознаки денотатів, на основі яких відбувається метафоричне перенесення. Це *Eingang (Einfahrt)*, прохід (проїзд), що дозволяє увійти (в'їхати) в якусь обмежену територію. Через місто Дагебюль можна потрапити до Ваттового моря. Концептуальна метафора несе конотацію: місто – це брама.

Розглянемо випадки метонімії в слогані, напр.: *«Der nahegelegene Rennsteig lädt zum Wandern ein»*. У прикладі підйом *Rennsteig* виступає як людина, яка запрошує здійснити подорож. У випадку метонімії будинок, парк, не наділяються якостями живої істоти, тоді за ним повинні стояти конкретні люди – працівники турбази, магазину і т.д.

В українській територіальній рекламі, теж часто використовують образні засоби, зокрема метафору, напр.: *«Хортиця – колиска запорізького козацтва»*). Острів Хортиця – справжня скарбниця таємниць і загадок різних епох: від палеоліту до теперішніх часів [6]. Хортиця – це не просто найбільший (розміром 12 на 2 кілометри) острів в руслі Дніпра, не тільки унікальні ландшафти, природний і тваринний світи. Весь острів – це величезний і неповторний музей під відкритим небом». Метафора *колиска (люлька)* співвідноситься з часовим кодом культури українського народу. В основі образу колиски лежить символіка що уподібнює вихідний, початковий момент перших днів життя людини. В образі метафори виникають уявлення про ритуально-міфологічні функції колиски – «першого будинку» людини, де новонароджений починає пізнавати і освоювати навколишній світ. Укладання новонародженого в колиску мало символічне значення, супроводжувалося спеціальними обрядовими діями і осмислювалося як момент, з якого немовля вважалося «прийнятим» у світ людей. Метафора в цілому виступає в ролі еталона першого моменту в розвитку події, який є його вихідною точкою.

Під інтертекстуальністю розуміється «включення у текст цілих інших текстів з іншим суб'єктом мовлення або їх фрагментів у вигляді маркованих, перетворених або змінених цитат, алюзій та ремінісценцій» [7, с. 346].

Алюзією є натяк на певний культурний денотат – текст, особу, книгу, звичай тощо, це «особливий вид текстової імплікації, що включає до передачі смислу інші семіотичні системи, наприклад, літературу, історію, міфи і тощо» [7, с. 149]. Культурними денотатами виступають прецедентні феномени, що входять у систему ментефактів національної свідомості як різновид уявлень, які виокремлюються поряд із знаннями та концептами [8, с. 156]. Їх виникнення описується у такий спосіб: «певні ситуації, дії (включно мовленнєві), події, їхні обставини і учасники, що мали місце у реальному або фіктивному світі (в останньому випадку йдеться про різноманітні тексти), стають відомими значній частині членів певної лінгвокультурної спільноти та здобувають таким чином статус «прецедентних» [9, с. 438].

Уведення прецедентного феномена у слоган є проявом мовної гри, адже такий текст від самого початку є експресивним, оскільки володіє багатоплановістю [10, с. 240]. Так, алюзію на прислів'я *«Zuerst die Arbeit, dann das Vergnügen»* [11] спостерігаємо у слогані пива із Кельна.

Це особливий сорт, котрий так і називають *Kölsch (Bier)* і який продається тільки в цьому регіоні. Від заголовку тексту *Meine Fluglinien, mein Bier*, який сприймається як

слова пілота, – стрілки до зображення товару й слідів літака на небі, унизу – кода *Erst der Spaß, dann das Vergnügen*. Парафразування зроблено з метою актуалізації ланцюжка імплікатур: *Meine Fluglinien sind meine Arbeit, sie macht mir Spaß & nach der Arbeit trinke ich Kölsch, das macht mir Vergnügen*. Слова *Spaß* і *Vergnügen* не виступають тут синонімами: *Spaß* означає «розвага», *Vergnügen* – «наснага», тобто мається на увазі, що, працюючи, пілот розважається, а пивом – насолоджується.

Зрозуміти паремійні висловлення у рекламному тексті та слогані не завжди легко, оскільки вони мають яскраво виражену національну специфіку.

Отже, слоган – це коротка фраза, яка є основою рекламної комунікації і висловлює головну думку пропозиції. Завдяки поєднанню різних за функціями лексико-семантичних засобів, створюється емоційне наповнення слогану, спрямованого привернути увагу споживача.

Висновки. Проведене дослідження лінгвістичних особливостей брендингу показало:

а) ефективність регіонального міського маркетингу залежить від комунікативних лінгвістичних стратегій територіального маркетингу;

б) неймосфера міста формується найменуваннями міста в різних контекстах, а також об'єктами, які наповняють міський простір;

в) лінгвістичний супровід урбаністичного брендингу характеризується використанням стилістично маркованих елементів тексту (тропів, емоційно-оцінної лексики, прецедентними іменами);

г) культурний трансфер текстів, що містять або формують урбаністичний бренд, повинні мати креативні рекламні рішення.

Аннотация. Туристическая индустрия, это одна из наиболее динамичных отраслей, развивается во всем мире. Отличительная черта города исследуется с лингвистической и семантической точки зрения. Целью лингвистов является нахождение соответствующих средств выражения для того, чтобы реализовать маркетинговый потенциал брендинговых текстов. Данная работа представляет собой лингвистический анализ средств оптимизации маркетинга территорий и установления роли языковых средств в брендинг-дискурсе. Объектом исследования является лозунги территориального маркетинга в украинском и немецком языках, размещены на информационных порталах отдельных регионов и городов.

Ключевые слова: нейминг, брендинг, слоган, лингвистика, метафора.

Abstract. The tourist industry is one of the most dynamic industries in the world. A distinctive feature of the city is studied from a linguistic and semantic point of view. The purpose of linguists is to find the appropriate means of expression in order to realize the marketing potential of the brand's texts. This work is a linguistic analysis of the means of optimizing the marketing of territories and the establishment of the role of linguistic means in the branding discourse. The object of the research is the slogans of territorial marketing in the Ukrainian and German languages, which are located on the information portals of individual regions and cities.

Keywords: naming, branding, slogan, linguistics, metaphor.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуреева А. А. PR-функция текста туристического брендинга: лингвистические средства как способ реализации / А. А. Гуреева // Брендинг как коммуникативная технология XXI века : матер. III Всерос. науч.-практ. конф. 1–3 марта 2017 года / под ред. проф. А. Д. Кривоносова. – СПб., 2017. – С. 128–132.

2. Новикова Э. Ю. Туристический имидж глокального города: лингвопрагматическое измерение / Э. Ю. Новикова // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2015. – Вып. 1. – С. 53–57.

3. Кведлинбург: «Город-музей» // Наши прогулки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nashi-progulki.ru/ru/list/article.php?id=3259>

4. Dresden. – URL: <https://www.dresden-tourismus.de/turizm.html>

5. City-map.de. – URL: <https://nordfriesland.city-map.de/02011500/dagebuell-das-tor-zur-halligwelt>

6. Хортица – колыбель запорожского казачества // Ганеж. – Режим доступа: http://www.ganezh.odessa.ua/korp_hortica-kolybel-zaporozhskogo-kazachestva

7. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей / И.В. Арнольд; науч. редактор Г.Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 444 с.

8. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.

9. Донец П. Н. Прецедентные или прототипические феномены? Об одной лингвокультурологической категории / П. Н. Донец // Субъект познания и коммуникация: языковые и межкультурные аспекты : [сб. науч. тр., посвященный юбилею Л.И. Гришаевой] / Воронежский гос. университет, Воронеж : Наука-Юнипресс, 2014. – С. 429–439.

10. Амири Л. П. Языковая игра в рекламе / Л. П. Амири, С. В. Ильясова // Рекламный дискурс и рекламный текст : [коллективная монография] / науч. ред. Т. Н. Колокольцева. – 2-е изд., стереотип. – М.: Флинта : Наука, 2013. – С. 225–245.

11. SprichWort-Plattform2008-2010. – URL: <http://www.sprichwort-plattform.org/sp/>

УДК 81.371

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗООПОЕТОНІМІВ У РОМАНІ-ФЕНТЕЗІ ДЖ. МАРТІНА «ПІСНЯ ЛЬОДУ ТА ВОГНЮ: ГРА ПРЕСТОЛІВ»

А. А. Малахова, О. О. Ситенко

Анотація. У даному дослідженні розкриваються особливості вжитку онімів у романі Джорджа Мартіна «Пісня льоду та вогню: Гра Престолів», їхнього впливу на загальну картину побудови сюжету художнього твору та аналізу лексико-семантичних і структурних особливостей зоопоедонімів. Методологічною основою роботи є структурно-системний підхід. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описово-компаративного методу, який полягає в зіставленні мовних одиниць для встановлення їхніх диференційних ознак, і використовується для об'єднання їхніх функційних особливостей у певні групи та компонентного аналізу для розподілу лексичних одиниць на семантичні компоненти.

Ключові слова: зоопоедоніми, роман-фентезі, деривовки, дракони.

Актуальність даної роботи обумовлена недостатнім рівнем вивчення зоопоедонімів у серії романів-фентезі Джорджа Мартіна «Пісня льоду та вогню» та визначається зростаючою зацікавленістю лінгвістів до досліджень ономастичних лексичних одиниць, насичених національно-культурним змістом. **Мета** дослідження полягає в аналізі лексичної семантики та структурних конституцій побудови власних назв вказаних типів та їхній класифікації. **Об'єктом** дослідження є зоопоедоніми, притаманні англomовним текстам жанру фентезі. **Предметом** розгляду у роботі постають їхні лексико-семантичні особливості процесу номінації та побудови.

У романі Джорджа Мартіна, безумовно, головними персонажами є люди, їхня внутрішня боротьба зі своїми страхами і слабкостями. Світ, на тлі якого герої книги «грають в престоли» знаходить відображення не тільки в антропоніміці, а також у використанні автором фантастичних істот та їхніх імен як додаткового засобу опису героїв. На відміну від багатьох творів в жанрі фентезі, вигаданий світ Джорджа Мартіна не кишить надприродними істотами і фантастичними расами. Проте, на сторінках книги можна зустріти кілька видів вигаданих тварин. У статті проаналізовано 2 типи фантастичних істот, що складає 12 зоопоедонімів.

Перший тип назв фантастичних істот представлений поняттям «деривовк» – *Direwolf*. Їм приділено досить багато уваги, і це єдині тварини, які детально описані в тексті книги. Деривовк як символ будинку Старк є свого роду метафорою. В англійській мові є термін *Dire Wolf*, який пишеться окремо, на відміну від того варіанту, що був використаний автором, означає величезних хижих тварин, які значно більші за вовків. У романі Дж. Мартіна «Гра Престолів» деривовки на Південь від Стіни зустрічаються досить рідко і вважаються вже мало не міфічними істотами.

Читаючи роман створюється таке враження, що Старки пов'язані зі своїми вовками на містичному рівні. У художньому творі Джорджа Мартіна шестеро дітей Еддарда Старка рятує від смерті шість вовчат, взявши їх на виховання. Кожна дитина дає своєму деривовку прізвисько, яке в даному випадку відображає особистості персонажів-

господарів і ставлення автора до героїв книги. Таким чином, прізвиська тварин допомагають читачеві глибше зрозуміти характер і особливості кожного з дітей лорда Старка. Детально розглянемо лексико-семантичні особливості найменування тварини [1].

Старший син з роду Старків, Роб, назвав свого улюбленця *Grey Wind* 'Сіровій'. Імпульсивний і благородний Роб помирає в кінці першої книги «Гра Престолів», тому складова даного зооніма *vii*, від слова віяти знаменує його коротке життя. Причому деривовка Роба Старка вбивають разом з ним.

Старша дочка Неда Старка, Санса, назвала свою улюбленицю *Lady* 'Леді'. Героїня Санси у романі описана як рукодільниця і красуня, струнка і висока молода леді, яка мріє стати королевою. Зазначений факт проілюстрований автором наступним чином: 1) англ.

Sansa could sew and dance and sing. She wrote poetry. She knew how to dress. She played the high harp and the bells. Worse, she was beautiful. Sansa had gotten their mother's fine high cheekbones and the thick auburn hair of the Tullys [3, с. 63] 'Санса вміла гаптувати. Танцювати і співати. Вона писала вірші. Гарно вдягалася. Грала і на арфі, і на дзвонах. А що гірше, вона була вродлива. Санса успадкувала материні високі вилиці й золотисто-каштанові коси Таллі;

2) англ. *Sansa's needlework was exquisite'. Everyone said so. 'Sansa's work is as pretty as she is. She has such fine, delicate hand* [3, с. 70] 'У Санси робота завжди була тонкою. Так усі казали. Шиття в Санси таке ж гарне, як вона сама. У неї ніжні делікатні ручки'.

Деривовчиця Леді в романі описана як найчарівніша серед її братів та однієї сестри, які були знайдені Старками: англ. *She was the smallest from the litter, the most beautiful, the softest and the most trustful* [3, с. 85] 'Вона була найменшою з виводку, найгарнішою, найніжнішою і найдовірливішою'. Символічно, що вовчицю Санси Старк вбивають на шляху до Королівської Гавані. Так само як під час цієї подорожі гине усе ніжне, безтурботне та чисте у самій героїні Санси. Судячи з усього, смерть вовчиці Санси символічна ще і в тому плані, що разом з нею вона втратила свій зв'язок з Північчю. Таким чином, автор вміло маніпулює сприйняттям читача не тільки за допомогою підбору імені тварини, а також через розбудову його долі як частини особистості самого персонажа.

Молодша дочка Неда Старка, Арія, назвала свою вовчицю *Nymeria* 'Німерія' на честь королеви Ройнарів і принцеси Дорна, яку в Вестеросі пам'ятають як войовничу королеву-відьму, оспівану в старовинних піснях. Героїня Арія також описана як дика, войовнича та зовсім не є представницею типової «леді»: 1) англ. *Arya has the hands of a blacksmith* [3, с.70] 'Арії руки як в коваля'; 2) англ. *Arya took after their lord father. Her hair was a lusterless brown, and her face was long and solemn. Jeyne used to call her Arya Horseface* [3, с.70] 'Арія пішла в лорда-батька. Волосся в неї було тьмяно-каштанове, а обличчя довге й похмуре. Джейн обзивала її Кобилою'.

Бран – середній син дав своєму вовку прізвисько *Summer* 'Літо'. Світлий і усміхнений хлопчик, який народився під час довгого літа, яке тривало майже 9 років і ніколи не бачив зими. Це взагалі є зовсім не характерним для мешканців Вічнозиму. Отже, можемо зробити припущення, що Джордж Мартін хотів вирізнити саме цього персонажа, і його складну долю. Після нещасного випадку, який зробив його калікою, Бран розуміє, що має магичні здібності. Деривовк Літо рятує його від другого замаху. У зв'язку з цим, ім'я деривовка Брана Старка стає символічним. У результаті дослідження було помічено, що прізвисько деривовка Літо символічно ще й тому, що гаслом будинку Старків англ. *Winter is coming*; 'Зима на підході'. Літо залишає читачеві надію на довге літо після суворої зими. Його ім'я – це в деякому роді ностальгія по мирним та щасливим часам сім'ї Північан, коли Бран ще був здоровий, та в їхніх серцях панувала надія на світле майбутнє.

Молодший син, трирічний Рікон, назвав свого вовчєня *Shaggydog* 'Кошлай'. Здійснене дослідження дає змогу виділити єдиний зоонім, який відповідно до його морфологічної будови в окрему групу.

Джон Сноу, бастард лорда Старка, виявився господарем деривовка-альбіноса, білого і з червоними очима, і, в свою чергу, назвав його *Ghost* 'Привид': 1) англ. *'He's not*

like the others,' Jon said. He never makes a sound. That's why I named him Ghost. That, and because he's white. The others are all dark, grey or black [3, с. 97] 'Він не такий як решта, – озвався Джон. – Ніколи голосу не подасть. Ось чому я назвав його Привидом. А ще тому, що він білий. Усі решта темні – сірі або чорні'. Персонаж Джона Сноу постає перед читачем у незвичному світлі, він і сам немов білий вовк, що не вписується в сім'ю, привид, що нагадує Кетлін Старк про давню зраду чоловіка: англ. *It had taken her a fortnight to marshal her courage, but finally, in bed one night, Catelyn had asked her husband the truth of it, asked him to his face. That was the only time in all their years that Ned had ever frightened her. "Never ask me about Jon," he said, cold as ice. "He is my blood, and that is all you need to know"* [3, с. 131] 'Два тижні Кетлін збирала всю свою мужність, аж ось одної ночі в ліжку попросила чоловіка розповісти правду – попросила прямо в обличчя. За всі роки їхнього спільного життя це був єдиний раз, коли Нед налякав її. 'Ніколи не питайте мене про Джона, – сказав він крижаним голосом. – У його жилах тече моя кров, більше вам знати не потрібно'.

Другу групу назв фантастичних створінь складають так звані «дракони» – *Dragons*. Вони є міфологічними істотами і присутні в багатьох творах жанру фентезі, «Гра Престолів» не стала винятком. Дракони в даному романі єдині істоти, що не мають прототипів в реальному світі. В книзі згадується, що останніх драконів вбили століття тому.

Саме за допомогою цих фантастичних тварин, які слугують символом дому Таргарієнів, король Ейгон I завоював сім королівств Вестеросу. Їх звали: *Balerion* 'Белеріон', *Meraxes* 'Мераксес', *Vhagar* 'Валгар'. Легендарний правитель Ейгон Завойовник дав їм імена на честь стародавніх богів свого народу. Дані оніми не знаходять будь якого відображення в реальній історії і, судячи з усього, є індивідуально-авторськими оказіоналізмами.

Данерис Таргарієн отримує в подарунок на своє весілля три яйця дракона, з яких пізніше з'являються нові дракони. Штормороджена назвала своїх новонароджених драконів: *Rhaegal* 'Рейгал', *Viserion* 'Вісеріон' і *Drogon* 'Дрого'. Можна зробити припущення, що дракони названі на честь близьких людей дівчини. Імена *Viserion* і *Rhaegal* дуже нагадують імена загиблих братів Даенерис – *Viseris* 'Вісерис' і *Rhaegar* 'Рейгар'. Навіть не дивлячись на всі суперечки та сварки зі своїм братом Вісерисом, що загрожували їй смертю, Данерис назвала на честь нього одного зі своїх драконів. Завдяки цьому читач розуміє, що вона все ж любила брата і в глибині душі жалкувала про те, що з ним трапилося. А прізвисько *Drogon*, очевидно, дано третьому дракону на честь її загиблого чоловіка *Drogo* 'Дрого'.

Щодо структурних особливостей роману «Гра Престолів», було виокремлено кілька типів зоопоедонімів відповідно до їхньої структури, а саме: 1) прості (що складаються з одного слова, односкладні) та 2) складні зооніми (коли дві основи зливаються в одне слово, двоскладні). Група односкладних онімів дорівнює – 92 %, відповідно двоскладні становлять – 8 % . Дане пропорційне співвідношення у використанні всіх видів ономастичних одиниць змушує читача повірити в реальність вигаданого світу. Ретельне опрацювання форми та структури створеного світу на ономастичному рівні дає змогу стверджувати, що світ власних назв є однією з головних мовних особливостей роману Дж. Мартіна.

Стосовно морфологічних особливостей створення зоопоедонімів, які представлені односкладними назвами, можна виділити основний вид, виражений такою частиною мови, як іменник, наприклад: *Rhaegal* 'Рейгал', *Viserion* 'Вісеріон', *Drogon* 'Дрого', *Balerion* 'Белеріон', *Meraxes* 'Мераксес', *Vhagar* 'Валгар', *Ghost* 'Привид', *Summer* 'Літо', *Nymeria* 'Німерія', *Lady* 'Леді'.

У процесі дослідження виникла необхідність виокремити ще одну підгрупу, до якої належить лексема *Shaggydog* 'Кошлай'. Даний зоопоедонім складається з двох основ

«shaggy» і «dog», однак під час перекладу відбувається структурна трансформація, і, він подається односкладовим власним іменем. Це відбувається завдяки словоскладанню, з'єднанню двох основ, повних або скорочених, в одне ціле [2]. В цьому випадку основа прикметника поєднується з іменником: *Shaggydog* 'Кошлай'.

Здійснене дослідження дає змогу виділити єдиний зоонім, який відповідно до його морфологічної будови складає окрему групу: *Grey Wind* – складений зоонім, який складається з двох частин: прикметник *Grey* та іменник *Wind*. Але у перекладі ми спостерігаємо варіант 'Сіровій', який є двоскладним іменем. Іменникова складова другої частини слова *Wind* 'Вітер' була трансформована при перекладі. Таким чином, дієслівна складова даного зооніма *вій*, утворена від слова *віяти*.

Отже, зоопоетоніми у романі Дж. Мартіна «Пісня льоду та вогню: Гра Престолів» є описовими або асоціативними. Використані автором фантастичні істоти служать фонові-міфологічним обрамленням художнього твору. Лексико-семантична особливість зоопоетонімів полягає у взаємозв'язку власного імені *деривовка/дракона* з відображенням особистості персонажа-господаря та сплетінням життєвих шляхів між міфічною твариною та власником.

У процесі дослідження структурної побудови зоопоетонімів було зафіксовано існування двох типів: односкладних (92 %) та двоскладних (8 %). Можна стверджувати, що односкладні зоопоетоніми утворюються лише з однієї частини мови – іменника. В світі Дж. Мартіна тварини за принципом дзеркал відображають сутність своїх господарів. Лексичні особливості власних назв у романі залишаються практично невивченими, незважаючи на їхній вагомий внесок до загальної картини даного роману-фентезі, що є перспективами нашого подальшого дослідження.

Аннотація. В данном исследовании раскрываются особенности употребления онимов в романе Дж. Мартина «Песня льда и огня: Игра Престолов», их влияния на общую картину построения сюжета художественного произведения и анализа лексико-семантических и структурных особенностей имен указанных типов. Методологической основой работы является структурно-системный подход. Специфика исследуемой темы предусматривает применение описательно-компаративного метода, который заключается в сопоставлении языковых единиц для установления их дифференциальных признаков, и используется для объединения их функциональных особенностей в определенные группы и компонентного анализа для распределения лексических единиц на семантические компоненты.

Ключевые слова: зоопоетонимы, роман-фэнтези, *дериволки*, *драконы*.

Abstract: In this study the specific features of the usage of onyms in George Martin's novel: "The Song of Ice and Fire: The Game of Thrones" are under consideration. Their influence on the general picture of the plot's construction as a piece of art and the analysis of the lexical-semantic and structural features of the names of these types are studied. Methodological basis of the work is the structural-system approach. The peculiarity of the researched subject provides the usage of a descriptive-comparative method, which consists in comparing linguistic units to establish their differential characteristics, and is used to combine their functional characteristics into definite groups and component analysis to distribute lexical units into semantic components.

Key words: zoopoeponyms, novel-fantasy, *direwolves*, *dragons*.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка . – К. – 2001. – 386 с.
2. Топорова Т. В. К вопросу об именах собственных как средства идентификации мифологических персонажей : «Вопросы ономастики». Вестник Челябинского государственного университета. – № 2. – 2005. – С. 45–51.
3. Martin R. R. George. A Game of Thrones : Bantman Books Mass Market Edition. – 1996. – P. 800.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПРОСТОРОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ НА ЗЕМЛІ, У ПОВІТРІ ТА У ВОДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

О. С. Манько, М. М. Юрковська

Анотація. У даній роботі проаналізовано локативні дієслова в українській та англійській мовах. Методологічною основою роботи є два типи лінгвістичного аналізу: структурно-семантичний та функціональний аналіз; зіставний та описовий методи. У результаті проведеного дослідження в залежності від структурної семантики об'єкта було виділено чотири основні групи локативних дієслів, а саме: переміщення людини на землі, у воді, в повітрі, та у декількох площинах. В обох мовах розподіл на групи представлений в різних пропорціях.

Ключові слова: локативність, локативні дієслова, простір, семантика.

Вступні зауваження. Локативність відноситься до складних семантичних явищ і містить комплекс категоріальних одиниць, таких як предмет, форма, розмір та ін. Особливістю категорії є її релятивний характер – діалектична єдність з категорією руху. Таким чином, локативність – це категорія, яка охоплює субкатегорії локальності, директивності, яка володіє функцією системного відображення у мові об'єктивно існуючих просторових факторів, які дозволяють віднести її до функціонально-семантичної категорії [1]. Простір – це незамінна частина людського буття. Ця категорія, як і категорія часу, є основою людського погляду на світ. Тому проблема простору та просторових відношень, та відгуки, які вони знаходять у людській свідомості з давніх часів представляють великий інтерес для вчених різних напрямів, включаючи лінгвістів [2]. Численні вчені розглядали ці поняття з семантичної точки зору, а саме Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова., М. В. Всеволодова, А. П. Грищенко, Л. Джонсон, , Е. С. Кубрякова, Л. І. Подольська та ін.

Об'єктом дослідження є дієслова просторового переміщення в англійській та українській мовах, дієслова, які позначають переміщення людини на землі, у повітрі та у воді.

Предметом дослідження є структура, семантика та функції дієслів просторового переміщення в англійській та українській мовах.

Мета дослідження полягає у проведенні структурно-семантичного та функціонального аналізу лексичних одиниць, у дослідженні та виявленні особливостей семантики просторових дієслів, обумовлених діяльністю людини, та особливостей її використання в сучасній англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження слугують 300 лексичних одиниць (167 в англійській мові та 143 в українській), отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел англійської та української мов.

Теоретичні засади дослідження. Категорія – це поняття, яке має місце майже у будь-якій мові. Найважливішою категорією у лінгвістиці є простір. Простір – це складне явище, в якому відображуються події реальної дійсності, її суб'єктивне сприйняття людиною, різноманітні параметри та характеристики предметів, особливо землі. Над сутністю простору люди замислювалися ще на ранніх етапах еволюції, і багато філософів минулого приділяли багато уваги вивченню природи. Це було пов'язано з розвитком людського пізнання, яке розширювалося і удосконалювалося, і вимагало більше розуміння цього явища [3].

Згідно А. В. Бондаренко, локативність трактується нами як семантична категорія, що представляє собою мовну інтерпретацію розумової категорії простору, яка охоплює різнорівневі засоби даної мови, взаємодіючі при вираженні просторових відносин» [4]. Він також стверджує, що у функціонально-семантичному полі локативності не

встановлюється протиставлення декількох центрів, які відрізнялися б один від одного за типом реалізованих функцій (атрибутивна і предикативна якісність, атрибутивна і предикативна посесивність, дискретна і недискретна буттєвість, тощо).

Л. Джонс стверджує: «Локалістичний підхід до відмінка, в тому вигляді, як він зазвичай висловлюється, виходить з положення, що темпоральні вираження за своєю суттю більш абстрактні, ніж просторові, і що моделювання темпоральної референції і денотації за зразком просторової референції і денотації є частиною більш загального процесу моделювання абстрактних областей за зразком конкретних областей» [5].

Тому не дивно, що існують локалістичні теорії часу й аспекту, які розроблені для найрізноманітніших мов. Як простір відноситься до першопорядкових (екстенціональних) сутностей, так час відноситься до другопорядкових (екстенціональних) сутностей, ситуацій. Іншими словами, ситуації розташовані в часі так, як фізичні об'єкти розташовані в просторі.

У лінгвістиці категорія простору проявляється як функціонально-семантичний простір локативності, виступаючи одним із основних аспектів мовної картини світу [4].

Лінгвіст М. В. Всеволодова розглядає категорію локативності як статичний процес знаходження в певному місці, або русі, які не виходять за грані певного простору, а саме рух, який не пов'язаний зі здоланням меж певного простору [6].

Іноді в групу дієслів руху включаються не тільки дієслова переміщення, але і будь-які дієслова, що вказують на відсутність стану спокою у об'єкта. До дієслів переміщення слід відносити такі дієслова і предикати, які вказують на рух, пов'язаний з подоланням меж певного простору. Але якщо суб'єкт здійснює рух, не виходячи за межі певного простору, він займає відносно локалізації одне і те ж місце, і цей процес слід розглядати як місцезнаходження [4].

Переміщення включає два варіанти: наближення (початок процесу локалізації) і видалення (закінчення процесу локалізації) [6].

З точки зору локалізованого суб'єкта в процесі локалізації розрізняються незалежний і залежний рух і місцезнаходження. Локалізований суб'єкт співпадає з суб'єктом висловлювання, він переміщується або займає положення самостійно (напр. *йти, сидати*), або локалізований предмет не збігається з суб'єктом висловлювання, локалізація та має залежний характер і виступає як результат впливу іншої субстанції на локалізований предмет (напр. *вести кого-небудь*). Незалежний процес виражається неперехідними дієсловами чи перехідними, пряме доповнення яких позначає локалізатор. Залежний процес зазвичай виражається перехідними дієсловами, пряме доповнення яких позначає локалізований об'єкт [7].

Залежно від характеру вираження просторових відносин дієслова можуть бути розділені на три групи: а) дієслова, що вимагають або допускають обставину, що виражає місцезнаходження (дієслова положення в просторі); б) дієслова, що вимагають або допускають обставину, що виражає переміщення (дієслова руху); в) дієслова, що виражають своєю основою просторове відношення (просторові дієслова). Дієслова перших двох груп пов'язані з виразом загальних просторових відносин, дієслова останньої групи можуть самі брати участь у вираженні приватних просторових відносин [8].

Засоби вираження локативних відносин утворюють функціонально-семантичне поле, своєрідну парадигму. У центрі поля знаходиться первинна ядерна структура, в якій всі компоненти локативної ситуації виражені окремими елементами і яка внаслідок цього дозволяє позначати локативні відносини з максимальною диференціацією. Ядерна структура має модифікації, що утворюються внаслідок ітеративного вираження локативних відносин, або внаслідок опущення локалізатора [7].

У цих моделях саме значення локалізатора в якійсь мірі послаблюється, об'єднуючись з іншими значеннями, які визначаються функцією відповідного слова в структурі пропозиції. Найбільш близька до ядерної об'єктно-локативна структура, ближче

до кордонів поля – визначально-локативна. Але глибинна структура у всіх цих способах вираження подібна: вона відображає просторові відносини [7].

Семантична категорія локативності в її мовному уявленні виходить за рамки предиката, поширюючись на сферу обставинних відносин. Однак предикат відіграє визначальну роль в розгортанні просторової орієнтації (напр. дієслова *йти* і *знаходитися*) [4].

Дієслова руху складають важливу частину дієслівного словника в будь-якій мові. Власне дієслова руху описують засіб переміщення предмета (напр. укр. *йти*, *їхати*, *пливти*, *бігти*, *повзти*, *летіти* та ін.). Це транслокальні дієслова. Їх слід відрізнити від інтралокальних дієслів, що позначають рух предмета, що не змінює свого місця: напр. *гойдатися*, *тремтіти*, *ворушитися*, тощо [9].

В українській мові дієслова руху утворюють морфологічно відособлену групу, в якій розрізняються дієслова односпрямованого і неодноспрямованого руху: *йти* / *ходити*, *плисти* / *плавати*, *летіти* / *літати*, тощо [8].

Дієслова фізичної дії на предмет (одноагентні каузативи) можуть бути віднесені до двоетапного типу з причино-наслідковими відношеннями між подіями. В семантику дієслова входить позначення свідомої, цілеспрямованої дії та її мети [7].

Характеристикою руху є спосіб пересування (напр. укр. *йти*, *їхати*, *летіти*, тощо). Характеристика місцезнаходження визначається позицією предмета (напр. *стояти*, *лежати*, *висіти*, тощо). До характеристики місцезнаходження можна віднести і дію, яке виконує суб'єкт, перебуваючи в певному місці. Семантика дієслова бере участь в загальному вираженні локальних відносин: дієслова руху (транслокальні) вказують на напрям, інтралокальні дієслова – на місцезнаходження. Це дозволяє мовам, у яких різниця напрямку і місцезнаходження не виражається прислівниками або іншими засобами, передавати його тільки за допомогою дієслів [6].

Семантика моделі залежить від взаємодії всіх її елементів. Одне і те ж дієслово виражає рух, якщо він відноситься до живого або неживого суб'єкта, здатного рухатися, і місця розташування, якщо воно характеризує неживий предмет, нездатний пересуватися. В цьому проявляється семантичне узгодження підмета і присудка.

Більшою мірою значення локативної конструкції залежить від лексичного наповнення її компонентів. Власне локативне значення просторової моделі реалізується в тому випадку, коли слово, що стоїть в позиції обставини місця, позначає об'єкт, що володіє властивостями простору. Якщо в цій позиції стоїть слово, що позначає абстрактне поняття безпосередньо або метонімічно, то конструкція в цілому переосмислюється і просторові значення поступаються місцем іншим відносинам [6].

Якщо в позиції локалізатора знаходиться слово, що позначає час, то вся конструкція виражає часові відносини (просторова локалізація змінюється тимчасовою).

Якщо в позиції локалізатора виступає слово, що виражає абстрактне поняття, то конструкція передає стан або характеристику суб'єкта. Те ж значення реалізується при метонімічному вживанні слова конкретного значення, де локативні відносини зберігаються в більшій мірі.

Якщо в позиції локалізатора знаходиться слово, що позначає професію, рід занять, то модель може виражати характеристику суб'єкта.

Залежно від семантики іменника і всього висловлювання в цілому просторові відносини можуть в цих поєднаннях виявлятися з достатньою чіткістю або повністю усуваються. Модель, етимологічно може бути просторовою і використовуватись для опису інших відносин і ситуацій.

Групи дієслів просторового розміщення. Існують чотири базові групи дієслів просторового розміщення: дієслова переміщення людини на землі, дієслова переміщення людини у повітрі, дієслова переміщення людини у воді, дієслова переміщення людини у декількох площинах. В результаті було встановлено, що семантичний простір дієслів просторового розміщення в англійській та українській мовах характеризується великою кількістю дієслів різних категорій. Найбільш досліджуваними семантичними категоріями

є каузативні, екзистанційні та локативні дієслова. Ці розділи є цікавими для лінгвістів через різноманітність лексем та їх значень. Незважаючи на бурхливу активність дослідників, можна вивести нові значення для слів, відносно їх знаходження в контексті. В англійській мові значення слова в більшості залежить і від комбінації слів, тобто, якщо лексема має одне значення, то її словосполучення буде мати інакше.

Для порівняльного аналізу було дібрано 129 англійських та 103 українських каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення, що були отримані шляхом суцільної послідовної вибірки.

Дієслова переміщення в просторі

№	Мови Групи локативних дієслів	Англійська мова		Українська мова	
		Кількість	%	Кількість	%
1.	Переміщення на землі	129	43	103	34,33
2.	Переміщення у воді	47	5,67	13	4,33
3.	Переміщення у повітрі	2	0,67	4	1,33
4.	Переміщення у декількох площинах	12	4	20	6,67
Всього		160	53,33	140	46,67

Англійська вибірка каузативних екзистенційних дієслів складається з 153 слів. Найбільш численною групою є дієслова переміщення на землі, що становить 43 %, напр. англ. *to go* 'іти', *to come* 'приходити', *to ramble* 'бродити', *to travel* 'подорожувати'. Наступною за кількістю є група дієслів переміщення у воді (5,67%) напр. англ. *to row* 'веслувати', *to sail* 'плисти на човні', *to oar* 'гresti', *to scull* 'гresti/веслувати'. Третьою за кількістю є група дієслів переміщення у декількох площинах (4%) напр. англ. *to fall* 'падати', *to turn* 'повертати', *to force* 'пробиватися силою', *to stop* 'зупинитися'. Найменш численною групою є дієслова переміщення у повітрі, напр., англ. *to fly* 'літати', *to aviate* 'управляти літаком'.

Українська вибірка складається з 103 лексичних одиниць. Найбільш численною групою є дієслова переміщення на землі, що становить 34,33 %, напр. укр. *іти, прямувати, приходити, бродити, тинятися* «ходити без діла», *подорожувати*. Наступною за кількістю є група дієслів переміщення у воді (4,33 %) напр. укр. *веслувати* «переміщення у човні за допомогою весел», *плисти, плавати, пропливати*. Третьою за кількістю є група дієслів переміщення у декількох площинах (6,67%) напр. укр. *падати, повертати, зупинитися, подолати* (відстань), *минати* «пересуватись, не звертаючи уваги». Найменш численною групою є дієслова переміщення у повітрі, напр., укр. *літати, перелітати, долітати, вилітат*.

Висновки.

Простір – це складне явище, в якому відображуються події реальної дійсності, її суб'єктивне сприйняття людиною, різноманітні параметри та характеристики предметів, особливо землі. Розглядається поняття для локативних дієслів, розглядаються їх значення та підгрупи, їх особливості у мові. До локальних властивостей простору відносяться симетрія і асиметрія, конкретна форма і розміри, місце, відстань між тілами.

Локативність – це категорія, яка охоплює субкатегорії локальності, директивності, яка володіє функцією системного відображення у мові об'єктивно існуючих просторових факторів, які дозволяють віднести її до функціонально-семантичної категорії.

Семантика – аналіз відносин між мовними виразами і світом, реальним або уявним, а також саме це відношення і сукупність таких відносин. У даній роботі було розглянуто базові принципи семантики як науки на основі робіт відомих вчених, таких як Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова., М. В. Всеволодова, А. П. Грищенко, Л. Джонсом, Е. С. Кубрякова, Л. І. Подольська та ін.

Аналіз семантики одиниць дослідження дозволяє стверджувати, що в англійській та українських мовах переважають дієслова переміщення людини на землі.

Аннотація. В данной работе проанализированы локативные глаголы в украинском и английском языках. Методологической основой работы являются два типа лингвистического анализа: структурно-семантический и функциональный анализ; сопоставимый и описательный методы. В результате проведенного исследования в зависимости от структурной семантики объекта было выделено четыре основные группы локативных глаголов, а именно: перемещение человека на земле, в воде, в воздухе, и в нескольких плоскостях. В обоих языках разделение на группы представлено в различных пропорциях.

Ключевые слова: локативность, локативные глаголы, пространство, семантика.

Abstract. In this paper, local verbs are analyzed in Ukrainian and English languages. Methodological basis of work are two types of linguistic analysis: structural-semantic and functional analysis as well as comparative and descriptive methods. As a result of the research, depending on the structural semantics of the object, four main groups of locative verbs were singled out, namely: person's relocation on ground, in water, in air, and in several spaces. In both languages, the division into groups is presented in different proportions.

Keywords: locality, locative verbs, space, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лайонз Дж. – Лингвистическая семантика. Введение, 2003. – С. 343–345.
2. Яковлев В. П., Кохановский В. П. История философии. Р. на Д.: 2003.
3. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Москва: КомКнига, 2007. – 576 с.
4. Бондарко А. В. Посессивность / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматикиграмматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / [редкол. : А. В. Бондарко (отв. ред.) и др.]. — СПб. : Наука, 2008.
5. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / [пер. с англ. яз. под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева] / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 2010.
6. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке/ М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский.– Москва: Русский язык, 2008.– 288 с.
7. Гак В. Г. Пространство вне пространства // Категоризация мира: пространство и время. М.: «Диалог-МГУ», 2000.
8. Жлуктенко Ю. О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / Ю. О. Жлуктенко. — К. : Наук. думка, 1981.
9. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко.– К. : Рад. шк., 1993.

УДК 811.161.2

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА І ТЕМАТИЧНА ГРУПИ: ПРИНЦИПИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Т. О. Маркова, І. Р. Домрачева

Анотація. У статті розглядаються питання вивчення лексико-семантичних і тематичних груп, погляди дослідників і науковців на це питання, актуальні питання у галузі вивчення системних відношень на лексичному рівні.

Ключові слова: лексико-семантичні групи, системні відношення, тематичні групи.

Вступ. Одним із актуальних питань у галузі вивчення системних відношень на лексичному рівні є принципи розмежування лексико-семантичних і тематичних груп. Думки дослідників щодо цього питання, є неоднозначними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексико-семантичних і тематичних груп простежується у працях таких науковців та дослідників: Ж. П. Соколовська, яка зазначає, що «саме в тематичній групі взаємопроникають елементи, які прийнято називати зовнішньо- та внутрішньомовні, які, виступаючи в

структурі значення, є елементами внутрішньомовними, але відносяться до різного ступеня абстрагування від конкретних властивостей предметів і явищ» [1, с. 15]. Д. М. Шмельов говорить про те, що тематичні групи можна виокремити в будь-якій мові, але й акцентує увагу на тому, що шлях їх формування залежить від розвитку самої мови: «Відображаючи відрізки дійсності, слова пов'язані між собою, як взаємозалежні та відображувані ними явища самої дійсності». Завдяки цим позамовним зв'язкам лексеми поєднуються в тематичні групи. Дослідник наголошував на тому, що будь-які тематичні групи об'єднують у собі слова «не на основі того або іншого протиставлення одне одному за певною ознакою, а на основі спільної родової ознаки» [2, с. 178].

Мета статті — схарактеризувати принципи розмежування лексико-семантичних та тематичних груп, враховуючи погляди науковців.

Меті підпорядковані такі завдання:

1. Вивчити погляди науковців на тематичні та лексико-семантичні групи.
2. Описати загальні принципи розмежування лексико-семантичних та тематичних груп.

Предмет дослідження – особливості розмежування лексико-семантичних і тематичних груп.

Об'єкт дослідження – лексико-семантичні й тематичні групи.

Методи дослідження: аналіз та синтез.

Основний розділ. Думки дослідників щодо розмежування лексико-семантичних та тематичних груп розділились. Всебічно аналізуючи лексико-семантичну систему української мови, Л. А. Лисиченко акцентує на тому, що тематичні групи – це «слова різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності» [3, с. 129].

Як зазначає В. І. Невоїт, лексико-семантичні та тематичні групи не можна протиставляти як позамовні та мовні одиниці: «Під час дослідження системних відношень у лексиці, яка позначає конкретні реалії, тематичні та лексико-семантичні групи не мають протиставлятися як позамовні та мовні одиниці, оскільки виділення тематичних розрядів – це необхідний ступінь під час вивчення внутрішньомовних зв'язків слів» [4, с. 168]. Ж. П. Соколовська кваліфікує тематичну групу як об'єднання значень слова, в основі якого лежить подальше членування спільного поняття, яке входить до змісту категорії пізнання. На думку лінгвіста, «особливість тематичної групи полягає у тому, що вона, з одного боку, виділяється на основі логічного членування широкого поняття, а з іншого боку, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова».

Отже, тематична група є сходинкою класифікації, на якій логіка мовного членування семантичного континууму виступає вже не просто як попередня, інтуїтивна основа, як орієнтир у процесі систематизації людських уявлень про об'єктивну дійсність, але і як самостійний фактор, як питомо мовне членування уявлень людини про об'єктивну дійсність» [5, с. 98].

Зазначимо, що важливою проблемою є вивчення відношень усередині лексико-семантичних і тематичних груп. Досліджуючи лексико-семантичне поле звуконаслідувань у сучасній українській мові, І. В. Багмут застерігає, що «об'єднання слів в одне ЛСП створює низку проблем, хоча б тому, що через «розмитий» характер меж поля виникають труднощі щодо критеріїв та принципів відбору одиниць» [6, с. 146]. Для дослідження внутрішньо-системних зв'язків всередині лексико-семантичних груп широко застосовують елементи компонентного аналізу. Так, наприклад, О. М. Селіверстова, аналізуючи лексико-семантичну групу дієслів, на основі спільного смислового компонента «вивчати світло» виявила системну організацію цих дієслів, подавши їх значення у вигляді комбінації чотирьох розрізнявальних ознак: «контрастна зміна освітлення сітчатки ока», «періодичність зміни інтенсивності випромінення (зменшення і збільшення)», «розсіювання світла» та «чіткість поділу на періоди» [7, с. 19].

Зазначимо, услід за мовознавцями, що визначення внутрішніх границь лексико-семантичних груп устанавлюється з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних факторів [8, с. 132]. Тематичне угруповання лексики ґрунтується на

внутрішніх зв'язках між предметами і явищами дійсності й зумовлене насамперед предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть мати у своєму складі по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризуються чіткою диференціацією ознак. Тематичне групування слів впливає з усвідомленого групування явищ об'єктивної дійсності, у складі яких виділяються логічно окреслені ширші або вужчі їх кола, поєднані між собою спільними ознаками. Кожна група таких слів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. У європейській лінгвістиці оформлення понять семантичної системи пов'язано з іменами Т. Остгоффа, В. Порцига, Й. Тріра. Предметом дослідження останнього були, зокрема, поняттєві і словесні поля. Поняттєвому (концептуальному) полю, за Й. Тріром, у мові відповідає лексичне поле, мовне поле знаків. Словесне поле, на його думку, покриває поняттєве.

Потрібно зазначити, що такою проблемою займалися багато вчених. Зокрема Й. Трір досліджує питання від поняття до слова й аналізує групу слів через поняття, тотожне значенню, тобто вчений уперше диференціював поняття семантичного та поняттєвого полів. Автор передбачав повний паралелізм між планом змісту і планом вираження, що стало його основною помилкою. Найглибше теорію лексико-семантичної групи подав Л. Вайсгербер, який взяв за основу не значення самих слів, а поняття, яким відповідають ті чи інші поля. Він називає лексико-семантичну групу мовним полем, що співвідноситься із семантичною системою мови, а тематичні групи узгоджуються з поняттями зовнішнього світу. Л. Вайсгербер виходив не з мовного матеріалу, а з абстрактного членування мови на поняттєві сфери, на які, стверджував він, накладається вся лексика. Мовні поля, тобто лексико-семантичні групи, дослідник відмежував від тематичних предметних груп. Перші, на його переконання, співвідносяться із семантичною системою мови, а другі – із зовнішнім світом. Порушення зазначених мовних явищ ґрунтовно аналізуються у багатьох працях із мовознавства [8, с. 130]. Лексико-семантичні групи кваліфікують звичайно як «об'єднання двох, кількох або багатьох слів за їх лексичним значенням» [9, с. 132]. Найуживанішими поняттями для визначення угруповань слів, утворених їхніми складниками, є лексико-семантичне поле (ЛСП) і лексико-семантична група (ЛСГ).

Найбільшим угрупованням є лексико-семантичне поле зі спільною смисловою основою, але нечітко вираженими межами. Це пов'язане з тим, що для введення слова до певного семантичного поля (СП) достатньо того, щоб це слово мало хоч один спільний сенс, співвідносний з полем у цілому. Зміни в складі лексико-семантичних груп «спричиняють їх перебудову, зрушення в значеннях їх окремих членів, та й зникнення слів із складу мови», вказуючи на труднощі в розмежуванні тематичних і лексико-семантичних груп, особливо коли вони за своїм складом обмежені або неподільні й мають спільну тему. Дослідники приходять до висновку, що при визначенні їх відмінностей потрібно виходити з того, що «лексико-семантичні групи слів являють собою продукт законів і закономірностей розвитку лексичної семантики мови, а тематичні групи слів, їх склад залежить тільки від рівня знань того або іншого народу – творця та носія мови, від уміння класифікувати явища дійсності, які одержали свої словникові позначення» [10, с. 23]. Ф. П. Філін вказує на різний зміст таких понять, як лексико-семантична група та тематична група: «У рамках однієї тематичної групи є більш дрібні, але тісно пов'язані між собою лексико-семантичні групи слів». Спільне між тематичними та лексико-семантичними групами слів полягає, на думку дослідника, у тому, що «ті та інші групи відображають пізнану об'єктивну реальність. У цьому плані будь-яка лексико-семантична група слів завжди має свою «тему», навіть якщо йдеться про групу дуже близьких один до одного синонімів».

Висновки. Отже, один із найпоширеніших і найефективніших методів дослідження системної організації лексичного рівня пов'язаний із вивченням лексико-семантичних і тематичних груп [11, с. 37]. На межі груп впливає також розмежування ядерних і периферійних елементів, яке, в свою чергу, «залежить від здатності тієї чи іншої лексеми

виражати основне значення лексико-семантичної групи, частоти її уживання, жанрово-стильової диференціації значень, валентності та ін.».

Водночас «межі між ядром і периферією лексико-семантичного об'єднання змінюються дуже повільно. Повільно – і якісно, і кількісно». За Л. М. Васильєвим, лексико-семантична група – це будь-який семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою [12, с. 56]. Т. І. Крехно розглядає лексико-семантичну групу як «лексичну множину різноструктурних одиниць, сформовану на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи» [13, с. 25]. Тематичне групування ґрунтовано на внутрішніх зв'язках предметів і явищ дійсності й зумовлено, насамперед, предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть містити по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризують чіткою диференціацією ознак.

Об'єднання слів у тематичну групу здійснюється на основі подібності функцій позначуваних словами предметів і процесів в одній конкретній чи різних мовах. Дослідження таких груп обмежене своєрідною інвентаризацією за тим типом, який спроможний наочніше групувати конкретну терміносистему, не ставлячи за мету розкрити внутрішні семантичні зв'язки слів, особливості смислової структури мови загалом [14, с. 93].

Аннотація. В статті розглядаються питання вивчення лексико-семантичних і тематических груп, погляди дослідників і учених на цей питання, актуальні питання в області вивчення системних відносин на лексическому рівні.

Ключеві слова: лексико-семантическі групи, системні відносини, тематическі групи.

Abstract. The article deals with the study of lexical-semantic and thematic groups, the views of researchers and scholars on this issue, and relevant issues in the study of systemic relations at the lexical level.

Key words: lexical-semantic groups, system relations, thematic groups.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская / – К.: Вища школа, 1979. – 192 с.
2. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 210 с.
3. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Лідія Андріївна Лисиченко– Х.: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 131 с.
4. Невойт В. И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Валентина Ивановна Невойт. – К., 1986. – 246 с.
5. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская / – К.: Вища школа, 1979. – 192 с.
6. Багмут І. В. Лексико-семантичне поле звуконазвувань у сучасній українській канд. филол. наук : 10.02.01 / Валентина Ивановна Невойт. – К., 1986. – 246 с.
7. Селиверстова О. Н. Некоторые типы семантических гипотез и их верификация / Ольга Николаевна Селиверстова // Гипотеза в современной лингвистике. – М., 1980. – С. 262–268.
8. Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи / Л. К. Кобець // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 4. – С. 129–135.
9. Синегуб Я. В. До питання про класифікацію української соціологічної термінології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : збірник наукових праць / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2017. – С. 155–160.
10. Данилова З. В. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні / З. В. Данилова // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 1. – С. 22–28.
11. Кардашук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу / О. В. Кардашук // Наукові праці (Чорноморського державного університету імені Петра Могили). – 2009. – Вип. 85, т. 98. – С. 35–38
12. Васильєв Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
13. Крехно Т. І. Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Іванівна Крехно. – Харків, 2005. – 19 с.
14. Микульчик Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів / Р. Микульчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2016. – № 842. – С. 92–95.

ПРАВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

І. О. Панасюк, Н. П. Шаповалова

Анотація. У статті обґрунтовано культурологічний підхід до феномена права. Висвітлено культурологічні аспекти функціонування права. Акцентовано увагу на соціокультурній сутності права, встановлено співвідношення понять «право», «культура», «правова культура». Відслідковано взаємозв'язок правових систем з менталітетом і системою цінностей відповідних соціокультурних спільнот.

Ключові слова: право, культура, правова культура, соціокультурний феномен.

Суспільство ХХІ століття зіткнулося зі складними проблемами, розв'язання яких потребує нових підходів до осмислення права як дієвого механізму регулювання життя сучасного соціуму. Право як складний багатоаспектний феномен на сьогодні є об'єктом зацікавлення багатьох наук, зокрема – філософії, психології, соціології, культурології тощо. Впродовж останніх років у світі зростає науковий інтерес до культурологічних аспектів функціонування права. Актуальність культурологічного осмислення феномена права зумовлена як теоретичними проблемами, пов'язаними зі світоглядно-методологічним забезпеченням юриспруденції, так і практичними потребами сучасного українського соціуму в умовах розбудови незалежної держави. На часі комплексне вивчення права в контексті соціокультурної проблематики, надання дослідженням міждисциплінарного характеру, формування нових правових ідей, які б адекватно сприймалися суспільством.

У сучасній науці окремі культурологічні аспекти функціонування права висвітлюються у працях А. Г. Гузнова, Г. Д. Гриценко, С. Б. Зинковського. В останній акцентується увага на необхідності застосування культурологічного підходу до вивчення феномена права, що передбачає його розгляд як частини правової культури, яка, у свою чергу, є елементом культури в найзагальнішому її розумінні. Одним із найвичерпніших на сьогодні є дослідження А. І. Гусейнова, в якому висвітлюються теоретичні питання співвідношення права і культури, розглядається історичне тло цих співвідношень, уточнюються поняття «правова культура» і «культура права». Разом з тим, на сьогодні окремі теоретичні аспекти культурологічного підходу до феномена права, а також методологія дослідження права в рамках культурологічного підходу розроблені не достатньо. Слід зазначити, що спроби вивчення права в контексті культури на сьогодні переважно стосуються проблематики соціонормативного регулювання первісного й ранньокласового суспільства, держави і права афро-азійських країн, а також питань європейської інтеграції, тоді як проблеми, пов'язані з правовими аспектами глобалізації, поки що не знайшли належного наукового опрацювання. Незважаючи на гостру необхідність, практично не вивчалися питання про роль і місце права в сучасному соціокультурному просторі України, про його культуротворчий потенціал, зокрема – у системі української національної культури. Усе це зумовлює актуальність і новизну нашого дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає також у характері культурологічного бачення права і у специфіці методологічних підходів: право вивчається з міждисциплінарних позицій, із залученням теоретико-методологічної бази соціальних наук (культурології, соціології, етнографії, антропології, психології, історії, політології).

Об'єктом дослідження є право як соціокультурне явище, предметом – співвідношення права і культури, їх взаємодія.

Мета роботи – з'ясувати основні аспекти співвідношення понять «право», «культура», «правова культура» й обґрунтувати доцільність вивчення права України в соціокультурному вимірі.

На сьогодні суспільство і право України відображають складність і суперечливість сучасних соціокультурних процесів. Спостерігається неузгодженість процесів

становлення нового права й недостатня його ефективність. Ситуація ускладнюється тим, що нові правові приписи нерідко орієнтуються на культуру розвинених західних країн і не завжди відповідають потребам і можливостям сучасного українського соціуму, його ментальним особливостям і ціннісним орієнтирам. Усе це свідчить про необхідність застосування нових підходів до вивчення правових відносин в Україні, а саме – культурологічного й культурно-історичного, що уможлиблює розгляд права у взаємозв'язку з культурним середовищем, зокрема – як невід'ємну складову культури українського суспільства.

Культурологічний підхід як логічне продовження соціологічних традицій в юриспруденції, поєднав у собі методологію системного й історичного аналізу, завдяки чому дозволяє дати відповіді на важливі питання правового розвитку. Та чи інша модель суспільства на певному етапі свого історичного розвитку потребує адекватної структури права. Суспільний розвиток обумовлює рухливість цієї структури.

Культурологічне дослідження права передбачає його розгляд як певної «конструкції», яка включає не тільки об'єктивовану структуру, але й філософію світорозуміння, систему цінностей, знання, навички, уміння; й систему соціальних регуляторів – звичаїв, традицій, релігії, моралі, правових норм тощо. Глибоке і всебічне вивчення феномена права вимагає розширення дослідницького контексту й залучення сучасних методів дослідження. Одним із найперспективніших на сьогодні може стати соціокультурний аналіз, який дає можливість розглянути право не тільки у взаємодії з соціокультурним середовищем, а і як невід'ємну складову культури. Отже, у межах культурологічної парадигми право постає як автономна й специфічна підсистема в системі культури суспільства, як ідеальна модель відносин, яка відповідає світосприйманню соціокультурної спільноти й сприймається суспільством як типова й обов'язкова.

Аналізуючи співвідношення понять «право» і «культура», слід уточнити, що являє собою феномен правової культури. На сьогодні існують такі основні методологічні підходи до вивчення цього явища: аксіологічний, діяльнісний, соціологічний, інформаційно-семіотичний і системний, які дозволяють дещо по-різному визначати поняття правової культури залежно від змістових доміант у рамках кожного підходу. В одній із недавно оприлюднених наукових праць правова культура визначається як «духовна й матеріальна система правового життя соціуму, яка детермінується суспільно-економічним устроєм і оцінюється, виходячи з досягнутого рівня правосвідомості, правової діяльності, юридичної техніки й еволюції людини як суб'єкта права» [1]. Зауважимо, що в анотації до відповідної статті автор наголошує на тому, що сам інститут права сформувався під впливом соціокультурних доміант.

У контексті окресленої вище проблеми неможливо обійти увагою питання співвідношення культури і права в умовах глобалізації, під якою ми, спираючись на праці згаданих вище авторів, розуміємо набуття універсального характеру соціальними моделями, що склалися в найбільш розвинених державах світу й становлять цивілізаційну парадигму, яка визначає особливості формування й функціонування соціально-культурної і правової сфер суспільного життя. Видається слушним міркування С. Б. Зинковського, який вважає, що дослідження природи й закономірностей процесів глобалізації у сфері права вимагає широкого культурологічного підходу, без якого воно може виявитися непродуктивним [6, с. 3]. Автор вважає некоректними твердження про існування в сучасному світі «глобального права» й наголошує, що зовнішня схожість правових систем у різних країнах може в певних умовах відображати неоднаковий зміст [Там само], який, у свою чергу, залежить від культурного середовища й ментальних особливостей соціокультурної спільноти. Загалом процеси інтеграції і глобалізації в сучасному світі обумовлюють інтенсивність взаємодії правових систем. Механізми взаємодії правових культур у кожному конкретному випадку є доволі складними й можуть як сприяти «дифузії» правових культур, так і протидіяти їй.

Спираючись на результати спостережень, викладені зокрема у праці С. Б. Зинковського [6], можна констатувати, що розвиток правових культур відбувається на трьох рівнях: 1) внутрішньому, який передбачає саморозвиток правової культури на основі її ціннісно-нормативного компонента; 2) зовнішньому, де правова культура розвивається в процесі міжкультурної взаємодії й рецепції права як однієї з її форм; 3) глобальному, на якому робляться спроби уніфікації права у світовому масштабі. Отже, одним із «зовнішніх» механізмів розвитку права є міжкультурна взаємодія.

Взаємопроникнення культур з найдавніших часів було одним із важливих чинників розвитку державних і правових інститутів. Проблеми взаємодії культур висвітлюються в культурологічних, психологічних, антропологічних дослідженнях. Акцент робиться переважно на взаємному обміні ціннісними установками, накопиченим досвідом, знаннями, світоглядними орієнтирами, на лінгвістичній складовій міжкультурної комунікації.

Авторами культурологічних й антропологічних досліджень сформульовано поняття акультурації – процесу, в якому знаходить відображення міжкультурна взаємодія. Акультурація – це сукупність соціальних явищ, які виникають в процесі взаємодії груп індивідів з різними культурними традиціями впродовж тривалого часу, внаслідок чого відбуваються зміни первинних культурних моделей однієї або обох груп. Інакше кажучи, акультурацію можна розглядати як процес набуття одним народом форм і елементів культури іншого народу, що відбувається в результаті спілкування цих народів. Вивчення правових аспектів міжкультурної взаємодії в синхронії й діахронії дає можливість говорити про те, що правові системи різних держав перебувають у стані постійного «культурного діалогу». Історія формування й розвитку більшості відомих науці правових систем переважно починалася з запозичення. Як приклади можна згадати афінське, римське право, які були напрацьовані іншими правовими культурами. Будучи частиною загальної культури, право існує в умовах тривалої міжкультурної взаємодії, неоднозначність впливу якої на національну правову систему залежить від обсягу й масштабу запозичень.

Акультурація у правовій сфері – це об'єктивний процес, притаманний будь-якому суспільству, що не перебуває у стані штучної ізоляції. Суспільство може сприйняти окремі правові інститути, елементи юридичної техніки, практики правозастосувальної діяльності, загалом – сприймати ідеї права, тобто правової доктрини в широкому значенні, системи поглядів на право, основи соціального, політичного й правового устрою. При такій формі правової акультурації (рецепції права) змінюється весь правовий устрій держави, яка сприймає чужу правову культуру. Рецепція права являє собою широкомасштабне культурне запозичення, в результаті якого відбувається зміна культурних парадигм, що є ядром суспільної свідомості, системоутворювальними факторами соціальної політики. Усе це є актуальним на сьогодні для будь-якої держави, особливо ж – для тих, що тривалий час перебували у складі інших держав, а зараз прагнуть побудувати власну правову систему й захистити свій культурний простір від зовнішніх руйнівних впливів. На пострадянському просторі утворилися держави, які більшою чи меншою мірою звертаються до своїх культурно-історичних основ, обирають прийнятні для себе шляхи розвитку права й моделі державного устрою. Як зазначають дослідники, на сьогодні вони представлені всіма відомими юридичній науці типами [4, с. 2].

Безперечно, ця проблема потребує детального вивчення й глибокого наукового осмислення в Україні. Ми поділяємо думку, що в умовах глобалізації народ, який спирається на історично властиву йому систему регулювання, при вдало вибраній стратегії модернізації має перспективи успішного розвитку. Бездумне ж запозичення західних методик і інститутів без урахування специфіки власного соціокультурного простору й системи цінностей не може привести до формування суспільства, побудованого на гуманістичних ідеалах.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновків, що застосування культурологічного підходу є оптимальним для дослідження феномена права, оскільки дає можливість глибше зрозуміти його сутність, місце і роль у житті соціуму, відстежити

особливості виникнення права в різних суспільствах, формування його аксіологічної основи, інституційних і процесуальних компонентів,

розкрити взаємозв'язок правових систем з менталітетом і системою цінностей відповідних соціокультурних спільнот. У контексті культурологічного підходу право постає як невід'ємна складова правової культури і як важливий елемент у системі культури загалом.

Анотація. В статті обосновано культурологічний підхід к феномену права. Освітлено культурологічні аспекти функціонування права. Акцентовано увагу на соціокультурній сутності права; встановлено співвідношення між поняттями «право», «культура», «правовая культура». Відслідковано зв'язки правових систем з менталітетом і системою цінностей відповідних соціокультурних спільнот.

Ключеві слова: право, культура, правовая культура, соціокультурний феномен.

Abstract: In article justified the kulturological approach to phenomenon of law. Kulturological aspects of functioning of law are investigated. The socio-cultural substance of law was emphasized; the relationship between concepts «law», «culture», «legal culture» are established. The relationships of the legal systems with the mentality and with the value system of the socio-cultural groups are traced.

Keywords: law, culture, legal culture, socio-cultural phenomenon.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боголюбова Н. М. Міжкультурна комунікація і міжнародний культурний обмін [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// readli.net.chitat-jnline/?b=322825&pg=1](http://readli.net.chitat-jnline/?b=322825&pg=1)
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. К.: Свєроп. ун-т, 1996. 341 с.
3. Гуляихин В. Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://e-notabene.ru/pr/article_635.html
4. Гусейнов А. И. Право как феномен культуры: дис. ... доктора юридических наук : 12.00.01. М., 2007. 410 с.
5. Доманська О. А. Концептуальне осмислення поняття «національний культурний простір». *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. Зб. наук. праць. Вип.706–707.* Чернівці, 2014. С. 113-117.
6. Зинковский С. Б. Право как явление культуры : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.01. М., 2006. 179 с.
7. Степанова О. А. Національний культурний простір України: концептуальні засади розвитку і становлення: автореф. дис. ... доктора культурології : 26.00.01. К., 2017. 32 с.

УДК 811.112.2'367.2:821.112.2-31

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ У РОМАНІ Е. М. РЕМАРК «ТРИ ТОВАРИШІ»

Є. І. Пересада, О. В. Білецька

Анотація. У центрі пропонованого дослідження знаходяться складні слова у німецькій мові. У статті проаналізовано структурні особливості композитів, відібраних методом суцільної вибірки з роману Е. М. Ремарка «Три товариші». Проведений аналіз частиномовної приналежності складних слів, безпосередніх складників і лексем в їхньому складі дозволило класифікувати композити за структурними типами та виявити найпродуктивніші з них. В результаті дослідження складні слова розподілено на моделі відповідно до наявності / відсутності з'єднувального елемента.

Ключеві слова: композит, безпосередній складник, структурний тип, з'єднувальний елемент, повноскладний композит, неповноскладний композит.

На відміну від сталої граматичної системи, словниковий склад мови є більш гнучким та чутливим, тому саме на цьому рівні мова підлягає постійним змінам. Поповнення словникового складу мови відбувається, в першу чергу, шляхом запозичення і словотвору

і пов'язане як з лінгвістичними, так і з екстралінгвістичними чинниками. Одним з провідних та найпродуктивніших способів розширення лексичного складу мови шляхом словотвору є словоскладання [1, с. 469]. Однак, складні слова (композиції) зустрічаються в мовах не в однаковій кількості. Найбільш поширеними вони є в німецькій мові [2, с. 109]. Складні слова є однією з найголовніших національних особливостей цієї мови. Саме у німецькій мові поруч із сталими складними словами, які часто використовуються та зафіксовані у словниках, функціонують оказіональні одиниці, які утворюються у момент мовлення. У наші часи відмічається тенденція до постійного збільшення як узуальних, так і оказіональних композитів. Узуальними композитами є складні слова, які зареєстровані у словниках. Оказіоналізми пояснюються як складні слова, які є результатом словотворчості, які пов'язані з контекстом і поза межами якого їхнє значення важко зрозуміти [3, с. 140].

Складні слова у німецькій мові можуть складатися майже з необмеженої кількості основ – від 2 до 13, що й робить німецьку неповторною, яка відрізняється від усіх інших мов світу. Для того, щоб більш наочно продемонструвати таке лінгвістичне явище як складний іменник, товариство вивчення німецької мови штучно утворило слово, яке складається з 17 основ і містить 140 літер, *das Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetzesentwurfsdebatteklubdiskussionsstandsberichterstattungsgeldantragsformular* 'бланк заяви про одержання грошей для надання звіту про стан обговорень у дискусійному клубі щодо законопроекту про розподіл обов'язків із нагляду за маркуванням яловичини'.

У німецькій мові словоскладання є одним з найдавніших та найпродуктивніших способів словотвору у всі періоди її розвитку. Саме цим зумовлюється постійний інтерес лінгвістів до цього явища. Дослідженню складних слів у німецькій мові присвячені праці Я. Грімма, В. Вільманса, Г. Пауля, О. Бехагеля, В. Фляйшера, І. Барца, К. Рьомера, Е. Доналіс, Л. Ортнера, Х. Ортнера, М. Д. Степанової, В. С. Вашуніна, В. А. Карплюка, Л. Ф. Омельченка, Г. О. Винокура та ін., в яких аналізуються окремі аспекти структури і семантики, в першу чергу, узуальних композитів. Однак, більшість дослідників, вивчаючи композити у німецькій мові, залишають поза увагою складні слова у художній літературі, чим зумовлюється актуальність і новизна пропонованого дослідження.

Об'єктом пропонованого дослідження виступають складні слова, відібрані з роману Е. М. Ремарка «Три товариші».

Предметом є структурні особливості зазначених композитів.

Метою роботи є проведення комплексного аналізу структурних особливостей складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші».

Для досягнення мети у роботі вирішуються такі завдання:

- скласти корпус складних слів, які зустрічаються у романі Е. М. Ремарка «Три товариші»;
- проаналізувати частиномовну приналежність зазначених композитів;
- дослідити частиномовну приналежність безпосередніх складників та лексем, з яких утворені композити;
- визначити структурні типи складних слів відповідно до частиномовної приналежності безпосередніх складників та лексем, виявити найпродуктивніші з них;
- проаналізувати з'єднувальні елементи у складі досліджуваних композитів;

Корпус практичного матеріалу дослідження складається з 616 композитів, відібраних методом суцільної вибірки з роману Е. М. Ремарка «Три товариші».

На першому етапі дослідження структурних особливостей складних слів їх було розподілено на групи відповідно до частиномовної приналежності:

- складні іменники, які представлені 568 одиницями, що становить $\approx 92\%$ від загального корпусу, напр.: *der Wahlspruch* 'девіз', *die Wohltat* 'блаженство', *der Aschenbecher* 'попільничка';

- складні прикметники, 26 одиниць ($\approx 4\%$), напр.: *wasserhell* ‘світлі, наче вода’, *zuckerstüß* ‘солодкава’, *lernbegierig* ‘спостережливий’;
- складні дієслова, 12 одиниць ($\approx 2\%$) напр.: *offenstehen* ‘нешільно причинені’, *rechtfertigen* ‘виправдовуватись’, *zurückziehen* ‘взяти назад’
- складні прислівники (дієприслівники), 10 одиниць ($\approx 2\%$), напр.: *frühzeitig* ‘рано’, *frühabend* ‘рано ввечері’

Отже, було визначено, що за частиномовною приналежністю переважну більшість композитів у романі складають саме іменники. По-перше, це пояснюється тим, що загальна кількість іменників відносно до усього лексичного складу мови складає 85%. По-друге, така різниця у кількості обумовлена тим, що складні іменники кількісно переважають у загальному лексичному складі німецької мови. Як зазначено у монографії «Substantivkomposita», словниковий склад сучасної німецької мови на 2/3 складається з іменних композитів [4, с. 3].

За кількістю компонентів більшість, відібраних з роману композитів, є двокомпоненти, тобто складаються з двох компонентів. При дослідженні було виявлено 566 одиниць, що становить $\approx 92\%$, напр.: *der Kassenschrank* ‘сейф, вогнетривка шафа’, *die Zigarrentasche* ‘портсигар’, *der Sofalehne* ‘диванний валик’.

Загальна кількість багатоконponentних композитів значно менша за кількість двокомпонентних. Так, трикомпоненти представлені у романі лише 48 одиницями, що у відсотковому відношенні становить $\approx 7,7\%$, напр.: *die Gummifußmatte* ‘гумовий килимчик під ноги’, *der Straßenbahnschaffner* ‘трамвайний кондуктор’, *der Kaninchenfellbesatz* ‘оздоблене кролячим хутром’. Найменша кількість у романі «Три товариші» складних слів, які складаються з чотирьох основ, а саме 2 одиниці, $\approx 0,3\%$, напр.: *der Beefsteakfriedhof* ‘кладовище біфштексів’, *der Sonntagvormittagskrach* ‘звичайна недільна ранкова чвара’.

Такі кількісні дані цілком очікувані і прогнозовані. Кількісна перевага двокомпонентних композитів над багатоконponentними є загальною тенденцією для німецької мови. Так у монографії «Substantivkomposita» зазначається, що 80–90% усіх іменникових композитів є двокомпонентними, багатоконponentні одиниці становлять лише 10–20% [4, с. 15]. Це пояснюється, в першу чергу, прагненням мови до економії і конденсації мовного виразу.

Частиномовний аналіз компонентів складних слів показав, що першим компонентом може виступати будь-яка частина мови – іменник, прикметник, дієслово, числівник, прислівник, прийменник. Однак кількісно ці структурні типи представлені по-різному.

Найуживанішим структурним типом двокомпонентних іменникових композитів є структурний тип «іменник + іменник», що складає 461 одиниць ($\approx 74\%$), напр.: *der Abendverkehr* ‘вечірній рух’, *der Verkehrspolizist* ‘регулювальник’, *die Lebensgeschichte* ‘автобіографія’.

Друге місце посідає структурний тип «прикметник + іменник», 35 одиниць ($\approx 5,6\%$), напр.: *das Sauerkraut* ‘квашена капуста’, *der Rotwein* ‘червоне вино’, *Vollgas* ‘повний газ’.

Третій за продуктивністю структурним типом іменникових композитів є структурний тип «дієслово + іменник», 15 одиниць ($\approx 2,4\%$), напр.: *der Rennfahrer* ‘гонщик’, *der Rennmotor* ‘гоночний двигун’, *die Bratpfanne* ‘сковорідка’.

До залишкової групи належать 9 одиниць ($\approx 1,4\%$), перший компонент яких представлений числівником, прислівником або прийменником, напр.: *das Zweideutiges* ‘двозначне висловлювання’, *das Selbstgefühl* ‘душевний стан’, *der Zusammenstoß* ‘аварія’.

Три- та чотирикомпонентні складні іменники представлені такими структурними типами

- «іменник + іменник + іменник», 38 одиниць ($\approx 6,1\%$), напр.: *der Kaninchenfellbesatz* ‘оздоблене кролячим хутром’, *das Herrenmodengeschäft* ‘магазин чоловічого одягу’, *der Gesangsvereinspräsident* ‘президент музичного товариства’;

– «прикметник + іменник + іменник», 7 одиниць ($\approx 1,1\%$), напр.: *der Langstreckenläufer* ‘бігун на дальні дистанції’, *der Wildschweinschädel* ‘голова дикого кабана’;

– «числівник + іменник + іменник», 2 одиниці ($\approx 0,3\%$), напр.: *der Siebenmonatskind* ‘недоношена дитина’, *die Dreizimmerwohnung* ‘трикімнатна квартира’;

– «дієслово + іменник + іменник», 1 одиниця ($\approx 0,1\%$), напр.: *das Sparkassenbuch* ‘ощадна книжка’;

– «іменник + іменник + іменник + іменник» 2 одиниці ($\approx 0,3\%$), напр.: *der Beefsteaksfriedhof* ‘кладовище біфштексів’, *der Wildlederhandschuhe* ‘шкіряні рукавички’;

Складні прикметники у романі є двокомпонентними та представлені такими структурними типами:

– «іменник + прикметник», 11 одиниць ($\approx 1,7\%$), напр.: *zuckersüß* ‘солодкавий’, *wasserhell* ‘світлий наче вода’, *kampfbereit* ‘готовий до бою’, *glanzvoll* ‘блискучий’;

– «прикметник + прикметник», 9 одиниць ($\approx 1,4\%$), напр.: *superklug* ‘зарозумілий’, *altmodisch* ‘старомодний’;

– «чисельник + прикметник», 5 одиниці ($\approx 0,8\%$), напр.: *zweisitzer* ‘двомісний’, *dreistöckig* ‘потрійний’, *erstklassig* ‘першокласний’.

Складні дієслова також представлені лише двокомпонентними композитами одного структурного типу:

«прикметник / прислівник + дієслово», 12 одиниць ($\approx 2\%$), напр.: *richtigstellen* ‘уточнювати’, *fertigmachen* ‘готуватися’, *fertigbringen* ‘вдаватися’, *weitergehen* ‘йти далі’.

В результаті проведеного аналізу частиномовної приналежності лексем у складі композитів можна зробити висновок, що складні слова компонуються здебільшого з трьох самостійних частин мови: іменника, прикметника і дієслова, що пояснюється кількісною перевагою цих частин мови у словниковому складі німецької мови, їхнім категоріальним значенням, синтаксичними функціями та словотворчою гнучкістю. До композитотворення злучаються також числівники і прислівники, однак складні слова з цими частинами мови у їхньому складі знаходяться на периферії системи, переш за все, за кількісними показниками, крім того вони зустрічаються лише в ініціальній позиції.

На останньому етапі дослідження структурних особливостей складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші» було проведено дослідження з’єднувальних елементів у їхньому складі, відповідно до якого композити були розподілені на дві моделі:

– повноскладні композити, тобто складні слова, безпосередні складники яких поєднані без допомоги з’єднувального елемента, напр.: *das Rohkostessen* ‘харчування сирію їжею’, *die Schnapsdrossel* ‘жалюгідний п’яниця’, *die Leberwurst* ‘ліверна ковбаса’.

– неповноскладні композити, складні слова, компоненти яких поєднані між собою за допомогою з’єднувального елемента, напр.: *die Vorkrieg-s-natur* ‘людина довоєнних часів’, *der Satan-s-bese* ‘бісове помело’, *der Zigarette-n-anzünder* ‘запальничка’.

Більшість композитів, 508 одиниць ($\approx 82\%$), у корпусі відібраного матеріалу є повноскладними. Неповноскладних складних слів у досліджуваному романі значно менше – 108 одиниць ($\approx 18\%$). Це пояснюється простотою першої моделі, а також історичним розвитком німецької мови, в якій в результаті граматичної перебудови колишня флексія – показник числа, відмінка або відміни іменника – почала розглядатись як з’єднувальний елемент.

Проведений аналіз теоретичного і практичного матеріалу дозволив зробити такі висновки:

– словоскладання є провідним способом поповнення лексичного складу німецької мови;

– за частиномовною приналежністю більшість складних слів у романі Е. М. Ремарк «Три товариші» є іменниками, $\approx 92\%$ від загальної кількості досліджуваних одиниць, що пояснюється, в першу чергу, кількісною представленістю іменників у словниковому складі німецької мови;

- двокомпонентні складні слова значно переважають на багатоконпонентним, що зумовлене мовною економією і конденсацією мовного виразу;
- аналіз частиномовної приналежності компонентів, з яких складаються композити, показав, що найуживанішим структурним типом є складні слова, утворені виключно з іменникових основ, що пояснюється категоріальним значенням іменника, його синтаксичними функціями, а також більшою гнучкістю у порівнянні з іншими частинами мови;
- кількісне домінування повноскладних композитів над неповноскладними пояснюється простотою першої моделі, а також історичним розвитком німецької мови.

Аннотация: В центре исследования находятся сложные слова в немецком языке. В статье проанализированы структурные особенности композитов, полученных методом сплошной выборки из романа Э. М. Ремарк «Три товарища». Проведенный анализ частеречной принадлежности сложных слов, их непосредственных составляющих и лексем в их составе позволил распределить композиты на структурные типы и выявить самые продуктивные из них. В результате исследования сложные слова разделены на модели, учитывая наличие / отсутствие соединительных элементов в их составе.

Ключевые слова: композит, непосредственное составляющее, структурный тип, соединительный элемент, полносложный композит, неполносложный композит.

Abstract. The research focuses on compounds in the German language. The paper deals with the structural peculiarities of compounds obtained by using the method of complete selection from the novel «Three Comrades» of Erich Maria Remarque. The part-of-speech tagging of the compounds and their components allows establishing the structural types and to define the most productive of them. The compounds are classified into models according to the presence / absence of the connecting element.

Keywords: compound, direct constituent, structural type, connecting element, compound with connecting element, compound without connecting element.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
2. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. – изд. 2-е, испр. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.
3. Степанова М. Д., Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка. – М. : Academia, 2005. – 256 с.
4. L. Ortner, E. Müller-Bollhagen. Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1) // Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart, Bd. LXXIX. – Berlin ; New York : de Gruyter, 1991. – 863 S.

УДК 811.112.2'367.2

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКОВИХ КОМПОЗИТІВ З АНГЛІЦИЗМАМИ У ЇХНЬОМУ СКЛАДІ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Д. О. Ревенко, О. О. Залужна

Анотация. У статті розглянуто структурні особливості складних слів з англiцизмами у їхньому складі у сучасній німецькій мові. Дослідження виконано на корпусі практичного матеріалу, 407 лексичних одиниць, вилученому методом суцільної вибірки з тлумачного словника сучасної німецької мови Wahrig. В результаті проведеного аналізу виділено структурні моделі та синтаксичні типи композитів, встановлено роль англiмовних запозичень у процесі словоскладання у сучасній німецькій мові.

Ключові слова: англiцизм, композит, безпосередній складник, структурна модель, синтаксичний тип.

Мова – це явище, яке постійно розвивається. Одними з найпродуктивніших способів збагачення та розширення словникового складу мови є утворення нових мовних одиниць

шляхом словотвору та запозичення. запозичення є невід'ємними складовими лексичного складу сучасної німецької мови, що зумовлює актуальність досліджень, присвячених цій проблематиці.

Характерною особливістю сучасних запозичень є їхня гнучкість, вони легко інтегруються у мову-рецептор завдяки тому, що піддаються графічній, фонетичній, морфологічній (словотвірній), семантичній адаптації. Питаннями асиміляції англійських запозичень в німецькій мові займалися багато лінгвістів, а саме Т. Г. Гавриленко, В. Ю. Бондаренко, Е. В. Червова, Е. Доналіес, Л. Айхінгрер та ін.

На ранніх етапах розвитку німецької мови розширення її словникового складу шляхом запозичення відбувалося, в першу чергу, за рахунок запозичень із латинської та французької мов, що зумовлюється як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками. Однак, починаючи з кінця XIX сторіччя джерелом поповнення стала англійська мова.

Англіцизми стали активним джерелом збагачення лексичного складу сучасної німецької мови. Вони називають як нові поняття й явища, так і використовуються як синоніми до вже існуючих лексичних одиниць. Найактивніше кількість англійських запозичень збільшується в таких сферах як наука, культура, реклама, комп'ютерні й інформаційні технології, новітні медіа, економіка, бізнес, дозвілля.

Особливу увагу дослідників привертає той факт, що англіцизми не лише легко інтегруються у словниковий склад сучасної німецької мови, але й беруть участь у процесах словотвору. Дериваційна інтеграція англійських слів є показником високого ступеня їхньої асимільованості: німецькомовна людина приймає їх як рівноправні лексеми, утворюючи від них німецькі деривати і використовуючи їх у мові [1, с. 252]. Крім того, англіцизми є активними учасниками процесу словоскладання, який є найпродуктивнішим способом поповнення словникового складу сучасної німецької мови. Однак, не зважаючи на актуальність зазначеної проблематики, на сьогодні не існує окремих досліджень, присвячених вивченню особливостей англіцизмів у складі композитів у сучасній німецькій мові, в чому і полягає новизна пропонованого дослідження.

Отже, мета дослідження полягає у виявленні структурних особливостей іменникових композитів з англіцизмами у їхньому складі у сучасній німецькій мові.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- скласти корпус іменникових композитів, у складі яких є англійські запозичення;
- визначити словотвірні особливості англіцизмів;
- дослідити структуру німецьких іменникових композитів з англіцизмами у їхньому складі.

Об'єкт дослідження – іменникові композити, у складі яких є англійські запозичення в сучасній німецькій мові.

Предмет дослідження – структурні особливості зазначених композитів.

Матеріалом дослідження є композити з англіцизмами у їхньому складі у сучасній німецькій мові, відібрані методом суцільної вибірки з тлумачного словника сучасної німецької мови „WANRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache“ [2]. Корпус становлять 407 лексичних одиниць.

Аналіз практичного матеріалу показав, що іменникові композити, у складі яких є англійські запозичення можна поділити на такі структурні моделі:

1) двокомпонентні композити:

а) повністю запозичені з англійської мови, напр.: *das Airport* ‘аеропорт’, *das Acidhouse* ‘кислотна музика’;

б) двокомпонентні композити, один з безпосередніх складників яких є англіцизмом, напр.: *die Internetkenntnisse* ‘інтернет навички’, *das Comicheft* ‘журнал коміксів’, *das Showgeschäft* ‘шоубізнес’, *das Cocktailkleid* ‘котельна сукня’;

2) багатокомпонентні композити:

а) повністю запозичені з англійської мови, напр.: *das Candlelightdinner* ‘вечеря при свічках’, *das Catwalkbeauty* ‘краса дефіле’, *das Overheadprojektor* ‘графопроєктор, кодоскоп’

б) один/два з компонентів англiцизм/и, напр.: *das Volleyballspiel* ‘волейбол’, *das Datenhighway* ‘iнформацiйна магiстраль’, *das Datenbanksystem* ‘iнформацiйна банкiвська система’.

3) композити, у складi яких є абрeвiатури, напр.: *die SMS-Nachricht* ‘смс-повiдомлення’.

Таблиця 1 – Структурнi моделi композитiв з англiцизмами у iхньому складi у сучаснiй нiмецькiй мовi

Структурна модель	Приклади	Кiлькiсть	
		одиниць	%
двокомпонентнi композити			
повнiстю запозиченi з англiйської мови	<i>der Babysiter</i> ‘няня’ <i>das Acidhouse</i> ‘кислотна музика’	343	84 %
один з безпосереднiх складникiв – англiцизм	<i>die Power-Frau</i> ‘владна жiнка’; <i>das Cocktailkleid</i> ‘котельна сукня’	49	12 %
багатокомпонентнi композити			
повнiстю запозиченi з англiйської мови	<i>das Candlelightdinner</i> ‘вечеря при свiчках’ <i>die Catwalkbeauty</i> ‘краса дефiле’	11	3 %
один з безпосереднiх складникiв – англiцизм	<i>der Datenhighway</i> ‘iнформацiйна магiстраль’ <i>das Datenbanksystem</i> ‘iнформацiйна банкiвська система’	3	0,7 %
композити, у складi яких є абрeвiатури			
один з безпосереднiх складникiв – англiцизм	<i>die SMS-Nachricht</i> ‘смс-повiдомлення’	1	0,3 %
Разом		407	100 %

За способом синтаксичного поєднання компонентiв розрiзняють такi типiв композитiв: детермiнатиvнi, копулятивнi, зрощення, сумiщення та одиницi, утворенi способом контаминацiї [3, с. 211–213].

Детермiнатиvний композит є найбiльш поширеним типом композицiї. Це «гiпотактична композицiя», тобто перший безпосереднiй складник (детермiнатиv, пояснює слово) пiдпорядковується другому (основному слову). При цьому перша частина може належати до будь-якого класу слiв, на вiдмiну вiд другої.

Копулятивний композит – це вид складного слова, в якому його безпосереднi складники є рiвноправними. На рiвних пiдставах вони пов’язанi один з одним, тому не можливо визначити у цьому випадку основний компонент. Обидва безпосереднi складники копулятивного композита повиннi належати до одного класу слiв, щоб бути рiвноправними.

Зрощення – це результат взаємодiї двох словотворчих процесiв: словоскладання i суфiксацiї або словоскладання i субстантивацiї. Своєрiднiсть цього процесу полягає в тому, що вiн перетворює словосполучення, не змiнюючи форми останнього, в єдину словотворчу основу i взаємодiє при цьому з iншим способом.

Сумiщення (зсув) утворюють особливий тип складних слiв у нiмецькiй мовi. Вони представляють собою об’єднання в однiй одиницi декiлькох слiв або цiлого «маленького» речення. Компоненти таких складних слiв не втрачають свого самостiйного значення та легко розумiються.

Одиницi утворенi способом контаминацiї – це так званi, «слова-злитки», «змiшання слiв», а саме виникнення нового слова, його форми або виразу внаслiдок зближення, поєднання частин двох подiбних слiв, форм, виразiв.

В ході дослідження було виявлено, що у корпусі практичного матеріалу представлені:

- 1) детермінативні композити, напр.: *Championsleague, Gewichtstraining, Aircondition*;
- 2) суміщення, напр.: *Biofeedback, Candelightdinner, Datenbanksystem*;
- 3) композити, утворені способом контамінації, напр.: *Transponder*

Таблиця 2 – Синтаксичні типи композитів з англiцизмами у їхньому складі у сучасній німецькій мові

Синтаксичний тип	Приклади	Кількість	
		одиниць	%
Детермінативні композити	Championsleague, Gewichtstraining	397	97,5 %
Суміщення	Biofeedback, Candelightdinner	9	2,2 %
Контамінація	Cherleader, Allroundman	1	0,3 %
Разом		407	100 %

Отже, аналіз німецьких композитів, де щонайменше один з компонентів є англiцизмом показав, що більшість з них відноситься до детермінативних композитів. Складні композити з англійськими запозиченнями, які утворені способом суміщення і контамінації є скоріш винятками із правила.

Висновки. Потужний потік англiцизмів у сучасну німецьку мову призвів до своєрідної суміші німецьких, англійських та гібридних слів. Але можна зробити висновок, що англiцизми успішно адаптувались у німецькій мові. По-перше, для описання деяких понять краще вживати більш місткі англійські запозичення; по-друге, англiцизми вживаються для уникнення повторень; по-третє, англiцизми запозичення вживаються для того, щоб уникнути непорозуміння.

Таким чином, стрімке збільшення кількості англiцизмів у складних словах є актуальною тенденцією розвитку сучасної німецької мови за нових умов. Основною причиною появи таких слів слугують стрімкий розвиток науки і техніки, тенденція до глобалізації, проникнення новітніх технологій, результатів наукових відкриттів та інновацій у всі сфери повсякденного життя людей. Запозичені англійські слова у німецькій мові отримують нове оформлення, зазнають повної інтеграції, що являє собою комплексний процес, який охоплює всі сторони існування та розвитку слів у мові.

Аннотація. В статье рассмотрены структурные особенности сложных слов с английскими компонентами в их составе в современном немецком языке. Исследование выполнено на практическом материале, 407 лексических единиц, полученном методом сплошной выборки из толкового словаря современного немецкого языка Wahrig. В результате проведенного анализа были выделены структурные модели и синтаксические типы композитов, а также установлена роль англицизмов в процессе словосложения в современном немецком языке.

Ключевые слова: англицизм, композит, непосредственное составляющее, структурная модель, синтаксический тип.

Abstract. The paper deals with the structural peculiarities of compounds with English loan words as their structural elements in Modern German. The research is based upon the corpus of 407 lexical units, obtained by using the method of complete selection from the dictionary of German language Wahrig. The research allows to determine the structural models and syntactic types of the compounds and to define the role of English loan words in the process of compounding in Modern German.

Keywords: English loan word, compound, direct constituent, structural model, syntactic type.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дьяков А.И. Словообразовательный потенциал и словообразовательная активность англицизмов в русском языке // Вестник науки Сибири. – 2012. – №4 (5). – С. 252–256.
2. WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache. – Режим доступу до словника : https://www.dtv.de/files_media/title_pdf/leseprobe-34743.pdf
3. Омельченко М.С. Классификация англо-американских заимствований в немецком языке // Вестник Брянского государственного университета. – 2010. – № 2. – С. 211–213.

ПОЭТИКА ПОВТОРА (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА А. П. ЧЕХОВА «ИОНЫЧ»)

Сакко Исса, Э. А. Кравченко

Аннотация. Предпринята попытка интерпретации художественного текста с помощью исследования приёма повтора. К методологии работы относится семантический и контекстный анализ; компонентный анализ; описательный метод. Установлено, что повторяющиеся элементы произведений А. П. Чехова выполняют композиционную, функциональную нагрузку и формируют идейно-содержательную образность художественного текста. Выявлены традиционные и новаторские особенности поэтики А. П. Чехова, обуславливающие использование приёма повтора; обнаружены авторские интенции, которые определяют формирование имплицитных смыслов произведения.

Ключевые слова: контекст, образность, повтор, подтекст, поэтика.

Повтор является уникальным многофункциональным приёмом, изучение которого способствует объективному выявлению идейно-художественных доминант стиля А. П. Чехова и подтекстовых смыслов, участвующих в формировании глубинного содержания. Несмотря на значительное количество работ, посвящённых роли и значимости подтекста в произведениях А. П. Чехова, проблема повтора как сильного средства внутритекстовой содержательной связи остается актуальной и перспективной.

Цель данной статьи состоит в анализе повторяющихся элементов рассказа А. П. Чехова «Ионыч» как маркеров подтекстового содержания. Теоретическое значение работы заключается в определении функциональной нагрузки повтора в развитии имен-образов персонажей, а также в установлении смыслоорганизующей роли повтора в целостном тексте А. П. Чехова. Методологической основой исследования являются труды Ю. М. Лотмана, К. Ф. Тарановского, В. Е. Хализева, Н. А. Кожевниковой, Т. И. Сильман и др., посвящённые повтору как доминантному средству целостности, выразительности и экспрессивности произведения.

Повтором принято называть фигуру речи, которая состоит в повторении звуков, слов, морфем, синонимов или синтаксических конструкций в условиях достаточной тесноты ряда, т.е. достаточно близко друг от друга, чтобы их можно было заметить [1, с. 240]. Традиционно выделяют следующие разновидности повтора: звуковой, полный тождественный, частичный лексико-семантический (морфемный), тематический, синонимический, антонимический, дейктический [2, с. 82], синтаксический (параллелизм конструкций), который является средством внутритекстовой связи художественного произведения.

Проанализировав поздние рассказы и повести А. П. Чехова, А. А. Степаненко пришла к выводу, что “произведения писателя вступают в диалог посредством одинаковых элементов, повторяющихся не только в одном, но и в нескольких текстах” [3]. Подобные элементы входят в особые отношения друг с другом, связывая не только части одного произведения, но несколько текстов определённым образом, тем самым они выступают в роли мотива, образуя подтекст. Смысловая соотнесённость таких мотивов представляет собой сферу смыслового проявления подтекста.

Т. И. Сильман также определяет подтекст как “рассредоточенный, дистанцированный повтор”: на всем протяжении произведения повторяется какой-либо мотив, который углубляется и приобретает новые оттенки смысла. Исследовательница называет первичное возникновение такого мотива “ситуацией-основой”, а ту ситуацию, в которой возникает подтекст – “вторичной” или “повторной” [4, с. 92]. Действительно, в прозе 1890-х – 1900-х гг. подтекст реализуется Чеховым за счёт мотивов, в роли которых выступают художественные детали и образы. Неоднократно повторяясь, они наполняют произведение подтекстовым содержанием.

Рассказ «Ионыч», один из наиболее простых по форме, но глубоких по содержанию и сложных по художественной организации, не раз привлекал внимание исследователей. Объектом внимания учёных становилась поэтика рассказа, хронотоп, система персонажей, лингвистическая природа подтекста, механизм его создания и роль в формировании художественных образов. Рассказ А. П. Чехова соткан из повторов-сопоставлений и повторов-противопоставлений разного типа. Таким образом, лексический, морфемный и антонимический повтор становятся ключевым средством формирования подтекстовой информации и – шире – идейно-содержательной образности целостного произведения.

В рассказе «Ионыч» автор использует многочисленные словесные повторы. Так, в первой главе трижды употребляются слова *талант* и *талантливый*, трижды – *ударила* и *ударяла*, усиленные сопровождающими словами *опять и опять*, дважды повторяются слова и словосочетания *благоверная; здравствуйте пожалуйста; умри, несчастная; пахло жареным луком* и др. Каждый из этих повторов выполняет особую функцию, осложняя и углубляя содержание текста. Показательно в этом отношении сочетание *здравствуйте пожалуйста*, которое является отступлением от общепринятых норм употребления. Иван Петрович Туркин, как подчёркивает автор, всё время говорил *на своём необыкновенном языке, выработанном долгими упражнениями в остроумии*, и в данном случае перед нами – любимая героем игра словами. Отсутствие запятой изменяет смысл оборота, возвращая слову *здравствуйте* его прямое значение и вместе с тем сохраняя значение приветствия. Это воспринималось бы как действительно остроумная игра слов, если бы не авторское замечание о том, что такие “находки” персонажа – плод долгих тренировок, и если бы в самой речи Ивана Петровича этот оборот не повторялся многократно. Повторяющееся сочетание теряет свежесть, превращается в штамп и в ряду с другими привычными словечками (*большинский, недурственно, покорочило вас благодарю* и др.) говорит о духовной ограниченности Туркина. Так с помощью различных приемов (смысловой несовместимости слов, их повторов, отсутствия необходимых знаков препинания и, наконец, совмещения и расхождения речевых позиций повествователя и персонажа) формируется восприятие глубинного смысла текста.

Ещё более эффективным средством создания дополнительных смысловых приращений является такая лексико-семантическая и структурная организация текста, которая ведёт к переосмыслению слова, его новому истолкованию. Повествование начинается с противопоставления двух оценочно-речевых планов – местных жителей и скрытого в формах несобственно-прямой речи рассказчика: *Когда в губернском городе С. приезжие жаловались на скуку и однообразие жизни, то местные жители, как бы оправдываясь, говорили, что, напротив, в С. очень хорошо, что в С. есть библиотека, театр, клуб, бывают балы, что, наконец, есть умные интересные приятные семьи, с которыми можно завести знакомства, и указывали на семью Туркиных, как на самую образованную и талантливую* [5, с. 210].

В приведённом отрывке представлена стилистическая доминанта всего рассказа, которая определяет его дальнейшее развитие. Развёртывание этой доминанты должно подтвердить или отвергнуть одно из высказанных мнений. Сперва создается впечатление, что автор-повествователь разделяет точку зрения местных жителей: многократный лексический повтор слова *талант* и семантически связанного с ним прилагательного *талантливый* создаёт впечатление, что автор стремится остановить на этих словах внимание читателя, закрепив их в памяти. Но текст выстраивается таким образом, что сперва сообщается о Туркиных как о самой образованной и талантливой семье, затем говорится о том, в чём именно проявляется её образованность и талантливость, и следует авторское заключение: *Одним словом, у каждого члена семьи был какой-нибудь свой талант* [5, с. 211]. Таким образом, между первым употреблением слова *талант* (в прямом значении – в речи местных жителей) и вторым (в речи рассказчика) возникает семантический разрыв. Лингвистически это достигается включением слова *талант* в один ряд с описанием внешности, возраста и привычных занятий персонажей. Такое построение

текста переводит это слово из одного семантического круга в другой, более “низкий”, и оно обозначает не “исключительные, выдающиеся способности” (как в речи местных жителей), а всего лишь “привычки, увлечения”. Ср.: *Жена его, Вера Иосифовна, худощавая, миловидная дама в рипст-пер писала повести и романы и охотно читала их вслух своим гостям. Дочь, Екатерина Ивановна, молодая девушка, играла на рояле* [5, с. 210–211]. Снижение смысла и эмоционально-стилистической окраски подчёркивается и тем, что при характеристике талантов семьи ни разу не используются оценочные слова, связанные с определением таланта как природного дара, говорящие о силе его проявления. Напротив, употреблённое во множественном числе, это слово приобретает конкретное значение и связывается по смыслу со всем тем, чем угощали гостей. Теперь оно обозначает уже не “привычки”, а одно из средств развлечения гостей наряду с чтением романов, игрой на рояле, остротами Ивана Петровича и под. Так через особое построение текста выявляются истинные авторские взгляды, полностью отрицающие мнение местных жителей.

Приём повтора играет существенную роль в развитии имени-образа Ионыча, главного героя произведения, имя которого вынесено в заглавие. По мнению Л. Н. Саркисовой, в становлении этого символа, вернее, в приобретении словом Ионыч этого обобщённого значения “велика роль структуры текста, связывающего разные его куски и формирующего в новых отношениях подспудное содержание” [6, с. 170].

В начале рассказа изображен молодой человек, который после работы отправляется в город, чтобы развлечься. Об этом событии рассказывается предельно объективно, без каких-либо экспрессивных средств, между тем, внимание читателя направляется на существенные компоненты текста, позволяющие домыслить то, о чём прямо в тексте не говорится. В этом отношении показательное употребление слова *кстати*. Л. Н. Саркисова акцентирует внимание на этом слове, которое оказывается “весьма существенной мелочью, позволяющей осмыслить перемены, которые произошли со Старцевым. Сейчас он ещё молод, он жаждет развлечений, любви и счастья, и покупки для него почти ничего не значат. Это нечто второстепенное, такое, что может быть сделано между прочим – “кстати”» [5, с. 170]. Главное же – то душевное состояние, в котором находится герой. В этом отношении особое значение приобретает указание на то, что сюжетная сцена происходит весной, в праздник, что молодой человек все время напевает романсы о любви на слова Дельвига и Пушкина. Все эти детали формируют глубинное содержание, которое не совпадает с текстовым, хотя и задается им. В тексте речь идет о празднике вознесения, а в подтексте – о празднике молодости, в тексте поет Старцев, в подтексте – его душа. Однако в этом отрывке есть фраза, которая должна насторожить внимательного читателя: *Он шел пешком (своих лошадей у него ещё не было)* [5, с. 211]. Хотя эти слова принадлежат автору, но звучит голос персонажа, передаются его сокровенные мысли: ещё нет, но должны быть свои лошади. И реальность этих мыслей подтверждается с расширением контекста, где разведенный на расстояние ряд – *шел пешком..., у него уже была пара лошадей и кучер Пантелеймон в бархатном жилете...; уезжал уже не на паре, а на тройке с бубунчиками* – убеждает читателя в том, что главная цель жизни Ионыча – стяжательство и нажива. Сам Старцев определяет этим словом цель своей жизни, отождествляя себя с обывателями, которых он ненавидит: *Вы вот спрашиваете меня, – говорит он Котик, – как я поживаю. Как мы поживаем тут? Да никак. Старимся, полнеем, опускаемся. День да ночь – сутки прочь. Жизнь проходит тускло, без впечатлений, без мыслей. Днём нажива, а вечером клуб, общество картёжников, алкоголиков, хрипунов, которых я терпеть не могу* [5, с. 225]. Саморазоблачение Старцева, отождествляющего себя с теми, кого он ненавидит, подчёркнуто неоднократно заменой местоимения *я* местоимением *мы* и соответствующими глагольными формами (*старимся, полнеем, опускаемся*).

В конце рассказа повествователь дистанцируется от героя и открыто, вопреки утверждению ряда исследователей, осуждает его: *Старцев ещё больше пополнил, ожирел, тяжело дышит и уже ходит, откинув назад голову. Когда он, пухлый и красный, едет*

на тройке с бубенчиками и Пантелеймон, *тоже пухлый и красный*, с мясистым затылком, сидит на козлах, протянув вперед прямые, точно деревянные, руки, и кричит встречным: “Прррава держи!”, то картина бывает внушительная, и кажется, что едет не человек, а языческий бог; У него много хлопот, но все же он не бросает земского места: жадность одолела, хочется поспеть и здесь и там. В Дялиже и в городе его зовут уже просто Ионычем [5, с. 226–227].

Потеря духовного начала показана здесь через изменения во внешности героя, при этом текст так сделан, что характеристики, относящиеся к Пантелеймону, приписываются одновременно и Старцеву. И этим связующим звеном оказываются повторяющиеся определения *пухлый и красный*. Оба они пухлые и красные, а следовательно, оба с мясистыми затылками и деревянными руками, и утверждение, что *едет не человек, а языческий бог (истукан)*, кажется, относится к тому и другому. И последняя деталь, которая развенчивает героя, – сообщение о том, что он лишился даже своего обычного имени и обратился в просто Ионыча.

В формировании сюжета и композиции участвует также словесно-ситуативный повтор: встречи у Туркиных; свидания с Котик в саду, на одной и той же скамейке (ср.: *У обоих было любимое место в саду: скамья под старым широким клёном. И теперь сели на эту скамью* [5, с. 216], *Они пошли в сад и сели там на скамью под старым клёном, как четыре года назад* [5, с. 224]); повторяющиеся события в доме Туркиных, которые завершаются неизменным “умри несчастная” (ср.: *Пава стал в позу, поднял вверх руку и проговорил трагическим тоном:*

– *Умри, несчастная!*

И все захохотали [5, с. 214], *Пава, уже не мальчик, а молодой человек с усами, стал в позу, поднял вверх руку и сказал трагическим голосом:*

– *Умри, несчастная!* [5, с. 226]) и др.

Итак, лингвистически подтекст создается особым лексико-грамматическим и стилистико-композиционным построением текста, в котором его компоненты, соотносясь друг с другом, приобретают дополнительные смысловые приращения. Именно эти приращения позволяют автору раскрыть перед читателем неисчерпаемые глубины текста. Своеобразие авторской позиции заключается в том, что он ведёт читателя к пониманию подспудного смысла, не декларируя свои отношения, а мягко вступая с ним в “душевный контакт”. Перспективу дальнейших исследований усматриваем в поиске и анализе приемов повтора, “работающего” в целостном контексте творчества писателя.

Анотація. Здійснено спробу інтерпретації художнього тексту шляхом дослідження прийому повтору. До методології роботи відносяться семантичний і контекстний аналіз; компонентний аналіз; описовий метод. Встановлено, що повторювальні елементи творів А. П. Чехова виконують композиційне, функційне навантаження та формують ідейно-змістову образність художнього тексту. З’ясовано традиційні та новаторські риси поезики А. П. Чехова, що зумовлюють використання прийому повтору; виявлено авторські інтенції, що визначають формування імпліцитних смислів твору.

Ключові слова: контекст, образність, повтор, підтекст, поезика.

Abstract: An attempt has been made to interpret a literary text using research of the repetition. The methodology of work includes the semantic and contextual analysis; the component analysis, the descriptive method. It was established that reproducing elements of the works of A. P. Chekhov are realizing composing role, functioning role and forming the whole content of literary text. The traditional and individual-authoring features Chekhov’s poetic that conditional by using of the repetition *technique* are established. The author’s intentions which determine the formation of implicit meaning of text are identified and analyzed.

Keywords: context, imagery, repetition, subtext, poetics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия. – 2-е изд., 1969. – 608 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург: Уральский университет, 2000. – 534 с.

3. Степаненко А. А. Подтекст в прозе А. П. Чехова 1890-х–1900-х гг. / А. А. Степаненко. Диссертация ... канд. филол. наук : 10.01.01. – Сургут, 2007. – 133 с.
4. Сильман Т. И. Подтекст это глубина текста / Т. И. Сильман // Вопросы литературы. – 1969. – № 1. – С. 89–103.
5. Чехов А. П. Ионыч / А. П. Чехов. Избранное. Рассказы, повести, пьесы. – Симферополь: Таврия, 1977. – С. 210–228.
6. Саркисова Л. Н. О лингвистической природе подтекста / Л. Н. Саркисова // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск второй: Сборник научных трудов / Редколлегия: Е. С. Отин и др. – Донецк: ДонГУ, 1996. – С. 166–172.

УДК 801. 73

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ БІБЛІЙНОЇ ТЕМАТИКИ У ЗБІРЦІ «ПАЛІМПСЕСТИ» ВАСИЛЯ СТУСА

А. А. Сас, Н. М. Урсані

Анотація. У статті розглядається біблійна тематика у ліриці Василя Стуса (на матеріалі збірки «Палімпсести»). Автор звертає увагу на теоретико-методологічні основи дослідження біблійної тематики в українській літературі. Проаналізовано теми: життя, смерті, віри, випробовування, покарання людини Богом у ліриці Василя Стуса (на матеріалі збірки «Палімпсести»).

Ключові слова: Біблія, тематика, лірика, палімпсести.

Вступ. До сьогодні Святе Письмо залишається тією духовною скарбницею, з якої митці запозичують тематику, проблематику, образну систему. Таємниці світобудови, розвиток людства, призначення життя людини на Землі, закони розвитку нашого світу проблеми моралі та духовності митці намагалися осмислити крізь призму Біблії у своїй творчості. А тому основним чинником розвитку людства, зокрема мистецтва, є закладена в людині здатність до нескінченного пошуку істини, то ж відповіді на багато запитань люди намагалися знайти в одній із найдавніших книг світу – Біблії, в якій закладені «вічні» начала моральності, християнське розуміння розвитку людини. Саме тому біблійні теми, мотиви, образи, сюжети пронизують всю літературу.

В історії словесності довгий час художні твори оцінювалися з точки зору соціально-політичної значущості та відповідності морально-естетичним вимогам епохи і не враховувалися духовні, релігійні традиції. Останнім часом відбулося переосмислення підходу до мистецтва. Зростає інтерес до релігійної духовної традиції.

Книга книг завжди була ключем, що допомагає людині розкривати сенс життя і таємниці світобудови. Біблія дозволяє більш повно інтерпретувати багато мотивів, сюжетів та образів літератури та культури. Слова видатного російського філософа М. А. Бердяєва про те, що вся література «поранена християнством», лише підтверджують необхідність вивчення біблійних мотивів на уроках літератури.

Різні аспекти вивчення рецепції Біблії в українській поезії розкривають широку панораму зустрічі-діалогу двох культур, виразно окреслюють загальнолюдські підвалини національного літературного процесу. Освоєння проблематики і своєрідної поетики Святого Письма в контексті національної історії та європейської літературної традиції відкривало великі можливості щодо вияву творчої індивідуальності українських митців.

Українська література – це література, яка сповідує християнські цінності, а саме: любов. Самопожертву заради ближнього, віру в Бога і Христа, моральну поведінку, яка здійснюється з допомогою вільного вибору добра і зла. У цьому сенсі герой літератури майже завжди вільний – в повній згоді з основною християнською ідеєю про те, що Бог дає людині свободу і що в кінцевому підсумку вибір морального чи аморального вчинку залежить від особистої відповідальності людини.

У цьому аспекті є цікавою лірика Василя Стуса, представлена у збірці «Палімпсести». У ній поет намагається повернути сучасників у духовний простір Святого Письма, «спираючись на світову модерну поезію і філософію екзистенціалізму» [1, с. 87].

Отже, метою нашого дослідження є аналіз біблійної тематики у ліриці Василя Стуса (на матеріалі збірки «Палімпсести»).

Виклад основного матеріалу. Теми закладені у Біблії, переосмислює поет у своїй творчості, щоб підкреслити, що духовні чинники, християнська мораль та чеснота є актуальними в усі часи. Своєрідно ломлячи біблійні оповіді, втілюючи їх у характерні художні образи, письменники переосмислюють їх, але глибинний сакраментальний сенс їх залишається незмінним [2, с. 30].

Протягом багатьох століть біблійні події і образи надихають на творчість письменників, скульпторів і архітекторів, композиторів і художників, іконописців та майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Одні – повністю заперечують існування Бога і все те, що з ним пов'язане, спираючись на думку, що не Бог є першоначалом усього. Івана Франка і Лесю Українку вважають атеїстами, оскільки у них є кілька творів, які заперечують віру в Бога. Це: «Exnihilo» (Монолог атеїста), «Нема, нема уже владаря грізного» – Івана Франка, «Грішниця», «Коли вже зачепили сі питання» – Лесі Українки.

Із-поміж численних тем у Святому Письмі особливий інтерес представляє марнота земного життя людини. Вона проходить червоною ниткою через усю священну книгу, проте набуває особливого звучання у Книзі Екклізіаста.

У контексті тоталітарної доби ця тема є особливо актуальною у збірці В. Стуса «Палімпсести», де на поверхні постають реалії конкретного трагічного часу, а у глибині одвічна трагедія «скороминущості земного буття, зрадливості щастя, рівності всіх людей перед смертю тощо» [3, с. 188]. Архітектура Стусової поезії складна – але це навіть не будинок з багатьма прибудовами і надбудовами, як писав про «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного О. Білецький.

Ліричний герой не готовий миритися із бездуховністю соціуму, а тому він заповнює її вірою в Бога. А тому його внутрішній світ є складним, вимагає напружених вольових зусиль для подолання відчаю, для дії в умовах абсурдного простору, де він приречений битися «об тверді камінні мури, / як їхній раб, як раб, як нищий раб» [4, с. 14]. Завдяки цьому поезія Василя Стуса — наскрізь пронизана людськими піднесеннями й падіннями, земними радощами й відчаєм, болем і стражданнями. Досить часто поет звертається до біблійних образів, віршів-сповідей, які переростають в клятви-запевнення вистояти, здолати зневіру, упевнитися в силі духу, вибороти для себе надію на свою правоту [5, с. 8].

Поетична спадщина письменника стала відображенням створеної ним філософської системи, якщо і не претендує на якесь місце в ряду відомих, то, принаймні, представляє певну цінність як один із способів осягнення світу [6, с. 45].

Палімпсестами, в давнину, називали пергаменти, на яких стерто первісний текст і по ньому написано новий. За словами Михайлини Коцюбинської, «“Палімпсести” збереглися в декількох авторських списках, тому маємо варіанти багатьох віршів, які дуже відрізняються один від одного, зважаючи на умови, в яких доводилося творити (з листа: “Немає ні книжок, ні зошитів моїх з попередньою роботою. Починати завжди все спочатку — то сізифова праця, яку я маю доконувати”)» [1, с. 87].

Тема Бога яскраво прослідковується у збірці “Палімпсести”. Він постійно перебуває ум духовному просторі ліричного героя: Бог-Отець, Пан-Бог, Творець всесвіту.

Попри духовну прірву ліричний герой стоїть на символічній дорозі до Бога:

Поорана чорна дорога кипить.

Нема ні знаку од прадавнього шляху [7, с. 89].

Окремі концепти Будди відлунюють у світогляді В. Стуса, народитись людиною – це дар, який створює рідкісну можливість набування. В. Стус цю можливість використав, чого не скажеш про простих смертних. Народитись поетом – ще більша рідкість. В. Стус

зумів і тут втриматись на рівних. Він вірив у своє призначення на землі і ніколи не сумнівався у своєму таланті, адже боявся його втратити. А втратити його міг тоді, коли б перестав бути людиною, коли б перестав бути особистістю, коли б постраждала гідність” [8, с. 274].

В. Стус створив у поезії особливу філософсько-естетичну картину світу, що відображає своєрідну модель взаємин людини з Богом. Метафізична домінанта визначила й особливості образу ліричного героя, і мотивно-жанрову специфіку творчості письменника, і його проблематику. Художня картина світу поета вирішує, на наш погляд, три головні проблеми: Любов в її загальнолюдському, християнському значенні (де Любов – Бог); творчість як дар Божий з любові до людей; історія в її конкретному і узагальненому сенсі – як результат співтворчості Бога і людини [5, с. 7].

Тема життя у ліриці В. Стуса тісно пов’язана із випробовуваннями людини на земному шляху. А тому ліричний герой просить у Бога сили, щоб здолати усі перешкоди:

Боже, не літості – лютості.
Боже, не ласки, а мсти,
дай розірвати нам пута ці,
ретьязі дай рознести [7, с. 439].

Поет прославляє силу людського духу, здатність боротися із суспільними обставинами. Ліричний герой благає Творця не про спасіння, а про покарання людства за бездуховність та гріховність:

Боже, розплати шаленої
Боже., шаленої мсти,
лютості всенаученої
нам на всечас відпусти!
(«Боже, не літості – лютості...») [7, с. 439].

Звичайно, тут немає такої наочної історії, яка сталася із містом, в якому жив Лот, ніхто не перетворився в глибу закам’янілої солі, проте яскраво звучить тема Божої кари через розплату, помсту та лютість.

Тема життя крізь призму бездуховності по-новому звучить у ліриці В. Стуса, адже існування за тюремними мурами асоціюється у ліричного героя із потойбіччям:

Живі – у домовині. Мертві – ні,
хоча тюремним муром всіх притисло...
Сомнамбулами бродять щонаймортві [7, с. 22].

У збірці «Палімпсести» В. Стуса простежуються і автобіографічні мотиви: велика сила волі і оптимізм повертають його до життя. Він тяжко переживає своє ув’язнення. Поетові здається, що не його забрали від світу, а світ від нього [7, с. 89].

Єси ти сам – з собою врівень,
один на сотні поколінь
високим гнівом богорівен.
хай, може, не ріка, а рінь... [7, с. 25].

На наш погляд, у даній поезії поет завуальовано звертається до долі Ісуса Христа. Ліричний герой переконаний у правильності своїх дій та вчинків. Він «високим гнівом богорівен», аби перемогти бездуховність:

Ступай – майбутньому назустріч,
і хай хода твоя легка
легкою буде. І не треба
жалких жалінь. І – задарма.
Тюрма не доросте до неба:
ще землю їстиме тюрма [7, с. 25].

У ліриці Василя Стуса максимально осмислюються одвічні теми Святого Письма. Поет не звертається до притчі, а змальовує картини свого часу, в якому тема віри, Бога, мучеництва, суєтності набувають особливо виразного звучання. Якщо ж добре придивитись, то страждання, туга, біль, займають чільне місце у творчості В. Стуса. Саме через них поет досягає душевної рівноваги. Так відбувається своєрідний катарсис поетової душі.

Висновки. Біблійна тематика у ліриці Василя Стуса набуває філософського звучання. Адже ліричний герой осмислює життя своєї доби крізь призму християнських цінностей, закладених у Біблії. А тому широкий спектр його тематики (життя людини, випробовування, смерть, віра, Бог, кара) залишаються у духовному просторі Святого Письма.

Анотація. В статье рассматривается библейская тематика в лирике Василя Стуса (на материале сборника «Палимпсесты»). Автор обращает внимание на теоретико-методологические основы исследования библейской тематики в украинской литературе. Проанализированы темы: жизни, смерти, веры, испытание, наказание человека Богом в лирике Василя Стуса (на материале сборника «Палимпсесты»).

Ключевые слова: Библия, тематика, лирика, палимпсесты

Abstract. The article deals with the biblical themes in the lyric of Vasyl Stus (on the material of the Palimpsest collection). The author draws attention to the theoretical and methodological foundations of the study of biblical themes in Ukrainian literature. The following topics are analyzed: life, death, faith, trial, human punishment by God in Vasyl Stus lyrics (on the material of the Palimpsest collection).

Key words: Bible, themes, lyrics, palimpsists

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванишин М. Василь Стус у вимірах онтології та екзистенції нації. // Сл. і Час. – 2006. – № 4. – С. 87.
2. Бондаренко Г. І. Екзистенція страждання в поезії В. Стуса / Г. І. Бондаренко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки. – 2009. – № 12. – С. 30–34.
3. Криса Б. Пересотворення світу. Українська поезія XVII – XVIII століть. – Львів: Видавничий відділ “Свічадо”, 1997. – 215 с.
4. Стус В. Палимпсест : вибране / В. Стус; упоряд. Д. В. Стус. – 2-е вид. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
5. Базилевський В. Стус Василь (1938 – 1985). Визволення смертю / В. Базилевський // Сл. Просвіти. – 2013. – 1 – 9 січ. – С. 8.
6. Павленко М. С. Хлоп’як із криці. В. Стус. / М. С. Павленко // Біб-ка «Дивослова». – 2009. – № 12. – С. 44–63.
7. Стус В. Палимпсест : вибране / В. Стус; упоряд. Д. В. Стус. – 2-е вид. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
8. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Ч.2. / [упоряд. Б. Підгірного]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.
9. Стус В. Вибрані твори / В. Стус ; упоряд. Д. Стус. – К. : Смолоскип, 2012. – 872с.
10. Стус В. Вечір. Зламана віть: Вибране. Київ : Дух і літера: Задруга, 1999. – 384 с.

УДК 821.161.2.09. "18"

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Д. М. Серафимова, О. Є. Соловей

Анотація. У статті окреслено основні аспекти жанрово-стильової манери М. Коцюбинського, визначено поняття жанру та стилю. Проаналізовано типологічні особливості модерністської новели в контексті творчості письменника.

Ключові слова: жанр, стиль, творчий метод, модерністська новела.

Творчість Михайла Коцюбинського сьогодні є класикою, це справжній здобуток української літератури зламу XIX–XX століть. Для цього періоду характерні активні

мистецькі пошуки, що отримали назву раннього модернізму. У літературі укорінилася тенденція до поглиблення психологічного аналізу й урізноманітнення засобів розкриття людської душі. Митці почали віддавати перевагу зображенню буття людини в екзистенційних ситуаціях, найчастіше, у час суттєвих життєвих потрясінь. Серед прозових жанрів у цей час домінують здебільшого малі форми, зокрема етюд, ескіз, новела – своєрідні психологічні студії, де автор заглиблюється у пізнання людської душі. М. Коцюбинський знаходився в авангарді розвитку цих течій, тому в історії літератури цілком заслужено вважається майстром коротких психологічних форм.

Творчістю М. Коцюбинського науковці цікавляться вже впродовж тривалого часу. Можемо пригадати праці В. Агеєвої, М. Грицюти, І. Денисюка, Н. Калениченко, П. Колесника, М. Костенка, Ю. Кузнецова, Й. Куп'янського, Л. Міхалінчик, О. Нестерак та ін. Уже в першій третині ХХ ст. Сергій Єфремов, Микола Євшан, Микола Зеров, Андрій Музичка та ін. комплексно дослідили еволюцію літературної манери письменника, зокрема засвоєння ним здобутків модерністської техніки письма. Погляди літературознавців на стиль, метод і жанрову своєрідність М. Коцюбинського періодично змінювалися від часткового (Н. Калениченко, М. Костенко) й повного визнання імпресіонізму митця (І. Іваньо, Д. Наливайко) до його заперечення (П. Колесник, Ф. Приходько, О. Соловей та ін.). Отже, проблема жанрової та стильової специфіки новелістики М. Коцюбинського на сьогодні залишилася не до кінця визначеною, що свідчить про актуальність обраної теми. Мета нашої розвідки – визначити основні аспекти жанрової та стильової специфіки новелістики М. Коцюбинського у їх сучасному розумінні.

Жанр, поряд зі стилем та методом, є однією з основоположних категорій літературознавства. Його можна визначити як формальну одиницю, що несе в собі певний зміст, в основі якої містяться чіткі критерії (тематика і проблематика твору, авторська позиція, тенденція, пафос, конфлікт твору, ейдологія, сюжетно-композиційні особливості, форма оповіді). Наразі в науці не виробилося чіткої систематизації жанрів, хоч умовно їх можна поділити на історичні та філософські, або теоретичні; за ступенем представлення – жанри друкованого та жанри усного слова. До дискусійних питань належать й питання жанрового змісту, жанрового розмежування творів за розміром та формою оповіді тощо. Зокрема, суперечливими залишаються питання розрізнення понять новели й оповідання, їх генези, структурних ознак, специфіки еволюції на різних етапах літературного розвитку [1, с. 15]. Варто відзначити синтетичний характер жанру, оскільки «епічне», «драматичне» і «ліричне» вважаються універсальними основами, які існують у будь-якому жанрі в комплексі, але в різних комбінаціях і пропорціях.

У художньому доробку М. Коцюбинського нас у першу чергу цікавить така жанрова форма як новела. Новелою в літературознавстві прийнято називати невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вималюваною дією [2, с. 510].

Щодо поняття стилю варто зазначити, що це певна сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напрями, течії, а також індивідуальну манеру письменника. Наприкінці ХІХ ст. у вітчизняній літературі почав формуватися новий стильовий напрям – український модернізм. Його розквіт припав на перші десятиріччя ХХ ст. Криза тогочасної філософії та культури, найперше – усвідомлення обмежених можливостей реалізму, підштовхувала до змін у системі мислення. Нова художня естетика не була такою одновимірною і однозначною, як реалізм, оскільки сформувалася на кількох відмінних філософських системах. Із проникненням філософських настанов нового світобачення в літературу та мистецтво, почали змінюватися жанри та стилі. Отже, в другій половині ХІХ ст. у європейському, зокрема й в українському, мистецтві зародилися принципово нові світоглядні й естетичні тенденції, які невдовзі викристалізувалися в нову художню свідомість – модернізм.

На тлі свого часу М. Коцюбинський виглядає одним із тих, хто досить успішно абсорбував новітні мистецькі пошуки в літературі та послідовно впроваджував їх у

дискурс національного письменства. У його стилі своєрідно поєдналися елементи модерної поезики, котрі на межі століть були засвідчені у ліричній та психологічній прозі, драмі ідей чи настроєвій поезії [3, с. 154]. На перших етапах свого творчого шляху М. Коцюбинський знаходився під впливом письменників-реалістів, серед яких І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний та ін. Проте його власні твори вирізняються інтересом до змалювання сакральних подій, заглибленням у психологічну складову, у внутрішні конфлікти персонажа.

На початку ХХ століття стильова манера Коцюбинського дещо змінилася під впливом західноєвропейських авторів, зокрема Е. Золя, К. Гамсуна, С. Цвейга та ін. Інтерес до творчості відомих європейських письменників та власний творчий розвиток стали живильним ґрунтом оригінального стилю М. Коцюбинського. На перший план вийшло відтворення внутрішнього стану персонажів через окрему художню деталь з оточуючого пейзажу. Письменник надавав великого значення кольору, світлотіні, мікрообразам природи, ракурсу у художньому тексті. Важливим внеском Коцюбинського у художній поступ українського письменства стало те, що за допомогою кольору, звукових вражень йому вдалося відтворити реальний перебіг психічних процесів, порухів душі людини в їхній дійсній складності.

Творчий метод М. Коцюбинського розвивався у межах української літератури зламу ХІХ–ХХ століть – періоду, для якого були характерні активні мистецькі пошуки, що отримали назву раннього модернізму. У літературі визначилася тенденція до поглиблення психологічного аналізу й урізноманітнення засобів розкриття людської душі. Митці почали віддавати перевагу зображенню буття людини в екзистенційних ситуаціях, найчастіше, у час суттєвих життєвих потрясінь. Серед прозових жанрів у цей час домінують здебільшого малі форми, зокрема етюд, ескіз, новела – своєрідні психологічні студії, де автор досліджує внутрішні колізії героїв. М. Коцюбинський знаходився в авангарді розвитку цих течій, вписав себе в історію літератури як майстер коротких психологічних форм. Сьогодні М. Коцюбинський – визнаний майстер коротких розповідних форм, його новелістика демонструє виняткову пластичність образної системи, глибоку філософічність, майстерність у створенні зорових і слухових образів, яскравість, оригінальність і влучність художніх засобів.

Визначальною рисою новел М. Коцюбинського стає зображення переживань і почуттів героїв переважно через відтворення певних фактів, деталей пейзажу, опис зовнішності, елементів інтер'єру. Психічний стан героя письменник подає як постійну складову в структурі характеру, той фон, на якому виявляються усі життєві процеси і внутрішні властивості особистості. М. Коцюбинський використовує особливі авторські засоби зображення душевного стану героя. Одним із найпоширеніших є окреслення на початку твору того замкненого художнього простору, який відразу дає певну настроєву тональність і одразу вводить читача в атмосферу переживань персонажа. Контраст світлотіні в експозиційному інтер'єрі нерідко символізує протистояння життя і смерті. Це ті категорії, які властиві думці ліричного героя. Крім того, замість позиції стороннього, об'єктивного спостерігача він обирає активну авторську позицію із суб'єктивним баченням ситуації і включенням до неї.

Для творчості М. Коцюбинського властива персоніфікація природи, яка подається завжди у вічних змінах, невинному розвитку і нерозривному контакті з почуттями людини. Все це зумовлює глибокий ліризм творів. Поєднання щирого ліризму з психологічним аналізом – визначальні особливості індивідуального стилю М. Коцюбинського. Єдність художнього простору і відповідно однорідність психічного стану підкреслює, як правило, обрамлення експозиційним і фінальним пейзажами. М. Коцюбинський є справжнім майстром пейзажу. Картини природи, відтворені крізь призму сприйняття героя, є не тільки зображенням місця дії, а й відтворенням його власних почуттів і переживань.

Для М. Коцюбинського взагалі характерна виняткова пластичність і мальовничість описів природи, речей, персонажів. Він часто подає образи як справжній майстер живопису.

У нього навіть звуки інколи мають певне забарвлення. Еволюція мистецтва пейзажу в творчості письменника продовжувала лінію поглиблення сприйняття й художнього відтворення природи. У цьому контексті визначною рисою творчої манери М. Коцюбинського є те, що за допомогою кольору, звукових вражень йому дуже точно вдається відтворити реальний перебіг психічних процесів, порухів душі людини в їх дійсній складності. Відповідно до художнього задуму він вдається до відтворення найрізноманітніших психічних станів та явищ. У новелах бачимо відображення взаємозв'язку процесів свідомості та самосвідомості, свідомості та підсвідомості тощо. Один із найважливіших художніх прийомів, до якого звертається Коцюбинський, полягає у створенні незавершеного, відкритого, динамічного образу, який різко контрастує з чітким та однозначним образом, що постійно зустрічався на сторінках традиційної прози XIX ст.

Якщо ж говорити про основний жанр, у якому працював письменник, можемо визначити його як модерністську новелу. Загалом, новела як епічний жанр досить поширена в різних національних літературах і на різних етапах розвитку історико-літературного процесу. Їй властиві стислість форми зображення; опис одного незвичайного епізоду або події; прямолінійність розвитку дії; композиційно-рамкова окресленість та фрагментарність сюжету; динамічний розвиток дії з конфліктом у центрі; обов'язкова наявність ефекту незвичайності в оповіді; обмежена кількість персонажів; специфічна композиційна структура, представлена трьома сюжетними компонентами (зав'язкою, кульмінацією та розв'язкою); присутність героя-оповідача з його специфічною манерою викладу.

Хоча зародження новели як самобутнього жанру з чіткими художніми ознаками пов'язують з добою Відродження, корені її сягають більш далеких часів – літератури Давньої Греції. Новелістичний жанр пройшов тривалий шлях історичного розвитку і значною мірою зазнав помітних змін і модифікацій на різних етапах літературного процесу. Попри всю структурну сконцентрованість, новела у творчості кожного конкретного письменника представлена у розмаїтті жанрових варіацій [1, с. 87].

Модерністська новела – це жанрово-стильовий інваріант класичної новели з притаманними їй сталими рисами: зображення незвичайної події, стислість викладу, лаконічність стилю, виразність, експресивність, структурованість, динамічність, парадоксальний фінал, фрагментарність сюжету, – та новими ознаками, набутими в перехідну епоху від реалізму до модернізму, – асиметричність сюжетної організації, згущений психологізм, всеохопний ліризм, настроєвість, музичність, синтез елементів різних стилів, видів мистецтв тощо [2, с. 107]. Модерністська новела є специфічним явищем, що постало в межах модернізму як літературної течії.

Питання щодо індивідуального стилю і творчого методу М. Коцюбинського поки що остаточно невирішене. У літературознавстві поширена думка, що М. Коцюбинський використовував досягнення імпресіоністичної прози, підпорядковуючи відповідні засоби реалістичному відображенню дійсності, а на основі модерністичних ідейних настанов зосереджував увагу на психологічних колізіях, відтворенні реалій життя через призму світосприймання героїв. Проте погляди літературознавців на питання стилю М. Коцюбинського критично відмінні: від повного визнання імпресіонізму до цілковитого або часткового його заперечення. Процес цей пов'язаний як із переосмисленням творчості видатного прозаїка, подоланням соціологічних підходів до її оцінки, так і з переосмисленням трактування поняття «імпресіонізм». Нам здається, що зв'язок між імпресіонізмом та експресіонізмом значно складніший, глибший, ніж прийнято вважати, і стильове визначення творчості М. Коцюбинського в цьому аспекті потребує суттєвої корекції.

Загалом, хоча творчість письменника не є надто великою за обсягом й обмежена, перш за все, жанром новели (зокрема, модерністської), проте беззаперечним є вироблення М. Коцюбинським нового оригінального стилю, що має неоціненне значення для української літератури в ситуації естетичного перелому.

Аннотація. В даній статті обозначены основныи аспекти жанрово-стилистической манеры М. Коцюбинского, определены понятия жанра и стиля. Проанализированы типологические особенности модернистской новеллы в контексте творчества писателя.

Ключевые слова: жанр, стиль, творческий метод, модернистская новелла.

Abstract: In this study presents the information about the main aspects of the genre-stylistic manner of M. Kotsyubinsky are indicated. The concept of genre and style is defined. The typological features of the modernist novel are defined in the context of the writer's work.

Key words: genre, style, creative method, modernist novel.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ленська С. В. Українська мала проза 1920–1960-х років: ідейно-тематичні доміанти, жанрові моделі і стильові стратегії. К., 2014. 470 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : Академія, 2006. 752 с.
3. Поліщук Я. Індивідуальна естетика Михайла Коцюбинського. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2010. Вип. 14. С. 153–156.
4. Колінько О. П. Модерністська новела (до проблеми типології). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного ун-ту. Сер.: Філологічні науки*. 2014. Вип. 1. С. 105–112.
5. Соловей О. Є. Особливості стилю новелістики Миколи Хвильового : автореф. дис... канд. філол. наук / О.Є. Соловей; Львівський національний ун-т ім. І. Я. Франка. Л., 1999. 20 с.

УДК 821.161.2.09:1(06)

ЖІНОЧИЙ БУНТ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ВПЛИВУ КРИЗОВОЇ ДОБИ ТА ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ У РОМАНІ В. ДОМОНТОВИЧА «ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ»

Л. О. Серікова, О. Є. Соловей

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання гендера у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком». Маємо на меті дослідити жіночі образи роману з погляду на реалізацію в них фемінних та маскуліних рис, встановити причини та наслідки жіночого бунту, спровокованого кризовою добою. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування психологічного, культурно-історичного та історично-порівняльного методів, що дає можливість виявити та дослідити новий психологічний тип модерної жінки, її бунт проти застарілих суспільних моральних норм.

Ключові слова: образ, гендер, маскуліність, фемінність.

Роман «Дівчина з ведмедиком», дебютний для В. Домонтовича, побачив світ у київському видавництві «Сяйво», «за апробацією М. Зерова» [1, с. 35], як зазначав сам Петров. Оскільки роман був абсолютно новаторським, зрозуміло, що він викликав зливу негативних оцінок від захисників ідеологічної цноти. Проте дослідники, що більш глибоко прочитали та зробили спробу проаналізувати твір, відзначали «викінченість його форми та психологічну достовірність». Соломія Павличко зазначала, що критика «сприйняла «Дівчину з ведмедиком» кисло, але не громила» [2, с. 641].

Переломна доба остаточно змінила статичні бачення духовних цінностей, моральних орієнтирів, сутності життя та почуттів людини. Роман «Дівчина з ведмедиком» рельєфно відтворює дух часу та відображає культурологічні, соціологічні та психологічні тенденції початку ХХ століття. Однією із таких тенденцій є виникнення гострого питання гендеру, спровокованого занепадом усталеного образу жінки і народженням жінки модерної. Ця проблема є осердям конфлікту твору. Дослідження жіночих образів роману і насамперед образу Зини, як втілення нового типу фемінності, що набуває маскуліних рис, та жіночого бунту загалом сприятиме розкриттю однієї з центральних новаторських ідей письменника. Тож маємо на меті комплексно дослідити рецепцію філософсько-

психологічних поглядів на проблему модерної жінки, встановити причиново-наслідкові зв'язки жіночого бунту та бачення можливих наслідків ситуації В. Домонтовичем.

Темою філософського аналізу автора є не безпосередньо людські умовності, сексуальність та почуття. «Дівчина з ведмедиком» – оповідь про розколотість людини кризової доби, про зміну світоглядних орієнтацій не лише представників окремої родини, а й суспільства загалом. Дослідженням роману у різних аспектах займалися Ю. Шерех, С. Павличко, В. Агеєва, Т. Белімова, М. Гірняк тощо. Літературознавці неодноразово виділяли у ньому риси інтелектуальної літератури, зокрема відзначали роль ігрового чинника; осмислення складних філософських проблем через призму власного та суспільного світогляду 20-х років; показ зміни традиційних уявлень на статеві характеристики людини, на шлюб, народження дітей, загальну роль жінки у родині; переосмислення усталених істин, канонів, усіх життєвих аксіом, які раніше сприймалася людством без будь-яких заперечень. Питання гендеру залишається відкритим і малодослідженим.

Соціально-культурологічна категорія гендер у сучасному літературознавстві є досить актуальною і привертає увагу багатьох дослідників. Так Н. Усачева зазначає: «Гендер – специфічний набір культурних характеристик, які визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків, їхні взаємини між собою. Гендер, отже, стосується не просто жінок або чоловіків, а відносин між ними, способу соціального конструювання цих відносин, тобто того, як суспільство «вибудовує» ці відносини взаємодії статей у соціумі» [3, с. 229]. Порушення типової поведінки жінки, прагнення до заперечення сакрального бачення жіночої цноти та вивільнення жіночої сексуальності з клітки патріархальних заборон дає підстави аналізувати роман «Дівчина з ведмедиком» у гендерному аспекті. Т. Дороніна конкретизує поняття гендера: «гендер взагалі постає як багатозначне культурологічне, філософське, соціальне поняття, яким позначається цілий комплекс явищ: розподіл ролей і функцій між чоловіками і жінками в суспільстві, співвідношення їхніх соціальних статусів, існуючі в культурі уявлення про сутність і ознаки маскуліності й фемінності» [4, с. 25]. Нове бачення людських взаємин, абсолютно відмінних від традиційних поглядів на шлюб, особливості фізичного кохання та нестандартні сексуальні стосунки подаються у «Дівчині з ведмедиком» не з метою зацікавити та епатувати читача «гострим сюжетом», як тенденційно висвітлювалося у творах попередників. Домонтович робить значний крок вперед, показуючи підрив і занепад патріархального устрою, руйнування меж між маскуліністю та фемінністю, пертурбацію гендерних ролей та фактичну зміну ролі жінки у суспільстві.

Роман «Дівчина з ведмедиком» продовжує тенденцію модерністської літератури у зображенні концепту нової жінки. Образ нової жінки у Домонтовича не заангажований емансипаційними мотивами. Автор без жодної упередженості протиставляє образи нової жінки і жінки-матері, захисниці родинного вогнища, жінки як носія статичної патріархальної ідеології. Любов у романі «Дівчина з ведмедиком» не подається лише як загальнолюдське почуття. Вона несе у собі функцію зображення характеру взаємовідносин героїв між собою та зі світом. Це почуття своєрідно ілюструє світоглядні орієнтири героїв роману, їх власний комплекс цінностей.

Віра Агеєва у вступній статті до Вибраних творів В. Домонтовича дуже доречно поділяє персонажів роману «Дівчина з ведмедиком» на дві групи. Дослідниця зазначає, що тут діють люди «вікторіанських» чеснот, дев'ятнадцятого століття і бунтівники-авангардисти, які заперечують усталені абсолютні [5, с. 9]. У контексті першої групи варто розглядати матір Мар'ю Семенівну Тихменєву та старшу доньку Лесю, бунтівницею у романі постає менша донька Тихменєвих Зина.

Дружина Олександра Владиславовича Тихменєва, мати Лесі та Зини, Мар'я Семенівна є уособленням закостенілої матриархальності. Це добродушна, звичайна господиня, типовий образ жінки-матері. Як і всі інші жінки минулої епохи, вона безсумнівно виконує роль захисниці родинного вогнища, дбайливої виховательки своїх доньок. Це монументально статичний образ, який виразно підкреслює тогочасну

заангажованість більшості представниць жіночої статі тілесними і приземленими цінностями. Героїня є незворушним прообразом ідеальної жінки-матері, жінки-дружини, берегині родинних цінностей і хранительки роду людського. На думку дослідниці В. Агеєвої «патріархальну матрону Домонтовича «з культом булочок і вершків» не просто названо Марією [5, с. 208]. Таке ім'я дуже точно вказує на погляди матері, її застарілу мораль. Мар'я Семенівна міцно підтримує основи патріархальної моралі, має традиційні погляди щодо кохання та шлюбу. «Мар'я Семенівна живе почуттям чутливої приязні. Навколо неї, де б вона не опинилася, одразу створюється гурток дуже милих осіб [...] Вона любить комфорт і комфортабельність, тому їй завжди щось треба, чогось не вистачає і бракує будь-яких дрібниць» [5, с. 163].

Нешасливою суперницею модерної Зини і продовженням світогляду матері виступає старша донька, «мила Леся». Це репрезентація традиційного типу «добропорядної жінки з гарної родини». Домонтович показує її як особистість, що живе за принципом «усе визначено, усе накреслено, усе заздальгід з'ясовано». Леся спокійна і врівноважена. Вона ніколи не виходить за межі можливого й досяжного і цілком готова повторити долю своєї матері. «Леся вкладається в канонічну чіткість клясичних строф 4-стопового ямба» [7, с. 37] – зазначає В. Домонтович. Вона живе за своєрідним алгоритмом, робить те, що повинна і нічого більше. Ця характеристика Лесі підтверджується і текстуально «Я плаваю непогано, Зина чудесно, а Леся хоч і вмє плавати, та далеко від берега ніколи не відпливає» [8, с. 44]. Через звичні речі, у нашому випадку через плавання, автор намагається висвітлити нам істинне обличчя старшої доньки, яка має потенціал для розвитку, але не наважується або ж не бажає жити інакше.

Щодо шлюбу Леся має визначену думку. Знаючи про раціональну розміркованість дівчини і про те, що вона готова підкорюватися життєвим обставинам, віянням епохи, можна було б очікувати і шлюб за розрахунком, адже бути з коханим вона не може. Лише через незвичний хід подій Леся стає дружиною Іполита Варецького. Сам Іполит Миколайович характеризує Лесю у зіставленні з молодшою сестрою. Якщо Зина шукає чогось іншого, нового, то Леся зовсім інша. «З неї буде гарна, добра, розумна, лагідна дружина. Вона належить «сьогодні», вона живе поза часом і місцем; її сьогодні – повторене «вчора». Для неї «шлюб», «чоловік», «дружина» – усталені і незмінні поняття. Вона знає, що в свій час вийде заміж, матиме дітей, утворить родину...» [5, с. 183].

Фінальні сцени роману виявляють художньо-стильові тенденції властиві власне для творів Домонтовича. Дещо парадоксальним й іронічним, своєрідною грою, є момент, коли Варецький приходиться просити у Мар'ї Семенівни руки доньки. Найцікавіше те, що в родині Тихменєвих до останньої хвилини не знали, кому ж Іполит Миколайович зробить пропозицію – Зині чи Лесі. Такі обставини інтригують читача і дають можливість висвітлити нові риси безпосередньо героїв розповіді.

Леся бажає бути великодушною і готова на самопожертву заради щастя сестри. Проблема лиш у тому, що Зина цих поступок не потребує. Існуючи у лоні традицій, Леся їх розуміє і поширює. Саме через те, що усталений життєвий устрій почав хитатися, Леся сприймає майбутнього чоловіка як схематичну функцію, шлюб як формальний обов'язок, а жертву в коханні як цілком прийнятне і нормальне явище.

Дослідниця М. Гірняк наголошує на тому, що герої В. Домонтовича мають семантику двозначності чи двоїстості, зокрема це втілено у Зині та Іполитові Варецькому. Щодо Лесі зазначається, що вона статично не поривається відстоювати власну позицію будь-якою ціною і постає як стандартна постать жінки.

Отже, мати Мар'я Семенівна Тихменєва та старша донька Леся у романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» не заперечують гендерну асиметрію та зовсім не претендують на роль і функції сильної статі у різних сферах – політиці, праві, освіті, шлюбі, сексуальних відносинах тощо. Вони представляють собою тип жінки старої моралі, світоглядну позицію минулих століть. Свої погляди на життя, шлюб, на роль жінки в соціумі вважають беззаперечними, тому не можуть без обурення і засудження сприймати «безглузді ескапади» Зини, її модерні думки і вчинки.

Образ Зини підтверджує думки про несентиментальність любовного роману «Дівчина з ведмедиком». Дівчина репрезентує приречену любов, яка не є силою, що створює, а має тотальний деструктивний характер. Вона несе у собі систему парадоксальних думок, які штовхають на критичне переосмислення усталених істин, канонів, усіх життєвих аксіом, які сприймалася людством без будь-яких заперечень. В. Домонтович наділяє дівчину рядом маскулітних рис – тяжінням до пошуку, прагненням свободи думки і дії, чоловічою силою характеру. Зина – це «зразок порушення норм добродійного поведіння (...), в ній немає нічого і від добродійності», «їй подобалось зачіпати гострі теми, і вона не зупинялась перед тим, щоб називати речі своїми іменами» [5, с. 125, 127], любителька «переперчених страв» і власниця хлопчачого голосу – різкого і ясного альту. Ще з достатньо раннього віку дівчина відрізнялася від своєї сестри, влаштовувала «найбезглуздіші ескапади», «шокувала і вражала присутніх своєю одвертістю» [5, с. 127]. Проте з огляду на чистоту і ясність цієї постаті, усі її постійні витівки були неодмінно пробачені, а докори сама Зина сприймала як звичну реакцію.

Щодо Зини В. Агеєва говорить про справжній, радикальний бунт проти патріархальних умовностей. Адже «Вона була надто розумна, щоб надавати будь-яку вагу й значення цінностям, що їх попередні покоління вважали за усталені правила, принципи, норми й мораль. Для Зини не було нічого забороненого, недозволеного, неможливого або недосяжного (...). Вона говорила так, ніби хотіла знищити все, що для інших було недоторканим і непорушним» [1, с. 205]. «Ця дівчина менш за все могла б задовольнитися роллю дбайливої дружини й клопітливої господині вітальні. В її духовний досвід уже так чи інакше вплетений досвід ібсенівських героїнь, феміністок Кобилянської чи Кассандри Лесі Українки» [1, с. 202]. Для неї за поданням власне В. Домонтовича «характеристичний *vers-libre*, розірвані рядки, поплутані слова, повна занедбаність метричних розмірів, галаслива безглуздість плутаних фраз, де кінець попереджає початок, і де синтаксичну усталеність послідовної зміни головних і додаткових членів речення обернено в хаос сумбурної «вздибленості» [5, с. 156].

Зина відвойовує право на жіноче самовираження і свободу. Вона наділена холоднокровністю, аналітичним розумом, надзвичайною раціональністю і свободою духу. Такі риси характеру значно зближують Зину з представниками сильної статі. І це дуже знаково, адже героїня і намагається зруйнувати міф, що жінка – статичний образ, слабка стать, допоміжний елемент до чоловіка. «З романтичним захватом неофітки Зина прагне нежіночого досвіду – досвіду життєтворчості у великому світі» – додає В. Агеєва [1, с. 202].

У розмові з Іполітом Варецьким дівчина виявляє свої перебільшено-максималістичні погляди на подальшу долю. Вона прагне стати революціонеркою. Лариса Рейснер – це найпривабливіший образ для Зини. Вона мріє писати «інформації з найгарячіших точок планети, з революційного Китаю, з барикад на вулицях Гамбурга, з Афганістану» [9, с. 157]. Найголовніше для неї це не «стати шлюбною матроною», адже перспектива вийти заміж їй ненависна і неприйнятна. Так як «Давні форми шлюбного життя порушено, а нові ще не знайдено (...), вона шукає нових обріїв (...) адже не думає, що родинне вогнище тепер взагалі кому-небудь потрібне» [5, с. 183, 184]. Саме тому вона і проголошує ідею, що якщо варто жити, то «лише завойовувати новий світ» [12, с. 157]. Таким чином Зина втілює в собі образ нової жінки, яка намагається зруйнувати комплекс стереотипів та моральних стандартів патріархального суспільства. Спираючись на формулювання архетипу Великої Матері Юнгом, можна побачити, що характер і вчинки Зини Тихменевої формуються крізь призму негативного комплексу матері та гіпертрофію материнського: Зина з епатажною гостротою та відвертістю заперечує засади традиційної родини, бачить невідповідність старої моралі, відчуває віяння нового часу, інше життя та має модерний світогляд і вирішує боротися проти «стереотипів минулої епохи».

Важливим моментом у становленні світогляду і характеру Зини стало знайомство і спілкування з поетом Стефаном Хоминським, від нього Зина засвоює «звичку грати з правдоподібним і неправдоподібним» і формує власну яскраво підкреслену ворожість до подібностей. О. Артамонов називає Хоминського одним з ключових персонажів твору, хоча він і не з'являється на кожній сторінці роману. Розглядаючи ім'я поета з погляду на бібліюну

конотацію (Степан – перший мученик, Хоминський – відсилання до Хоми невіруючого), дослідник називає його «апостолом епохи НЕПу», що пропагує своє вчення деструктивізму, ученицею якого стає юна Зина [10]. Проголошуючи заперечення і знищення попередніх набутків мистецтва, Хоминський хотів остаточно розірвати будь-які зв'язки з старою поезією. Саме у спілкуванні з ним Зина пройнялася духом руйнації, як творчим поривом, як значним кроком вперед. Це знайомство надзвичайно вплинуло на формування психіки героїні і внесло у її думки деструктивність, яка згодом і призвела до бунту і фатальних наслідків.

Заперечуючи правду, Зина несе у собі ворожість до подібностей, починає шукати себе. Іполит Варецький бачить, що Зина намагається сформуванати власний світогляд, особисте бачення життя і відчуває, що з дівчиною вже щось не так. Зина виголошує досить вражаючі думки як для «дівчини, що зросла в замкненім родиннім колі». Її погляди змушують ніяковіти Іполита і лякають матір. У пошуках чогось нового, неправдоподібного і незвичного Зина зовсім заблукала і не могла знайти можливості для самореалізації та самоствердження. У цій ситуації вона знаходить власний досить дивний вихід, але ж знов таки модерний. Зина не бачить своєї реалізації у праці, не може знайти того, що шукає і в коханні. Дівчина не погоджується з старосвітськими традиціями і жадає змінити життєву мораль. Проте її прагнення і поривання у світ, який вона жадає оновити й перебудувати по-своєму, застаються лише романтичними мріями. Зина не бачить можливості самореалізуватися через мистецтво й роботу, хоча це забезпечило б її незалежність, розвиток та самоствердження. Дівчина бачить вихід лише через сферу жінки, тобто через руйнування традиційних уявлень на статеві характеристики людини, на шлюб, народження дітей та загальну роль жінки у родині. Вона намагається звільнитися від шлюбу через кохання, але жодне звільнення не можливе у такому випадку.

Автор принципово ігнорує традиційні поняття кінцівки та початку твору. Своєрідною рисою оформлюється настанова на «незавершений фінал», яка дає можливість для роздумів читача. Керуючись модерними баченнями, героїня розуміє, що кохання аж ніяк не може бути вільним, воно завжди має певні правила та рамки. Узявши шлюб, дівчина з ведмедиком підсвідомо відчуває втрату власної свободи. Пропозиція про одруження провокує Зину на два надзвичайні кроки – віддається «п'януватовому двірнику Степану», а потім стає повією у ресторані [25, с. 62]. Таким чином вона втілює своє бачення «вільного кохання» – кохання за гроші. Т. Белімова у статті «Дискурс Ф. Ніцше як один із дискурсів тексту роману Віктора Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» стверджує: «Зина для досягнення найвищого «неправдоподібного» сенсу життя, химери, в чому вона сама пересвідчується в решті решт, знищує все найдорожче у своєму житті. Письменник, змальовуючи жінку, утворену новим часом, демонструє невластиву жіночій природі силу руйнації. Адже його героїня без вагань нищить своє кохання перед можливістю шлюбу (...) Жертва Зини виявилась безглуздою і трагічною, а ідеали – лише химерними і умоглядними теоріями» [11, с. 8]. Стріляючи у свого клієнта і у себе, тяжко поранивши Варецького, Зина стверджує руйнування всіх своїх теорій, презентує трагедію неможливості іншого фіналу: обравши хибний шлях до визволення, вона стає заручницею власних ідей, повністю руйнує себе. «Зина обернулася в повію, тільки в повію. Вона не захтіла жити творчим життям, вона не повірила в творчу міць щоденної праці, в працю, що визволяє. Вона повірила в химеру свого я, своїх особистих путей, своїх відокремлених бажань» – ставить діагноз колишній дівчині з ведмедиком Іполит Варецький [8, с. 147].

Отже, Зина Тихменєва, не продовжуючи норми добродійних традицій свого суспільства, виступає проти звичних основ моралі, що стосуються поглядів на кохання, шлюб, розподілу гендерних ролей у соціумі. Вона уособлює авангардистський бунт, категоричну відмову від наслідування традиційних поглядів. Трагедія цього образу полягає в тому, що бажаючи «розхитати весь комплекс стереотипів минулої епохи» [1, с. 203], Зина обирає хибні засоби до реалізації особистої свободи, і тому не знаходить конструктивного виходу з цієї складної ситуації. Жіночий бунт зазнає фатальних наслідків, адже для становлення нової жінки замало вивільненої сексуальності, потрібні нові вартісні орієнтири, яких Зина, на жаль, не знаходить.

Анотація. Стаття посвящена дослідженню питання гендера в романі В. Домонтовича «Дівчинка з ведмежатком». Мета – дослідити жіночі образи роману з точки зору реалізації в них фемінних і маскуліних рис, встановити причини і наслідки жіночого бунту, спровокованого кризовою епохою. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування психологічного, культурно-історичного і історико-сравняльного методів, що дає можливість виявити і дослідити новий психологічний тип сучасної жінки, її бунт проти застарілих суспільних моральних норм.

Ключові слова: образ, гендер, маскуліність, фемінність.

Abstract. The article is devoted to the study of gender in the novel "girl with a bear" by V. Domontovich. The aim is to investigate the female images of the novel from the point of view of the implementation of their feminine and masculine features, to establish the causes and consequences of the female revolt provoked by the crisis era. The specificity of the topic involves the use of psychological, cultural, historical and comparative methods, which makes it possible to detect and explore a new psychological type of modern women, her rebellion against outdated social moral norms.

Key words: image, gender, masculinity, femininity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеева В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. К. : Факт, 2006. 432 с.
2. Павличко С. Теорія літератури. Роман як інтелектуальна провокація, Домонтович В. Доктор Серафікус. Без ґрунту. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 641–653.
3. Усачева Н. Теория и методология современных гендерных исследований. URL: <http://giacgender.narod.ru/n3m1.htm>
4. Дороніна Т. Метафорична репрезентація соціально-культурологічної категорії «гендер» у сучасному літературознавстві. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 44, Ч. 2. С. 23–29.
5. Домонтович В. Вибрані твори (Передмова В. Агеевої). К. : Книга, 2008. 382 с.
6. Агеева В. Модерна героїня в романістиці В. Домонтовича. *Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму.* К. : Факт, 2003. С. 227–245.
7. Гірняк М. Диверсифікація авторської свідомості в інтелектуальній прозі Домонтовича : автореф. дис. канд. філол. наук. К., 2006. 20 с.
8. Домонтович В. Дівчина з ведмежатком. К. : Критика, 2000. С. 21–177.
9. Бовуар С. Друга стаття : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйова, Я. Собко. К. : Основи, 1995. Т. 2. 391 с.
10. Артамонов О. Опозиція континуальної та дискретної моделей історії в романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмежатком». URL: <https://artamerukr.wordpress.com>
11. Белімова Т. Дискурс Ф. Ніше як один із дискурсів тексту роману Віктора Домонтовича «Дівчина з ведмежатком». *Вісник Київського національного університету. Серія Літературознавство. Мовознавство.* 2003. Вип. 14. С. 7–11.

УДК 81'37:811.111+811.133.1

СПОСОБИ ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО МІКРОПОЛЯ «ВЕРХНІЙ ЖІНОЧИЙ ОДЯГ» У ФРАНЦУЗЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Л. М. Симоненко, М. Я. Оленяк

Анотація. Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у сучасних французькій і англійській мовах, а також термінологічних одиниць, що входять до його складу. У роботі виділені способи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у порівнюваних мовах. Елементи лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» розглянуті з точки зору їхньої структури у порівняльному аспекті. У статті зроблено спробу класифікувати одиниці на позначення одягу відповідно до словотвірних моделей, за якими вони утворені, та виявити найбільш продуктивні способи поповнення досліджуваної лексичної підсистеми.

Ключові слова: вестиментарний код, лексико-семантичне поле, еймонім, запозичення, словотвір, словотвірна модель.

Починаючи з давніх часів одяг є невід'ємною частиною людського життя, необхідністю, що увійшла в побут людини в глибоку давнину і з плином часу стала

виконувати низку різноманітних функцій: від захисту людини від холоду до показника її статусу в суспільстві. У процесі розвитку суспільства формувалася вестиментарна культура, яка відображає основні процеси розвитку соціуму, його ціннісні орієнтири і ідеали, ритм і спосіб життя тощо через одяг. Про чіткі прояви моди як соціального феномена можна говорити починаючи з XVI століття. Саме з цього періоду спостерігається інтерес суспільства до одягу, з'являються чітко виражені стилі [1]. Безумовно, розмаїття стилів і, як наслідок, нових назв одягу і взуття, привнесених віяннями моди, знайшло своє відображення і в лексичному складі мови. Мода, будучи явищем не лише багатограним, але й тимчасовим, для якого характерна мінливість, швидка зміна пріоритетних видів одягу і взуття, привносить в мову нові лексичні одиниці, необхідні для номінації предметів одягу і взуття [2]. Саме ця особливість моди, а також її вплив на лексичний склад мови, який постійно поповнюється за рахунок появи нових одиниць на позначення предметів одягу свідчить про актуальність проведеного дослідження з точки зору лінгвістики.

Для позначення найменувань предметів одягу у пропонованому дослідженні слідом за Є. Є. Скворцовою [3] використовується термін «еймонім», під яким розуміється лексична одиниця (слово або словосполучення) на позначення предмету одягу.

Лексико-семантичне поле «Верхній одяг» є досить великим і складним. З огляду на той факт, що мода пронизує буквально всі сфери життя людського соціуму, кількість виділених в досліджуваному полі мікрополів може бути майже нескінченною. Виявлення особливостей динаміки розвитку лексико-семантичного поля «Верхній одяг» у порівняльному аспекті не було об'єктом спеціального дослідження, хоча окремі питання, що стосуються вивчення словотвірних особливостей лексичних одиниць, що входять до його складу, висвітлені у працях О. В. Чурсіної [4], Д. А. Башкатової [5], С. Є. Груєнко [6]. Однак, не зважаючи на наявність окремих наукових розвідок, присвячених дослідженню лексико-семантичного поля «Верхній одяг», та мікрополів, що входять до його складу, поза увагою лінгвістів залишилися окремі аспекти, які потребують подальшого вивчення. Саме до таких лакун належить вивчення структурно-семантичних особливостей еймонімів на позначення верхнього жіночого одягу у сучасних французькій і англійській мовах, чим і зумовлюється новизна пропонованого дослідження.

Отже, предметом дослідження є способи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у французькій та англійській мовах.

Об'єктом дослідження є еймоніми, що входять до складу лексико-семантичне мікрополе «Верхній жіночий одяг» у порівнюваних мовах.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану та виявлення способів поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» як лексичної підсистеми, що відбиває універсальні і культурно-обумовлені тенденції розвитку вербального вестиментарного коду.

В ході дослідницької роботи вирішуються такі завдання:

- скласти корпус еймонімів на позначення верхнього жіночого одягу в сучасних англійській та українській мовах;
- виявити основні шляхи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у порівнюваних мовах;
- дослідити структуру еймонімів на позначення верхнього жіночого одягу в сучасних англійській та українській мовах;
- структурувати і проаналізувати словотвірні моделі лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» на матеріалі еймонімів на французької і англійської мов;
- визначити продуктивні шляхи та способи поповнення лексико-семантичного поля «Верхній жіночий одяг» у порівнюваних мовах, визначити основні тенденції в їхньому розвитку і їх можливі причини.

Матеріалом дослідження слугував корпус лексичних одиниць на позначення предметів верхнього жіночого одягу у сучасних французькій та англійській мовах, відібраний методом суцільної вибірки з тлумачних, спеціальних, етимологічних словників

французької та англійської мов, французьких і англійських словників моди, друкованих періодичних видань, інтернет-видань, сайтів інтернет-магазинів, енциклопедій, довідників та іншої наукової літератури з історії моди і костюма.

Лексико-семантичне мікрополе «Верхній жіночий одяг» однаково масштабно представлено в порівнюваних мовах. Структура лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» ідентична у французькій і англійській мовах, проте лексичне наповнення ядра і периферії різне, поясненням чому є особливості національного характеру і культури представників французької та англійської народностей. Для менш практичного і не залежного від суворих кліматичних умов представника французької нації важливішим є можливість вибору з низки ідентичних видів одягу. Для француза одяг є відображенням його внутрішнього світу, його настрою, можливість самоідентифікації. Для англійця одяг – це засіб досягнення мети.

При проведенні дослідження було звернено увагу на той факт, що еймоніми на позначення верхнього жіночого одягу, що використовуються носіями як французької, так і англійської мови можуть бути запозиченням з інших мов або одиницями утвореними шляхом словотвору за різними словотвірними моделями, типовими для словотворчих систем вищезазначених мов. У наведеній нижче таблиці відображені способи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у французькій та англійській мовах у порівнянні:

Таблиця 1 – Шляхи поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» у сучасних французькій і англійській мовах

Шляхи поповнення	Французька мова	Англійська мова
Запозичення	<i>Trenchcoat</i> 'плащ з паском'	<i>Jacket</i> 'піджак'
Словоскладання	<i>Jupeculotte</i> 'широкі брюки'	<i>Windbreaker</i> 'вітровка'
Суфіксація	<i>Chemisette</i> 'блузка'	<i>Sweater</i> 'светр'
Префіксація	<i>Survêtement</i> 'верхній одяг'	<i>Overcoat</i> 'пальто'
Конверсія	<i>Imperméable</i> 'плащ'	<i>pullover</i> 'светр'
Телескопія	<i>Pantacourt</i> 'бріджи'	<i>camiknickers</i> 'жіночий гарнітур'

З наведеної таблиці випливає, що поповнення лексичного складу лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» в обох порівнюваних мовах відбувається двома шляхами – шляхом запозичення і словотвору. До словотвірних моделей, за якими утворенні еймоніми на позначення верхнього жіночого одягу, належать словоскладання, афіксація (суфіксація, префіксація), конверсія і телескопія. Слід зазначити, що за кількісними показниками словоскладання і афіксація належать до ядерної зони, а периферія представлена конверсією і телескопією.

В обох порівнювальних мовах запозичення у сфері верхнього жіночого одягу зустрічаються доволі часто, тому цікаво простежити, яка мова є джерелом запозичень для кожної з порівнюваних мов. Як правило, у французьку мову запозичення потрапляють з англійської, що пояснюється як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. Знання англійської мови вважається найвищою мірою престижним явищем, у зв'язку з широким розповсюдженням ролі англійської мови в сучасному суспільстві. Активному вживанню англіцизмів сприяє фактор соціально-культурного порядку – ідеалізація американського способу життя, підвищений інтерес до американської культури. Джерелом запозичень в англійській мові є, в першу чергу, французька. Однією з основних причин використання франкізмів в англійській мові є «експресивність новизни». Отже, англіцизми у французькій мові підкреслюють рівень інформованості суспільства, а франкізми в англійській – високу освіченість, елегантність та витонченість мовця. При цьому слід констатувати наявність великого відсоткового співвідношення англіцизмів у французькій мові, в той час як англійська мова характеризується мінімальною кількістю

запозиченої лексики, що, безумовно, пояснюється явищем глобалізації та встановлення світового панування англійської мови, що проникає в усі сфери людського життя, котрий витісняє споконвічні слова мови-реципієнта як наслідок бажання слідувати моді, а також часто через наявність більш яскравого, звучного і менш складного слова, ніж у власній мові [7]. Однак варто зауважити, що не тільки англійська мова є постачальником іншомовної лексики у французькій мові і, навпаки, французька – в англійській. У назвах одягу і взуття у французькій та англійській мовах часто зустрічаються терміни, запозичені з арабських мов, що пояснюється посиленням політичної ролі країн сходу, зміцненням їх економіки, прискоренням темпів розвитку, і як наслідок, виходом на світовий ринок, співпрацею з розвиненими країнами [8].

Як вже було зазначено вище, способами словотвору, характерними для утворення еймонімів у порівнюваних мовах є: словоскладання, аффіксація, конверсія, телескопія. Проте не всі ці способи однаково продуктивні при утворенні еймонімів. У французькій мові однаково широко представлені всі способи словотвору, а в англійській мові продуктивними є лише два способи. Відзначимо, що національний характер французів, бажання здивувати, епатувати, проявляється і в сфері творення еймонімів, а саме, в прагненні привернути увагу до неологізмів за рахунок використання такого способу словотвору як телескопія. Англійська мова, навпаки, залишається консервативною і протягом майже шести століть віддає пальму першості словоскладанню і суфіксації.

На підставі проведеного порівняльного дослідження еймонімів у сучасних французькій англійській мовах можна зробити такі висновки:

1. Запозичення лексики носить взаємний, однак, неоднорідний характер в досліджуваних мовах. Так, основна риса сучасної французької мови – запозичення англіцизмів, що активно почалося в 50-х роках ХХ століття і досягло апогею в ХХІ столітті під впливом глобалізації. В англійській мові запозичення лексики з французької практично повністю припинилося, що пояснюється втратою провідної ролі французької мови як мови світової моди.

2. Провідними і найбільш продуктивними способами словотвору в обох порівнюваних мовах є словоскладання і суфіксація. Суфіксація представлена істотно ширше у французькій мові в порівнянні з англійською, що може пояснюватися відсутністю граматичної категорії роду в останній. Відносно еймонімів англійської мови можна констатувати прагнення до утворення складних слів і домінування цього способу словотворення над усіма іншими. У французькій мові словотворча тенденція виглядає інакше: при домінуючому словоскладанні, як основному способі словотворення, представляються продуктивними і активно розвиваються такі способи поповнення словникового складу як афіксація, конверсія і телескопія.

3. Зазначені тенденції щодо шляхів поповнення лексико-семантичного мікрополя «Верхній жіночий одяг» можуть свідчити про більш відкритий характер лексичної системи французької мови та стриманість і закритість такої в англійській мові. Цей факт також може пояснюватися національно-культурними особливостями життя і побуту представників двох народностей. Зокрема, життя французів на материку і «острівним мисленням».

Аннотация Статья посвящена исследованию лексико-семантического микрополя «Верхняя женская одежда» в современных французском и английском языках, а также терминологических единиц, входящих в его состав. В работе выделены способы пополнения лексико-семантического микрополя «Верхняя женская одежда» в сопоставляемых языках. Элементы лексико-семантического микрополя «Верхняя женская одежда» рассмотрены с точки зрения их структуры в сопоставительном аспекте. В статье сделана попытка классифицировать единицы, обозначающие наименование одежды на словообразовательные модели, по которым они образованы, и выявить наиболее продуктивные способы пополнения исследуемой лексической подсистемы.

Ключевые слова: вестиментарный код, лексико-семантическое поле, еймоним, заимствование, словообразование, словообразовательная модель.

Abstract. The article concerns the study of the lexico-semantic microfield “women's outerwear” in modern French and English, as well as corresponding terminological units that make a part of it. Methods of replenishment of the lexical-semantic microfield “women's outerwear” in comparable languages are highlighted in the work. Elements of the lexical-semantic microfield “women's outerwear” are analysed from the point of view of their structure in the comparative aspect. The author attempts to classify units on the designation of clothing in accordance with the word-formation models and identify the most productive ways of replenishing the studied lexical subsystem

Key words: lexical-semantic field, eymmon, borrowing, word formation, word-formation model.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акико Ф., Тамаи С. История моды с XVIII по XX век. Коллекция Института костюма Киото. – М.: Арт-Родник, 2003. – 736 с.
2. Васильев А. Этюды о моде и стиле. – М.: Альпина Нон-фикшн, 2008. – 560 с.
3. Скворцова Е. Е. Способы пополнения лексико-семантического поля «Мода» во французском и английском языках как отражение развития вербального вестиментарного кода (на материале лексики интернет-магазинов одежды): автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. – М., 2015. – 20 с.
4. Чурсина О. В. Лингвокультурный концепт «МОДА» в языковом сознании и коммуникативном поведении: автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. – Астрахань, 2010. – 20 с.
5. Башкатова Д. А. Современный русский дискурс моды: автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. – М., 2010. – 27 с.
6. Груенко С. Е. Галлицизмы как средство вербализации концептосферы «МОДА» в немецком языке: автореферат дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. – Омск, 2012. – 18 с.
7. Бухрякова М. В. Англицизмы в современном французском языке // Вестник Казахстанско-американского свободного университета: Общие проблемы филологии. – Усть-Каменогорск: Издательство Казахстанско-американского свободного университета, 2009. – № 2 – С 113–117.
8. Шепелева Е. В. Роль заимствований в современном английском языке // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского. – Пенза, 2007. – № 3 (7). – С. 179–181.

УДК 81'42-92-055.2-055.1

ОЗНАКИ ЖІНОЧОГО ТА ЧОЛОВІЧОГО МОВЛЕННЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТИ «ДЕНЬ»)

Д. С. Тютюнник, Л. М. Коваль

Анотація. У статті проаналізовано відмінності між чоловічим та жіночим мовленням у публіцистичному стилі; виявлено лексичні та граматичні диференційні ознаки в текстах авторів різної гендерної належності; доведено, що специфіка лексичної та граматичної організації текстів авторів зумовлена комунікативно-прагматичними настановами автора тексту, який має певну гендерну визначеність.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовленнєва поведінка, гендер, чоловіче мовлення, жіноче мовлення, фемінний стиль, маскуліний стиль.

Постановка проблеми

Незважаючи на те, що в сучасному суспільстві все виразнішою стає тенденція до універсалізації соціальної ролі жінок та чоловіків, психофізіологічні особливості представників різних статей зумовлюють і специфіку їхньої мовленнєвої поведінки. Саме тому до пріоритетних напрямів сучасного мовознавства належать ті, що досліджують гендерні аспекти спілкування. А недостатність вивчення цієї проблеми, і визначає актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є аналіз гендерних мовленнєвих особливостей у публіцистичному стилі, виконаний на **матеріалі** газети «День». Мета дослідження зумовлює **завдання** нашого дослідження:

- виявити особливості жіночого й чоловічого мовлення на рівні лексичних засобів у публіцистичному стилі;
- визначити граматичні ознаки мовлення представників різних статей (на матеріалі газети «День»);
- установити комунікативно-прагматичні функції жіночого й чоловічого мовлення.

Хоч студіювання гендерної поведінки зародилося в зарубіжній лінгвістиці (О. Єсперсен, Д. Таннен), на сьогодні маємо низку праць гендерної проблематики і в українській науці про мову (Л.І. Ставицька, Т.В. Говорун, А.В. Кириліна, О.Є. Клещова, Ю.П. Маслова тощо), у яких визначено основні гендерні стереотипи та особливості мовлення різних статей.

На поведінку й спілкування жінок і чоловіків істотно впливають два чинники: психофізіологічні особливості та гендерні стереотипи (механізми, що забезпечують закріплення й трансляцію гендерних ролей від покоління до покоління).

Щодо специфіки особистості й темпераменту психологи стверджують, що жінки більшою мірою екстравертні (лат. extra – зовні і vertere – повертаю), товариські, активні, емпатичні (співчутливі) й дбайливі, а чоловіки більш автономні, настійливі, авторитарні й інтелектуальні. Жінки, як правило, перевершують чоловіків у всьому, що стосується мови (дівчатка починають раніше говорити, мають багатший словниковий запас, утворюють складніші й різноманітніші речення); вони більше схильні до кохання, прихильніші, емоційніші. Чоловіки частіше є лідерами; їхня самооцінка залежить від успіхів у сфері предметної діяльності, стабільніша і загалом вища від жіночої.

Гендерні ознаки мовної поведінки – це особисті вияви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що включають універсальні та національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку [4].

Установлено, що *маскулінний (чоловічий) стиль спілкування* формується в ранньому дитинстві. Його основними диференційними ознаками є:

- награна холодність,
- емоційна стриманість,
- прагнення до домінування,
- зрозумілість та чіткість у висловлюваннях, орієнтація на перспективу при формулюванні бажань та потреб [3].

Такі ознаки простежуємо й у мовленні Карла Більдта (стаття «У пошуках рішень сирійського ендшпілю» (//День.– від 28 серпня, 2018 р.). Автор описує воєнні події без емоцій, він ніби констатує факти, не експресивізуючи їх. Пишучи про зруйновані будівлі та знівечене життя, він послідовно й лаконічно викладає матеріал, не звертаючи увагу ані на деталі, ані на власні оцінки: *«Значна частина сирійської інфраструктури – від житлових кварталів до лікарень – лежить у руїнах. Чи треба говорити, що економіка країни розвалена. Це стало прямим наслідком конфлікту і санкцій, введених у рамках проваленої спроби змусити Асада до політичного урегулювання»*. На маскулінний стиль цієї статті вказує й зведення нанівець емоційної напруженості подій. Його текст – це, насамперед, сухе інформування, яке прогнозує й відповідне «сухе» мовне оформлення матеріалу, що вбачаємо, у відсутності стилістично виражальної лексики, лексичних тропів, синтаксичних фігур тощо. Більша частина речень усієї статті прості, але змістовні на кшталт: *«США теж не надто рвуться допомагати; Оцінки витрат на відновлення Сирії сильно варіюються* тощо.

Лаконізм, чіткість у висловлюваннях, емоційна стриманість властиві й іншій статті, автором якої є представник чоловічого світу Іван Антипенко (праця «Уся Україна – на фотовиставці» (//День.– від 13 вересня 2018 р.). Автор також є тільки оповідачем. Ведучи розповідь від першої особи, він висловлює категоричну позицію, чітко її аргументуючи:

На запитання, чи варто брати участь у фотоконкурсі “Дня”, я скажу однозначно: “Так”. Особисто я вже відібрав декілька цьогорічних робіт і віддам їх на розсуд професійного журі. Така наративна манера автора відображена, насамперед, у синтаксисі його мови: фіксуємо здебільшого прості речення, не ускладнені однорідними членами: *На фотовиставці можна побачити сотні сюжетів; Безумовно, головною цінністю цього конкурсу є його мобільність.* Однак, на відміну від попереднього представника «чоловічого світу», у праці цього автора, спорадично натрапляємо на метафори, хоч і не оригінальні на кшталт: *Безумовно, головною цінністю цього конкурсу є його мобільність. Це вже перемога.*

У деяких дослідженнях висловлено думку, що жінки орієнтовані на міжособистісне спілкування більшою мірою, ніж чоловіки; вони легше адаптуються до нових соціальних умов, більш відкриті та відповідальні, активні, уважні, дружелюбні, чуйні, соціально компетентні, мають здатність до аналізу та цілісного бачення ситуації, прагнуть уникати конфліктів [1]. Така специфіка жіночої постаті спроектовується й на її мовний портрет.

У статті «Одна з історій про Голодомор» (//День.– від 25 листопада 2017 р.) Анна Данильчук, описуючи моторошні й трагічні події, немов спілкується з читачем, висловлює власні переживання й почуття, робить вставки зі спогадів свого прадіда. Фактаж вона ніби наділяє експресією, що становить одну з характерних рис фемінного дискурсу: *Дідусь, його син і повний антипод – ласкавий, надміру добрий і життєлюбний ніколи не зачіпав зі мною серйозних тем далекого минулого. Але звідкись я знала, що прадід сидів у тюрмі. Де, коли і головне чому я не з’ясувала за життя мого діда і все могло б і лишитися таємницею чи моторошними сумнівами, якби не одна стара шкіряна папка.* На фемінний стиль мовлення цього контексту вказують, насамперед, використані в тексті лексичні засоби експресії. Це, зокрема, іменник-демінутив *дідусь*, а також широке використання прикметникової лексики у функції епітета (*ласкавий, надміру добрий і життєлюбний; моторошними сумнівами*). Синтаксис цього фрагменту також має жіночі особливості: спостерігаємо використання рядів однорідних членів (*ласкавий, надміру добрий і життєлюбний; де, коли і головне чому...*). Такий ампліфікаційний прийом допомагає авторці розлогіше та емоційніше відтворити описувані реалії. Зрештою, особливості жіночого «письма» вбачаємо й у самій манері викладу: авторка ніби кокетує з читачем, інтригуючи його: *Все могло б і лишитися таємницею чи моторошними сумнівами, якби не одна стара шкіряна папка.*

Ще однією ознакою жіночого мовлення є скрупульозність до опису деталей. Її чітко простежуємо в матеріалах Марії Прокопенко («Науковий “рок-концерт”» (//День. – від 13 вересня 2018 р.): *Окрема експозиція на стенді – сцинтиляційні матеріали, які можуть ефективно реєструвати різноманітне іонізуюче випромінювання: гамма-, рентгенівське, ультрафіолетове тощо. А пластиковий сцинтилятор, розроблений в інституті, використали при розробці одного з детекторів Великого адронного колайдера – Олександр показує пам’ятний знак, який надіслали науковцям як свідчення їх внеску в експерименти, коли виявили бозон Хіггса.* Хоч, звичайно, характер самого контенту більше нагадує чоловічий. Крім того, зазначимо, прискіпливість до деталей деякі лінгвісти пов’язують саме з чоловічим мовленням. Однак, вважаємо, що цю ознаку (деталізація опису) не варто кваліфікувати як диференційну ознаку певного гендерного типу мовлення, оскільки вона значною мірою залежить від особистісних рис окремого індивіда, а не носія тієї чи тієї соціальної ролі.

На фемінний стиль цієї статті вказує й велика кількість риторичних запитань (*Уявляєте анілаг на науково-популярній конференції?; А що робити, коли серед спікерів – фахівці з NASA, Mars Society, Центру Коперника, провідні українські науковці?*), а також займенників (*Тож хоча ця продукція специфічна і в Україні маленький ринок, ми зайняли свою нішу і конкуруємо зі світовими розробками.*), дієслів (*Компанія EOS Platform*

створює аналітичні інструменти, що допомагають отримувати в режимі реального часу зображення та аналіз супутникових та інших даних спостереження за Землею, щоб застосувати це хоч у науці, хоч у бізнесі, хоч для управління державою.), часток (Це потрібно для різноманітних детекторів, також це може бути фізика високих енергій, як от Великий адронний колайдер, це використовується для інтроскопів, геологічної розвідки надр).

До найприкметніших ознак жіночого та чоловічого мовлення, виявлених на матеріалі газети «День», відносимо:

I. У жіночому мовленні:

- 1) наявність вставних слів, модальних конструкцій;
- 2) використання кліше та так званої «книжкової лексики»;
- 3) оцінні висловлювання;
- 4) уникнення називання особи чи імені;
- 5) образність мови;
- 6) використання прислівників та прикметників;
- 7) конструкції «прислівник + прислівник»;
- 8) прості та складносурядні речення, синтаксичні звороти, що містять у собі з подвійне запереченням;
- 9) широке використання пунктуаційних знаків;

II. У чоловічому мовленні:

- 1) повторюване використання вступних слів, а саме констатації фактів;
- 2) вживання одноманітних лексичних прийомів, коли говориться про вираження емоцій та використання найменшої емоційної індексації;
- 3) низький рівень використання пунктуації при емоційному напруженню мови.

Отже, у публіцистичному стилі чітко простежуються відмінності між чоловічим та жіночим мовленням на різних рівнях. Специфіка лексичної та граматичної організації текстів авторів представників різної гендерної належності зумовлена комунікативно-прагматичними настановами автора тексту.

Анотація. В статті проаналізовані различия между мужской и женской речью в публицистическом стиле; выявлено лексические и грамматические дифференциальные признаки в текстах авторов различной гендерной принадлежности; доказано, что специфика лексической и грамматической организации текстов авторов обусловлена коммуникативно-прагматическими установками автора текста, имеет определенную гендерную определенность.

Ключевые слова: социолингвистика, речевое поведение, гендер, мужская речь, женская речь, феминный стиль, маскулинный стиль.

Abstract. The article analyzes the differences between male and female speech in a journalistic style; lexical and grammatical differential features were found in the texts of authors of different gender belongings; it is proved that the specificity of the lexical and grammatical organization of the texts of the authors is determined by the communicative and pragmatic guidelines of the author of the text, which has a certain gender identity.

Key words: sociolinguistics, speech behavior, gender, masculine speech, women's speech, feminine style, masculine style.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ботіна Л. Й. Дослідження особливостей мовленнєвої комунікації у науковому співтоваристві (гендерний аспект) // Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>.
2. Тютюнник Д.С. До питання про гендерні особливості мовленнєвої поведінки людей // Лінгвоукраїністика XXI століття : традиції та новаторство : зб. наук. праць [відп. ред. Л. М. Коваль]. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2018. Вип.1. С. 48–55 с.
3. Ставицька Л. Мова і стать // Критика. 2003. № 6.

**ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТЦЯ У ДРАМІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
«ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ ВЕДМІДЬ»**

С. В. Уманець, В. А. Просалова

Анотація. У статті увагу зосереджено на художньому осмисленні проблеми творчої реалізації митця у драмі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», з'ясовано, що родина для художника була і джерелом натхнення, і путями, що сковували його творчу діяльність. Експеримент, до якого вдалася дружина митця, лише на певний час згладив суперечності в родині, проте не розв'язав основного конфлікту. Пошуки натхнення і не бажання поступитися своїми мистецькими інтересами призвели в родині художника до трагічного кінця: смерті сина та знищення картини, що була для митця такою ж дитиною, як і син.

Ключові слова: митець, драма, психологізм, художній експеримент, творча реалізація.

Володимир Винниченко – яскрава індивідуальність, яка поєднує в собі найважливіші риси перехідного періоду – від критичного реалізму до модернізму. Його драматургія посідає важливе місце у всій творчій діяльності художника, адже його п'єси відіграли важливу роль у формуванні українського театру. Драматичні твори письменника були провідними в репертуарі «Молодого театру» Леся Курбаса, стаціонарного українського театру М. Садовського та драматичного театру ім. І. Я. Франка. В останньому в 1920–1921 роках ішли п'єси «Гріх», «Дисгармонія», «Великий Молох», «Панна Мара», «Співочі товариства» [1, с. 7].

Твори драматурга були популярними в тогочасній Україні та за її межами. З особливим успіхом у країнах Західної Європи йшли драми Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Закон», «Брехня». Тема творів письменника-драматурга була досить традиційною – осмислення людської особистості, діагностування внутрішніх сил людини в боротьбі за своє «Я». Інтерпретація цих тем та морально-етичних проблем була новаторською в українській літературі початку ХХ століття. Герої драматичних творів В. Винниченка домагалися незалежності від інших і всього: натовпів, моралі, конвенцій. Вони прагнули бути «чесними з собою». Але, як зазначив сам Винниченко, жоден з його героїв не був справді «чесним з ним», оскільки вони лише шукали цього [2, с. 48].

Мета статті – з'ясувати особливості художньої реалізації митця у драмі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», виявити ті чинники, які перешкодили художнику завершити полотно, визначити, чим для Корнія Каневича була родина, зокрема син Лесик і дружина Рита.

При цьому враховуємо, що п'єси драматурга «Брехня», «Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Закон», «Гріх» були перекладені німецькою мовою і з'явилися в театрах Німеччини та інших європейських країн. На екранах Німеччини з жовтня 1921 року демонструвався фільм «Чорна Пантера» (нім. «Die schwarze Pantherin»), співавтором сценарію якого був сам В. Винниченко. Не забували в цей час про драматурга і в Україні. Лесь Курбас у своєму «Молодому театрі» поставив «Чорну Пантеру і Білого Медведя» за участю режисера-постановника Гната Юри [2, с. 49].

Герої письменника, вражені загальнолюдською недугою – внутрішньою роздвоєністю, прагнуть знайти такий «закон», який би узгодив неузгоджуване, зробив їх вільними від загальноприйнятих стереотипів і суспільних приписів. Суть конфлікту драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» – на межі сімейного обов'язку, щоденної боротьби за існування й виживання та покликанням художника, злетом творчого духу митця. Головний герой драми, художник Корній Каневич, ціною життя своєї дитини прагне створити художній шедевр, який принесе естетичну насолоду і сучасникам, і майбутнім поколінням. Заради мистецтва, всупереч моральним принципам, він вибирає позицію, засновану на ідеї жертвопринесення справжньому мистецтву. Проте, якщо творчі принципи Корній формулює досить упевнено, то його поведінка у складній матеріальній

ситуації, що склалася в родині, підтверджує безпорадність, навіть його байдужість до долі сина [1, с. 10].

У шумерській міфології чорна пантера – це символ любові та материнства. У стародавньому Китаї вона вважалася втіленням жіночої енергетики у всіх її складових: дитина, мати, мудра жінка. Ведмідь – це втілення сили, енергії, яка може іноді спати. Отже, бачимо несумісність чоловіка та дружини, Корнія та Рити, Білого Ведмеда та Чорної Пантери – людей, які не змогли здійснити «чесний» вибір. Вони не можуть бути разом: пантера дратує партнера, а ведмідь здебільшого спить. Чорний і білий – інь і ян – це вічний пошук гармонії [3, с. 125].

Подальші вчинки й поведінка художника призводять до цілковитого внутрішнього роздвоєння. Ідея відданого служіння мистецтву неухильно доводиться Корнієм до парадоксальної ситуації, набирає рис відвертого абсурду: «Я продав для вас свій мозок, свої нерви, тіло й душу, а ти продай тільки тіло!» [5, 365]; «Таке страждання.., – говорить він, дивлячись на Лесика. – Це іменно те, що треба. ... У нього тепер чудова блідість» [5, 358]. Пригадаймо сцену, коли дружина, доведена до розпачу, кидається з ножем до картини, він, «несамовитий і рішучий», кричить: «Не смій! Чуєш?! Клянуся, я в ту ж мить своїми руками задушу Лесика, як поріжеш! Одійди!» [5, 365]. Хтозна, чим би закінчилася ця сцена, якби Рита не відступилася... Врешті, конфлікт між розумом і серцем, духовним і тілесним у драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» знаходить трагічне завершення – маленький Лесик помирає.

Драма В.Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1911) стала своєрідним підтвердженням пошуків митця у царині психології, одним із варіантів відповіді на запитання, висловленому в «Щоденнику» («У Вагнера і Ренана ідея: убити звіра в людині на користь «людини», інстинкти «укротить» на користь розуму. А для чого розум? Чи не для того, щоб усі інстинкти всіх людей були задоволені? Убивши інстинкти, чи не вбиваємо ми самих себе?»). У драмі автор показує внутрішнє життя персонажів, які, захищаючи свою власну, часто егоїстичну позицію, руйнують свій внутрішній світ. Увага зосереджується не лише на розвитку зовнішнього конфлікту, а й на суперечливому становищі кожного персонажа.

Якщо образ художника Корнія є втіленням духовного начала в людині, то образ його дружини Рити є носієм тілесного, природного, символом материнства, роду й безперервності життя людини на землі. Невипадково В. Винниченко дібрав для героїні алегоричний образ Пантери, що викликає асоціації з казкою Р. Кіплінга «Мауглі», у якій саме Пантера стає охоронцем і захисником людської дитини. Красивій, внутрішньо сильній Риті Каневич («тонка, гнучка, одягнена в чорне, лице з різкими рисами, розвиненими щелепами; лице жагуче, майже дике і грубе, але гарне» [5, 323]) у складних умовах (перебування в чужій країні, безгрошів'я, самотність) доводиться боротися за збереження сім'ї та здоров'я сина. У зраненій душі жінки нуртують здорові сили, домінують моральні імперативи, але й активно виявляє себе егоїстичне начало, а вчинки часто демонструють непослідовність: «Тепер ми знайдемо нову форму. Ми будемо вільні, щасливі. Ми сім'ю для мистецтва збудуємо. На цьому трупику, правда?» [5, 337]; «Я не можу жити без вас... Я вб'ю тебе, Лесика і себе! Ми всі троє – одно» [5, 356].

Розуміючи велике прагнення Білого Ведмеда до творення мистецького шедеву, Рита водночас ненавидить його картину. Прагнучи змінити позицію Корнія й помститись, вона кидає виклик загальноприйнятим нормам пристойності: імітує зраду, шантажує, навіть – бешкетує («Я вчора одному цікавому добродію ...пляшкою голову погладила...» [5, 347]; «Я хочу танцювати танок апашів» [5, 348]; «Але я на поцілунки тільки з моїм Муленом граю. Вже програла йому п'ять поцілунків, ще п'ять і.. і.. я твоя?» [5, 350]). Героїня намагається знайти в собі рушійні чинники, які б дали змогу подолати внутрішні суперечності, але залишається безсилою перед смертю сина. Тому єдиним виходом, який зможе покласти край її та Корнієвим стражданням, тій антиприродній ситуації, для Рити стає смерть обох.

За любов Корнія борються і Чорна Пантера, і Сніжинка. Якщо Рита є матір'ю, берегинею домашнього вогнища, то Сніжинка – лише холодна жриця мистецтва (принаймні в тому образі, який вона сама собі створила). З одного боку, Сніжинка – чиста і світла, як акцентовано в імені, з іншого – холодна, льодяна і неприступна.

В.Винниченко був справжнім психологом. Ми бачимо у творі те, що наразі описано в багатьох книгах з психології. Кожна людина вимагає жертви від свого партнера, від коханої людини, проявляючи власний егоїзм. Саме це і призводить до руйнування не лише родини, а й багатовікових родинних цінностей. Так, і Рита і Сніжинка вимагають від Корнія жертви. Рита хоче, щоб чоловік покинув мистецтво заради родини, заради сина пішов на жертву (тут проступає і споконвічний материнський інстинкт захисту дитини, що є більш зрозумілим, ніж вимога Сніжинки). Сніжинка вимагає від Корнія покинути родину і віддатися мистецтву.

В.Винниченко апелює до споконвічних проблем. Він вирішує не лише питання в межах одного конкретного випадку, а й піднімає питання про те, що важливіше у житті: родина чи робота та захоплення. Коли Корній каже, що «Лесик і Пантера – віки» [5, с.295], він, по суті, погоджується зі словами Сніжинки про те, що «сім'я – це дикі, темні інстинкти, це звіряче» [5, с.293]. Тому й намагається Корній Каневич знайти для себе якийсь опертя. Так з'являються його репліки щодо «нових форм» сім'ї, в яких чується бунт: «Все для сім'ї! А чому сім'я для мене не робить? Такої сім'ї я не хочу! ... Все для сім'ї: і честь для сім'ї, і власність, і талант, і держава... Та що таке? Хай сім'я служить уже чомусь більшому за неї! Годі» [5, с. 312].

Альтернатива життя у Сніжинки досить жорстка: або родина – або мистецтво, або чоловік – або творець. Якщо ви хочете бути творцем – ви повинні, твердить вона, «вбити звіра в собі». Але Корній не збирається вбивати споконвічне коріння, він хоче бути з Ритою, навіть зараз, коли Лесик помер, але у цієї життєвої ситуації не може бути щасливого кінця. Жоден герой твору не ладен поступитися, не хоче піти на компроміс. Рита, як та «чорна пантера», як звір, панує над життям Корнія. Щоб, нарешті, повернути чоловіка, Рита нищить полотно, гра закінчується, і читач (глядач) розуміє, що життя героїв ніколи не налагодиться. Рита втратила дитину, Корній – і сина, і справу свого життя.

Портретні характеристики центральних героїв твору, які подаються автором у ремарках до першої дії драми, підтверджують задекларований у назві принцип полярності, що поступово домінує у драмі. Художник Корній Каневич (Білий Ведмідь) – «великий, трохи незграбний, мішкуватий, має довге пишне біле волосся, як грива»; дружина Каневича Рита (Чорна Пантера) – «дуже тонка, гнучка, одягнена в чорне, лице з різкими рисами, розвиненими щелепами; лице жагуче, майже дике і грубе, але гарне» [5, с. 273]. Проте традиційне колористичне асоціювання *добро/біле – зло/чорне* у драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» свідомо й експериментально порушується автором, відразу ж створюючи ефект парадоксальності дії, що інтригує читача і поглиблює філософічність і без того екстравагантної п'єси. Штучно створене драматургом враження «перевернутого світу» підсилюється й авторським окресленням інших характерів драми, що наповнюють середовище паризького мистецького «beau monde», зокрема – Сніжинки і Мігуелеса.

Сніжинка – «гарна» і «ясно-біла». Однак ця білість різко і неприємно опошлюється подальшою авторською характеристикою: «Вся пухка і жвава, з яскраво-червоними губами. Рухи повільні і граціозні, як лет сніжинок, вбрана з тонким і випеченим смаком, любить собою й почуває владу своєї краси і привабливості» [5, с. 276]. Насправді перед читачем постає образ повії. «Білість» її образу не має нічого спільного з традиційною асоціацією «чистоти», натхненної концепцією «білого», це радше примітивна, навіть фізіологічна «безплідність», позбавлена віталістичної ваги і плідності. І її прострочена легкість – це не що інше, як байдуже споживче сприйняття світу і життя. І ця «легкість і білість» з її цинічно хижацьким полюванням на жертву (Білого Ведмеда), а також її жорстоко криваву конкуренцію з усіма тими цінностями – «любов'ю», «сім'єю», «материнством», яке формує весь сенс життя Рити Каневич, яке у цьому божественному

середовищі справжнє, яке підтримується і розуміється лише Мігелем, просто «темним» юнаком.

Крім того, «легкість» Сніжинки викликає ще й асоціацію «пластичності», властиву пантері, отже, у драмі накреслюється ще один ракурс протистояння, – протистояння двох «пантер»: «Чорної» і «Білої», що навіює ще глибші асоціації, закладені в цих давніх символічних кодах.

Пантера і Ведмідь представляють різні елементи, які перетинаються в межах земних вимірів і неминуче призводять до трагедії. Художник і чоловік, жінка і муза, життя і мистецтво, свобода й обов'язок стають протилежностями, що змушують людину робити вибір. У п'єсі розгортається філософсько-психологічний конфлікт, виражений через зіткнення світоглядів (драма ідей), представлених в опозиції персонажів: Корній – Рита, Рита – Сніжинка. Позиції Корнія і Рити – це полюси, позбавлені компромісів, повні непохитного прагнення до ідеалу; лише мета особистостей – мистецтво чи життя, і ця сама різниця у світогляді призводить до неминучої трагедії буття.

Розуміння абсурдності дійсності драматург підкріплює введенням образу Лесика – невинної, чистої жертви, яка призводить до зіткнення вільних і сильних у його переконаннях людей. Це образ дитини, яка порушує ціннісні переваги боргу перед собою на користь природного людського почуття. Митець та жінка не можуть принести в жертву правду, мистецтво, моральні норми заради збереження власної дитини і втратити кінцевий сенс життя. Мистецтво для Корнія відіграє компенсаційну функцію, адже тільки в ньому, як творець, він може написати естетично завершену роботу і показати в ньому ідеальний світ краси та мрій. Але життя вимагає від художника самопожертви, відмови від такого вже близького ідеалу; він не розуміє життя із захворюванням дитини, відчаєм дружини, злісною музою Сніжинки, яка в розмовах про красу приховує свої власні інстинкти:

«Так... Значить, ви – не артист. Я помилилась. Я думала, що в вас велика сила і ви дасте щось надзвичайне. А що ви дали досі? Нічого. Декілька малюнків, які зараз же й продали, бо у Лесика пелюшок не було...»

Сім'я – це дикі, темні інстинкти, а краса - в чисто людському. Чуєте, Ведмедю?» [5, с. 223].

Герої самотні й доведені до краю прірви, за якою – смерть. Фінал драми змальовано як тріумф убитої горем жінки, що уособлює земне кохання і природні людські почуття: «Рита. Ми всі троє – одно. Правда? Тепер ми всі троє – одно...». «Скрипка грає серед мертвої тиші», – так поетично завершується драма В. Винниченка, у якій поєднані найновіші досягнення європейської модерної драми і передана сутність трагізму життя людини перехідної епохи.

Отже, письменник надавав великого значення біологічним чинникам, але не пояснював поведінку людини лише фізіологією. Герої Винниченка відмовляються від традицій побуту та мислення, встановлених правил і соціальних угод, від міфів «я повинен», «треба»; свідомо представляють безліч біологічних та духовних чинників. Вони відзначаються інстинктом самозбереження та продовження сім'ї, а також морально-етичними категоріями справедливості, доброти, правди та ін. Проте інстинкт та інтелект не завжди гармонійно поєднуються, тому персонажі творів Винниченка не можуть примирити ці протиріччя, життєві переконання з внутрішніми прагненнями.

Аннотація. В статті внимание сосредоточено на художественном осмыслении проблемы творческой реализации художника в драме Владимира Винниченко «Черная Пантера и Белый Медведь», определено, что семья для автора картины была и источником вдохновения, и оковами, сковывающими его творческую деятельность. Эксперимент, к которому прибегла жена, только на определенное время сгладил противоречия в семье, но не разрешил основной конфликт. Поиски вдохновения и нежелание принести в жертву семье свои творческие планы обусловили трагический конец произведения: смерть сына и уничтожение картины, которая была для художника таким же ребёнком, как и сын.

Ключевые слова: драма, психологизм, художественный эксперимент, творческая реализация.

Abstract. The article focuses on the imaginative comprehension of the artist's creative realization problem in Vladimir Vynnychenko's drama "Black Panther and the White Bear, it was found that the family for the artist was both a source of inspiration and bundles that fettered his creative activity. The experiment, to which the wife of the artist succeeded, only mitigated the contradictions in the family for a while, but didn't resolve the main conflict. The search for inspiration and the reluctance to give up their artistic interests led to the tragic end of the artist's family: the death of his son and the destruction of a picture that was for the artist as a child as a son.

Key words: artist, drama, psychology, artistic experiment, creative realization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Атрощенко Н. М. В. К. Винниченко. Життя і творчість, громадська і політична діяльність // Вивчаємо українську мову та літературу : науково-методичний журнал / ТОВ Видавнича група «Основа». – Харків, 2013. – № 7 (335). – С. 6–11.
2. Голик О. Винниченко-драматург / О. Голик, Т. Яровенко // Українська мова і література в школах України : щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал / М-во освіти і науки України ; ДІВП Вид-во «Педагогічна преса». – Київ, 2016. – № 10 (162), жовтень. – С. 47–49.
3. Починок Л. І. Драма В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» у світлі християнських істин // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник / М-во освіти і науки України ; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Центр огієнкознавства ; Всеукр. Т-во Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 124–127.
4. Свірська Ж. Елементи психологічного аналізу персонажів п'єси В. Винниченка «Чорна пантера і Білий медвідь» // Літературознавчі студії : збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – Київ, 2011. – [Вип. 1]. – С. 202–207.
5. Винниченко В. К. Чорна Пантера і Білий Медвідь : драми / Володимир Винниченко. – Київ : Знання, 2014. – 253, [1] с.

УДК 81'373.231-055.2(477.62)»1980/2018

ДИНАМІКА СИСТЕМИ ЖІНОЧИХ ІМЕН м. ВОЛНОВАХИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ПЕРІОД З 1980 р. до 2018 р.

К. М. Чорна, Л. М. Коваль

Анотація. У статті подано загальну характеристику жіночого іменника міста Волноваха за період з 1980 по 2018 рр. Простежено динаміку антропонімікону, проведено порівняльний аналіз виокремлених періодів. Визначено найуживаніші жіночі імена в місті Волноваха Донецької області впродовж сорока років.

Ключові слова: антропонім, частотні жіночі імена, широкоживані імена, маложивані й поодинокі імена.

Вивчення динаміки сучасного українського іменника є важливим завданням ономастики. Задля фронтального дослідження національної антропонімічної системи необхідно простежити динаміку імен різних регіонів країни. У зв'язку з цим Н. О. Свистун зауважує, що суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, дає змогу виявити діахронічні зміни іменника певної території, основні тенденції, а також закономірності розвитку й функціонування загальнонаціонального іменника загалом [1, с. 35].

На сьогодні досліджено склад особових імен Буковини (Л. Кракалія, Л. Чувашова), Закарпаття (П. Чучка, Л. Белей), Волині (І. Скорук), Одещини (О. Касім, О. Медведєва), Донеччини (Т. Буга, Г. Кравченко, Л. Кравченко, В. Познанська), Тернопільщини (Г. Бачинська, Н. Свистун) тощо. Однак імена певних регіонів залишаються мало вивченими. На думку П. Чучки, успішне вивчення національного іменника неможливе без докладного аналізу регіональних антропонімічних систем та їхніх структурних елементів так само, як неможливе успішне дослідження загальнонаціональної мовної системи без належного вивчення діалектів [2, с. 14].

Метою статті є аналіз жіночих імен м. Волновахи Донецької області у динаміці за період з 1980-х по 2018-і рр.

Завдання дослідження полягає в тому, щоб визначити склад жіночого іменника м. Волновахи, проаналізувати його якісний та кількісний склад, обрахувати статистичні параметри іменника: частотні, маловживані та поодинокі імена.

Матеріалом дослідження послуговували жіночі імена жителів м. Волновахи Донецької області.

Об'єктом дослідження – зафіксовані в актових записах про народження дітей м. Волновахи жіночі імена періоду 1980–2018 рр. Нараховано 167 імен.

У межах цього хронологічного періоду розмежовано 4 десятирічних зрізи:

I зріз: 1980–1989-і рр.,

II зріз: 1990–1999-і,

III зріз: 2000 – 2009-і,

IV зріз: 2010–2018-і.

У дослідженні застосовано **метод хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод** (методика В. Бондалетова). Десять імен (або більше, якщо кількість носіїв деяких онімів збігається), найпопулярніших на досліджуваній території в певному періоді, утворюють групу **найуживаніших** імен, або **частотний десяток**. Антропоніми з кількістю носіїв, що дорівнює або перевищує середній коефіцієнт однойменності (СКО), становлять групу **широковживаних**, з нижчою – **маловживаних**. Оними, що впродовж одного періоду було надано одному новонародженому, належать до групи **поодиноких** [3, с. 23].

Таблиця 1 – Кількісна динаміка жіночого іменника м. Волноваха за період з 1980-х по 2018-і рр.

Групи імен	I період		II період		III період		IV період	
	Кількість							
	Імен	Носіїв	Імен	Носіїв	Імен	Носіїв	Імен	Носіїв
Найуживаніші	11	790	12	515	11	539	10	770
Широковживані	11	226	12	212	15	237	28	759
Маловживані	25	137	27	121	42	156	63	318
Поодинокі	22	22	24	24	27	27	33	33
Усього	69	1175	75	873	95	959	134	1880

Частотний десяток жіночих антропонімів обслуговує більшість новонароджених – 2624 (53,95 % від загальної кількості ім'явжитків). Упродовж сорока років до нього входить 22 імені: *Аліна, Анастасія, Вероніка, Вікторія, Ганна, Дарія, Єлизавета, Ірина, Катерина, Марія, Милана, Наталія, Оксана, Олена, Ольга, Орин, Поліна, Світлана, Софія, Тетяна, Юлія, Яна*.

Жодне жіноче ім'я не очолює список імен-лідерів протягом 4 періодів. Натомість оними *Вікторія* та *Ганна* зберігають статус найуживаніших протягом усього досліджуваного періоду.

До найуживаніших у трьох хронологічних зрізах поспіль належать імена *Анастасія, Марія, Олена*, двічі – *Аліна, Дарія, Ірина, Катерина, Наталія, Ольга, Поліна, Софія, Тетяна, Юлія*, один раз – *Вероніка, Єлизавета, Милана, Оксана, Орин, Світлана, Яна*.

Група **широковживаних** імен динамічніша, ніж частотний десяток. Склад і питома вага цієї групи змінюються в кожному десятилітті. Загалом упродовж 40 років 43 (25,75 %) імені було надано 1404 (28,85 %) новонародженим. До складу цієї групи входять антропоніми, які в той чи той період були найуживанішими, – їх 15. Інші (усього 28) жодного разу не піднімалися до частотного десятка.

Широковживані жіночі імена, що не сягнули групи найуживаніших, розподіляємо на 3 типи. До I типу належать оними, що були складниками цієї статистичної групи кілька десятиріч підряд. Другий тип становлять оними, широкоживані в окремі періоди,

розірвані певними часовими проміжками, а III – ті, що набувають статусу широкоживаних лише в одному з періодів.

До **I типу** належать 6 складників. Вони мають статус частотних, нижчих за десяток, на кількох перших або останніх хронологічних зрізах. Лише ім'я *Марина* є широкоживаним протягом чотирьох хронологічних зрізів, імена *Карина* та *Христина* на трьох. Антропоніми *Ангеліна*, *Діана*, *Олександра* широкоживані у 2000–2010-і рр. Онім *Валентина*, який був частотним у I–II періодах, хоч і залишає групу широкоживаних у 1990-і рр., досі не виходить з ужитку.

Підгрупа **II типу** включає 2 складники: *Валерія* має частотність, вищу за СКО, у 1990-і та 2010-і рр., *Євгенія* виступає складником групи широкоживаних на трьох зрізах (у 1980-і, 2000–2010-і рр.), а у 1990-х рр. є менш популярним.

Більшість широкоживаних жіночих імен належать до **III типу** (16), що були широкоживаними лише в одному з хронологічних зрізів. Ці антропоніми або вже втратили популярність, або тільки її здобувають. Зокрема, ім'я *Алла* (широковживане у 1980-і) виходить з ужитку в 2010-х рр., але до цього функціонувало на периферії міського іменника. Оніми *Інна* та *Людмила* широкоживані у 1980-і рр., але потім втрачають свою популярність, тому протягом наступних трьох періодів їх частотність нижча СКО.

Інші 14 імен III типу нові в іменнику, які піднімаються до групи широкоживаних тільки у кінці досліджуваного періоду. Тобто ці імена мають висхідну лінію динаміки з найвищою точкою у IV періоді. Оніми *Варвара*, *Єва*, *Злата*, *Кароліна* та *Кіра* збагатили досліджуваний іменник лише у 2000-х рр., але вже в наступному десятиріччі покидають периферію, сягнувши групи широкоживаних. Відмінність динаміки імен *Віолетта*, *Дарина*, *Маргарита* й *Уляна* від попередніх полягає у тому, що вони функціонували в периферії впродовж перших трьох періодів, а в останній їх частотність перевищує СКО.

Варто звернути увагу на значну активність у сучасному іменнику оніму *Дарина*. Цей антропонім є варіантом, утвореним від канонічного імені *Дарія*, який у процесі розвитку національного іменника здобув статус окремої антропонімійної одиниці. Найбільшу популярність ім'я *Дарина* має в селах Центральної Донеччини, причому не тільки в українських, а й у мішаних родин, зокрема українсько-грецьких, українсько-польських, українсько-болгарських і українсько-тюркських [4, с. 83].

З 1980 р. до 2010 р. групу **маловживаних** імен формують 95 складників. Розглянемо динаміку 61 оніму, які протягом досліджуваного періоду жодного разу не піднімалися до основної частини міського іменника. Ці імена становлять 36,57 % від загальної кількості жіночих імен, охоплюючи лише 8,98 % ім'явжитків. Незважаючи на невисоку популярність, їхній якісний склад динамічніший, ніж склад частотних імен. Упродовж 40 років ця статистична група приймає до 16,42 % нових імен на десятиліття.

За особливостями функціонування маловживані жіночі імена так само розподілено на 3 типи. Маловживаних імен **I типу** в жіночому антропоніміконі м. Волновахи 20. Регулярно вживали для найменування новонароджених антропоніми *Альбіна*, *Антоніна*, *Віра*, *Лілія*, *Любов*, *Надія*, *Олеся*. Названі оніми є складником досліджуваної статистичної групи на всіх хронологічних зрізах. Три періоди поспіль до маловживаних належать оніми *Анжела* (з 1980-х по 2000-і рр.), *Анжеліка* та *Ярослава* (з 1990-х по 2000-і), два (упродовж 2000–2010-х) – *Аміна*, *Віра*, *Влада*, *Еліна*, *Ілона*, *Каміла*, *Мілена*, *Ніка*, *Ніколь*, *Рената* й *Таїсія*. Імена *Еліна*, *Ілона*, *Каміла*, *Мілена*, *Ніколь* та *Рената* є новими іменами в міському ономастиконі, які залишаються в ужитку сьогодні.

Імен **II типу**, які належать до маловживаних в окремі періоди, розірвані певними часовими проміжками, 7. Ім'я *Галина* (маловживане у 1980-і, 2000–2010-і рр.) за кількістю десятиліть, проведених у цій групі, наближається до онімів I групи.

Два періоди протягом досліджуваного періоду фіксуються різні за етимологією лексеми. Серед них – непопулярне канонічне ім'я *Лідія* (маловживане у 1980-і та 2010-і рр.); запозичення: *Аріана*, *Ельвіра* та *Ніна* (1990-і та 2010-і); слов'янські імена: *Сніжана* й *Тамара* (1980-і й 2010-і).

Найбільша за кількістю група імен **III типу**, містить 33 складники, значна частина з яких – це канонічні імена та їхні варіанти, які трапляються в актових записах лише на одному хронологічному зрізі: у 2010-і рр. – *Василина, Василиса, Іванна, Марта, Меланія*. Поява імені *Іванна*, імовірно, пов'язана з переселенням на Донеччину людей із Західної України, де цей онім вживають досить активно. На початку XXI ст. онім *Іванна*, подібно до імен *Василина, Богдана, Мар'яна, Уляна*, характеризує антропонімікон вихідців із Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Закарпатської областей. Інші канонічні імена функціонують у кількох десятиліттях, але до групи маловживаних належать лише в одному з них: у 1980-і рр. – *Лариса*; 2010-і – *Віталіна, Емілія, Євангелія, Маріанна, Регіна, Стефанія, Юліана*. Цікаво, що паралельно з канонічною формою імені *Василиса*, вживається народна українська форма цього імені – *Василина*.

Серед імен III типу помітну групу становлять запозичення, що особливо активно збагачують міський іменник у кінці досліджуваного періоду. Це переважно імена західноєвропейського походження: *Аделіна, Амелія, Афіна, Еріка, Інеса, Ліана, Неллі, Нонна, Олівія, Регіна, Теона*; арабського: *Аніта, Руслана*. Зокрема, завдяки моді на запозичені імена, до групи маловживаних оніми *Руслана* й *Станіслава* входять лише у 2010-і рр., а у 1990–2000-і мають поодинокі фіксації.

Різноманітну та найбільшу за кількістю групу становлять **поодинокі** імена (усього 62). Набір їх у кожному періоді різний. Протягом досліджуваного періоду поодинокими здебільшого є імена, відсутні серед рекомендованих святцями, зокрема запозичення: *Аліка, Алсу, Аміра, Гретта, Елеонора, Емма, Еріка, Луїза, Маліка*; слов'янські неканонізовані імена: *Божена, Радмила, Ружена, Слава, Таміла, Цвітана* та новотвори: *Владлена, Нінель* тощо.

3-поміж поодиноких імен є й такі, що періодично піднімаються до інших статистичних груп (їх 27). Розглянемо ті імена (усього 35 – 20,96% від загальної кількості), що не втрачають статусу поодиноких протягом усього періоду.

Більшість поодиноких імен функціонує лише в одному десятилітті: I – *Альвіна, Венера, Генрієта, Діна, Юнона, Яніна*; II – *Алевтина, Елеонора, Зоя, Ліліана, Мелісента, Ружена*; III – *Аліка, Ася, Божена, Дінара, Заліна, Інга, Маліка, Радмила, Роксолана, Сабріна, Тіна*; IV – *Агнія, Александріна, Алсу, Аміра, Анісія, Гретта, Дана, Евеліна, Емма, Іонна, Лада, Лія, Луїза, Міолана, Мірра, Сабіна, Слава, Стелла, Юнетта, Ярина*.

Однак є і такі імена, що вживають на кількох зрізах: 1980-і й 2000-і – *Віта*, 2000–10-і – *Владлена*, 1980–90-і – *Елла*, 1980-і й 2010-і – *Ельміра, Зінаїда, Раїса*, 1990-і й 2010-і – *Жанна, Мальвіна, Римма*, 1980-і, 2000–10-і – *Таміла*. Лише ім'я *Таміла* функціонує три періоди в якості поодинокого.

За складом групу поодиноких жіночих імен становлять запозичення, джерелом котрих є іменник національних меншин, засоби масової інформації, художня література, кіно, мережа Інтернет. У 1980-і рр. в антропоніміконі було зафіксовано запозичення *Яніна*, поширене в польському іменнику Центральної Донеччини [4, с. 118]. Цікавим видається ім'я *Мальвіна*, запозичене батьками з дитячого твору О. Толстого «Буратіно» або з мультиплікаційної екранізації цього твору.

Не менш цікавим видається онім *Лія*, наявний в актових записах 2010-х рр. Дівчинка отримала ім'я на честь головної героїні серії популярних кінофільмів «Зоряні війни». Антропонім *Ліліана* було утворене батьками шляхом поєднання імен двох бабусь.

Отже, наші спостереження свідчать, що склад сучасного жіночого іменника м. Волноваха досить багатий та різноманітний, становить досить рухому систему. Порівняння динаміки жіночих імен у різні періоди показує, що в сучасному антропоніміконі зростає прагнення до різноманітності. Проникнення нових та відтворення призабутих канонічних та автохтонних імен на сьогодні зумовлено дією двох чинників – традиції та моди. Найменував у своїх діях залежний від чинних мотивів найменування (у даному випадку від моди), підпорядкованих загальним принципам номінації.

Динаміка сучасного українського іменника потребує фронтального дослідження, оскільки дуже важливо виявити причини й тенденції, що зумовлюють динаміку особових імен на різних хронологічних зрізах, що й становитиме перспективу наших подальших досліджень.

Аннотація. В статті представлена об'єктивна характеристика жіночого антропонімікона міста Волноваха за період з 1980-х по 2018-е гг. Прослідована динаміка антропонімікона, проведено порівняльний аналіз виділених періодів. Визначено найбільш поширені жіночі імена в г. Волноваха Донецької області впродовж сорока років.

Ключові слова: антропонім, найбільш поширені жіночі імена, широкопоширені імена, малопоширені імена.

Abstract: The article provides a general description of the female noun of city in the Volnovaha for the period from 1980 to 2018. The dynamics of the anthroponymy, a comparative analysis of the extracted periods are retraced. Detected most common female names in Volnovaha of the Donetsk region over a forty years.

Keywords: anthroponym, frequency, female names, frequency names, widely used names, rarely used names, single names.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Свистун Н. Динаміка антропонімікону м. Тернополя у XIX-XX ст.: дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук. – Тернопіль, 2006. – 249 с.
2. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття. – Ужгород : УжДУ, 2008. – 672 с.
3. Блажчук Ю.І. Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. – Умань, 2008. – 301 с.
4. Буга Т.В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець XX – початок XXI ст.): монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – 326 с.
5. Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка. – Київ: Знання, 2014. – 239 с.
6. Белей Л. Українські імена колись і тепер. – Київ: Темпора, 2010. – 126 с.
7. Черноус О.В. Динамічні процеси в жіночому іменнику м. Кіровограда 20–40-х років XX століття. Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 269–272.

УДК 004:378.041.91.322-057.87

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНІЙ І САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ СТУДЕНТІВ

О. С. Шаповалова, О. В. Чоботар

Анотація. В статті розглядаються шляхи оптимізації використання інформаційних технологій в аудиторній та самостійній роботі студентів. Запропонована авторська класифікація актуальних інформаційних засобів і ряд принципів впровадження цих засобів у навчальний процес. Описані ряд кроків щодо здійснення загального процесу інформатизації.

Ключові слова: оптимізація, ефективність, інформаційні технології, інформатизація, принцип.

Постановка проблеми. Світовий технічний прогрес, нові інформаційні можливості та глобалізація освітнього простору викликають безперервне оновлення вимог до майбутніх фахівців. Зокрема, перед студентами сьогодні постає завдання оволодіти певним необхідним і достатнім комплексом актуальних знань і навичок, до яких неодмінно належать і такі, котрі донедавна ще взагалі не існували. Це завдання пов'язане з динамічністю сучасного змісту навчання, його перманентним оновленням і пошуком доцільних обсягів і змісту освіти, тобто з проблемою виявлення оптимальної міри засобів, зусиль і витрат часу на досягнення цілей навчання у кожному окремому випадку навчальної діяльності викладачів та учбової діяльності студентів. Ця проблема потребує перманентного наукового обґрунтування та визначення можливих шляхів її вирішення у конкретних умовах освітнього процесу. У даній статті ми розглянемо цю проблему під кутом зору дослідження можливих шляхів оптимальної організації використання освітніх

можливостей інформаційних технологій в умовах вищих навчальних закладів, зокрема, лінгвістичного спрямування.

Найявне на даний момент часу різноманіття навчальних інформаційних технологій (ІТ) відкриває перед викладачами і студентами широкі освітні можливості. Проте для ефективного введення ІТ у навчальний процес потрібно попередньо виконати велику дослідницьку роботу: вивчити специфіку, переваги та недоліки кожної групи ІТ, дослідити досвід їх використання українськими та зарубіжними педагогами, визначити правові та оцінити матеріальні можливості їх оптимального використання тощо. При цьому оптимальність використання ІТ слід визначати за двома традиційними критеріями: *максимально можливий результат* використання ІТ при *мінімально необхідних витратах* засобів, зусиль і часу на цю діяльність.

Провідним сучасним засобом ІТ визнано Інтернет, який використовується, насамперед, для забезпечення спілкування та обміну інформацією, у тому числі й науковою. Інтернет став у наші дні звичним майже для всіх верств населення нашої країни, що є важливою умовою ефективного використання цього та інших засобів інформаційних технологій в системі освіти. Зокрема, дослідження свідчать, що в Україні кількість Інтернет-користувачів зростає від 0,72 % у 2000 році до 45 % у 2010 році [1]. У 2017 році кількість користувачів Інтернету склала вже 63 % дорослого населення країни [2]. Визначено також, що найпоширенішим технічним засобом серед користувачів Інтернету є мобільний телефон. Високого розвитку досягла загалом вся інфраструктура поширення інформаційних технологій, що дозволило З. Сейдаметовій дійти висновку, що «загальнонаціональні ресурси ІТ-інфраструктури цілком достатні для застосування нових технологій в освіті» [1].

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженню використання інформаційних технологій у навчальному процесі ВНЗ присвячують свої роботи українські педагоги і вчені Р. Гуревич, М. Кадемія, Л. Євсюкова, І. Козубовська, Н. Андрющенко, Н. Глуховська, В. Биков, О. Богучарова. Проблеми впровадження ІТ в освітню сферу досліджують також Л. Грущенко, М. Жалдак, О. Мусійовська та ін. Позаяк питання, пов'язані з практичним використанням ІТ і, відповідно, з оптимізацією цього процесу у вищих навчальних закладах належать до компетенції викладачів, то саме від їхньої компетентності та ініціативності залежить досягнення бажаного оптимального рівня освіти. Про питання підготовки та компетенцію викладачів можна дізнатися, зокрема, з робіт Р. Вернидуба, Ю. Завалевського, І. Козубовської та ін.

Метою статті є окреслити переваги оптимального використання ІТ у навчальному процесі ВНЗ, презентувати класифікацію ІТ та дослідити принципи їх оптимального застосування.

В освітньому процесі вищого навчального закладу під терміном «інформаційна технологія навчання» слід розуміти педагогічну технологію, в якій використовується певне програмне й апаратне забезпечення та певні мультимедійні матеріали для роботи з навчальною інформацією [3, с. 60]. Такі педагогічні технології є основними інструментами «інформатизації освіти», яку Л. Євсюкова визначає як «сукупність організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних та телекомунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу» [3, с. 59].

Основною метою використання ІТ у ВНЗ є підвищення ефективності навчання, а саме отримання бажаних освітніх результатів у визначений період часу. При цьому процес навчання не повинен забирати надмірно багато зусиль. Тобто ІТ покликані оптимізувати роботу викладача і студента, а також відкрити можливості раціоналізації освітньої й наукової діяльності. Комунікаційні технології дають можливість навчального спілкування на відстані, що дозволяє людям в умовах обмеженої мобільності отримати повноцінну

дистанційну освіту, що є важливою передумовою для реалізації ідеї «навчання протягом усього життя».

Введення ІТ у навчальний процес сприяє розвитку самостійності, кмітливості, розвиває вміння планувати свій час і роботу. Завдяки презентаційним навчальним мультимедіа вивільняється час для ґрунтовнішого обговорення теми і для детального аналізу суттєвих питань. Розглядаючи варіанти взаємодії суб'єктів навчального процесу, Р. Гуревич і М. Кадемія виділяють такі дидактичні властивості ІТ: інформаційне обслуговування викладачів і студентів, обробка інформації, діалоговий обмін інформацією в освітньому середовищі та організація колективних форм спілкування за допомогою теле- і відеоконференцій [4]. Р. Вернидуб додає до функцій ІТ автоматизоване навчання й контроль, моделювання явищ і процесів та адміністрування навчального процесу [5].

Досліджуючи використання інформаційних технологій у навчанні, слід виходити з певної *класифікації* ІТ. Класифікація, якої дотримуємося ми, сформована відповідно до цільового призначення навчальних технологій. Для ілюстрації певного матеріалу з метою його кращого сприйняття та усвідомлення використовують *змістові* ІТ. До них належать навчальні відео (скрінкасти та подкасти), презентації Power Point, Вікіпедія, наукові Інтернет-сайти, електронні книги та електронні статті. До *комунікаційних* ІТ відносять програми мобільної або комп'ютерної мереж зв'язку, які слугують для підтримки інформаційного контакту між викладачем і студентами, а також між самими студентами. Сюди належать, зокрема, програми та мобільні додатки (Skype, Facebook, WhatsApp, Viber), електронна пошта, відео-конференції, блоги, форуми, чати. Для зберігання навчальних посібників та наукових робіт існують *технології зберігання інформації*. До них відносяться веб-портфоліо, віртуальні сховища електронної інформації та мультимедіа (Вікі-сховище), хмарні сховища (Google Drive, Dropbox, SkyDrive). До категорії ІТ *голосування і контролю знань* належать електронна система голосування Slicker та електронні тести (Google форми, Quizlet, SAT, Тезаурус. Навчальні платформи (Moodle, Blackboard) та онлайн-курси поєднують в собі кілька функціональних груп ІТ.

Ефективність кожної групи інформаційних технологій має постійно вивчатися викладачем і застосовуватися відповідно до специфіки його предмета, змісту та можливостей віртуального або мультимедіального середовища [4]. Вибір ІТ для використання може здійснюватися за системою принципів педагогічного процесу, запропонованої Е. Г. Скибицьким [6]. На основі методологічних принципів педагогічного процесу дистанційного навчання Е. Г. Скибицького можна оптимізувати навчання відповідно до традиційної та змішаної форм навчання. Перший блок принципів складають *соціально-педагогічні* принципи (системності, безперервності, професійної спрямованості та ін.), *педагогічні* принципи (розвитку особистості, гуманізації, демократизації та ін.) та *дидактичні* принципи (принципи діяльності, керованості, рефлексії, самоорганізації тощо). Ця своєрідна підсистема принципів відображає взаємодію процесів виховання, навчання та їх цілей. Другий блок безпосередньо стосується принципів використання навчальних інформаційних технологій. Він містить у собі принципи доцільності, особистої ініціативності та опосередкованої взаємодії, проектування навчальної діяльності, самостійності засвоєння знань, індивідуалізації, гарантування, ергономічності, безперервної інформаційної підтримки технологічності педагогічного процесу та принцип комплексності. За С. Кізім, критеріями ефективності оптимізації використання ІТ є набуття студентом необхідних компетенцій в його спеціальності [7].

Науковий матеріал створюється в електронному форматі і тому Інтернет надає легкий доступ до нього. На сайтах бібліотек можна дізнатися інформацію про запитовані книги. Університети пропонують актуальну інформацію про події студентського життя на своїх (домашніх) Інтернет-сторінках. Лекції збагачуються показом відеоматеріалів, комп'ютерною презентацією та графіками. Завдяки викладеним на навчальних порталах

конспектам лекцій, завдань та супровідних курсів, студент має можливість опрацювати матеріал за власним комп'ютером. Практичні вправи можна не лише передавати через мережу Інтернет, а й виконати безпосередньо онлайн. Запитання можна надсилати викладачеві електронною поштою, а також обговорювати їх на університетських форумах. Комп'ютерні та інші інформаційні технології відкривають перед усіма учасниками освітнього процесу широкі можливості.

Для надання можливості студентам, які мешкають за межами своєї країни, отримати диплом в українському ВНЗ, розробляються програми дистанційного навчання [8]. Дистанційне навчання (ДН) є еквівалентом традиційного навчання, за яким передбачається присутність студента на занятті. Перед українськими викладачами постає завдання модернізувати вищу освіту, зробити її якомога доступнішою для закордонних студентів. Е. Скибицький зауважує, що успішне здійснення навчального процесу ДН залежить від руху інформаційних потоків, динаміка яких залежить від їх форми та змісту [6].

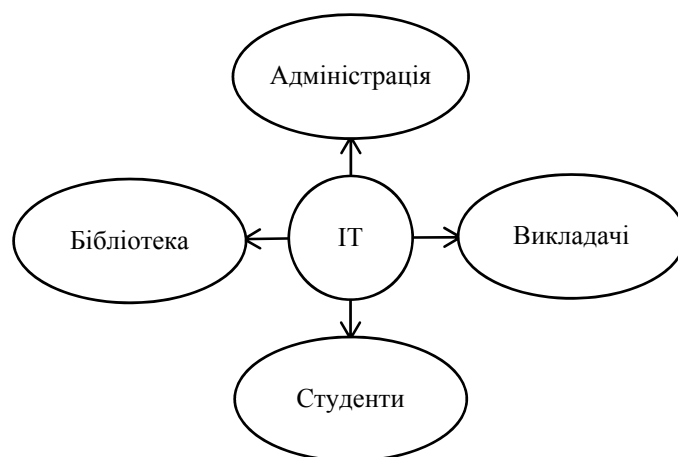

Рисунок 1. Зв'язок суб'єктів навчального процесу, опосередкований ІТ

Існує поділ на *синхронні* та *асинхронні* форми занять. *Синхронні* заняття, наприклад, відеоконференції, передбачають зустріч учасників у визначений час у віртуальній аудиторії. За асинхронних занять учасники мають переваги у виборі індивідуального часу, швидкості та місця навчання. Це, наприклад, текстовий, графічний та/або відеовиклад матеріалу у мережі Інтернет або на дисковому носіїві.

Розглянемо систему складових аспектів навчального процесу, які створюють сприятливі умови для здійснення інформатизації [9]. Перший аспект: *дидактичний підхід*, який охоплює форми занять, зокрема, лекції, практичні та лабораторні заняття, що здійснюються у віртуальному режимі та поєднують роботу з викладачем, індивідуальне та групове навчання. Другий аспект: *технічне забезпечення*, до якого належать синхронні та асинхронні медіаресурси, навчальна платформа і засоби зв'язку та доступу до Інтернету. Третій аспект: організація, підтримка та проведення *навчальної роботи* викладачем і студентами. Четвертий аспект: забезпечення електронним *навчальним матеріалом* (презентації, онлайн-вправи, матеріал у вигляді гіпертексту, освітні портали, онлайн- і телекомунікація).

В результаті одного з наших емпіричних досліджень виявлено, що з 18 викладачів 15 регулярно використовують ІТ. Задіяти більше технологій бажають 11 опитаних та 5 мають потребу більше дізнатися про можливості конкретних інформаційних технологій для навчання лінгвістичних дисциплін і відповідних іноземних мов. Нижче наведена для прикладу діаграма «популярності» деяких сучасних ІТ серед опитаних викладачів.

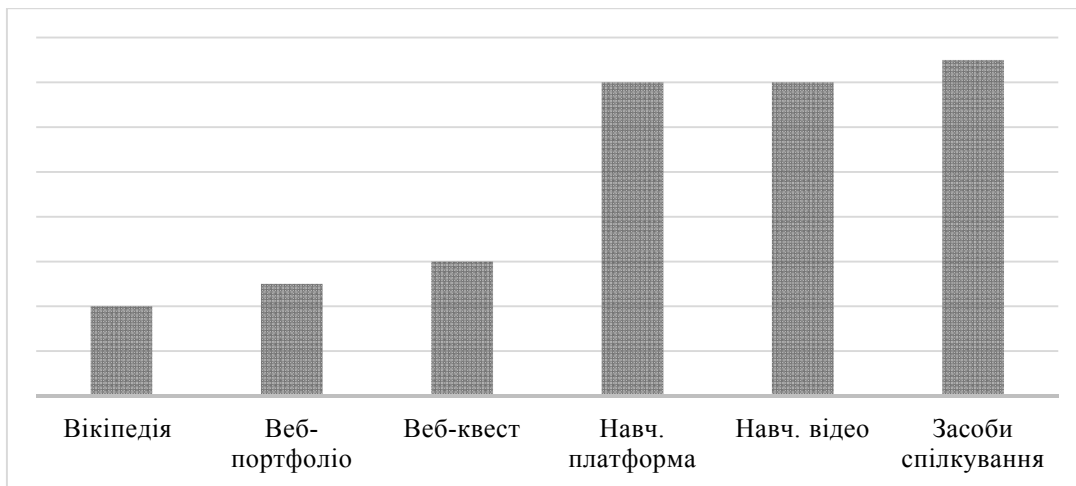

Рисунок 2. Використання ІТ викладачами лінгвістичного ВНЗ

Найчастіше викладачі користуються комунікаційними ІТ (електронними засобами спілкування – 80% опитаних). Навчальні відео використовують у своїй роботі 14 викладачів з 18 опитаних (80%). Стільки ж викладачів користуються навчальними платформами (80%). 6 викладачів ствердно відповіли на питання про застосування веб-квестів у навчальному процесі (35%). Веб-портфоліо мають 5 викладачів з опитаних (28%) та 4 з них використовують Вікіпедію (22%).

Дослідження багатьох педагогів, зокрема С. Кізім, показують, що застосування ІТ «сприяє ефективнішому засвоєнню знань, розвиває в учнів мотивацію до інформаційно-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності, здібність до самостійного ухвалення рішень і включення в різноманітні види творчої діяльності» [7]. В результаті цих досліджень виявлено наступні переваги практичного застосування ІТ: завдяки використанню мультимедійних засобів автори спостерігали зростання самостійності та відповідальності, успішності в навчанні, комп'ютерної культури, розвиток критичного мислення та здатності до прийняття рішень. Навчальні ІТ сприяють кращому розумінню матеріалу, зміцнюють процес навчання, підсилюють пізнавальну діяльність студентів, створюють необхідні умови для саморозвитку та подальшої освіти та формують уміння застосовувати отримані знання у професійній діяльності. Завдяки індивідуалізації студенти мають можливість самостійно і в зручному для них темпі опрацьовувати матеріал. Подача матеріалу збагачується мультимедійними унаочненнями, що сприяє підвищенню мотивації студента. Оптимально вибрані засоби роблять доступним ефективно і точно моделювання вивчуваних явищ та процесів, а також сприяють результативному проведенню експериментів та застосуванню інших дослідницьких методів.

Для повного здійснення оптимізації використання ІТ необхідна комплексна програма підготовки викладачів вищих навчальних закладів, яка має бути реалізована за підтримки держави та ініціативи викладачів. В Україні можуть бути створені центри коучингу для підвищення кваліфікації та підтримки через телефонний зв'язок, Скайп та електронну пошту. Також сприятимуть оптимізації використання ІТ співробітництво з закордонними університетами-партнерами для обміну досвідом у даній сфері. Спілки та організації викладачів, які зацікавлені в оптимізації освіти за допомогою ІТ, здатні зробити вагомий внесок у сприяння інформатизації. Необхідним є також видавництво журналу, який надаватиме інформацію про сучасні можливості застосування ІТ у вищій освіті. Тему технологій в освіті повинні популяризувати, насамперед, викладачі, котрі ці технології реалізують на практиці, а також університети, зацікавлені у підвищенні своєї конкурентоспроможності серед українських та зарубіжних університетів. На думку С. Атанасяна, підготовку педагогів у ВНЗ доцільно здійснювати «на основі уніфікованого об'єднання в єдине освітнє інформаційне середовище засобів інформатизації навчальної, контрольної-вимірювальної, позанавчальної, науково-методичної та організаційно-

управлінської діяльності, а також інформаційного забезпечення педагогічної практики студентів та роботи з учителями – випускниками ВНЗ» [10].

Висновки. Інформаційні технології та оптимізаційний підхід до їх вибору і використання створюють сприятливі умови для оволодіння професійною кваліфікацією та для розвитку необхідних особистих якостей студента. Комп'ютерна грамотність є невід'ємною складовою вищої освіти фахівця будь-якої галузі науки, виробництва й освіти. Тому система викладання навчальних дисциплін і курсів на основі оптимізованого використання ІТ має краще підготувати студентів до професійної діяльності. Оптимізація навчання з використанням мультимедіа є прогресивним процесом і має перспективи на впровадження. Подальших досліджень потребують питання труднощів у плануванні та здійсненні заходів оптимізації, вивчення умов використання, можливості створення баз даних для інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів з навчальним матеріалом тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сейдаметова З., Меджитова Л., Сейтвелієва С. Інфраструктура підтримки освітнього процесу на базі інтегрованих веб-сервісів. – Вища школа, 2012. № 8. – С. 60–71.
2. Kharchenko N. Dynamics of Internet Usage in Ukraine: May 2017 URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=705&page=1&t=12> (дата звернення: 04.10.18).
3. Євсюкова Л. С. Інтерактивні технології навчання: словник-госарій. – Вінниця: Планер, 2013. – С. 60.
4. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Навчання в мережі за допомогою електронних навчальних курсів. Професійно-технічна освіта. - 2007. № 4. – С. 24–27.
5. Вернидуб Р. Інформаційно-освітнє середовище як чинник забезпечення якості професійної підготовки педагогічних кадрів. Вища освіта України. – 2012. № 2. – С. 75–79.
6. Скибицкий Э.Г. Построение многоуровневой системы принципов педагогического процесса дистанционного обучения. Инновации в образовании. – 2012. № 12. – С. 74–84.
7. Кізім С. С. Застосування засобів мультимедіа в професійній підготовці майбутніх робітників електрорадіотехнічних професій: автореф. дис. ... канд. пед. наук – Вінниця: Планер, 2011. – 20 с.
8. Андрущенко Н. Дистанційне навчання в Україні: експерименти, напрацювання, перспективи. Вища школа. – 2014. № 5/6. – С. 60–64.
9. Albrecht R., Frommann U., Phan Tan T. Integrierte e-Learning Services als Grundlage von qualifiziertem e-Learning an Hochschulen: Das Beispiel Hannover - Braunschweig: In: Zeitschrift für Hochschuldidaktik, ZFHD 03 (März 2005), S. 64-79.
10. Атанасян С. Л. Формирование информационной образовательной среды педагогического вуза: автореф. ... докт. пед. наук – М., 2009. – 49 с.

УДК 821.112.2'255(02.053.5/.6)=161.2

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРІВ ДИТЯЧОЇ І ЮНАЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ З НІМЕЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Д. А. Шевцова, Л. С. Данил

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про реалії як неперекладні одиниці лексики, про класифікацію та способи відтворення реалій у творах дитячої і юнацької літератури з німецької українською мовою. Методологічною основою роботи є системний підхід до класифікації реалій, наукової об'єктивності при їх витворенні та критичного підходу до аналізу способів відтворення реалій при перекладі. Тема відтворення безеквівалентної лексики привертає все більше уваги в останні роки, оскільки реалії мають високу частотність і слугують матеріалом для виявлення національно-культурної специфіки мовних сімей. Однак тема відтворення реалій у творах дитячої і юнацької літератури з німецької українською мовою залишається все ще мало дослідженою. Тому тема даної роботи може вважатися актуальним.

Ключові слова: реалії, дитяча література, способи відтворення, переклад.

Реалії є компонентом етнокультурного контексту. Їх виникнення зумовлено суспільною необхідністю і не залежить від наших уподобань.

Питання про відтворення семантико-стилістичних функцій реалій у перекладі розглядали чимало дослідників. Серед них можна виокремити ґрунтовні праці Р.П. Зорівчак, А. Швейцера, Л.С. Бархударова, Ю.М. Катцера і О.В. Куніна.

Об'єктом дослідження постають особливості лексичного складу реалій у творах дитячої і юнацької літератури.

Предметом дослідження є способи відтворення реалій у творах дитячої і юнацької літератури на матеріалі перекладів з німецької на українську мову.

Мета роботи: проаналізувати особливості і способи відтворення реалій у дитячій і юнацькій літературі при перекладі з німецької мови на українську.

Актуальність даної роботи зумовлена відсутністю системного аналізу перекладу реалій у творах дитячої і юнацької літератури з німецької мови українською.

Для проведення перекладацького аналізу були відібрані книги для дітей середнього шкільного віку: О. Гайлек «Зачарована Мона Ліза» (пер. з нім. Л. Рябової), Г. Ріттіг «У лапах короля тролів» (пер. з нім. М. Кушнір), М. Зелле і С. Кнаусс «Тінь у темряві – детективи-розгадки» (пер. з нім. І. Андрущенко), Л. Галлаунер «Гаф-пайп – старт Леона-новачка» (пер. з нім. Л.-П. Стринадюк) і Е. Кестнера «Еміль і детективи» (пер. з нім. на укр. К.І. Гловацької; пер. з нім. на рос. Л. З.Лунгіної).

Практичний матеріал роботи складається з 49 німецьких лексичних одиниць та 49 варіантів їх перекладу українською мовою.

Теоретичне значення роботи визначається в системному описі специфіки відтворення реалій при перекладі творів для дітей і підлітків.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування результатів дослідження на практиці при перекладі дитячих і юнацьких творів з німецької українською мовою.

Я.І. Рецкер визначає реалії як слова, що позначають предмети, процеси й явища, характерні для життя і побуту країни, але які не відзначаються науковою точністю визначення [4, с.33]. Ці слова і словосполучення називають об'єкти, характерні для побуту, культури, соціального й історичного розвитку одного народу і водночас є чужими для іншого.

Лексика, яка відображає етнокультурну специфіку певного мовленнєвого соціуму являє собою той рідкий приклад, коли перекладацька теорія значно випереджає лінгвістичну. Головна складність відтворення реалій у перекладі зумовлена тим, що застосування будь-якого способу їхнього перекладу не гарантує збереження повного комплексу конотацій і асоціацій, які виникають у читача оригіналу [3].

Поняття реалій є доволі широким. Воно охоплює багато галузей і може бути знайденим у будь-якій сфері. Найбільш точною і логічною класифікацією видається класифікація С. І. Влахова і С. П. Флоріна [1, с. 59-64]:

1. географічні реалії;
2. етнографічні реалії;
3. реалії, пов'язані із працею;
4. культура і мистецтво;
5. етнічні реалії;
6. міри та гроші;
7. суспільно-політичні реалії;
8. органи і носії влади;
9. суспільно-політичне життя;
10. військові реалії.

Розглядаючи проблему відтворення реалій засобами цільової мови варто зазначити, що доречніше говорити не про переклад у його буквальному розумінні, а про трансляційне перейменування реалій або знаходження семантико-стилістичного відповідника. У цьому зв'язку виникає логічне питання: як же віднайти відповідник, якщо в носіїв цільової мови немає співвідносного поняття?

При перекладі слід обережно поводитися з реаліями і не забувати, що вони зберігають у собі пам'ять тисячоліть, що вони – відображення ходу мислення наших предків.

Найвища мета перекладача - перекласти текст так, щоб читач перекладу отримав теж саме художнє враження, що і читач оригіналу. Перекладач повинен максимально повно зберегти реалії вихідного тексту, використовуючи всі наявні в його розпорядженні засоби. Так, можна виокремити наступні способи передачі реалій: транскрипція/транслітерація, калькування, описовий переклад, субституція, контекстуальний переклад [2].

Для проведення перекладацького аналізу було відібрано 49 одиниць реалій, які можна об'єднати в групи на основі класифікації, запропонованої С. І. Влаховим і С. П. Флоріним:

1. реалії на позначення професій (*сержант, бляхар*);
2. установи і заклади (*гуртожиток, броварня*);
3. етнографічні реалії (*веранда, ясла*);
4. мистецтво і культура (*ярмарок, ельф*);
5. етноніми (*негрєнта*).

У процесі дослідження було підраховано, що у 51% випадках реалії були замінені на еквівалентні одиниці мови перекладу, тобто був застосований прийом субституції. У такий спосіб передаються назви:

1) установ і закладів: нім. *die Realschule* відтворюється в мові перекладу як 'школа', хоча це скоріш реальне училище (тип середніх навчальних закладів; 6 класів в ФРН, 7 класів в Австрії і т. п.); німецька броварня *die Brasserie* отримує зневажливий відтінок, перетворившись в 'пивничку', а кав'ярня нім. *die Creperie*, де подають бретонські крепи, стає 'млинцевою', адже крепи подібні до млинців чи налисників. Нарешті, таке поняття як 'бюро' (нім. *das Büro*) на думку перекладача звучить штучно в нашій мові, тому він надає перевагу звичному для нас 'робочому місцю'.

2) етнографічні реалії. Наприклад, нім. *Ich bekam damals 'ne Fünf* хтось міг би дослівно перекласти 'Я схопив тоді п'ятірку', однак завжди треба зважати на культурні відмінності, в даному випадку – різні системи оцінювання в ФРН та на пострадянському просторі. Перекладач не допустив помилки і адаптував речення під нашу дійсність. Отже, отримуємо 'Я схопив тоді двійку'. Іншими прикладами заміни слів їх відповідниками в мові перекладу є нім. *die Palatschinken* 'млинці' та нім. *das Herrenzimmer* 'вітальня'.

3) професій і посади: звання унтер-офіцер поліції з кримінальних справ (нім. *Kriminalwachtmeister*) було спрощено до 'слідчого в кримінальних справах', що видається доволі доречним. Однак перекладацьке рішення замінити співробітника органів державної безпеки (нім. *der Sicherheitsbeamte*) на 'службовця' видається спірним. З одного боку перекладач уникнув нагромадження, не приділивши увагу другорядному персонажу твору, з іншого – лексична одиниця повністю втратила своє вихідне значення. Або, наприклад, нім. *Lagerverwalter*, що означає завідувач складом (на підприємстві), перетворюється в звичного 'керівника'.

Несумнівною перевагою використання субституції є досягнення наближеності до читача. Однак при цьому втрачається колорит слова, його наповненість, відтінки значень. Так, наприклад, німецька туристична база для молоді *der Jugendherberg* перетворюється в звичайний 'гуртожиток'. Перекладач очевидно зробив вибір на користь прийому субституції, зважаючи на вік цільової аудиторії. Однак доповнення у вигляді невеликого перекладацького коментаря було б також доречним.

Одним з провідних способів у сучасній перекладацькій практиці є калькування, тобто заміна компонентів (морфем або слів) їх лексичними аналогами мови перекладу. Аналіз фактичного матеріалу показав, що саме прийом калькування став другим найуживанішим способом передачі реалій (27%). Калькування використовується для передачі:

1) назв фольклорних персонажів: нім. *der Feuerelfenführer* ‘ватажок вогняних ельфів’, нім. *das Feuerelfenmädchen* ‘дівча-вогняний ельф’, нім. *der Lichtelf* ‘світлячковий ельф’, нім. *die Feuerelfen* ‘вогняні ельфи’, нім. *das Hexenreich* ‘королівство відьом’ і т.д.

2) установ і закладів: нім. *das Kaiser-Friedrich-Museum* ‘музей кайзера Фрідріха’, нім. *das Versteigerungshaus* ‘аукціонний будинок’, нім. *das Kunsthistorische Museum in Wien* ‘Віденський художньо-історичний музей’.

3) професій і посади: нім. *der Klassenvorstand* ‘класна керівницка’.

Запозичення шляхом буквального перекладу слова є безпрограшним варіантом, якщо головна мета – розкрити суттєві ознаки явища. Перифрастичний переклад застосовується зазвичай у випадках, коли поняття не може бути передане транскрипцією. Експлікація значення дає більш-менш повне пояснення і тому частіше допускається у творах дитячої та юнацької літератури.

Третім за частотністю використання став прийом транскрипції/транслітерації (або транскодування), коли передається графічна форма лексичних одиниць мови оригіналу. Цей прийом є дуже розповсюдженим, коли мова стосується власних імен і прізвищ. В результаті підрахунків було з’ясовано, що 16% відібраних реалій передаються саме засобами транскрипції/транслітерації. Наприклад, реалії:

1) професій і посад: замість офіціанта і сержанта можна зустріти ‘кельнера’ (нім. *der Oberkellner*) і ‘вахмістра Єшке’ (нім. *Wachtmeister Jeschke*). Застосування транслітерації є недоцільним в цих випадках, оскільки у МП наявні “нормальні” еквіваленти.

2) установ і закладів: замість міської ради з’являється ‘магістрат’ (нім. *der Magistrat*), замість пошти – ‘поштамт’ (нім. *der Postamt*) і нім. *der Reichstag* передається без жодних пояснень як ‘рейхстаг’.

3) реалії, пов’язані із спортом: у творі Л. Галлаунер «*Гаф-найн – старт Леона-новачка*» зустрічаються невідомі назви трюків, які хлопці виробляють на ‘вейвскутерах’ (нім. *das Wavescooter*). Вони передаються засобами транслітерації: нім. *der Ollie* ‘оллі’, нім. *der Kickflip* ‘кікфлін’, нім. *die Grab-Tricks* ‘траб (трюки)’, нім. *die Slides* ‘слайдс’.

Транслітерація як засіб перекладу безеквівалентної лексики передає лише графічну або фонетичну оболонку малозрозумілого слова. Змістовна ж сторона лексичної одиниці може або розкритись через контекст або так і залишитись незрозумілою. Перекладачам слід мати на увазі, що необґрунтована транслітерація призводить до “забруднення” мови перекладу. Цей недолік, звичайно, можна згладити із допомогою приміток, зносок чи додаткових коментарів. Тоді, по суті, мова йде вже про застосування двох прийомів: прийом транслітерації та описовий переклад.

Іншою альтернативною можливістю передати зміст реалії є саме спосіб описового перекладу, який зустрічається, наприклад, у випадку з вигаданою професією нім. *die Diamantenwaschfrau*, тобто ‘пані, що прала діаманти’. В цій ситуації описовий переклад об’єктивно пропонує найкраще вирішення перекладацької задачі. Однак цей прийом був не дуже вдало застосований у випадку із нім. ‘*der Fastnachtsrummel*’, тому що втрачається великий асоціативний шлейф. Замість ‘метушня напередодні великого посту’ виходить укр. ‘гамір як на ярмарку’. Транскодування з допомогою описового перекладу допомагає досягти більшої прозорості при перекладі, але з іншого боку описове тлумачення нагромаджує текст і позбавляє твір індивідуальності.

Використання однієї трансформації часто тягне за собою й іншу. Подібні трансформації називаються комплексними. Перекладачі вдаються різних трансформацій, щоб створити адекватний і милозвучний переклад. Так, наприклад, при передачі нім. *die Waldschlößchenbrauerei* ‘броварня Вальдшлесхен’ перекладач поєднує прийоми калькування і транслітерацію.

Реалії дуже щільно пов’язані з текстом твору і є безперечно небезпечним «підводним камінням» для перекладача. Однак саме ці неперекладні одиниці допомагають зрозуміти спосіб мислення представників іншого народу. Тож для якомога точної передачі реалії

треба не тільки володіти певним знанням та хистом, а й певною перекладацькою сміливістю.

Проаналізувавши практичний матеріал, можна зробити наступні висновки:

1. Реалії – це одиниці мови, лексичне значення яких втілює комплекс етнокультурної інформації, незнайомої для об'єктивної дійсності цільової аудиторії. У випадку реалій доречно говорити не про переклад, а про знаходження відповідника.

2. На основі аналізу відібраного матеріалу (49 лексичних одиниць) було підраховано, що при перекладі реалій найчастіше застосовують такі перекладацькі трансформації як субституція (51 %), калькування (27 %) і транслітерація (16 %).

3. Перевагою використання субституції є безпосередня наближеність до читача, але існує і низка недоліків. До них відноситься втрата колориту слова або його заміна. На вживання цієї трансформації впливають відмінності мов і підготовленість читацької аудиторії.

4. Транслітерація передає колорит слова, але і водночас може збити з пантелику ще недостатньо освічених дітей. У свою чергу калька звучить штучно і незвично для читацької аудиторії. У деяких випадках перекладачі вдаються до описового перекладу, чим зумовлюють перевантаженість і громіздкість тексту, або ж зовсім випускають реалії, що також впливає на якість перекладу.

Кожний випадок треба розглядати окремо, тому що не має стовідсотково правильних рішень. Судження про доречність, адекватність чи допустимість перекладу реалій є доволі суб'єктивними. Однак можна з впевненістю заявляти, що лише справжні лінгвісти-професіонали, які мають ґрунтовні фонові знання, добре знайомі з усіма перекладацькими прийомами і мають сміливість експериментувати, сприймати критику і розробляти власну перекладацьку стратегію, здатні забезпечити якісний переклад безеквівалентної лексики.

Аннотация. В данном исследовании представлена информация о реалиях как непереводаемых единицах лексики, о классификации и способах передачи реалий при переводе детской и юношеской литературы с немецкого на украинский язык. Методологической основой работы является системный подход к классификации реалий, научная объективность и критический подход к анализу способов передачи реалий при переводе. В последние годы тема передачи безэквивалентной лексики при переводе привлекает все большее научное внимание, поскольку реалии имеют высокую частотность и служат материалом для выявления национально-культурной специфики языковых семей. Однако тема передачи реалий при переводе произведений детской и юношеской литературы с немецкого на украинский язык остается по-прежнему мало изученной. Поэтому тему данной работы можно считать актуальной.

Ключевые слова: реалии, детская литература, способы передачи, перевод.

Abstract: This study presents information on realities as untranslatable units of vocabulary, on their classification and transmission methods used in translation of children's and youth literature from German into Ukrainian. Methodological basis of the work is the system approach and scientific objectivity to provide the classification of realities and analyze the transmission methods used in translation. In recent years, the topic of transferring non-equivalent vocabulary in translation has attracted increasing scientific attention, since realities have a high frequency and serve as material for identifying the national-cultural specifics of language families. However, the transmission methods of realities used in translation of children's and youth literature from German into Ukrainian remain underexplored. Therefore, the topic of this paper can be considered as relevant.

Keywords: realities, children's literature, transmission methods, translation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – 160 с.
2. Казакова Т. А. Художественный перевод: Учебное пособие / Т. А. Казакова – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2002. – 112 с.
3. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин – М.: Международные отношения, 1980. – 342 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак – Львів: Вид-во при Львів, ун-ті, 1989. – 216 с.

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 659.42

РОЛЬ ПРЕС-КЛІПІНГУ В РЕКЛАМНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ю. О. Вакуленко, О. С. Щербіна

Анотація. У статті досліджено роль прес-кліпінгу в діяльності підприємства, охарактеризовано види прес-кліпінгу. Методологічною основою роботи є системний підхід, а також застосування підходу наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до літературної та джерельної бази роботи. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування прес-кліпінгу в діяльності підприємства для підвищення його конкурентоспроможності, якості інформаційного обслуговування споживачів, позиції бізнесу на ринку.

Ключові слова: моніторинг, прес-кліпінг, кліпінг, інформація, підприємство, рекламна діяльність.

Для того щоб привернути увагу більшої кількості споживачів необхідно постійно дізнаватися про їхні потреби, запити, також моніторити, які продукти найбільш будуть затребувані, тому актуально говорити про використання прес-кліпінгу в рекламній діяльності підприємства.

Метою статті є дослідження ролі прес-кліпінгу в рекламній діяльності підприємства.

Моніторинг – це система постійного спостереження за явищами і процесами, що проходять в навколишньому середовищі і суспільстві, результати якого служать для обґрунтування управлінських рішень по забезпеченню безпеки людей та об'єктів економіки. [1]

При автоматичному контролі відбувається отримання і обробка інформації про стан об'єкта і зовнішні умови для виявлення подій, що визначають управлінські дії. Подією може бути будь-який якісний результат, наприклад несправність обладнання, коротке замикання тощо. [1]

Види моніторингу наведені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Види моніторингу

Види моніторингу	Характеристика
Фінансовий моніторинг	Діяльність організацій, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном, по виявленню операцій, що підлягають обов'язковому контролю, і інших операцій з грошовими коштами або іншим майном, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму тощо [2].
Моніторинг довкілля	Комплексна науково-інформаційна система регламентованих періодичних безперервних, довгострокових спостережень, оцінки і прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій з їх усунення або ослаблення [3].
Моніторинг інтернету	Комплекс операцій з пошуку, аналізу, класифікації, кластеризації інформації з Інтернету за тематикою, що цікавить користувача [4].
Моніторинг ЗМІ (Прес-кліпінг)	Процес знаходження релевантної інформації публікацій чи сюжетів за визначеними ключовими словами [5].
Система моніторингу стану машини	Система дистанційного діагностування технічного стану вузлів і агрегатів з постійним обміном даних між машиною і оператором сервісної служби. В результаті цього сервісний персонал постійно отримує інформацію про технічний стан систем машини, може прогнозувати можливі відмови і планувати необхідне сервісне обслуговування [6].
Технічний стан об'єкта	Стан, який характеризується в певний момент часу, за певних умов зовнішнього середовища, значеннями параметрів, установлених технічною документацією на об'єкт [8].

У середині 1980-х років з'явилося більш ширше поняття «медіа-моніторинг». Медіа-моніторинг виник як послуга з надання спеціалізованої інформації. Вона найчастіше оформлялася у вигляді прес-кліпінгів. Прес-кліпінг (або просто прес-вирізки) передбачав процес вичитування статей у друкованих новинних публікаціях щодо появи там згадок потрібних слів чи фраз для клієнтів. Читач підкреслював ключове слово у статті, лезом вирізав позначені матеріали, клав їх у папки та доставляв кліпи клієнту поштою. Надання таких послуг з прес-кліпінгу мало обмеження у географії та мові інформаційних ресурсів.

Поява нових носіїв інформації стала черговим імпульсом для розвитку галузі. У 1950-х роках у США з'явилися компанії, які надавали послуги з моніторингу телебачення. Спочатку такі організації наймали людей, які переглядали програми. Розвиток нових технологій, а також поява титрів для людей з обмеженими можливостями сприяли початку запису програм та використанню програмного забезпечення для відстеження. Тому важливо зазначити, що прес-кліпінг – важлива складова PR-аналізу і будь-якого серйозного маркетингового дослідження; це процес знаходження релевантної інформації публікацій чи сюжетів за визначеними ключовими словами [7].

Прес-кліпінг надається PR-компаніями, зазвичай у вигляді PDF або JPG файлу, і може супроводжуватися статистичними даними – місце тексту, площа тексту, площа ілюстрацій, кількість символів у тексті повідомлення тощо. Фізично звіт надається у вигляді підбірки газетних вирізок, відсканованих сторінок друкованих ЗМІ та скріншотів сайтів, що містять публікації за потрібними темами.

У професійному моніторингу ЗМІ прес-кліпінг є однією з найзручніших форм передачі статистичної інформації. Можна зазначити, що прес-кліпінг – це діяльність, відома в практиці інформаційного обслуговування, результат якої являє собою тематичну підбірку матеріалів, виявлених із періодичних видань. Різновидом такої продукції є персональні електронні газети, що містять інформацію, яка відбирається в реальному часі із багатьох джерел за певною ознакою і надається користувачеві в електронному вигляді [9].

Базою для здійснення прес-кліпінгу виступають ресурси Інтернет, електронні архіви періодичних видань і спеціальне програмне забезпечення, що дозволяє проводити швидкий пошук за заданими користувачем параметрами. У якості об'єктів відстеження виступають:

- організації, установи, громадські об'єднання, партії (наприклад, публікації, присвячені власній фірмі, фірмі-конкуренту, потенційному партнеру або діяльності певного кола організації в цілому, наприклад, публікації, присвячені бібліотекам);
- персоналія (наприклад, політичний діяч, топ-менеджер та ін.);
- географічний об'єкт (район, місто, регіон, країна);
- вид діяльності (сучасний стан медичного обслуговування населення);
- товари, продукти, послуги, матеріали, обладнання тощо.

Моніторинг ЗМІ передбачає точне визначення позицій бізнесу в масовій свідомості або в професійному середовищі, активність основних конкурентів, існуючі тенденції та залежності у діловій, промислової, фінансової і політичного життя суспільства. Він не обмежується моніторингом преси та прес-кліпінгом – це тільки основа для серйозної аналітичної роботи, необхідної для приведення розрізнених фактів до загального розуміння ситуації і перспектив [9].

У даний момент моніторинг ЗМІ може бути як глобальним, так і цільовим, спрямованих на вирішення певних завдань. В залежності від потреб замовника, може проводитися цільовий моніторинг ЗМІ, спрямований на вирішення конкретних завдань. Наприклад, конкурент підвищив продаж, і замовник хоче знати секрет його успіху. Можливо, він криється у більш ефективному піарі. За запитом замовника проводиться якісний моніторинг ЗМІ на предмет PR-активності даного конкурента. Дослідження розкриє деталі конкурентної PR-стратегії, з якою частотою і періодичністю розміщується реклама, яку аудиторію охоплює і скільки приблизно витрачає конкурент на це коштів.

Отримана інформація допоможе внести корективи у власну PR-політику і, можливо, досягти нових висот, уникнувши невиправданих витрат [10].

Види та характеристику прес-кліпінгу наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Види та характеристика прес-кліпінгу

Вид прес-кліпінгу	Характеристика
Предметний	Добірка публікацій, в яких згадується фірма, товар, бренд, предмет.
Подієвий	Добірка матеріалів про якусь подію, за певний відрізок часу. Проводиться тільки по вихідним на момент події виданням і дає чітку картину ефективності здійснених заходів.
Персональний	Добірка публікацій, а також аналіз матеріалів в яких згадується персона.
Тематичний	Добірка інформаційних матеріалів, що публікується за певною темою.
Галузевий	Добірка новин, публікацій, інформаційних матеріалів про події, людей у рамках певної галузі.

В даний час обмежена кількість дослідницьких компаній створює особливі системи моніторингу під потреби замовника. Вони ґрунтуються на чіткому розумінні завдань будь-якого центру моніторингу ЗМІ та одноразової обробки максимально великого числа джерел актуальної інформації [12].

Кліпінг (clipping – газетна вирізка) – ретроспективний моніторинг засобів масової інформації, добірка публікацій в засобах масової інформації, які здійснюються по певному приводу (темі).

Кліпінг передбачає, як добірку публікацій, так аналіз і зведену статистику за публікаціями.

У стандартних звітах кліпінгу включається:

- статистика за кількістю згадок;
- кількість позитивних відгуків;
- кількість негативних відгуків;
- ТОП-10 найактивніших інформаційних каналів (інформаційних джерел);
- ТОП-10 найактивніших авторів публікацій;
- регіональний рейтинг публікацій;
- тексти самих повідомлень (публікацій).

За результатами кліпінгу проводиться контент-аналіз публікацій, коригуються PR-стратегії, рекламно-інформаційна стратегія компанії, бренду тощо.

Таким чином, завдання кліпінгу: підбирати та аналізувати матеріали, проаналізувати рівень лояльності ЗМІ, отримати уявлення про те, наскільки якісно поінформована преса про предмет кліпінгу, наскільки ефективно здійснені маркетингові заходи, здійснювати моніторинг інтересу громадськості і преси до предмету кліпінгу [13].

Отже підсумовуючи вищесказане, кліпінг дозволяє продовжити рекламно-інформаційну кампанію за рахунок використання інформаційного фону, публікацій в рекламних або інформаційних цілях (наприклад, при розміщенні цих згадок на корпоративному сайті, в галузевих блогах, тощо) для підвищення конкурентоспроможності підприємства, що призведе до збільшення кількості споживачів та як наслідок популярності його товарів/послуг.

Аннотація. В статті досліджена роль прес-кліппінга в діяльності підприємства, охарактеризовано види прес-кліппінга. Методологічною основою роботи являється системний підхід, а також застосування научної об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу к літературній базі роботи і джерелам. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування прес-кліппінга в діяльності підприємства для підвищення його конкурентоспроможності, якості інформаційного обслуговування потребителів, позиції бізнесу на ринку.

Ключеві слова: моніторинг, прес-кліппінг, кліппінг, інформація, підприємство, рекламна діяльність.

Abstract. The article explores the role of press-clipping in the enterprise. The types of press-clipping are characterized. The methodological basis of the work is a systematic approach. The approach of scientific objectivity, critical and structural-system approach is applied to the literary base of work and sources. The specificity of the topic under study provides for the use of press-clipping in the activities of an enterprise in order to increase its competitiveness, the quality of consumer information services, and the position of business in the market.

Keywords: monitoring, press-clipping, clipping, information, enterprise, advertising activity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Навчальні матеріали онлайн. Економіка. Системи моніторингу. URL: pidruchniki.com/75795/ekonomika/klasifikatsiya_sistem_monitoringu.
2. Підручники онлайн. Право. Валютне право. Поняття і види фінансового моніторингу. URL: stud.com.ua/41322/pravo.
3. Навчальні матеріали онлайн. Право. Екологічне право. Моніторинг довкілля. URL: pidruchniki.com/1350042455672/pravo/monitoring_dovkillya.
4. Підручники онлайн. Людина в середовищі Інтернет. Моніторинг Інтернету. URL: stud.com.ua/57500/pravo/lyudina_seredovischi_internet.
5. Асоціація «Спільний простір». Моніторинг ЗМІ. URL: prostir-monitor.org.
6. Харківський національний університет. Автомобільний факультет. Технічна експлуатація та сервіс автомобілів. Загальна структура сучасних моніторингових програм. Система моніторингу стану машини. URL: dl.khadi.kharkov.ua.
7. Навчальні підручники онлайн. Системи моніторингу. Моніторинг. Історія моніторингу. URL: pidruchniki.com.
8. Глумачний словник української мови. Технічний стан об'єкта. URL: eslovyk.com/стан.
9. Студопедія. Кліпінг. Прес-кліпінг. Моніторинг преси. URL: studopedia.org/12-95053.
10. Підручники онлайн. Маркетинг. Маркетингові комунікації. Дослідження і аналітика в сфері PR. Моніторинг ЗМІ. Прес-кліпінг. URL: stud.com.ua/67214/marketing/doslidzhennya_analitika_sferi.
11. Підручники онлайн. Прес-кліпінг. Моніторинг. Види та характеристика прес-кліпінгу. URL: stud.com.ua.
12. Підручники онлайн. Прес-кліпінг. Моніторинг. Кліпінг, визначення. URL: stud.com.ua.
13. Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв. Прес-кліпінг. Кліпінг. URL: libs.mfkukim.mk.ua/jspui/bitstream.

УДК 004.732:657.21

РОЗРОБКА МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ ДЛЯ ВІДСТЕЖЕННЯ ВИТРАТ

О. В. Волошанов, Д. В. Казьонна, П. В. Римар

Анотація. Стаття присвячена розробці програмного продукту для полегшення відслідковування власних витрат. В роботі наведена порівняльна характеристика вже існуючих аналогічних додатків з розробленим продуктом, з'ясуванням переваг та недоліків. Практична частина розробки – додаток для мобільної платформи IOS. Мета статті – розробка мобільного додатку для відслідковування власних витрат у зручному вигляді.

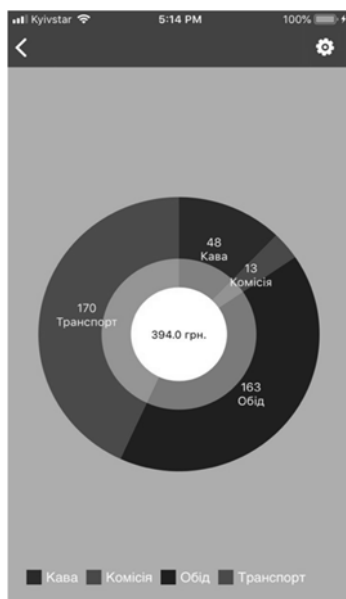
Ключові слова: додаток для витрат, програмний продукт, IOS – платформа.

Вступ. Кожного дня, купуючи різні товари, людина навіть не задумується над тим, скільки було витрачено коштів за день і навіть за місяць, а дуже часто це виходить велика та кругла сума. У кожної людини є смартфон, тому дуже зручно буде мати певний програмний продукт, за допомогою якого можна слідкувати за власними витратами. Вся інформація буде зберігатись в одному місці і відпадає потреба у зберіганні стосів паперу з фіксуванням своїх витрат. Задля цього було вирішено розробити мобільний додаток для відслідковування своїх витрат. Він був розроблений для мобільної платформи iOS на мові програмування Swift [1, 2], адже кількість мобільних пристроїв, які працюють на цій платформі, зростає з кожним роком.

Основна частина. При створенні мобільного додатку за основу були взяті власні фінансові потреби та потреби знайомих, щоб відслідковувати власні витрати та бути в

курсі свого фінансового стану. Додаток розроблений чітко, стисло та лаконічно і дає змогу користуватись ним людям різного віку. На рисунках наведений дизайн додатку та його основні функції.

Рисунок 1. Графік витрат по власним категоріям

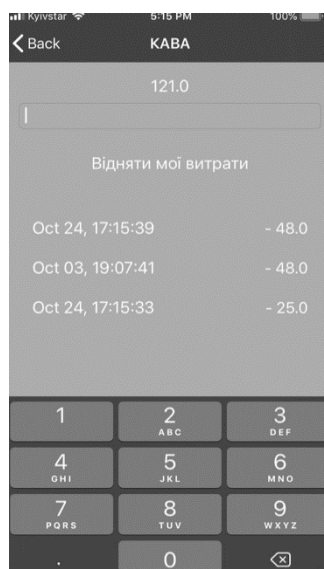
На рис.1 за допомогою цього графіку користувач може переглядати, скільки він витратив коштів по кожній конкретній категорії, а також загальну суму витрат. На наступному рисунку наведений список створених категорій, в кожній з яких знаходиться сума витрачених коштів.

A list of categories with their respective expense amounts. The categories are: Coffee (48.0), Commission (13.0), Lunch (163.0), and Transport (170.0).

Кава	48.0
Комісія	13.0
Обід	163.0
Транспорт	170.0

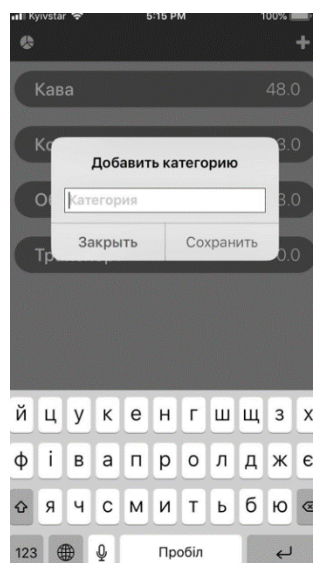
Рисунок 2. Список створених категорій з обрахунком суми витрат по кожній з них

На рис. 3 наведений екран для додавання витрат в певній категорії. Сума витрат вноситься з автоматичним відображенням дати та часу, коли вона була зроблена. Функціонал для всіх інших категорій витрат аналогічен.

Рисунок 3. Екран додавання витрат

На рис. 4 приведено створення власної категорії, в яку вписуються свої витрати. Також ця категорія автоматично буде з'являтися у загальному списку категорій, а кошти з цієї категорії будуть автоматично додаватися до загальних витрат і відображатись на графіку.

Рисунок 4. Створення власної категорії

Аналоги додатку. Для порівняльної характеристики були обрані вже існуючі найбільш популярні мобільні додатки [3–7]. В більшості аналогів цього додатку потрібно реєструватися через соціальні мережі або створювати акаунти, це дуже не зручно тому, що встановивши додаток, ви не маєте змоги відразу ним користуватись і витрачаєте зайвий час на авторизацію. Тому в розробленому додатку прибрали функцію для авторизації та кожен користувач може легко та просто почати ним користуватись. Для захисту даних додана перевірка на Face id or Touch id or passcode. Цим було створено комфортне користування додатком без доступу сторонніх людей до особистих даних.

В аналогах додатку також можна побачити аналогічні функції, але деякі з них винесені на головний екран, тому це виглядає дуже неохайно та не зручно (рис. 5). Для цього були розділені функції по різних екранах, чим розвантажили головний екран

додатку та зробили дизайн і структуру більш легким для користувачів. Також в аналогах присутня внутрішня покупка для повної версії додатку (рис. 6).

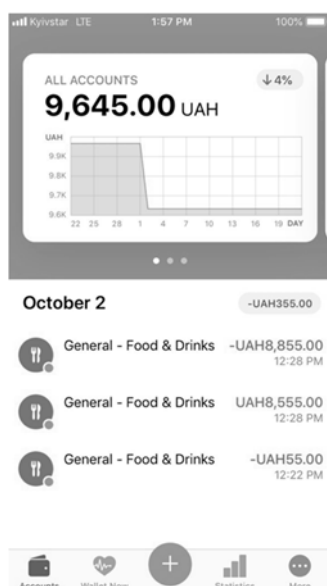

Рисунок 5. Наявність зайвого функціонала, нагромадження елементів

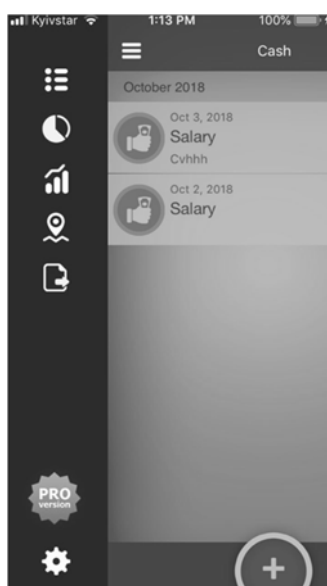

Рисунок 6. Можливість покупки повної версії

В цих додатках розробники вимагають вписувати загальний бюджет витрат і вже далі вираховується, скільки вам залишилось витратити коштів, а при розробці додатку була поставлена задача не обмежувати власні витрати, а запропонувати спосіб для їх підрахунку.

В додатку розроблена локалізація на дві мови (English, Русский), чого немає в більшості аналогічних додатках. Функція локалізації допомагає поширювати додаток для більшої кількості користувачів. Базова мова додатку – українська.

В інших додатках немає вільного вибору категорій витрат або цей вибір дуже вузький. Для цього була розроблена можливість для введення назв власних категорій витрат, а також можливість обрахунку суми витрат по цих категоріях.

В аналогічних додатках додана реклама (рис. 7), що заважає роботі. Рекламний блок не доданий, оскільки мета роботи – відслідковувати гроші, а не заробляти гроші на рекламі.

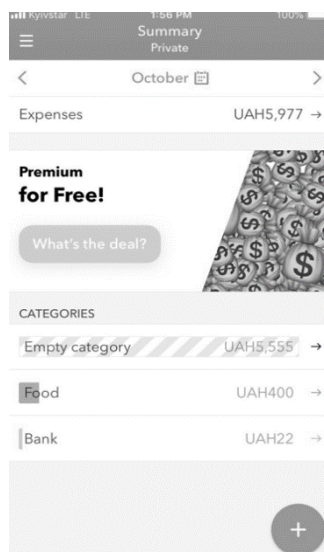

Рисунок 7. Нав'язлива реклама

Також однією з нав'язливих функцій аналогічних додатків є поява калькулятора для підведення підсумку витрат (рис. 8), що не дуже зручно, оскільки він закриває собою весь головний екран додатку і не має можливості переглядати інформацію під час введення даних.

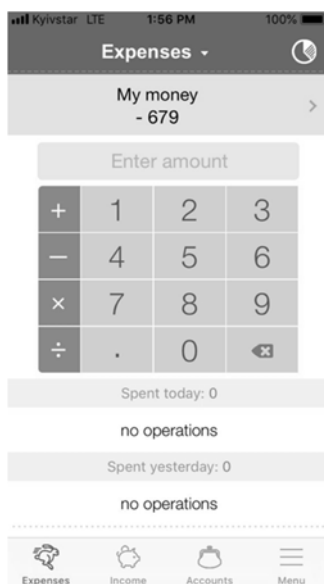

Рисунок 8. Наявність калькулятора

Висновки. В даній роботі був розроблений мобільний додаток для відстеження власних витрат. Для цього була проведена порівняльна характеристика з вже існуючими додатками з окресленням недоліків в уже існуючих. В перспективі додавання нового функціоналу, як підключення мапи, на якій будуть відображатись всі заклади, де були зроблені покупки.

Аннотация. Статья посвящена разработке программного продукта для облегчения отслеживания собственных расходов. В работе приведена сравнительная характеристика существующих аналогичных приложений с разработанным продуктом, определением преимуществ и недостатков. Практическая часть разработки - приложение для мобильной платформы IOS. Цель статьи – разработка мобильного приложения для отслеживания собственных расходов в удобном виде.

Ключевые слова: приложение для расходов, программный продукт, IOS - платформа.

Abstract. The article is devoted to developing a software product to facilitate cost tracking. Practical part of the development - the application for iOS - platform. The purpose of the article is to facilitate the life of others by keeping track of their costs in a convenient way.

Keywords: app for cost, software product, IOS platform.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Matt N. iOS 10 Programming Fundamentals with Swift / Neuburg Matt., 2016. – 620 с.
2. Gardner S. RxSwift: Reactive Programming with Swift / S. Gardner, M. Todorov., 2017. – 440 с.
3. Электронный ресурс. Режим доступа: https://itunes.apple.com/ua/app/wallet-daily-budget-profit/id1032467659?mt=8&fbclid=IwAR38a-WtmJZLLNmcJLGhQZCGqrW2pMDkh2kT53skz_cCz53aLqSIWrEfFvM
4. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://itunes.apple.com/ua/app/moneon-money-budget-tracker/id906363437?mt=8&fbclid=IwAR3gl77Hx2ri--J6GZcDt9E2vDtoqKGMFx5shZjy1NWLuz0ssdMwjgkVBdc>
5. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://itunes.apple.com/ua/app/cost-track-expense-tracker/id797459670?mt=8&fbclid=IwAR3B7fTzXWbe3eFNCubC8nHerApjKOhQQ1wJE0w6YVjKadVDVd7G0JlhEmU>
6. Электронный ресурс. Режим доступа: https://itunes.apple.com/ua/app/money-ok-personal-finance/id606031670?mt=8&fbclid=IwAR2ePuy27RbXoaMGuZmyjMjTiOsv6kBBNedDhh_nuzk6HpGSwxwDPQd6fWo
7. Электронный ресурс. Режим доступа: https://itunes.apple.com/ua/app/money-planner-pro-personal-finance-account-tracker/id908957739?mt=8&fbclid=IwAR0iWS_uHiutHFjf_ewfDU4iI-2bdwdXhF-j0jLo1XYbp6ZxGohgzqrKVI

УДК 004.65 004.9

ФОРМИРОВАНИЕ ПОРТФОЛИО И РЕЙТИНГА СТУДЕНТА НА ОСНОВЕ ПРАКТИЧЕСКИХ, НАУЧНЫХ И КВАЛИФИКАЦИОННЫХ РАБОТ

К. Р. Дзигора, Ю. С. Антонов

Аннотация. В данной работе рассмотрена проблема создания и развертывания информационно-аналитических систем. Исследованы открытые программные решения, описаны их сильные и слабые стороны. Описаны позитивные стороны создания и внедрения электронных систем, совмещающих в себе портфолио студента и архив работ. Так же определена техническая и концептуальная модель такой системы, описаны хранимые данные и роли пользователей. Описан алгоритм расчета научного рейтинга студента.

Ключевые слова: электронный архив, портфолио, научный рейтинг, PHP, JavaScript, MVC

Современный учебный процесс предполагает активное использование информационных технологий, причем абсолютно не важно, на какой специальности учится студент. В процессе своей учебной и научной деятельности студенты выполняют и создают различные виды работ, например: индивидуальные и контрольные работы, дневники практики и отчеты по ним, курсовые или дипломные работы, статьи, тезисы, акты о внедрении, авторские свидетельства и многое другое. В соответствии с законодательством, практически все виды работ должны храниться в бумажном виде на кафедрах или архивах университетов. Однако в современном мире ни студенту, ни университету, такого подхода к сожалению недостаточно, ведь как в такой ситуации завить о себе, своих разработках и достижениях заинтересовать работодателей и инвесторов.

Проблема хранения информации и электронных архивов архивов рассматривалась в работах таких исследователей как К. А. Кудим, Г. Ю. Проскудина, В. А. Резниченко, А. В Новицкий [1–5]. Проблема электронных портфолио рассмотрена в работе О. М. Анисимовой, А. Ю. Спектора [7]. Создание информационных систем для учета и хранения работ студентов, формирование на их основе расширенного портфолио или резюме студентов, рейтинговых списков является востребованной и актуальной задачей.

В процессе исследования были изучены сайты 227 ВУЗов Украины, III-IV уровней аккредитации, полный список которых представлен на сайте библиотеки имени Вернадского [1]. Сайты анализировались на предмет наличия у них работающих электронных архивов и репозиториев, электронных портфолио. Было установлено, что только у 30 % исследованных ВУЗов есть электронные архивы (рис. 1).

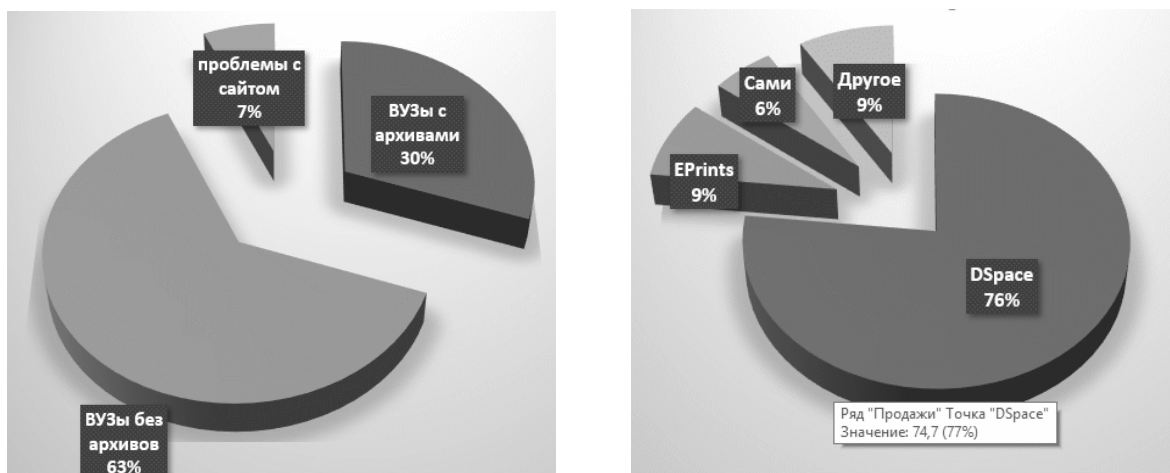

Рисунок 2. Результаты анализа сайтов

Важно отметить, что на сайтах как правило информация представлена только по работам сотрудников. Следует отметить, что информация о работах может содержаться в абсолютно не структурированном виде, так например на сайте Донецкого национального медицинского университета на страницах кафедр есть список диссертаций, в ряде случаев содержится информация по выпускам научной периодики данного учреждения или структурного подразделения (Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет). Как показало исследование только 3 ВУЗа своими силами реализовали систему, другие же использовали уже готовые решения такие как DSpace – 76 % и EPrints – 9 %. Решения на базе DSpace и EPrints реализовывают похожий функционал для быстрого доступа к электронной библиотеке, но существенно отличаются в плане подхода к организации данных [4], при этом каждая из них поддерживает протокол сбора метаданных OAI-PMH. Особенности данного протокола, достаточно освещены в работах [3], [5]. Для нас же важно отметить, что Инициатива открытых архивов (OAI – Open Archive Initiative) – появилась из-за того, что во многих организациях, где были созданы электронные ресурсы, содержащие научную информацию, было принято решение дать открытый доступ к информации.

Для устранения ряда указанных недостатков было решено создать альтернативную систему которая не только хранит работы студентов, но и позволяет сделать упор на их достижениях, а также облегчить и автоматизировать ряд бизнес-процессов протекающих в ВУЗе.

На этапе проектирования системы необходимо определится кем и с какой целью будет использоваться данная система. Все пользователи системы разбиваются на группы которым назначаются соответствующие роли. Рассмотрим более детально три наиболее важные для нас. Первая роль — это администратор, данный тип пользователя имеет доступ ко всей системе имеет возможность создавать пользователей и управлять ими.

Данная роль предназначена для настройки системы и исправлении возможных ошибок в данных, а ее UML диаграмма изображена на рис. 2.

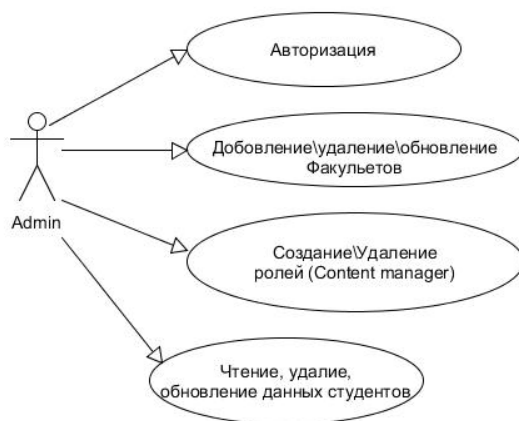

Рисунок 3. Роль Admin

Вторая роль это заместитель заведующего кафедрой по научной работе. Данная роль (рис. 3) будет отвечать за возможности наполнения системы и валидацию вносимых данных. В данном случае под валидацией понимается документальное подтверждение наличия данной работы, участия в соавторстве, правильность заполнения и т.д.

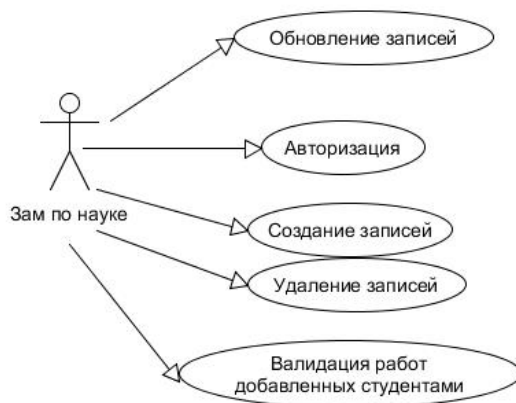

Рисунок 4. Роль заместителя по научной работе

Третья роль – это студент, для большей наглядности на рис. 4 представлена соответствующая UML диаграмма.

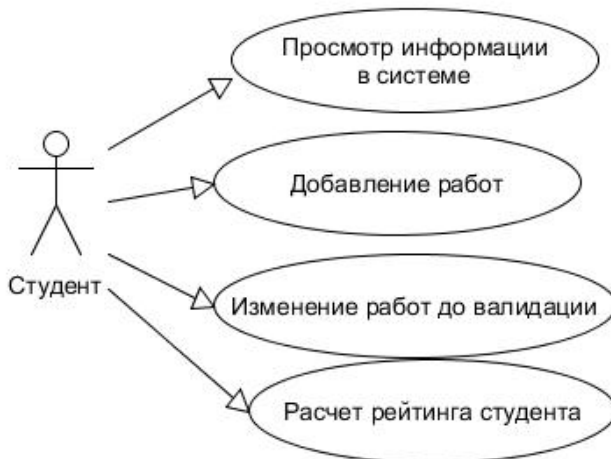

Рисунок 5. Роль Студент

На следующем этапе необходимо определиться, какую информацию необходимо хранить в базе данных, а также в каком виде она должна предстать перед конечным пользователем. После детального изучения ролей пользователей, а также особенностей протекающих бизнес-процессов, было решено хранить информацию, которая приведена в табл. 1. Для хранения данных в дальнейшем будем использовать реляционную базу данных.

Для реализации проекта был выбран стек технологий LAMP поскольку он достаточно проверенный, и в тоже время все еще достаточно популярный. Помимо языка PHP который может быть внедрен в HTML [8] использовался язык JavaScript – который придает web-страницам интерактивности. Для ускорения процесса разработки использовались следующие фреймворки: Laravel – для разработки серверной части приложения [6][9]; Bootstrap – для оформления клиентской части приложения; JQuery– для разработки клиентской части приложения.

При моделировании базы данных необходимо учесть очень много различных факторов, а именно: аннотации могут быть на разных языках; работа может быть добавлена студентом или лаборантом; модель должна учитывать то, что работники университета могут совмещать работу в разных структурных подразделениях.

Таблица 1 – Информация для хранения в БД

Объект / Процесс	Свойства
Научная работа	Название работы, Ф.И.О. авторов, электронная почта авторов, файл работы или URL, аннотации на разных языках, тип работы, статус работы, полученная оценка, отметка о валидации.
Студент	Ф.И.О., курс, группа, форма обучения, специальность, факультет на котором учится, ОКР, работы студента, ученое звание если оно есть.
Сотрудник	Ф.И.О., структурное подразделение в котором работает, ученое звание и ученая степень, научные работы.
Учреждение	Логотип, название полное, название сокращенное, юридический адрес
Подразделение	Логотип, название полное, название сокращенное, какому структурному подразделению подчиняется, адрес

Попытка решить эти и другие проблемы отражена в схеме базы данных, представленной на рис. 5.

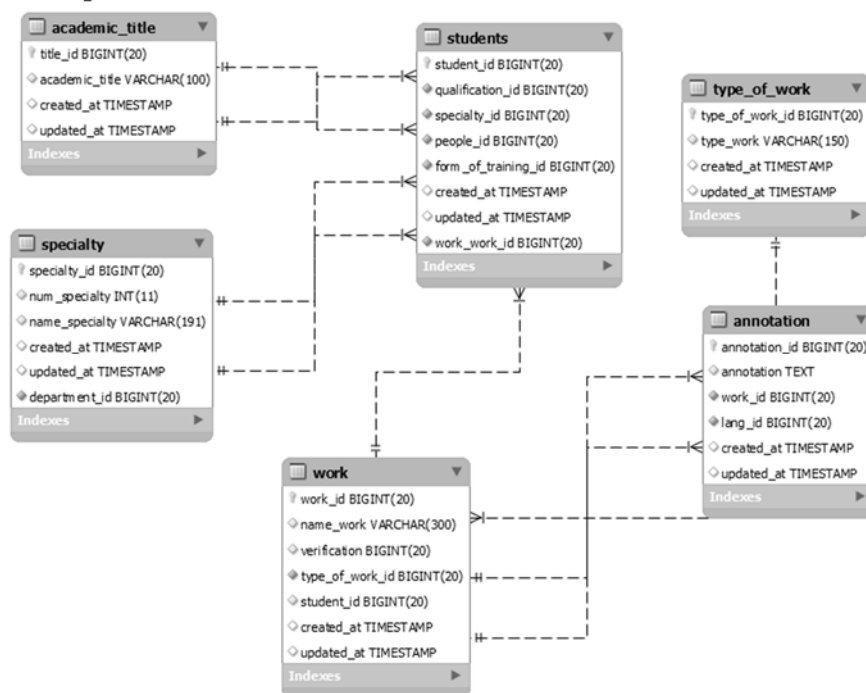

Рисунок 6. Структура базы данных

После создания базовой системы, на ее основе можно создавать компонент системы отвечающий за портфолио студента и компонент подсчитывающий рейтинг студента (научный).

Для формирования научного рейтинга студента использован алгоритм упоминаемый в работе [10]. Смысл данного подхода заключается в том, что мы формируем идеального студента на основе показателей реальных студентов, и потом выстраиваем рейтинг в порядке убывания расстояния от некоторого студента до идеального студента.

Пусть P_j – некоторый показатель по которому осуществляется оценка студента ($j = \overline{1, k}$), a_{ij} – значение j -го показателя, для i -го студента ($i = \overline{1, n}$), b_j – значение j -го показателя, для идеального студента, где

$$b_j = \max(a_{1j}, a_{2j}, a_{3j}, \dots, a_{n-1j}, a_{nj}) \quad (1)$$

тогда R_i – рейтинг i -го студента будет определяться следующей

$$R_i = (b_j - a_{1j})^2 + (b_j - a_{2j})^2 + \dots + (b_j - a_{kj})^2 \quad (2)$$

Следует отметить, что предложенная методика позволяет формировать портфолио и рассчитывать научный рейтинг не только для студента, но и для сотрудника университета.

Анотація. У даній роботі розглянута проблема створення і розгортання електронно-аналітичних систем. Досліджено відкриті програмні рішення, описані їх сильні і слабкі рішення. Описано позитивні сторони створення і впровадження електронних систем, які суміщають в собі портфоліо студента і архів робіт. Так само визначена технічна і концептуальна модель такої системи, описані дані що зберігаються і ролі користувачів. Описано алгоритм розрахунку наукового рейтингу студента.

Ключові слова: електронний архів, портфоліо, науковий рейтинг, PHP, JavaScript

Abstract. This paper deals with the problem of creating and deploying electronic analytical systems. Open software solutions are investigated, their strong and weak solutions are described. The positive aspects of the creation and implementation of electronic system that combine the student portfolio and the archive of works are described. The technical and conceptual model of such a system is also defined, the stored data and user roles are described. The algorithm, for calculating the scientific rating of the student is described.

Keywords: electronic archive, portfolio, scientific rating, PHP, JavaScript

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. НАУКОВИ УСТОНОВИ [Електронний ресурс] Режим доступу до сайту <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe>
2. Кудим К. А., Проскудина Г. Ю., Резниченко В. А. Создание научных электронных библиотек с помощью системы DSpace/ Кудим К. А., Проскудина Г. Ю., Резниченко В. А. / Проблеми програмування. — 2007. — № 3. — С. 49–60.
3. Новицкий А. В., Кудим К. А., Резниченко В. А., Проскудина Г. Ю. Создание научных архивов с помощью системы EPrints / А. В. Новицкий, К. А. Кудим, В. А. Резниченко, Г. Ю. Проскудина / Электронные библиотеки. – 2006. – Том 9. – Вып. 4
4. Сравнение систем электронных библиотек EPrints 3.0 и DSpace 1.4.1 [Электронный ресурс] Режим доступа к сайту: <https://nsu.ru/xmlui/handle/nsu/8917>
5. Інтеграція наукових електронних бібліотек на основі протоколу oai-pmh [Электронный ресурс] Режим доступа к сайту: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/291/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%231.pdf?sequence=1
6. The PHP Framework For Web Artisans [Электронный ресурс] Режим доступа к сайту: <https://laravel.com/>
7. Спектор А. Ю., Анисимова О. М. Концепція розробки порталу електронного Портфоліо студентів / А. Ю. Спектор, О. М. Анисимова / Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса – 2017 – Том 1 – № 9
8. Andrew Beak/ PHP 7 Zend Certification Study Guide/ 2017 – p.294
9. Matt Stauffer/ Laravel: Up and Running/ 2016 – p.795
10. Брадул С. В., Беленцов В. М. Удосконалення державного регулювання діяльності постачальників у сфері житлово-комунального господарства України / С. В. Брадул, В. М. Беленцов // Економіка пром-сті. — 2010. — № 2. — С. 67–71.

ЧУЖОРІДНИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ ІНВАЗІЙНИЙ ВИД МІНУЮЧОЇ МОЛІ КАШТАНІВ *CAMERARIA OHRIDELLA*

О. О. Кичак, Е. М. Кавун

Анотація. Каштанова мінуюча міль – *Cameraria ohridella* Deschka (*Lepidoptera*, *Gracillariidae*) – новий чужорідний інвазійний вид для України. Моль пошкоджує рослину родини *Sapindales* вид Кінський каштан звичайний або Гірकोкаштан звичайний – *Aesculus hippocastanum* (*Sapindales*, *Sapindaceae*). Ушкодження призводить до зменшення фотосинтетичної поверхні, до зміни кольору листків, висихання та дефоліації листя.

Ключові слова: каштанова мінуюча міль, міна, інвазія, кінський каштан звичайний, Україна.

Мінуючі шкідники – екологічна група видів різних рядів комах: Лускокрилих (*Lepidoptera*), Жосткокрилих (*Coleoptera*), Перетинчастокрилих (*Hymenoptera*), Двокрилих (*Diptera*), яких об'єднує спосіб існування личинок: харчування та розвиток у вигризенних ними ходах – мінах.

Каштанова мінуюча міль *Cameraria ohridella* Deschka (*Lepidoptera*, *Gracillariidae*) – новий інвазійний чужорідний вид для України. Назва походить із середньовіччя, де міною називали потайний хід-підкоп під стінами замку. Аналогічно веде себе і личинка *C. ohridella*, яка вгризається в листову пластинку і там починає свій розвиток.

Cameraria ohridella пошкоджує рослину родини *Sapindales* вид Кінський каштан звичайний або Гірकोкаштан звичайний – *Aesculus hippocastanum* (*Sapindales*, *Sapindaceae*), який зростає в дикому вигляді в лісах на Балканах, але більш відомий, як декоративна культура для озеленення населених пунктів.

Вперше каштанова мінуюча міль в Україні була виявлена на Закарпатті в 2000-му році, проте ця подія не привернула тоді до себе особливу увагу. Дивні речі з каштанами почали відбуватися в 2002 році у Львові. За дослідження взяли науковці. Виявилось, що бідою каштанів є міль – *Cameraria ohridella* Deschka et Dimič або каштанова мінуюча міль – новий вид невідомого походження, який був виявлений у 1985 р. на ізольованій території біля озера Охрид у Македонії (раніше республіка Македонія в Югославії). У 1986 році вид був описаний Дечкою і Дімічем, як каштанова мінуюча міль – *Cameraria ohridella* Deschka et Dimič [2]. У 1089 році мінуюча міль була виявлена на околицях м. Лінц (Австрія), що в 1000 км від озера Орхід.

Є припущення, що каштанова мінуюча міль у Австрію була випадково завезена фахівцями, котрі і досліджували цей метелик. Таким чином утворилось друге вогнище поширення шкідника. Поширення молі відбувається в межах ареалу кінського каштану та охоплює помірні зони північної півкулі.

У наступне десятиріччя відбулось стрімке поширення шкідника по країнах Південної та Центральної Європи (Табл. 1).

Таблиця 1 – Хронологія появи осередків масового розмноження фітофага *Cameraria ohridella* у країнах Європи [3, 4]

Рік появи	Країна
1	2
1984	Македонія (навколо озера Охрид)
1985	Албанія
1989	Австрія (м. Лінце), Хорватія
1992	Італія
1993	Угорщина, Словакія, Чехія, Румунія

1	2
1994	Хорватія, Німеччина
1998	Нідерланди, Польща, Греція, Україна (Закарпаття), Швейцарія
1999	Бельгія
2000	Франція, Болгарія
2002	Англія, Данія
2003	Молдова, Литва
2004	Білорусь
2005	Росія, Естонія
2007	Туреччина, Латвія
2011	Боснія і Герцеговина, Іспанія, Косово, Ліхтенштейн, Люксембург, Сербія, Словенія, Швеція
2013	Норвегія

Каштанова мінуючи міль почала активно поширюватись із одного ареалу країни по всій її території. Наприклад, в Україні у 1998 році мінуюча міль була зафіксована лише на Закарпатті, а вже у 2018 році її ареал поширився на майже всю країну. Така ж ситуація має місце у Білорусі, Російській Федерації, Литві, Польщі та в інших країнах.

Даний фітофаг характеризується високим життєвим потенціалом та надзвичайно інтенсивним утворенням мін на листках. Плодючість самиць може досягати до 150 яєць, а за сезон шкідник може проходити 2–4 генерації.

Вже у другій генерації площа мін перевищує 70 % поверхні листків, що призводить до їх пожовтіння та інтенсивного опадання листя в липні-серпні, дерева знесилюються, міняється структура кори, каштани часто гинуть через 3–4 роки після інвазії [5].

Самка молі відкладає яйця на верхній частині листової пластинки, потім гусениця виходить з яйця та починає харчуватися лише соком рослини, а пізніше і її тканинами. Таким чином вона прогризає ходи (міни) між верхньою і нижньою оболонками листової пластинки. Гусениця починає плести кокон, розташовуючись у спеціальній камері всередині міни. Коли імаго виходить із лялечки, він розриває шкірку. Оболонка лялечки залишається частково над поверхнею листової пластинки і частково всередині кокона.

Зимівля гусениця молі відбувається у паренхимі листків, де вона формує крупні міни, у яких і проходить огортання лялечки та її розвиток. Протягом зимового періоду смертність лялечок в опадаючих листках зростає і по деяких даних може досягати 50%. *S. Ohridella* вимагає певного мікроклімату для зимівлі та інкубації, що може слугувати лімітуючим фактором її пересування на північ [1].

Плодючість. Є дані про те, що до 4500 екз. молі може з'явитися з 1 кг сухих минулорічних листків. Приймаючи співвідношення статей молі, яке дорівнює 0,5 і те, що в середньому самка відкладає 40–50 яєць, 1 кг листків є основою для утворення до 80 000 яєць у наступному весняному поколінні [1].

Шкідливість каштанової мінуючої молі обумовлена її високою плодючістю, тим, що гусінь знаходиться в мінах між верхньою і нижньою кутикулою листка, що захищає її від несприятливих умов і природних ворогів та забезпечує високий коефіцієнт розмноження.

З 2010 року щільність мін зростає та досягає 180–200 штук на листок, які досягають довжина 18–35 мм в ширину 6–19 мм, а у серпні площа захоплення мінами листової пластинки сягає 70–80 % від площі листка [6]. Це призводить до передчасного інтенсивного опадання листя та повторного інтенсивного цвітіння каштанів у вересні, що знесилює дерева і веде до їх загибелі.

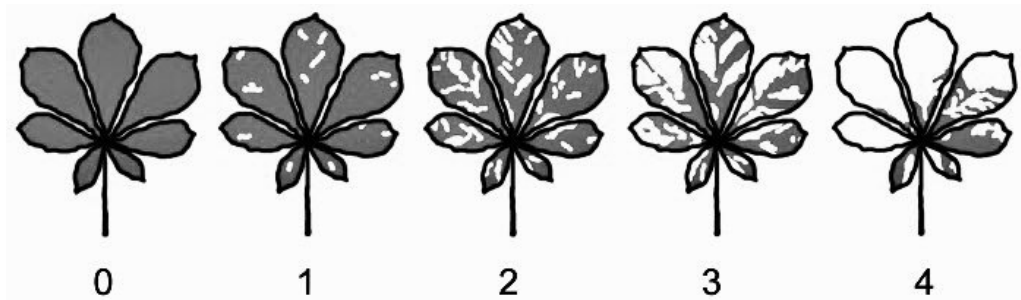

Рисунок 1. Діаграма пошкодження листка, яке зумовлене *C.ohridella* [7]

- 0 – листок повністю зелений
- 1 – лише кілька біло-блакитних або коричневих плям на листі
- 2 – на листах більше зеленого, ніж білого або коричневого кольору
- 3 – неможливо визначити, який колір домінує. Це приблизно половина зеленого листя та половина біло-коричневих плям
- 4 – домінують у переважній більшості біло-коричневі плями.

На сьогодні для боротьби з каштановою мінуючою мілью використовують феромонні пастки для відловлення саме самців, оскільки їх виліт починається на 4-5 днів раніше за виліт самок. Також збирають листя після опадання які потім спалюють. Проте найбільш доцільним і ефективним являється обробка дерев пестицидами шляхом їх ін'єкції у стовбури дерев. Застосування такої ін'єкції забезпечує надійний захист від *Cameraria ohridella* впродовж двох вегетаційних періодів або навіть більше. Перспективним являється проведення повної обробки насаджень раз на 4-5 років, що досить ефективно [4].

Під час дослідження нами була проведена статистика кількості діапаузних личинок та лялечок у різних місцях Каунаса (Литва). За спостереженням, можна зробити висновок що при температурі 10–17°C відбувається активний розвиток личинок із наступним розвитком лялечок. Також було зафіксовано в модельних експериментах, що гусениці 4–5 віку можуть поїдати гусениць 1–3 віку.

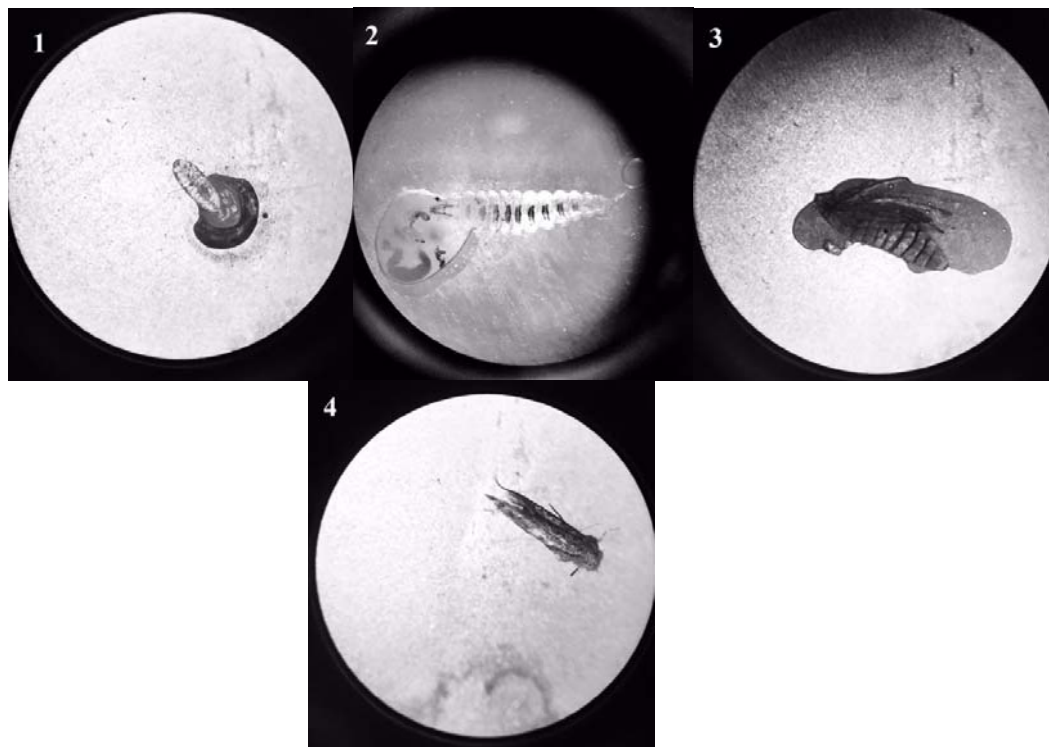

Рисунок 2. Вікові стадії личинок

- 1. Гусениця 2–3 віку; 2. Гусениця 4–5 віку; 3. Лялечка; 4. Імаго.

Був проведений дослід, у якому до гусениць різного віку поміщали листок *Aesculus hippocastanum*. Однак, із 193 личинок через 3 дні було зафіксовано лише 3 живих личинки,

які були на 4–5 віці розвитку. Листок не був пошкодженим, і лише кілька особин приклеїлось до нього, що свідчить про те, що личинки мінуючої молі не здатні повторно проникати у листок каштану, а повний цикл розвитку каштанової молі можливий лише всередині мін, де існують оптимальні умови для її розвитку.

Під час спостережень були зафіксовані личинки та лялечки, які покриті гіфами гриба, видова належність якого невідома. Є ймовірність, що даний гриб може бути використаний у якості інструменту для біологічної боротьби із мінуючою мілью каштанів.

Рисунок 3. Гусениці *Cameraria ohridella*, що вкриті пліснявим грибом

Таким чином проблема залишається гострою. *Cameraria ohridella* і надалі продовжує агресивну наступ на *Aesculus hippocastanum*, вона вже зафіксована у 40 країнах Євразії. Продуктивність розвитку молі сягає 40-50 яєць на одну самку, а за сезон відбувається 3-4 генерації. В цілому це призводить до масштабної інвазії, яка проявляється в ураженні 70% поверхні листків із наступним їх опаданням вже в липні-серпні. Якщо інвазія продовжується протягом 3-4 років, дерева знесилюються та гинуть.

На сьогодні відсутня гарантія того, що каштанова мінуюча міль із часом не адаптується і масово не перейде на харчування іншими рослинами, тим більше, що є повідомлення що така адаптація вже відбулася [8].

Аннотація. Каштановая минаящая моль – *Cameraria ohridella* Deschka (Lepidoptera, Gracillariidae) – новый инвазивный чужеродный вид для Украины. Моль повреждает растение семьи Sapindales вид Конский каштан обыкновенный или Жёлудник – *Aesculus hippocastanum* (Sapindales, Sapindaceae). Повреждения приводят к уменьшению фотосинтетической поверхности, к изменению цвета листьев, высыханию и дефолиации листьев.

Ключевые слова: каштановая минаящая моль, мина, инвазия, конский каштан обыкновенный, Украина.

Abstract. The horse-chestnut leaf miner – *Cameraria ohridella* Deschka (Lepidoptera, Gracillariidae) – the new alien invasive species for Ukraine. The mole damages the plant of the family Sapindales species the Horse Chestnut – *Aesculus hippocastanum* (Sapindales, Sapindaceae). Damage results in a decrease in the photosynthetic surface, discoloration, drying and defoliation of the leaves.

Keywords: the horse-chestnut leaf miner, mine, invasion, horse chestnut, Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акимов И. А., Зерова М. Д., Гершензон З. С. и др.. Первое сообщение о появлении в Украине каштановой минаящей моль *Cameraria ohridella* (Lepidoptera, Gracillariidae) на конском каштане обыкновенном *Aesculus hippocastanum* (Hippocastanaceae) // Вестн. зоологии. – 2003а. – 37, № 1. – С. 3–12.
2. Акимов І. А., Зерова М. Д., Нарольский Н. Б. та ін.. Фенологія каштанові мінуючої молі-небезпечного шкідника кінського каштана в Україні // Екобезпека. – 2003. – № 6. – С. 44–46.
3. Биологическая инвазия каштановой минаящей моль в московском регионе // Лесной вестник (Forestry bulletin) – 2009. – № 5. – С. 90–91.
4. Нікітченко Г. М., Фурсов В. М., Свиридов С. В. та ін.. Дубова широкомінуюча міль та інші мінуючі лускокрилі на дубі // Вестн. зоологии. – 2005а. – 39, № 4. – С. 35–47.
5. Трибель С. О., Гаманова О. М., Свентославські Я. Каштанова мінуюча міль – К.: Колообіг. – 2008, ілюстрована. – С. 7–9, 32–39, 58–59.
6. Бригадиренко В. В. Основи систематики комах: Навч. посіб. – Донецьк: РВВ ДНУ, 2003. – 204 с.
7. Percival, Glynn C., and Jonathan M. Banks. Studies of the interaction between horse chestnut leaf miner (*cameraria ohridella*) and bacterial bleeding canker (*pseudomonas syringae* pv. *aesculi*). 2014. – Vol. 13.
8. Marc Kenis, Rumen Tomov, Ales Svatos, 2014.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПІДСИСТЕМИ ОБЛІКУ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

О. П. Мулярчук, Ю. С. Антонов

Анотація. У даній статті проаналізовано електронні журнали українських ВНЗ у контексті відкритої освіти. Висвітлено результати розробки підсистеми обліку та оцінювання академічної успішності, яка складається із чотирьох етапів: аналіз предметної галузі, аналіз даних, створення СУРБД, розробка веб-сайту. Дана підсистема побудована з урахуванням принципів об'єктивності, неупередженості, захищеності, гнучкості, доступності та зручності.

Ключові слова: відкрита освіта, електронний журнал, підсистема оцінювання успішності, оцінювання, відвідуваність.

Сучасний світ стрімко розвивається, інформаційні технології займають вагомий частку у всіх сферах діяльності, і це дуже помітно у сфері освіти, особливо у контексті відкритої освіти. Під час навчання можуть використовувати різні системи оцінювання, у школах такі бали зберігають у паперових журналах і щоденниках, деякі новатори використовують електронні журнали і щоденники, а у вищих закладах немає єдиної системи для зберігання оцінювання окрім паперових журналів, які фактично вже морально застаріли. Відсутність доступу до результатів успішності студентів робить вищу освіту не прозорою, гальмує її розвиток, та фактично протирічить концепції відкритої освіти.

Розробкою підсистем обліку успішності або електронного журналу займалися спеціалісти ВНМУ ім. Пирогова, КНЕУ ім. В. Гетьмана, НПУ ім. М. Драгоманова та інші [1, 2, 3]. Але певні проблеми так і залишились невирішеними.

Процес обліку успішності студентів займає значний час викладача під час проведення навчальних занять. Також непросто є процес підбиття підсумків, що є важливим при оцінці знань з будь-якої дисципліни. Для автоматизації таких процесів доцільно використовувати систему обліку успішності студентів, яка дозволить скоротити час і трудовитрати викладача, вести моніторинг успішності студентів та містити актуальну інформацію.

Для того щоб добре зрозуміти сучасні проблеми електронного обліку успішності студентів розглянемо з початку більш детально концепцію відкритої освіти.

Першу форму відкритої освіти – Відкритий Університет – було створено у Великій Британії у 1969 р. Термін «відкрита освіта» розкриває інституційну практику і програмні ініціативи з розширення доступу до освіти та навчання, що традиційно пропонуються в системі формальної освіти [4]. Поняття відкритої освіти означає:

- можливість кожної людини отримувати освіту незалежно від місця проживання, віку, національності, фізичного стану;
- державну підтримку щодо здобуття освіти у вигляді різних пільг, стипендій;
- застосування новітніх технологій навчання [4, 5, 6].

Проблемою відкритої освіти займалось багато дослідників, зокрема, І. Бикова, О. Захарова, Л. Виноградова, І. Колеснікова, О. Захарова та ін. Також велику роль в дослідженнях змістових засад прийняли різні організації та установи такі як: Академія Вищої Освіти, Відкритий Університет, Лондонський університет, Кембриджський університет, університет Скречлайда, Рада з Фінансування Вищої Освіти (HEFCE), Комітет з Об'єднаних Інформаційних Систем (JISC) [4,5,7].

Сутнісними характеристиками відкритої освіти є:

- доступність – можливість доступу до освіти різних соціальних груп);
- гнучкість – здатність слухачів навчатися у зручний час та у зручному місті);
- модульність – можливість сформулювати індивідуальну навчальну програму, яка складається з набору незалежних курсів – модулів);

- паралельність – здійснення навчання одночасно з професійною діяльністю, без відриву від виробництва або іншого виду діяльності);
- економічність – економія витрат матеріальних, фінансових і людських ресурсів засобами використання технологій відкритої освіти);
- соціальна рівність – реалізація ідей соціальної рівності в освіті засобами отримання рівного доступу до її здобуття);
- інтернаціональність – можливість одержати освіту у навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, які проживають за кордоном);
- координованість – упровадження посади наставника-консультанта і уведення функції координатора навчального процесу).

З метою аналізу поточного стану обліку успішності у ВНЗ України було проведено дослідження сайтів ВНЗ III та IV рівнів акредитації загальною кількістю 73 одиниць. Як видно з рис. 1 електронні журнали використовуються у 10 ВНЗ з них відкритих електронних журналів 3. Під відкритим електронним журналом у цій роботі будемо розуміти таку систему, що дозволяє здійснювати перегляд успішності без будь якої авторизації/аутифікації. Саме використання відкритих електронних журналів дозволить зробити процес навчання більш ефективним та якісним, забезпечити залучення до цього процесу батьків та зменшити фактор корупції.

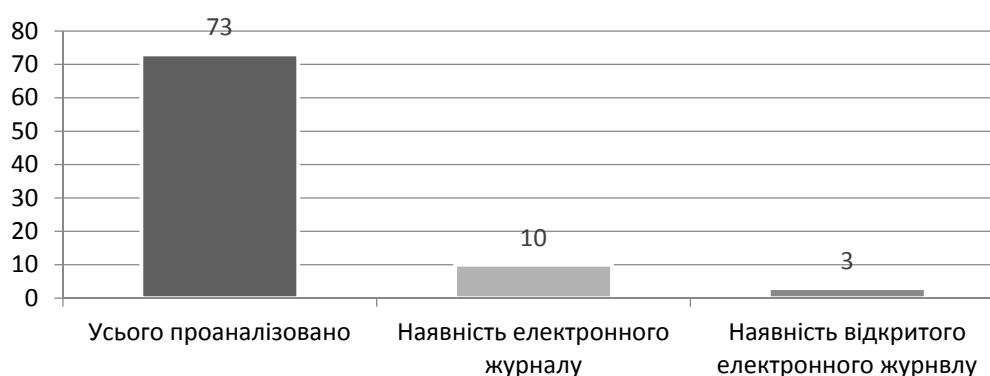

Рисунок 1. Сайти ВНЗ III–IV рівнів акредитації

Проведений аналіз сайтів показав, що на превеликий жаль вищі навчальні заклади України майже не використовують електронні журнали успішності та нехтують тими можливостями що надають їм сучасні інформаційні технології. Це є дуже дивним оскільки серед ВНЗ достатня кількість закладів що спеціалізується в ІТ напрямку. Водночас приємно та несподівано бачити серед лідерів ВНМУ імені М. І. Пирогова, та усвідомлювати що розробником системи є лікар за фахом. Ті ВНЗ що використовують електронні журнали у результаті отримали:

- зручний спосіб використання (веб-сторінка, мобільний додаток);
- для звітності легко отримати дані, особам які мають на це право;
- багатофункціональний інтерфейс;
- зменшення трудовитрат викладача;
- вирішення поставлених завдань.

У цій роботі перевагу було надано саме розробці відкритого електронного журналу.

На першому етапі було проведено аналіз предметної галузі та перелік груп користувачів що будуть користуватись даною системою, з одночасним визначенням їх ролей (прав та обов'язків). Так на рис. 2 наведено діаграми прецедентів використання для викладача, студента та гостя.

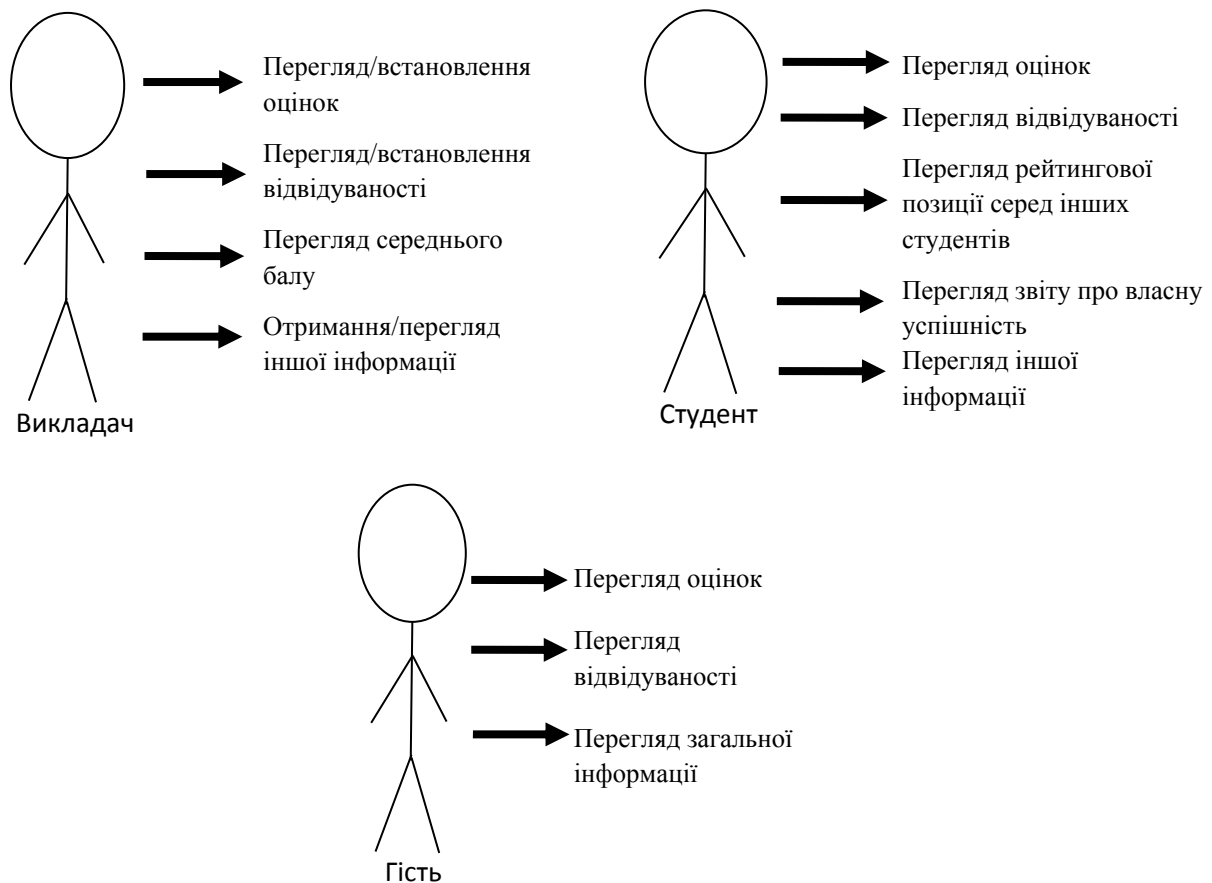

Рисунок 2. Ролі користувачів системи

На другому етапі проводився аналіз майбутньої системи з точки зору адміністратора даних.

Таблиця 1 – Перелік інформації необхідний для створення електронного журналу

Об'єкт	Властивості
Студент	ПІБ, рік вступу, факультет, кафедра, група, підгрупа, середній бал (за семестр, за курс, за весь період), кількість пропусків (за тиждень, за місяць, за семестр, за курс, за весь період)
Викладач	ПІБ, факультет, кафедра, посада, наукова ступінь, вчене звання, перелік дисциплін що викладає, навантаження, кількість помилок при заповненні журналу.
Предмет	Назва, кількість годин (лекційні, лабораторні, практичні, семінарські), семестр у якому викладається, вид роботи
Заняття	Назва, предмет, викладач, група, аудиторія, дата, кількість балів та за який вид діяльності
Підрозділ	Назва, тип підрозділу (інститут, факультет, кафедра, лабораторія), якому підрозділу підпорядковується, ПІБ керівника підрозділу, контактні дані

На підставі отриманого технічного завдання, було вирішено, що для реалізації проекту найбільш оптимальним є стек технологій LAMP, а саме:

- Linux
- Apache
- MySQL
- PHP

Після цього на третьому етапі з використанням СУБД MySQL проектувалась реляційна база даних. У результаті проектування було створено 14 таблиць та зв'язки між ними (рис. 3), а також збережені процедури та представлення.

На останньому етапі створюються веб-додатки з адаптивним та інтуїтивним для користувача інтерфейсом (рис. 4).

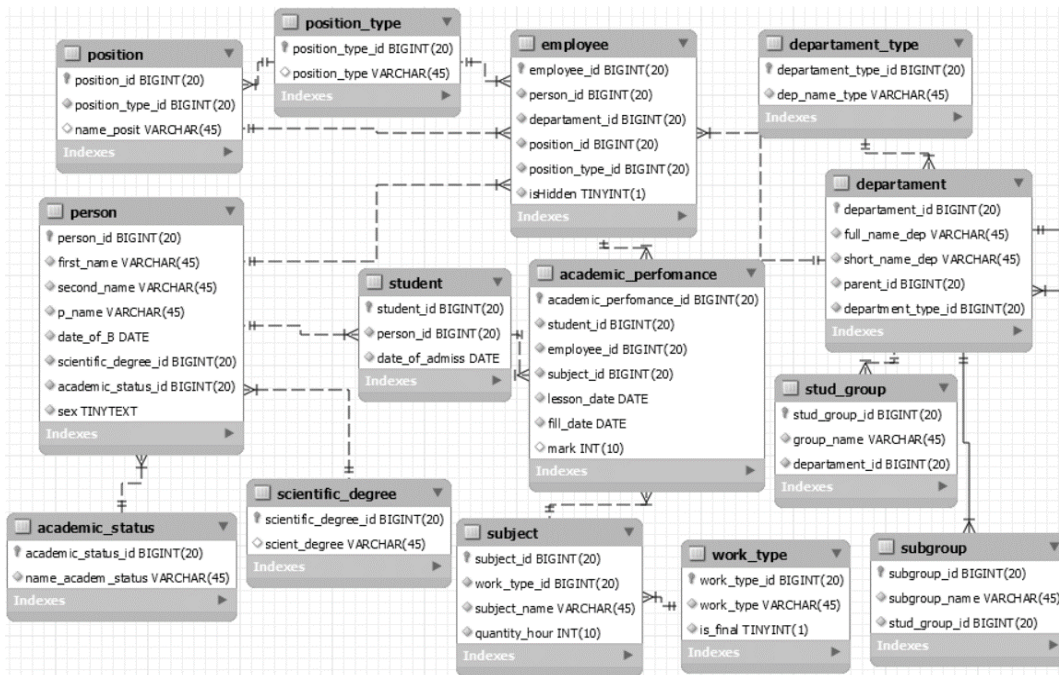

Рисунок 3. Схема бази даних підсистеми

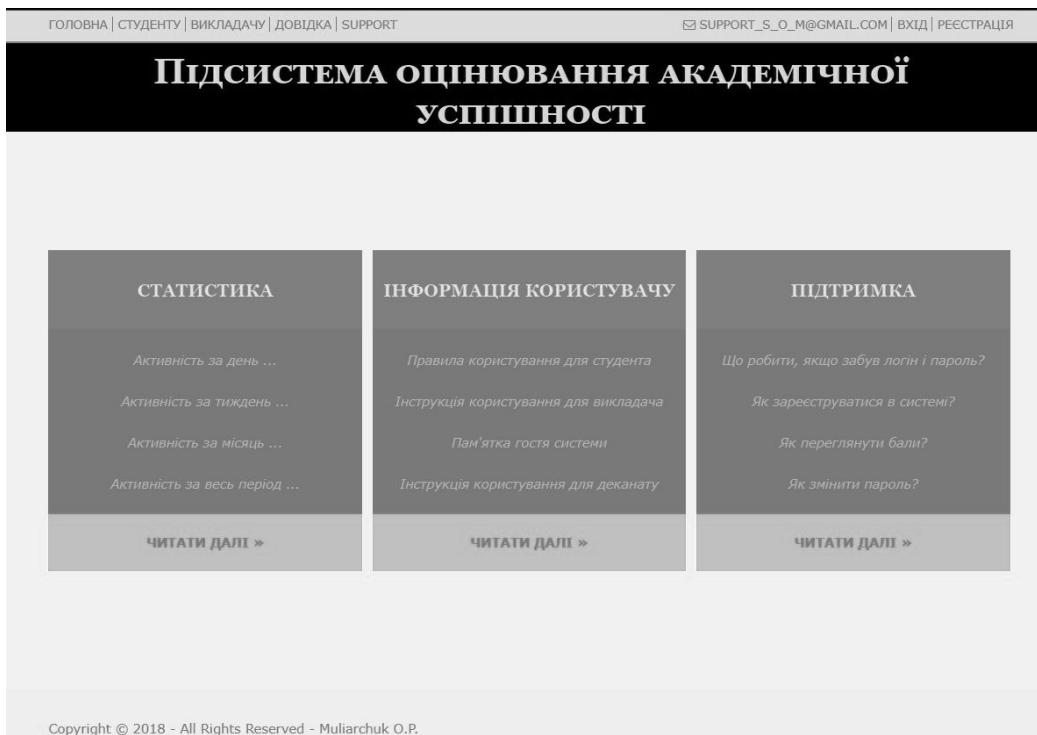

Рисунок 4. Прототип головної сторінки веб-сайту підсистеми

Таким чином розроблена підсистема оцінювання академічної успішності забезпечить:

- зручний та оперативного використання системи студентами, їх батьками та викладачами у режимі 24/7;
- зменшення корупційних ризиків;
- перегляд оцінок і відвідуваності у будь-який час, тобто самоконтроль за своїми балами і відвідуваністю;
- економію часу;
- швидку обробку результатів.

У подальшій перспективі можливе вдосконалення веб-інтерфейсу, розробка мобільного додатку.

Анотація. В данной статье проанализированы электронные журналы украинских вузов в контексте открытого образования. Представлены результаты разработки подсистемы учета и оценки академической успеваемости, состоящей из четырех этапов: анализ предметной области, анализ данных, создание СУРБД, разработка веб-сайта. Данная подсистема построена с учетом принципов объективности, беспристрастности, защищенности гибкости, доступности и удобства.

Ключевые слова: открытое образование, электронный журнал, подсистема оценки успеваемости, оценки, посещаемость.

Abstract. This article analyzes the electronic journals of Ukrainian universities in the context of open education. The results of the development of a subsystem of accounting and assessment of academic performance, which consists of four stages: subject matter analysis, data analysis, RDBMS creation, website development. This subsystem constructed on the principles of objectivity, impartiality, security, flexibility, accessibility and convenience.

Keywords: open education, electronic journal, subsystem of estimation of success, estimation, attendance.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Електронний журнал» ВНМУ ім. М. І. Пирогова URL:<https://ez.vnmu.edu.ua/>
2. «Журнал успішності студентів» Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана URL: https://kneu.edu.ua/ua/Information_for/students/jurnal/
3. «Електронний журнал» Національного педагогічного університету (НПУ) імені М.П. Драгоманова URL: <http://nmu.npu.edu.ua/>
4. Коржилова О. Ю. Відкрита освіта як глобальна освітня система: стан та розвиток / О. Ю. Коржилова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології – 2014. – №3 (37). – С. 48–54.
5. Вдовичин Т. Я. Застосування технологій відкритої освіти для інформатизації навчального процесу / Т. Я. Вдовичин, А. В. Яцишин // Інформаційні технології в освіті. – 2013. – Вип. 16. – С. 134–140. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2013_16_19
6. Локшина О. Відкрита освіта в європейському просторі: стратегія розбудови [Електронний ресурс] / О. Локшина // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2018. – № 2. – С. 75–86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_2_10
7. Губіна О. Ю. Удосконалення якості відкритої освіти завдяки модернізації її змісту / О. Ю. Губіна // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 31. – С. 122-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2016_31_19

УДК 698.2 (477. 44)

ЛІМНОФІЛЬНА ГРУПА ОРНІТОФАУНИ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ КОМПЛЕКСНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ «НЕМИРІВСЬКЕ ГОРОДИЩЕ»

М. О. Сарахман, С. С. Франков, Е. М. Кавун

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про лімnofільну групу орнітофауни Немирівського району Вінницької області на прикладі комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище». Наведено аналіз лімnofільної групи птахів: за типами ареалів, за трофічною спеціалізацією, за типами розташування гнізд, а також проміжні данні сезонного аналізу та данні орнітофауни, які належать до природоохоронних списків.

Ключові слова: орнітофауна, лімnofіли, «Немирівське городище», Вінницька область, Немирівський район.

Вступ

Постановка проблеми. Із посиленням антропогенного впливу на території Вінницької області, у зв'язку з значним рівнем розораності її території, дослідження

біотичних складових ділянок має велике науково-практичне значення. Окрему увагу слід приділити орнітофауні, оскільки птахи, як складова біогеоценозів, є найбільш мобільною групою організмів, що гостро реагують на будь-які зміни навколишнього середовища.

Стан дослідження. Дослідження орнітонаселення зазначеної вище території, до цього часу, не проводилося. Публікацій, що містили б в собі інформацію про стан вивченості фауни птахів на території досліджень автором не знайдено. Впродовж дослідження автор спирається на роботи О. А. Матвійчука про стан видового складу, узагальнення та систематизацію ним даних про орнітонаселення Верхнього і Середнього Побужжя [1, 2, 3].

Мета роботи. Дослідження фауністичного складу водно-болотних птахів на території комплексної пам'ятки природи місцевого значення «Немирівське городище», з метою поповнення банку даних про орнітофауну області, та аналіз взаємозв'язків цієї групи з іншими видами птахів на даній території.

Завдання роботи:

1. Створення реєстру видового різноманіття водно-болотної орнітофауни об'єкта та прилеглих територій.

2. Проведення еколого-фауністичного аналізу водно-болотної авіфауни об'єкту на основі матеріалів роботи та наявних методик [4–13].

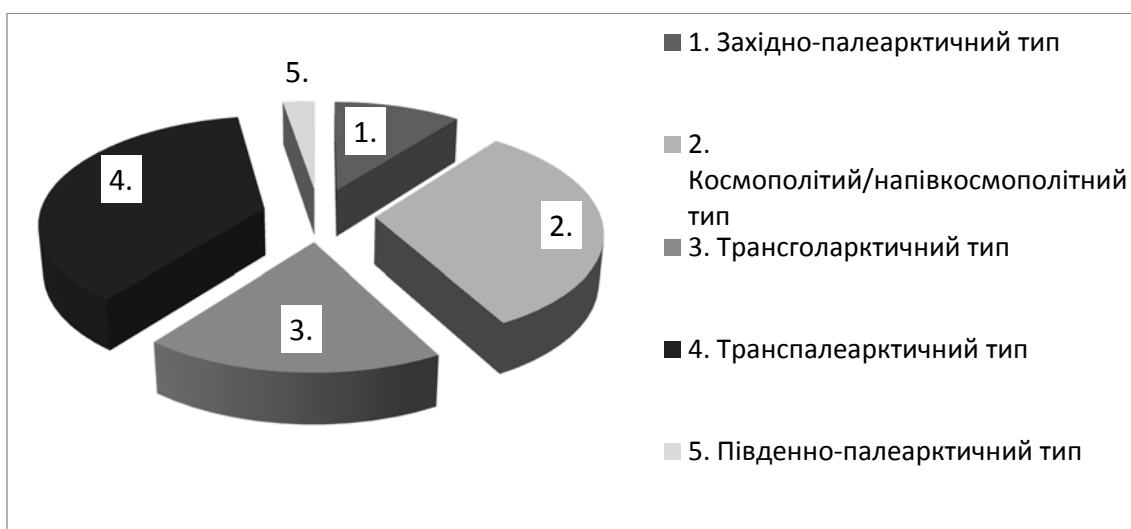
3. Визначення шляхів формування нагніздної та пізньої міграційної фауни птахів водно-болотного комплексу на території досліджень, згідно отриманих даних, та доступної методології [14].

Під час проведення досліджень використовувалися методи кількісних маршрутних обліків. Для видового визначення птахів використовувалися визначники, оптичні прилади та фонограми, за умов доцільності. Для аналізу отриманих даних використовувалися загальноприйняті методики [4–13].

Виклад основного матеріалу.

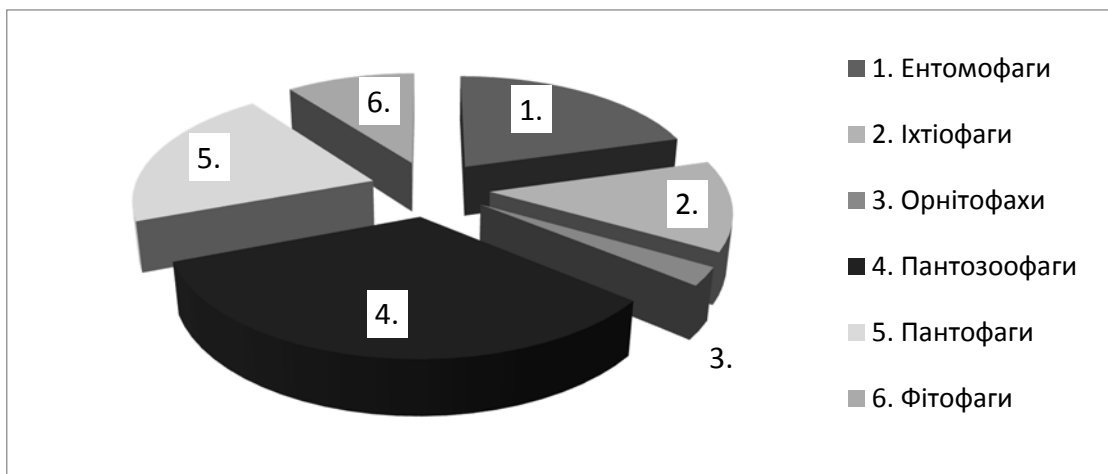
На даній території знаходиться водно-болотний комплекс, що включає в себе кілька ставків із значними за площею заростями очерету, заболочену територію та р. Устя. Лімнофіли – це друга за чисельністю видів група птахів, яка характерна для даної території. В межах Немирівського городища було виявлено 34 види водно-болотних птахів. Види, що населяють досліджувану територію аналізували за типом ареалів, до яких вони відносяться [14], за трофічною спеціалізацією [15] та за типом розташування гніздових конструкцій [16].

Діаграма 1 – Зоогеографічний аналіз орнітофауни комплексної пам'ятки «Немирівське городище» за типами ареалів

Більшість видів досліджуваної топічної групи мають Транспалеарктичний тип ареалу. 12 видів характеризуються космополітним та напівкосмополітним типом ареалу. Для 7 видів характерним є Трансглоарктичний тип ареалу. До Західно-Палеарктичного типу ареалу належить 4 види. Представником Південно-палеарктичного типу ареалу на території досліджень є 1 вид – Рибалочка (*Alcedo atthis*). Це пояснюється тим, що птахи з даним типом ареалу більш розповсюджені у південній частині Палеарктичної області.

Діаграма 2 – Дані розподілу лімnofільної групи за трофічною спеціалізацією

Аналіз за трофічною спеціалізацією виявив різні групи зоофагів – ентомофагів, іхтіофагів, орнітофагів та пантозоофагів, частка яких становить 69% (27 видів), з яких найбільш поширеним виявилися пантозоофаги 33%, так як більша частина лімnofілів представлена видами рядів Сивкоподібні (*Charadriiformes*), Журавлеподібні (*Gruiformes*) та Лелекоподібні (*Ciconiiformes*) для яких подібна трофічна спеціалізація є притаманною. Орнітофаги представлені одним видом: лунь очеретяний (*Circus aeruginosus*). Пантофаги та фітофаги займають меншу частку 21 % (8 видів) та 10 % (4 види).

Діаграма 3 – Аналіз лімnofільної групи за типами розташування гнізд

На території досліджень нараховується 34 гніздових види лімnofільного угруповання. Більшість складають птахи, гніздування яких безпосередньо пов'язане з навколководними

ділянками (59 % від загального числа). Найбільшою серед вищезазначених є частка видів, що гніздяться безпосередньо на землі та на заламах очерету по 8 видів (23 %). Птахів, що гніздяться на землі біля водойм та у гніздах типу кошик по 5 видів (15 %). Частка видів, що гніздяться на воді, на водяній рослинності, в норах біля водойм складає по 6 % кожен тип відповідно. До птахів, які облаштовують свої гнізда в кронах біля водойм, або чий гнізда звисають до води з прибережної дерев відносяться по 3 % видового складу: лелека білий (*Ciconia ciconia*), та ремез (*Remiz pendulinus*) відповідно.

За результатами досліджень на території комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище» відзначено 3 види літуючих птахів: чапля сіра (*Ardea cinerea*), мартин звичайний (*Larus ridibundus*) та мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*), що становить близько 7,5% всієї лімнофільної орнітофауни об'єкта. Крім того, обидва мартини на території району відмічені вперше. До видів-мігрантів було віднесено пірникозу чорношию (*Podiceps nigricollis*). Вид синьошийка (*Luscinia svecicca*), поповнив кадастровий перелік орнітофауни Немирівського району.

За даними аналізу лімнофільної орнітофауни за природоохоронними списками [17], під охорону за додатком №2 Бернської конвенції підпадає 13 видів птахів, серед них – широконосіска (*Anas clypeata*), пастушок (*Rallus aquaticus*) та інші, під особливу охорону підпадає 25 видів, серед них – квак (*Nycticorax nycticorax*), крячок річковий (*Sterna hirundo*), ремез (*Remiz pendulinus*) та інші.

Відповідно до Бонської конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, 12 видів орнітофауни парку занесені до Додатку №2 як вразливі, серед них чапля руда (*Ardea purpurea*), крячок чорний (*Chlidonias niger*) та інші і 9 видів є зникаючими згідно Додатку №1, серед них гуска сіра (*Anser anser*), коловодник болотяний (*Tringa glareola*) та інші.

За списками Вашингтонської конвенції про торгівлю дикими видами флори та фауни, що перебувають під загрозою зникнення, лунь очеретяний зазначається як вразливий.

Згідно з Червоним списком Європейського Союзу, чайку (*Vanellus vanellus*) віднесено до переліку вразливих видів.

Висновки

Незважаючи на те, що водно-болотяні ділянки займають значну частку від загальної площі об'єкту, досліджуване топічне угруповання є другим за чисельністю. Даний результат можна пояснити малою площею заплави, недостатністю кормової бази та систематичним випалом очерету на території об'єкта досліджень.

Так серед гніздових лімнофілів, найбільшою є частка видів, що гніздяться безпосередньо на землі та на заламах очерету по 8 видів (23 %). Тих хто гніздяться на землі, біля водойм та у гніздах типу кошик по 5 видів (15 %). Частка видів, що гніздяться на воді, на водяній рослинності, в норах біля водойм становить по 6 % (2 види). Птахів, які облаштовують свої гнізда на водній поверхні та в кронах біля водойм, або за типом рукавички – всього 2 види (по 3 %).

Лімнофільна орнітофауна об'єкта в основному сформована видами, які мають трансголарктичний (14), космополітний/напівкосмополітний (12) та трансголарктичний (7) типи ареалів. Представники інших типів представлені значно менше (5).

Наведені результати свідчать про необхідність моніторингової роботи на цьому об'єкті, але для отримання більш детальної картини, щодо особливостей розповсюдження лімнофільної орнітофауни у Немирівському районі, потрібні подальші її дослідження, як на водоймах Немирівського городища так і у Немирівському районі загалом.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о группе лимнофильной орнитофауны Немировского района Винницкой области на примере комплексного природного памятника «Немировское городище». Приведен анализ лимнофильной группы птиц: по типам ареалов, по трофической специализации, по типам расположения гнезд, а также промежуточные данные сезонного анализа и данные орнитофауны, принадлежащим к природоохранным спискам.

Ключевые слова: орнитофауна, лимнофилы, «Немировское городище», Винницкая область, Немировский район.

Abstract. In this study presents the information about limnophilic group of the ornithofauna of the Nemirovsky district of the Vinnytsia region on the example of the natural monument "Nemyrivskoy horodyshe". The analysis of the limnophilic group of birds is given: by types of areal, by trophic specialization, by the types of location of the nests, as well as intermediate data of seasonal analysis and data of ornithofauna belonging to nature protection lists.

Key words: ornithofauna, limnophylls, "Nemyrivskoy horodyshe", Vinnitsa region, Nemyriv district.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матвійчук О. А., Серебряков В. В. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя. – Київ, 2010. – 280 с.
2. Матвійчук О. А., Пірхал А. Б., Ремінний В. Ю. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області. – Вінниця, 2015. – 436 с.
3. Матвійчук О. А., Пірхал А. Б., Відуецький А. В. Птахи Вінниччини. – Вінниця, 2017. – 328 с.
4. Бибби К., Джонс М., Марсден С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. – Москва, 2000. – 186 с.
5. Второв П. П., Дроздов Н. Н. Определитель птиц фауны СССР. – Москва, 1980. – 256 с.
6. Карякин И.В. Методические рекомендации по учету пернатых хищников и обработке учетных данных. – Новосибирск, 2000. – 32 с.
7. Карякин И. В. Пернатые хищники (методические указания по изучению соколообразных и совообразных). – Нижний Новгород, 2004. – 351 с.
8. Наумов Р. Л. Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. – Москва, 1963. – 137 с.
9. Новиков Г. А. Полевые исследования экологии наземных позвоночных животных. – Москва, 1949. – 465 с.
10. Равкин Е. С., Челинцев Н. Г. Методические рекомендации по комплексному маршрутному учету птиц. – Москва, 1990. – 33 с.
11. Равкин Ю.С. К методике учета птиц в лесных ландшафтах. Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае. – Новосибирск, 1967. – С. 66–75.
12. Равкин Ю. С., Доброхотов Б. П. К методике учета птиц лесных ландшафтов во внегнездовое время. Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. – Москва, 1963. – С. 130-136.
13. Сιοхин В.Д., Черничко И.И., Попенко В.М. План действий по организации и проведению мониторинга водно-болотных видов птиц. – Мелитополь, 1998. – 36 с.
14. Штегман Б.К. Основы орнитогеографического деления Палеарктики. – Москва-Ленинград, 1938. Т. 1. Вып. 2. – 156 с.
15. Белик В.П. Птицы искусственных лесов степного Прикавказья. – Кривой Рог, 2009. – С. 40–45.
16. Бёме Р.Л., Кузнецов А.А. Птицы открытых и околородных пространств СССР: Полевой определитель. Кн. для учителя. – Москва, 1983. – 176 с.
17. Годлевська О., Парнікоза І., Різун В., Фесенко Г., Куцоконь Ю., Загороднюк І., Шевченко М., Іноземцева Д.; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко Фауна України: охоронні категорії. Довідник. Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ, 2010. – 80 с.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 331.1

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

А. І. Бондар, О. А. Дороніна

Анотація. Досліджено сутність корпоративної культури та її взаємозв'язок з мотивацією персоналу на підприємстві, яке тільки почало свій життєвий цикл. Доведено, що корпоративну культуру формують не стільки зовнішні атрибути, скільки цінності, в основі яких є мотивація та розвиток кожного окремого працівника. Запропоновано ряд етапів впровадження корпоративної культури на підприємстві та пропозиції, щодо їх ефективного реалізації. Виявлено, що позиції роботодавців поступово трансформуються, стають більш соціально орієнтованими, тому сучасний керівник повинен звертати увагу на побудову корпоративної культури, щоб отримати ефективну систему мотивації на підприємстві. Щоб цього досягти, переконання працівників повинні співпадати з переконаннями керівника, які в свою чергу мають ототожнюватись з цілями компанії.

Ключові слова: корпоративна культура, цінності, управління персоналом, мотивування персоналу

Актуальність проблеми. Формування корпоративної культури – одне з тих «глобальних» завдань, які керівництво малого бізнесу відкладає на невизначене майбутнє. І це рішення є помилковим. У невеликих компаніях корпоративна культура – це основа міцної, добре мотивованої команди, що розділяє цілі компанії.

У невеликих компаніях не потрібні складні дії та заходи із впровадження будь-яких правил, традицій та інших елементів корпоративної культури. На перших етапах достатньо надихаючого прикладу керівника. Важливо підтримувати правильні та корисні починання, контролювати ті ініціативи, що не несуть користі колективу, не сприяють формуванню міцної команди. Не піклуючись про культуру і відносини усередині компанії, не подаючи власного прикладу, керівник ризикує отримати розрізнений колектив, повну відсутність командного духу і бачення загальних цілей. Управляти такими співробітниками буде у край складно, оскільки вони не мотивовані, не несуть відповідальності за рішення. Вищевикладене обумовлює актуальність обраної теми дослідження в контексті формування сучасної системи мотивації та запровадження дієвих методів мотивування персоналу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Багато авторів присвятили свої розробки саме цій тематиці. Одні вважають, що зміні ставлення співробітників до місця роботи сприяє вивчення мотивації робітників. До таких авторів можна віднести роботи Гончарука А. Г., Безгіна К. С., Маслоу А. Інші дотримуються тієї точки зору, що основним в цьому питанні є створення корпоративної культури, що базується на системі цінностей, сформованій і розробленій саме для цього підприємства та його персоналу (Ведерніков М. Д., Жоган І. М., Савчук Л. М., Полосін А. В., Тіунов А. А., Лапіна Т. А., Іванов І. Н., Кирилук В. В., Кислинська В. О., Мул Н. А., Чернявський А. Д. та ін.).

Мета дослідження – визначення важливих елементів запровадження корпоративної культури на старті розвитку компанії та переваг, які компанія отримає в майбутньому за рахунок розвитку корпоративної культури.

Виклад основного матеріалу. Всупереч закоренілій думці, корпоративна культура не закінчується культурно проведеним корпоративом. Правильно сформована культура компанії – це не просто комплекс заходів і набір атрибутів. Це простір, в якому співробітникам інтуїтивно зрозумілі цінності компанії і принципи ухвалення рішень. Керуючись розумінням і принципами, вся команда і кожен працівник окремо діють на користь компанії, приймають самостійні рішення, проявляють ініціативу. Таких людей не

потрібно заставляти виконувати роботу – вони бачать цілі компанії, відчувають свою відповідальність, прагнуть не просто виконати завдання, а вирішити його ефективніше.

Корпоративна культура у системі мотивації персоналу має розглядатися як стратегічний інструмент, що дає змогу орієнтувати усі підрозділи підприємства та усіх працівників на загальні цілі, підвищувати ініціативу персоналу, забезпечувати відданість загальній справі, полегшувати спілкування [1, с. 143]. Корпоративна культура – це система колективно поділених цінностей, переконань, традицій і норм поведінки працівників. Вона виражається в символічних засобах духовного і матеріального оточення людей, що працюють у даній організації [2, с. 49–51].

Поняття «корпоративна культура» охоплює явища духовного та матеріального життя колективу компанії і характеризується домінуючими у ньому моральними нормами та цінностями, кодексом корпоративної поведінки тощо.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволив виокремити такі функції корпоративної культури [1–4]:

1. Функція формування корпоративних цінностей. Вона спрямована на створення і підтримку у працівників підприємства почуття причетності до спільної справи, що надає сенсу їх праці в організації, а також виховує їх в дусі відданості організації.

2. Формування позитивного іміджу організації. Імідж корпорації – це своєрідна «медаль», одна сторона якої є внутрішнім образом в соціальній системі, а друга – її зовнішній образ.

3. Розвиток прогресивних соціально-трудових відносин, які мають форму соціального партнерства.

4. Консолідує функція корпоративної культури – орієнтована на те, щоб інтереси працівників організації і інтереси керівництва організації визнавались однаково важливими та до певної міри у межах трудового процесу вони співпадали, утворюючи так званий феномен «спільної долі».

5. Створення єдиного культурного простору. Корпоративна культура задає певну систему координат, яка пояснює, чому організація функціонує саме таким, а не іншим чином.

Вплив корпоративної культури на діяльність організації доцільно розглядати в єдності трьох напрямів, а саме:

1. Вплив корпоративної культури на процеси, що відбуваються в організації: процеси комунікації і комунікаційна діяльність; процеси ухвалення рішень, кар'єри і соціалізації; виробничий і трудовий процеси.

2. Вплив корпоративної культури на організаційну поведінку: поведінку індивіда в організації, мотивацію, соціально-психологічний клімат, групову поведінку

3. Вплив корпоративної культури на конкурентоспроможність організації виявляється у формуванні її позитивної репутації і привабливого іміджу серед споживачів, ділових партнерів, громадськості.

Зрозумілі принципи, цінності і цілі роблять роботу працівників приємною. Бонуси, символіка і стиль, зручний графік роботи, «відчуття ліктя», відвертість і ясна позиція керівництва з принципових питань – це формує в людях відчуття причетності, участі в одній великій загальній справі. Культура дозволяє управляти колективом. Наприклад, неформально, нематеріально, неофіційно мотивувати когось, або, контролюючи обстановку в колективі, підвищувати лояльність працівників. Впровадження корпоративної культури на підприємстві «здійснює весь менеджерський склад на принципах безперервності і тривалого впливу».

Корпоративна культура організації повинна не суперечити маркетинговій політиці підприємства, стратегії розвитку самого підприємства та системі управління персоналом. Наприклад, якщо підприємство банкрутує і веде політику скорочення витрат, відповідно, й корпоративна культура повинна об'єднувати людей під гаслом економії витрат заради збереження компанії. Водночас корпоративна культура повинна мати таку властивість як

здатність легко трансформуватися відповідно до змін зовнішнього середовища. Ще один важливий аспект, що характеризує корпоративну культуру на підприємстві, це те, що правила поведінки, які пропагуються і впроваджуються на підприємстві стосуються всіх без виключення. Тобто, якщо це економія витрат, то не повинен керівник їздити на дорогому автомобілі; якщо це корпоративний одяг, то й керівник має носити його елементи разом з іншими працівниками.

Підтримати командний дух в компанії можна за допомогою ряду загальноприйнятих атрибутів. Якщо для компанії це важливо (для торгівельних відділень або компаній, що надають послуги), можна ввести дресс-код, формений одяг або аксесуари. У більшості компаній прийнята корпоративна символіка в дизайні офісу або робочого приміщення, предмети з корпоративною символікою – сумки, канцтовари тощо. Потрібно пам'ятати, що це другорядні деталі. Якщо в компанії немає прикладу, що надихає команду, сформувати корпоративну культуру лише символікою не вийде. У випадку, коли керівника не влаштовують задані цінності, він може спробувати їх змінити на свій лад. «Інструменти при цьому можуть бути матеріальні, умовно нематеріальні та нематеріальні. До першої підгрупи відносяться такі, наприклад, як заробітна плата, доплати і надбавки, передбачені законодавством; премії загальні та індивідуальні, бальна винагорода і таке інше» [5, с. 217]. Та починати перш за все потрібно з налагодження позитивного клімату у колективі, для цього потрібно пройти відповідні етапи (табл.1).

Таблиця 1 – Етапи впровадження корпоративної культури на підприємстві

№	Зміст етапу	Пропозиції щодо ефективної реалізації етапу
1	Уникання складних ситуацій при впровадженні корпоративної культури	не варто бездумно насаджувати ідеї, узяті в успішних компаній; не потрібно потурати працівникам та погоджуватися на будь-які пропозиції.
2	Моніторинг поведінки працівників в різних ситуаціях, які складаються у процесі роботи	аналіз готовності працівників прийти на допомогу колегам, їх самостійності та ініціативності в прийнятті бізнес-рішень, ототожнення розумінню працівниками цілей компанії з розумінням керівника; спостереження як більшість працівників реагує на знаменні події в компанії, як міняється настрої в колективі в складні моменти (підготовка до серйозних подій, криза), як відзначають свята та як реагують на знаменні події в компанії, як проводять вільний час, які неробочі інтереси об'єднують людей в компанії.
3	Підтримка особистим прикладом	відкритість до спілкування, відповіді на питання без офіціозу і формальностей; прагнення донести цілі компанії до кожного співробітника, позначення їх просто і зрозуміло; трансляція значущості кожного досягнення компанії – рубіж в 100 клієнтів, максимальну суму операції, винагорода і дипломи і т.ін; відзначення днів народжень і свят разом з колективом, введення традиції привітання співробітників; підтримка індивідуальних, неробочих досягнень кожного працівника – успіхи в спорті, додаткова освіта.

Часто впровадження корпоративної культури асоціюють з використанням таких інструментів, як корпоративний портал, корпоративна соціальна мережа. Дійсно, ці комунікаційні ресурси сприяють спілкуванню працівників, поширенню інформації в компанії, об'єднанню працівників в команду. Наприклад, корпоративні портали пропонують цілий комплекс взаємозв'язаних інструментів:

1. «Жива стрічка», центральна точка взаємодії в компанії. У ній відображуються всі події, всі повідомлення, завдання, бізнес-процеси, оголошення.

2. Чат – засіб оперативного спілкування співробітників. дні народження, інформація про майбутні дати.

3. Групи – можливість створювати групи по інтересах, для обговорення робочих і неробочих питань.

Можна впровадити будь-який інструмент, будь-яке ІТ-рішення. Але потрібно пам'ятати, корпоративний портал лише підтримує вже існуючу культуру в компанії, а не створить її з нуля. Спочатку корпоративна культура – потім корпоративний портал.

Важливе значення у контексті забезпечення мотивованості персоналу має діагностика корпоративної культури. У науковій літературі та практиці існує два блоки методів діагностики корпоративної культури – методи прямої і методи непрямой діагностики. До методів прямої діагностики відносять: кількісні методи, модельний аналіз (анкетування, опитування, аналіз статистичних даних, побудови графічних профілів); соціологічні методи (фокус-групи, напівструктуроване і глибинне інтерв'ювання, тестування); бенчмаркінг. До непрямих методів відносять якісний аналіз: чинних нормативно-методичних інструкцій; документів, що регламентують систему відносин і обміну інформацією між різними ланками організації; процедур роботи з персоналом, прийняття рішень, сформованої практики управління; усного фольклору; сформованих і організації правил, традицій, церемоній і ритуалів. Отже, у будь-якій організації доречно використовувати перелічені методи діагностики корпоративної культури метою визначення напрямів її розвитку. Не виникає сумніву, що особливої уваги діагностика елементів корпоративної культури має набувати також на нових підприємствах.

Основні переваги корпоративної культури - здорова обстановка в колективі, лояльні і мотивовані співробітники, згуртована команда – виявляються критично важливими на етапі зростання компанії. По-перше, компанія з чіткими принципами, зрозумілими цінностями і культурою, що сформувалася, має переваги у претендентів – керівникові буде простіше найняти кращих співробітників. По-друге, процес адаптації нових співробітників в такій компанії помітно спрощується і скорочується – допомагає відчуття причетності до зрозумілих загальних цілей. По-третє, управляти командою набагато легше, ніж натовпом – команда працює сама, а натовп ще потрібно змусити.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зазначити, що у ході дослідження був проведений аналіз елементів, інструментів корпоративного управління та етапів його впровадження на сучасному підприємстві. Виявлено, що існує потреба розвивати напрямки корпоративної культури на підприємствах, особливо на тих, які тільки почали свій життєвий цикл. Корпоративна культура є невід'ємним елементом системи мотивації персоналу, яку потрібно розвивати та підтримувати в організації.

Аннотація. Исследована сущность корпоративной культуры и ее взаимосвязь с мотивацией персонала на предприятии, которое только начало свой жизненный цикл. Доказано, что корпоративную культуру формируют не столько внешние атрибуты, сколько ценности, в основе которых есть мотивация и развитие каждого отдельного работника. Предложен ряд этапов внедрения корпоративной культуры на предприятии и предложения по их эффективной реализации. Вывявлено, что позиции работодателей постепенно трансформируются, становятся более социально-ориентированными, поэтому современный руководитель должен обращать внимание на построение корпоративной культуры, чтобы получить эффективную систему мотивации на предприятии. Чтобы этого достичь, мнения работников должны совпадать с мнением руководителя, которые в свою очередь должны отождествляться с целями компании.

Ключевые слова: корпоративная культура, ценности, управление персоналом, мотивация персонала.

Abstract. The essence of corporate culture and its interrelation with motivation of personnel at the enterprise, which just started its life cycle, was explored. It is proved that the corporate culture is shaped not so much by external attributes, but by values, which are based on the motivation and development of each individual employee. A number of stages of implementation of corporate culture at the enterprise and proposals, about their effective implementation are offered. It has been found that employers' positions are gradually transforming, becoming more socially oriented, so the modern manager should pay attention to building a corporate culture in order to get an effective system of motivation at the enterprise. To achieve this, the employee's convictions must coincide with the manager's beliefs, which in turn should be identified with the goals of the company.

Key words: corporate culture, values, personnel management, personnel motivation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; А. М. Колот, С. О. Цимбалюк. – Київ : КНЕУ, 2011. – 397 с.
2. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4. – С. 5–26. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.
3. Корпоративна культура: Навчальний посібник / [Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова, Р. О. Винничук, Н. В. Смолінська] / Під загальною редакцією Г. М. Захарчин. – Львів. – 2011. – 345 с.
4. Корпоративна культура: навчально-методичний посібник. [Євтухова Т. І., Легенько Ю. В., Родіонов О. В., Родіонов О. В., Руденко О. М.]. – К.: Державне підприємство «Центр науково технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України» (ДП «Укртехінформ»). – 2013. – 186 с.
5. Безгін К. С. Управління процесом створення цінності на підприємстві: людський фактор/ Безгін К. С., Гришина І. В., Ушкальов В. В. – Донецьк: Вид-во «Ноулдж», 2011. – 322 с.

УДК 31.625

АНАЛІЗ СТАНУ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

М. Ю. Бурдіна, Н. В. Буркіна

Анотація. Стаття присвячена питанням забезпечення транспортної безпеки і розкриває поняття «загроза транспортної безпеки», яке отримує все більш широке застосування в стратегічних завданнях держави. Показано, що діючі заходи щодо забезпечення транспортної безпеки, які застосовують прийоми, методи, засоби захисту громадян у випадках надзвичайних подій на транспорті не повною мірою відображають існуючі та потенційні загрози. Основна увага акцентує на аналізі зовнішніх і внутрішніх джерел загроз, а також на питаннях поліпшення забезпечення транспортної безпеки України.

Ключові слова: транспорт, транспортна система, транспортний комплекс, транспортна безпека.

Вступ. Питання забезпечення транспортної безпеки для України має особливе значення. Насамперед, це можна пов'язати з розмірами території та геополітичним розташуванням нашої країни, з політичним і соціально-економічним курсами, спрямованими на подальше зміцнення суверенітету. Однак, на тлі зростаючих показників аварійності, травматизму, збитків, зносу технічних засобів вихід української транспортної галузі на шлях сталого розвитку із забезпеченням комплексної безпеки вельми ускладнений [1]. При цьому варто відзначити, що в даний час пріоритетну увагу приділяють найчастіше тільки організаційним і правовим аспектам зазначеної складної та багатогранної проблеми. Питання ж методологічного характеру фактично не зачіпаються, але саме вони зараз відіграють вирішальну роль.

Дана тема актуальна тим, що у вітчизняному законодавстві немає більш заплутаної, суперечливої і непослідовної правової бази, ніж в сфері транспортної безпеки. Проблеми транспортної безпеки за останні роки стали ще гостріше, оскільки транспорт фактично перетворився на одну з найризикованіших сфер життєдіяльності, в якій, на жаль, регулярно гинуть люди. Незважаючи на актуальність, питанням управління у сфері транспортної безпеки в Україні приділялося та приділяється, вочевидь, недостатньо уваги. Разом із цим у вітчизняній літературі висвітлено чимало питань, що мають безпосереднє відношення до розглядуваної проблематики, зокрема можна виділити роботи С. І. Азарова, Т. В. Блудової, С. С. Богатчук, О. С. Бодрука, В. І. Гурковського, Б. Ю. Депутата, О. М. Дуднікова, В. К. Конаха, В. Р. Котковського, П. П. Луцюка, Ю. В. Марченка, В. П. Матейчика, В. А. Мисливого, О. А. Палія, В. Й. Развадовського, С. В. Руденка, Г. І. Рудька, Г. П. Ситника, О. Й. Соколова, В. І. Творонович, І. В. Толокньова, О. В. Філіпенка, І. К. Шаши, В. М. Шмандія та інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Окремі питання, яким присвячено цю статтю, розглянуті в роботах вищезазначених та інших авторів, проте дослідження особливостей стану транспортної безпеки в Україні, що є метою нашої статті, здійснено поки що не було.

Основна частина. Транспорт – одна з найважливіших галузей економічної інфраструктури, тому що його функціонування безпосередньо впливає на розвиток економіки та соціальної сфери, забезпечує стійку роботу економічного комплексу в цілому. Як зазначено в транспортній стратегії України на період до 2020 року, транспорт є однією з базових галузей економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою для забезпечення обороноздатності, захисту економічних інтересів держави, підвищення рівня життя населення [1]. Відповідно, забезпечення транспортної безпеки є одним із невідкладних завдань державної транспортної політики. Ситуація загострюється через відсутність налагодженої системи забезпечення транспортної безпеки, недостатню результативність виконання покладених на неї завдань і функцій, зниження рівня наукового й технічного супроводу зазначеної діяльності. Цьому сприяють складність і невивченість характеру й особливостей соціальних взаємозв'язків, що виникають між різними категоріями учасників суспільних відносин у процесі функціонування різних видів транспорту [2].

В Україні можна констатувати факт глибокої кризи системи забезпечення безпеки дорожнього руху. Серед всіх видів транспорту автомобільний є найнебезпечнішим. Це проявляється в незмозі до швидкого реагування на зміни і реалізації послідовних заходів й системних стратегій безпеки на дорогах. Як наслідок, ситуація продовжує погіршуватися. Традиційні засоби зниження рівня ДТП не дають належного ефекту. Рівень смертності на дорогах в Україні у 2015 році був майже вдвічі гіршим за середньоєвропейський: 106 тис. загиблих на 1 млн. населення проти 61 тис. в Євросоюзі. Економічні збитки України від аварійності на дорогах за підрахунками міжнародних організацій становлять приблизно 5 млрд. доларів США на рік, «економічна вартість» смертей і поранень становить 1,4 % (за українською методикою обчислення) і 3,5 % (за міжнародною) ВВП. Це дуже високі показники у порівнянні з країнами Європи [3].

Сучасна вразливість національної економіки – результат власних, внутрішніх проблем функціонування економічної системи, виявлення яких і є основним інтересом в аспекті як розуміння причин економічної небезпеки, так і визначення шляхів її уникнення та набуття самодостатності. Одним з таких шляхів є розвиток транспортної системи держави. Значну частину інфраструктурних об'єктів залізниці необхідно визнати застарілими, вони не відповідають сучасним вимогам щодо виконання своїх основних функцій. Насамперед це стосується залізничних вокзалів, станцій, готелів, засобів зв'язку і управління рухом потягів. Техніко-економічні та експлуатаційні характеристики залізниці знижуються також через те, що ширина колії відрізняється від західноєвропейської, що особливо негативно відображається на закордонних і транзитних перевезеннях. Як заходи з підвищення ефективності залізничного транспорту необхідні реконструкція і переоснащення, часткове перепрофілювання, поступове згортання надлишкових і будівництво нових потужностей [4].

Проблеми розвитку морського транспорту пов'язані, насамперед, із значним моральним і фізичним зносом суден і портового устаткування (особливо засобів обробки вантажів). Велика кількість українських суден ходить під чужим фрахтом. Через нестабільність праці та низьку вітчизняну заробітну плату українські моряки віддають перевагу іноземним перевізникам. Середній вік суден торгового значення більший за 15 років, а деякі порти західних країн забороняють вхід суден із таким терміном експлуатації. В більшості випадків портова інфраструктура не розрахована на нові технології портових робіт, що істотно знижує продуктивність як портів (до 50 % від продуктивності портів західних країн), так і інших видів транспорту (особливо залізничного), пов'язаних з обробкою вантажів. Переважна частина суден торгового флоту – малотоннажні [5].

Так, середня водотоннажність українських суден у 3–5 разів менше аналогічного показника в таких країнах, як США, Японія, Греція та ін. Відзначимо, що структурні

зміни флоту у бік збільшення середньої водотоннажності в перспективі обумовляють необхідність рішення ряду проблем, що вимагають значних капіталовкладень. На сьогодні основними стримуючими факторами інтенсивного використання річкового транспорту в плані європейської інтеграції є застаріла матеріально-технічна база, невисокий рівень механізації перевантажувальних робіт, значний фізичний і моральний знос суден, мала частка запечатаних вантажів у загальному їхньому обсязі, недостатні обсяги перевезень із використанням системи «буксир-штовхач (баржа)». Річковий транспорт держави має допоміжний характер, орієнтований на великі партії вантажів (в основному будівельних матеріалів) і не може конкурувати за тарифами і послугами із залізничним транспортом. Ефективність функціонування річкового транспорту України значно нижче (близько 20 %) у порівнянні з розвинутими країнами, що мають подібні ресурси цього виду транспорту. Проблеми, що очікують свого вирішення щодо повітряного транспорту, стосуються, насамперед, комплектації парку літаків їх конкурентоздатними типами (АН-70, АН-140, АН-228, ЯК-42, У-737/400, У-757 та ін.), будівництва і реконструкції, як самих аеропортів, так і ряду об'єктів авіаційно-виробничої інфраструктури (у першу чергу, злітно-посадочних смуг), структурної реорганізації управління авіаційним транспортом у напрямку створення конкурентного середовища всередині даної галузі, налагодження системи постачання, узгодження земельних тарифів і та ін. [5].

Щодо автотранспорту, то автомобільні дороги України не відповідають європейським стандартам за багатьма показниками, зокрема таким як: швидкість пересування, навантаження на вісь, забезпеченість сучасними дорожніми знаками і розміткою, необхідною кількістю пунктів технічної і медичної допомоги, харчування і відпочинку, заправлення паливом і мастилом, телефонного зв'язку та ін. Практично відсутні дороги I категорії з багаторядним рухом на високих швидкостях. Значного поліпшення вимагає матеріально-технічна база організацій, що здійснюють розвиток і обслуговування автомобільної транспортної мережі. Щорічно в світі у дорожньо-транспортних пригодах гине близько 1,3 мільйони людей, від 20 до 50 мільйонів отримують травми. Травми, отримані на дорогах, є основною причиною смертності молоді у віці 15–29 років та другою за вагомістю причиною смерті дітей і підлітків у віці 5–14 років. На рис. 1. представлено кількість загиблих внаслідок ДТП на 100000 осіб в Україні.

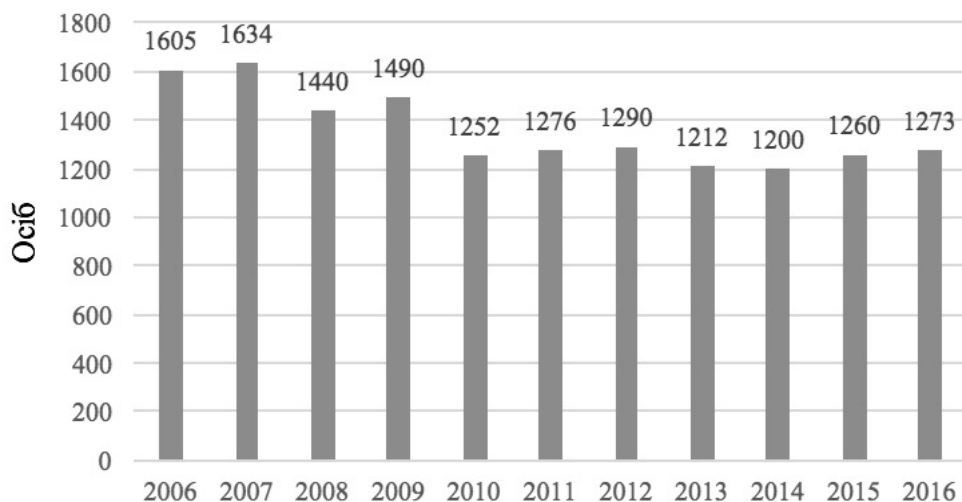

Рисунок 1. Кількість загиблих внаслідок ДТП на 100000 осіб

У 2016 році показник загальної кількості загиблих внаслідок дорожньо-транспортних пригод склав 1273 осіб на 100000 осіб, що є на 1,1 % більше ніж аналогічний показник у 2015 році. Найбільша кількість загиблих внаслідок дорожньо-транспортних пригод була зареєстрована у 2007 році – 1634 осіб. Після цього спостерігався незначний спад та у 2010 році було зафіксовано найбільше зниження досліджуваного показника на 15,97 % порівняно з попереднім роком. Наступні 5 років показник у середньому тримається на рівні 1247 осіб з щорічним коливанням на 0,33 % щорічно.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, дорожньо-транспортні пригоди стали причиною, за оцінками 1,25 мільйона випадків смертей в усьому світі в 2010 році і нині ця цифра є майже незмінною. Тобто, кожні 25 секунд в світі вмирає одна людина внаслідок дорожньо-транспортної пригоди [6].

Розглянемо смертність в регіонах світу в результаті ДТП за даними Всесвітньої організації здоров'я (рис 2) [1].

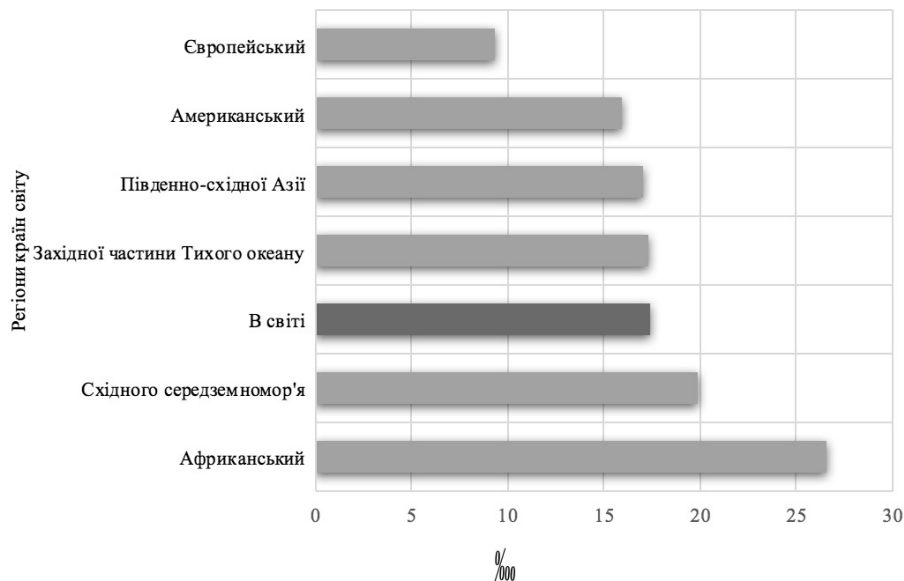

Рисунок 2. Показники смертності в результаті ДТП на 100 000 осіб за 2017 рік

Як видно з рис. 2, існують великі відмінності в рівні смертності на дорогах між країнами світу. Ризик смерті в результаті дорожньо-транспортного травматизму є найвищим в Африканському регіоні (26,6 на 100 000 населення), а найнижчий в Європейському регіоні (9,3 на 100 000 населення), особливо в країнах регіону з високим рівнем доходу, багато з яких, незважаючи на зростаючі рівні моторизації, досягли великих успіхів в області стійкого зниження смертності.

До пріоритетних напрямків з відновлення транспортної системи України на усіх видах транспорту, його належного функціонування та подальшого розвитку слід віднести:

- вдосконалення державного механізму прийняття управлінських рішень центральним органом виконавчої влади в галузі транспорту та покращання оперативності цього процесу;
- призначення на посади керівників транспортно-дорожньої галузі виключно з професійних якостей фахівців, які мають досвід роботи у галузі;
- створення належних прозорих умов для залучення інвесторів та роботи приватного сектору в транспортній галузі;
- ефективно та економічно-обґрунтоване використання державного майна, оптимізація приватизаційних процесів;
- гнучка конкурентоздатна тарифна політика в транспортній галузі;
- затвердження відповідним нормативним документом консолідованої відповідальності підприємця, банківської установи та Уряду за інфляційні процеси і збільшення кредитних ставок кредитів, які були залучені підприємцем під виробничі потреби [7].

Висновки. Слід визначити, що транспортна безпека є дуже важливим елементом національної безпеки України. Стан та проблеми її розвитку на сучасному етапі перетворюються у серйозну перешкоду на шляху реалізації національних інтересів та забезпечення економічної безпеки держави як у цілому, так і за окремими її елементами.

Проблеми у сфері транспортної безпеки мають вирішуватись комплексно і системно, оскільки транспортна безпека – системне поняття, що включає в себе окремі самостійні сектори або ж види безпеки, зокрема безпеку людей, вантажу, транспортних засобів та

об'єктів транспорту, а також екологічну, економічну, військову, пожежну, санітарну, інформаційну, хімічну, бактеріологічну, радіаційну та інші види безпеки.

Поза сумнівом, необхідні подальші дослідження у сфері забезпечення транспортної безпеки. Насамперед, необхідно розробити ефективні механізми її забезпечення: організаційний, політичний, нормативно-правовий та економічний. Також потребує реформування система суб'єктів, що здійснює управління у сфері забезпечення транспортної безпеки в Україні, тощо.

Аннотація. Стаття посвячена вопросам обеспечения транспортной безопасности и раскрывает понятие «угроза транспортной безопасности», которое получает все более широкое применение в стратегических задачах государства. Показано, что действующие мероприятия по обеспечению транспортной безопасности, применяемые приемы, методы, средства защиты граждан в случаях чрезвычайных происшествий на транспорте не в полной мере отражают существующие и потенциальные угрозы. Основное внимание акцентирует на анализе внешних и внутренних источниках угроз, а также на вопросах улучшения обеспечения транспортной безопасности Украины.

Ключевые слова: транспорт, транспортная система, транспортный комплекс, транспортная безопасность.

Abstract. The article deals with transport safety and reveals the concept of "transportation safety threat," which is becoming more widely used in the strategic objectives of the state. It is shown that the existing measures to ensure transport safety, applied techniques, methods, protection of citizens in case of emergency transport is not fully reflect the existing and potential threats. The main emphasis is on the analysis of external and internal sources of threats, as well as on improving transport safety of Ukraine.

Keywords: transport, transport system, transport complex, transport safety.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка України. – К. : Преса України, 2005. – 29–34 с. Ukrstat.org / operativ – публикация документов Государственной службы статистики Украины 2013.
2. Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу (ТДК) України до 2015 року і подальший період.
3. Хухрыгин А. Безопасность может быть либо комплексной, либо никакой// Аэропорт. – 2005. – № 1. – С.23.
4. Чернявська Т. А. Самодостатність транспортно-комунікаційної системи регіонів в системі національної безпеки / Становлення економіки України у післякризовий період / Під ред. д.е.н., професора О. О. Непочатенко (Частина 1) – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – С. 81–89.
5. Боняр С. М. Судходство река-море: проблемы развития судовладельческих компаний: монография / С.М. Боняр. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2009. – 288 с.
6. Тульчинська С. О. Організаційно-економічний механізм розвитку ринку пасажирських перевезень в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.07.04/ Тульчинська Світлана Олександрівна. – К., 2003. – 178 с.
8. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: [монографія] / Шкарлет С. М. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.

УДК 338.27

МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ВИБОРУ ОБЛАДНАННЯ З РІЗНИМИ ПЕРІОДАМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

А. Д. Горбачова, Д. В. Біленко

Анотація. У статті досліджено питання визначення економічної сутності основних засобів та процесу їх оновлення на підприємствах. Визначено основні тенденції даного процесу. Зроблено висновок про недостатнє оновлення основних засобів на підприємствах України. Сформульовані пропозиції щодо удосконалення механізму оновлення основних засобів. На конкретному прикладі та з виконанням розрахунків було сформульовано правило для порівняння активів з різним терміном служби, представлено процес прийняття рішення щодо оновлення основних засобів.

Ключові слова: основні засоби, оновлення основних засобів, процес прийняття рішення, моделювання.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції потребує реалізації масштабної програми заходів щодо оновлення техніки та технологічних

процесів, які застосовуються для виготовлення цієї продукції. Нині ступінь виснаження активної частини основних засобів більшості промислових підприємств України перевищує 60 %, а значна кількість цих засобів є морально застарілими, що зумовлює високий рівень витрат на виготовлення продукції та низький ступінь її якості.

Пришвидщення процесу оновлення техніко-технологічної бази промисловості України потребує значного обсягу інвестицій, величина яких значно перевищує наявні можливості покриття такої потреби. Це зумовлює актуальність питання вибору пріоритетних напрямів оновлення основних засобів підприємств, зокрема тих елементів основних засобів виробництва, які потребують найшвидшої заміни їх на нові та більш досконалі.

Однією з умов ефективного функціонування підприємств в умовах ринкової економіки є їх забезпеченість основними засобами, оскільки саме основні засоби є тією рушійною силою, за допомогою якої починає функціонувати підприємство, а в подальшому розширювати свою діяльність [1].

Оновлення основних засобів є складним і багатоваріантним завданням, складність якого зумовлюється різноманітністю проблем, що потребують вирішення – обґрунтування необхідності комплексного оновлення груп устаткування, часткової заміни підгруп устаткування, вибіркової модернізації елементів основних засобів, а також встановлення напрямів раціонального використання обмежених ресурсів. Багатоваріантність полягає у можливості розроблення сукупності альтернативних варіантів оновлення основних засобів, кожний з яких характеризується певними значеннями технічних та економічних показників [2].

Аналіз вказаних тенденцій і факторів дозволив констатувати те, що сьогодні частина промисловості України позбавлена можливостей ефективного відтворення основних засобів виробництва. За таких умов необхідною є реалізація системного підходу до процесу відтворення основних засобів підприємств економіки України.

Процес прийняття рішення про заміну основних засобів не захищений від помилок. Знаючи про можливість їх виникнення, звісно ж, можна уникнути. Одним із варіантів їх уникнення та подолання є перевірка прийнятого рішення, другим – моделювання процесів, що досліджуються.

Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення підприємств в Україні свідчить про необхідність прискорення оновлення матеріально-технічної бази, що сприятиме нарощуванню виробництва конкурентоспроможної продукції і підвищенню рівня власної продовольчої безпеки, зростанню ефективності як одного з основних локомотивів розвитку національної економіки.

Важливо в господарстві забезпечити бережливе відношення до всіх об'єктів основних засобів при їх одночасному вискоелективному використанні. Тому слід надавати увагу попередженню фактів передчасного зносу і списання основних засобів. Особливо ретельно в цих випадках необхідно списувати такі об'єкти з балансу підприємства.

На даний час існує значна кількість підходів до трактування економічної сутності основних засобів.

Відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби», під основними засобами розуміють матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [3].

Якщо брати до уваги думки сучасних науковців, то у них також є своє бачення даного терміну. Деякі визначення наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Визначення терміну «основні засоби» у сучасній літературі

№	Джерело	Визначення
1	2	3
1	Балабанов І. Г. [4]	Основні засоби – це сукупність створених суспільною працею матеріальноречових цінностей, які неодноразово повністю в незмінній формі використовуються у процесі виробництва та невиробничій сфері як засіб праці, поступово зношуючись та частинами переносячи свою вартість на продукцію або втрачаючи її.
2	Бутинець Ф. Ф. [5]	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціальнокультурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу).
3	Загородній А. Г. [6]	Основні засоби – це сукупність матеріальних активів, які тривалий час у незмінній натурально-речовій формі використовуються у виробничому процесі.
4	Сердюк В. Н. [7]	Основні засоби – засоби праці, ціна яких перевищує встановлений підприємством вартісний ценз, і термін експлуатації яких перевищує один рік у первісній натуральній формі як засоби праці (машини, обладнання, прибори та інструменти) чи як матеріальні умови праці (будівлі, споруди, інвентар)
5	Шурда Л. Д. [8]	Основні засоби – це вартісне вираження засобів праці, що знаходять своє відображення в активі балансу

З наведених визначень можна зробити висновок, що вони мають певну відмінність, але мають і схожі риси, а саме: те, що основні засоби є матеріальним майном з визначеним строком використання, мають своє застосування в діяльності підприємств.

На практиці рішення про час заміни використовуваного обладнання виникає досить часто. Природно, що рішення не може спиратися тільки на оцінку грошових потоків. Важливий час, протягом якого обладнання здатне працювати (а не знаходиться в ремонті), можлива відмінність в продуктивності старого і нового обладнання, моральний знос і багато іншого. Однак фінансові аспекти можуть врахувати багато з перерахованих факторів [9].

Розглянемо типовий приклад. Припустимо, що фірма повинна вибрати одне з двох промислових обладнань («Обладнання 1», «Обладнання 2»). Кожний з двох видів обладнання має різні конструкції, але однакові потужності і виконують одні й ті ж операції. Обладнання 1 коштує 15000 грн., і прослужить 3 роки. Вартість його експлуатації складає 4000 грн. на рік. Обладнання 2 здається більш економічним, його ціна – 10000 грн., але прослужить лише 2 роки, а вартість експлуатації складає 6000 грн.

Оскільки обидва типи обладнання виробляють одну і ту ж продукцію, єдиний спосіб зробити вибір між ними – на основі порівняння витрат. Припустимо, що щорічна ставка дисконтування складає 6%. Розрахунок приведеної вартості витрат наведено в табл.2.

Таблиця 2 – Приведена вартість витрат експлуатації двох типів обладнання протягом 3 років

Обладнання	Витрати, тис. грн			Приведена вартість, тис. грн
	Інвестиції	1-й рік	2-й рік	
1	15	4	4	25,69
2	10	6	6	21,00

Як можна бачити з результатів розрахунку, слід віддати перевагу другому типу обладнання, оскільки наведена вартість пов'язаних з нею витрат нижче. Але в той же час необхідно враховувати, що друге обладнання доведеться міняти на рік раніше, ніж перше. Тобто майбутнє інвестиційне рішення залежить від того, яке обладнання буде обрано сьогодні.

Використовуючи ті ж самі дані, розраховуємо ануїтет для двох типів обладнання. Припустимо, фінансовому менеджеру потрібно орендувати машину для керуючого виробництвом.

Використовуючи формулу, легко розрахувати ануїтет:

$$F = A \frac{(1+i)^n - 1}{i},$$

де F – майбутня вартість ануїтету;

A – сталі суми, що сплачуються в кінці кожного періоду;

i – процентна ставка;

n – кількість років.

Ця справедлива величина орендної плати, яку зазвичай називають рівномірними річними витратами, дорівнює 9610 грн. в рік для першого типу обладнання та 11500 грн. для другого типу обладнання.

Як можна бачити, перший тип обладнання є кращим, оскільки пов'язані з ним рівномірні річні витрати менше. Тобто, оренда обладнання 1 може коштувати керуючому виробництвом менше, ніж оренда обладнання 2.

Звідси можна сформулювати правило для порівняння активів з різним терміном служби як доцільність вибору таких основних засобів, які вимагають найменших рівномірних річних витрат. Правило будується на допущенні про те, що заміна одного типу обладнання виконується на подібне обладнання, тобто що в 2-му чи 3-му році не використовуватиметься дешевша машина. Припустимо, наприклад, що другий тип обладнання надійде у 2-му році і пов'язані з ним рівномірні річні витрати складуть лише 5000 грн. Ще можна передбачити здачу в брукт або продаж першого типу обладнання у 2-му році. Фінансовий менеджер не може вибрати між різними типами обладнання, не проаналізувавши детально, чим може бути замінений кожен з них.

Таким чином, було здійснено моделювання процесу прийняття рішень щодо заміни основних засобів на підприємстві. Даний метод вибору обладнання побудований на основі порівняння витрат. Але враховувати потрібно не тільки загальну суму витрат, а і термін експлуатації обладнання. Тому для прийняття рішення також необхідно розрахувати і рівномірні річні витрати. Причина полягає в тому, що різні типи обладнання будуть замінені в різний час. Тому вибір між ними впливає на майбутні інвестиційні рішення. Також логіка порівняння вимагає, щоб нове обладнання було краще наявних альтернатив і було замінено в оптимальний момент часу. Оптимальний момент часу означає, що далі економічно вигідніше замінити його на нове, тобто понесені витрати на придбання будуть покриті більшим припливом коштів та продуктивністю нової технології.

Аннотація. В статье исследованы вопросы определения экономической сущности основных средств и процесса их обновления на предприятиях. Определены основные тенденции данного процесса. Сделан вывод о недостаточном обновлении основных средств на предприятиях Украины. Сформулированы предложения по совершенствованию механизма обновления основных средств. На конкретном примере и с выполнением расчетов было сформулировано правило для сравнения активов с разным сроком службы, представлено процесс принятия решения по обновлению основных средств.

Ключевые слова: основные средства, обновление основных средств, процесс принятия решения, моделирование.

Abstract. The article deals with the question of determining the economic essence of fixed assets and the process of their updating at enterprises. The main tendencies of this process are determined. The conclusion is made about insufficient updating of fixed assets at Ukrainian enterprises. Formulated proposals for improvement of the mechanism of renewal of fixed assets. On a concrete example and with the execution of calculations, a rule has been formulated for comparing assets with different service lives, a process for making a decision on the renewal of fixed assets is presented.

Key words: fixed assets, updating of fixed assets, decision-making process, modeling.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарна С. О. Аналіз підходів до трактування економічної сутності та класифікації основних засобів / С. О. Гарна // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет». Економічні науки. – 2013. – Вип. 152. – С. 288–292.
2. Алексеев І. В. Планування оновлення структури основних засобів на стадії науково-технічної підготовки виробництва / І. В. Алексеев, Р. В. Фещур, А. В. Мазур // Економіка та держава. – 2013. – № 5. – С. 37–40.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України №92 від 27.04.2000р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
4. Балабанов І. Г. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом / И. Г. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 384 с.
5. Бутинець Ф. Ф. Контроль і ревізія : підручник / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко ; за ред. Ф. Ф. Бутиця. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута. 2002. – 544 с.
6. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смвшенко. – [3-тє вид.]. – К. : Знання, 2000.
7. Сердюк В. Н. Бухгалтерский учет : [учебно-пособие] / В. Н. Сердюк. – [9-е изд., доп.]. – Донецк : ДонНУ, 2009. – 595 с.
8. Шурда Л. Д. Економіко-експертна оцінка основних засобів підприємства в системі управління їх відтворенням : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Л. Д. Шурда ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18 с.
9. Решение о времени замены используемого оборудования [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://baguzin.ru/wp/reshenie-o-vremeni-zameny-ispolzuemo/>

УДК 339.1

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-РОЗДРІБНИХ МЕРЕЖ

Ю. О. Дем'янова, М. Л. Варламова

Анотація. У статті досліджуються тенденції розвитку роздрібної торгівлі в інноваційній економіці, проаналізовано і обґрунтовано необхідність використання операційного формату для розробки нових форм організації роздрібної торгівлі. Технічні нововведення розглядаються в якості основи для переходу до інноваційних форм організації роздрібних мереж.

Ключові слова: інформаційні технології, торговельно-роздрібні мережі, автоматизація, оптимізація витрат.

Вступ. На даний момент роздрібні мережі в усьому світі переживають період трансформації, викликаної зростаючим поширенням інтегрованих інформаційних систем. Швидке зближення інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) і виникнення внаслідок цього складних інформаційних інфраструктур створюють нові можливості і проблеми в управлінні роздрібними мережами.

Метою даної статті є виявлення основних тенденцій автоматизації систем управління та їх вплив на роздрібні мережі.

Виклад основного матеріалу. Нестабільний і динамічний стан економіки в сучасних умовах диктує нові вимоги економічним суб'єктам. Внутрішні і зовнішні чинники, впливаючи на підприємства, призводять до порушень їх рівноваги, знижують ефективність. Гнучкість і адаптивність є головними факторами підвищення фінансової стійкості економічних суб'єктів.

Будь-якому підприємству в процесі своєї діяльності доводиться постійно стикатися з великими потоками різної інформації. Компанії все частіше використовують підтримку

сучасних інформаційних технологій, щоб тримати під наглядом зовнішні та внутрішні потоки інформації, що постійно збільшуються застосовувати її для аналізу, складання прогнозів, прийняття управлінських рішень.

Результативність використання сучасних систем інформації та інформаційних технологій в економіці залежить від того, наскільки доцільно і ефективно вони будуть інтегровані керівництвом і наскільки ІТ-можливості відповідають бізнес можливостям конкретного підприємства.

Єрмолаєва А. В. вважає, що адекватному використанню інформаційних технологій в організаціях перешкоджає не тільки недосконалість нормативно-правової бази федерального і локального рівнів або відсутність необхідних фінансових коштів для придбання програмних продуктів. Важливу роль, на її думку, відіграє і психологічний фактор [1].

На наш погляд, метою інформаційної технології, яка використовується в економіці та управлінні бізнесом, є задоволення інформаційних потреб усіх без винятку співробітників компанії шляхом отримання необхідної інформації в формі різних звітів (регламентованих і спеціальних) за допомогою сучасної обчислювальної техніки і прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень.

Основною проблемою визначення ефективності впровадження інформаційних технологій є їх опосередкований вплив на кінцеві фінансово-економічні результати діяльності підприємства. Інформаційні технології самі по собі не можуть підвищувати рентабельність, але зможуть сприяти поліпшенню позицій фірми на ринку, зменшити матеріаломісткість продукції і т.д.

При впровадженні сучасних інформаційних технологій на підприємстві керівництво переслідує дві взаємозалежні цілі:

- 1) скорочення витрат в організації;
- 2) збільшення віддачі, підвищення продуктивності [2].

Для досягнення цих цілей необхідно розуміти, за рахунок яких заходів вони будуть реалізовані (Табл.1).

Таблиця 1 – Заходи з реалізації цілей впровадження ІТ

Цілі впровадження ІТ	Заходи
Скорочення витрат в організації	Збільшення конкурентоспроможності бізнесу
	Інтегрування фінансової інформації
	Оптимізація складських запасів
Збільшення віддачі, підвищення продуктивності	Застосування комп'ютерних систем довідково-нормативної інформації, документообігу, корпоративних систем підприємства
	Швидка обробка замовлень
	Стандартизація та прискорення виробництва

Традиційно прийнято виділяти два рівня автоматизації торговельного підприємства: касові термінали (front-office) і управління магазином (back-office). Іноді ще виокремлюють третій рівень – систему автоматизації офісу підприємства (head-office). Найбільше число систем взаємопов'язаних з найрізноманітнішим устаткуванням представлено в сегменті front-office. Без POS-терміналів (point of sales) і комп'ютеризованої системи обліку сьогодні вже дійсно складно уявити сучасну мережу магазинів.

Сучасні магазини обладнуються централізованими системами управління, які поряд з функціоналом касової програми беруть на себе і функції з управління різним торговельним і технологічним устаткуванням (електронними вагами, принтерами етикеток, терміналами збору даних тощо), а також системою обліку. Фактично подібна

система об'єднує в собі всі функції front- і back-office, тому необхідність у використанні окремої системи управління магазином відпадає [3].

У технологіях роздрібно́ї торгівлі тривають тенденції щодо мінімізації взаємодії між покупцями і обслуговуючим персоналом. Вже зараз на світових виставках, присвячених торговельному бізнесу, демонструються новинки, що дозволяють покупцеві самому відбирати, сканувати і оплачувати всі необхідні покупки. Розвиваються засоби інформування покупців, завдяки яким можливо, не звертаючись до консультанта отримувати всі необхідні дані про товар безпосередньо з торговельної полиці за допомогою електронних цінників або спеціалізованих інформаційних кіосків. І є всі підстави вважати, що подібні рішення дуже скоро перекочують з виставкових стендів в магазини і стануть їх повсякденною практикою. Адже сучасний ритейл дуже швидко сприймає всі найпередовіші ІТ-рішення, що дозволяють зробити торгову точку більш дружньою по відношенню до клієнта. Завдяки саме такому підходу мережі розширюють базу для свого подальшого розвитку, в тому числі і в сфері ІТ.

Укрупнення і консолідація торговельних мереж, зростання конкуренції і зниження прибутковості роздрібно́го бізнесу викликає потребу в більш якісних системах управління. Головна проблема керівництва компаній в даному випадку - це отримання актуальної та повної інформації про стан справ на підприємстві. І тут без стандартизації і автоматизації бізнес-процесів вже не обійтися.

Крім того, активне впровадження засобів автоматизації викликає експоненціальне зростання даних, витягувати управлінську інформацію з яких стає все проблематичніше. Автоматизовані системи управління повинні бути обладнані потужними засобами бізнес-аналітики, що дозволяють прогнозувати діяльність підприємства, відстежувати тенденції і виявляти закономірності. У цьому випадку системи моніторингу, збору даних і їх аналізу виходять в сучасних системах управління на перший план.

Сьогодні роздрібні мережі прагнуть до максимального скорочення всіляких витрат і тому не можуть дозволити собі ні зберігання товару на складі протягом місяців, ні відсутності потрібного асортименту в пік продажів. У боротьбі за споживача для прийняття грамотних рішень завжди потрібна якісна інформація, що дозволяє спланувати цінову політику і визначити необхідність проведення маркетингових акцій. У зв'язку з цим все більшим попитом користуються засоби бізнес-аналітики, що дозволяють вирішувати завдання прогнозування попиту на підставі даних по споживанню різних видів товарів, і системи «інтелектуального» аналізу даних, які роблять можливим планування поставок та виявлення відсутності необхідного товару [4].

В сучасну епоху на перший план виходять питання оптимізації і тонкого налаштування бізнесу. У зв'язку з цим багато хто з роздрібних мереж слідом за спеціалізованою системою управління торговим залом починають впроваджувати комплексні ERP-системи для вирішення спільних завдань управління, в тому числі і аналітичних.

Провідні гравці ринку ERP - західні SAP, Oracle, Microsoft і (на ринках СНД) «1С», продукти яких використовує більшість великих підприємств роздрібно́ї торгівлі, явно не збираються сидіти склавши руки і продовжують активно нарощувати свою присутність, тепер уже звернувши пильну увагу на сегмент СМБ, де до цього часу їх «важкі» рішення практично не використовувалися. Головною перевагою флагманів індустрії є багаторічний досвід використання їх продуктів в найбільших компаніях усього світу і відпрацьовані до дрібниць технології впровадження. Наприклад, галузеве рішення SAP for Retail розроблено на основі кращих практик галузі, охоплює весь виробничий цикл торговельного підприємства і підтримує всі процеси, що забезпечують ефективність бізнесу. Як впливає з прес-релізу компанії, бізнес-сценарії, включені в рішення для роздрібно́ї торгівлі, перевірені протягом 30 років співпраці SAP з торговими компаніями по всьому світу. Клієнтами компанії по всьому світу стали понад дві тисячі роздрібних

компаній різного масштабу, серед них такі великі підприємства, як Wal-Mart, Metro C & S, Benetton, Carrefour і т.д.

Аналогічне рішення Oracle Retail включає три головні підсистеми, що забезпечують відповідно управління рухом товарів, управління магазином, а також планування, прогнозування та оптимізацію діяльності компанії. Система здійснює наскрізну автоматизацію роздрібною торгівлі, до її складу входить цілий ряд модулів, що відносяться до планування і оптимізації торговельної діяльності. Повнофункціональна система управління для роздрібних мереж Oracle Retail забезпечує унікальну, інтегровану платформу для сфери роздрібною торгівлі. Рішення Oracle також використовують кілька тисяч роздрібних компаній по всьому світу.

Останнім часом активну політику по просуванню своїх ERP-продуктів веде і Microsoft. Керівництво компанії заявило про збільшення інвестицій в розвиток продуктів Dynamics більш ніж в два рази, приблизно в такому ж співвідношенні збільшиться і число розробників. Крім цього, планується відкриття партнерського центру, що дозволить Microsoft істотно наростити число своїх партнерів по даному напрямку. В цьому році компанія представила нове галузеве рішення для роздрібною торгівлі Microsoft Dynamics for Retail, яке підійде для управління як окремими магазинами, так і торговельною мережею. За твердженням розробників, система здатна вирішувати цілий комплекс завдань по оптимізації торговельного процесу. Вона містить інструменти для аналізу роботи в рамках підрозділів і компанії в цілому, в тому числі аналізу запасів, продажу і фінансів в режимі реального часу (Табл 2) [5].

Таблиця 2 – Автоматизовані системи управління торговельними підприємствами

№	Рішення	Функціонал	Замовник
1	SAP for Retail (SAP)	Рішення автоматизує весь виробничий цикл торговельного підприємства, в тому числі облік і управління запасами на основі технологій радіочастотної ідентифікації (RFID), аналіз ключових показників логістичної мережі на основі референтної моделі (SCOR), спільне планування, прогнозування і поповнення запасів (CPFR), оперативне управління персоналом магазину за допомогою порталних технологій.	Wal-Mart Stores (США), Metro Cash and Carry (Німеччина), Benetton (Італія), Carrefour (Франція).
2	Oracle Retail (Oracle)	Повнофункціональна інтегрована платформа управління для роздрібних мереж об'єднує безліч рішень для планування і управління роздрібними продажами, ПО для оптимізації роздрібною торгівлі, СУБД і ERP-додатки. Сукупність рішень Oracle дозволяє в режимі реального часу контролювати бізнес будь-якого масштабу.	Tesco (Великобританія), 7-Eleven (США), Best Buy (США).
3	ІС: Управління торговим підприємством 8	Облік будь-яких видів торгових операцій від ведення довідників і введення первинних документів до отримання аналітичних звітів і різноманітних відомостей, підключення контрольно-касових машин, сканерів штрих-кодів, принтерів етикеток, POS-терміналів, терміналів збору даних, ваг і т.п. Дозволяє інтегрувати в один комплекс практично всі процеси, в тому числі такі, як оперативний і управлінський облік, аналіз і планування торгових операцій і т.д.	E. Leclerc (Франція) Ahold (Нідерланди)
4	Microsoft Dynamics AX (Microsoft)	Рішення, побудоване на базі комплексної ERP-платформи від Microsoft, що дозволяє автоматизувати всі основні бізнес-процеси роздрібною підприємства. Інтеграція з усіма продуктами Microsoft.	Rewe (Німеччина) Auchan (Франція)

Як відомо, впровадження будь-якої системи ERP-класу вимагає суттєвих фінансових витрат. Крім витрат на придбання ліцензій, необхідно фінансувати впровадження, консалтингові послуги, технічну підтримку, а також придбати необхідне обладнання. В результаті сукупна вартість проекту може в кілька разів перевищити вартість самих ліцензій. Незважаючи на це роздрібні мережі, особливо глобальні, готові вкладати значні кошти в ІТ, розуміючи, що в сучасному світі технології стають основним інструментом управління бізнесом. Інвестуючи в ІТ, підприємство не просто автоматизує свою діяльність - воно розвиває бізнес.

Темпи автоматизації роздрібно-мережевої торгівлі випереджають всі інші сфери бізнесу. Ще на початку 90-х в Європі і США системи автоматизації почали впроваджуватися практично у всіх глобальних мережах, серед яких Wal-Mart, Carrefour, Auchan. І надії, які пов'язували з впровадженням цих систем, в цілому себе виправдали. Так, після появи комплексної автоматизованої системи в мережі супермаркетів Wal-Mart продажі зросли на 11 %, а прибуток – на 14 %. Компанія побудувала нову схему відносин з партнерами, скоригувала системи зберігання і доставки товарів і навіть змінила територіальну структуру магазинів. Однією з головних складових реформ була автоматизація [6].

Регіональні офіси Wal-Mart вільні у прийнятті управлінських рішень, але інформація про всі рішення надходить в єдиний інформаційний центр. Центром всієї інформаційної системи компанії є «два кити», на яких тримається весь бізнес Wal-Mart: база даних NCR Teradata, яка містить інформацію про товари, асортимент магазинів, торгові операції і стосунки з постачальниками, і мережа RetailLink, що зв'язує Wal-Mart з партнерами і власними магазинами по всьому світу.

Одним з пріоритетних напрямків розвитку ІТ-інфраструктури компанії став максимально оперативний обмін інформацією з партнерами. Зокрема, Wal-Mart спільно з компанією Procter & Gamble створила систему автоматичного поповнення складу. Касові апарати мережі Wal-Mart пов'язані з постачальником, і коли покупець купує продукти Procter & Gamble в магазинах Wal-Mart, система автоматично формує нове оптове замовлення і відправляє його електронною поштою в Procter & Gamble.

Walmart приділяє значну увагу розвитку лояльності до бренду. Крім традиційних акційно-знижкових методів, мережа активно використовує мобільні технології. Мобільний додаток з навігацією по торговельному залу, моніторингу наявності товару в магазині, оплати товару по штрих-коду, а в перспективі і управління магазинної візком сьогодні одне з найпопулярніших у всіх магазинах додатків.

Онлайн-продаж Walmart в США виріс в першому фінансовому кварталі поточного року на 63%. Причиною тому послужили торішні вкладення в розвиток інформаційних технологій, зокрема, придбання за 3 млрд Jet.com [6].

Що ще більш важливо, зіставні продажі в американських магазинах Walmart вирости на 1,4%. Крім того, в порівнянні з минулим роком, збільшилася і кількість покупців в мережі. Особливо це помітно на тлі конкуруючих компаній Target і Macy's, чий показники значно нижче.

Розвиток інтернет-каналу продажів і реорганізація власного ринкового середовища привели до того, що Walmart зараз може конкурувати з такими гігантами індустрії, як Amazon і eBay. У першому кварталі компанія продала близько 50 млн одиниць товарів як під власним брендом, так і від третіх осіб. Для порівняння: в минулому кварталі цей показник становив 34 млн, а роком раніше - всього лише 1 млн [6].

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного дослідження ефективності застосування інноваційних форм розвитку глобальних роздрібних торговельних мереж в сучасній економіці можна зробити висновки що сфера роздрібно-торгівлі в даний час є одним з найбільш динамічних секторів, які розвиваються як наслідок, одним з найпривабливіших напрямів для впровадження інновацій. Нові технології та інноваційні

форми організації роздрібної торгівлі значно спрощують управління та призводять до оптимізації витрат, підвищення ефективності та збільшення конкурентоспроможності.

Анотація. В статті досліджуються тенденції розвитку розничної торгівлі в інноваційній економіці, проаналізовано і обґрунтовано необхідність використання операційного формату для розробки нових форм організації розничної торгівлі. Технічні нововведення розглядаються в якості основи для переходу к інноваційним формам організації розничних мереж.

Ключевые слова: інформаційні технології, торговельно-розничні мережі, автоматизація, оптимізація витрат.

Abstract. The article investigates tendencies of retail trade development in the innovative economy, analyzed and justified the necessity of using the operational format for the development of new forms of retail organization. Technical innovations are considered as the basis for the transition to innovative forms of retail networking.

Key words: information technologies, retail networks, automation, cost optimization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмолаєва, А.В. Організація документального забезпечення управління (психологічний фактор) / А.В. Єрмолаєва // Діловодство. – 2015 – №1. – С. 98–102.
2. Нові підходи в управлінні ІТ або як бізнес-цілі, пов'язані з ІТ-процесами [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eba.com.ua/article/novi-pidhody-v-upravlinni-abo-yak-biznes-tsili-povyazani-z-protsesamy/>
3. RPA and the Back Office/Front Office Debate [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.uipath.com/blog/rpa-and-the-back-office/front-office-debate>
4. Digitization in Retail – Making Your Omni-Channel Strategy a Reality [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.comarch.de/files-de/file_138/Whitepaper_Digitization-in-Retail-Making-Your-Omni-Channel-Strategy-a-Reality_Comarch.pdf
5. Презентації, опис та інтерфейс ERP програм: 1С, Парус, Галактика, SAP, Oracle і Microsoft Dynamics [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://erp-project.com.ua/index.php/ru/poleznye-materialy/publikatsii/razrabotat/129-presentatin>
6. Walmart [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://cdn.corporate.walmart.com/5f/1c/8357c21e4d36a06b745ef0227007/earnings-release-fy18q1-final-1.pdf>

УДК 314.74

НАСЛІДКИ ТА ПРИЧИНИ АКТИВІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

К. О. Дем'яненко, М. О. Кримова

Анотація. У статті розглянуто сутність і основні показники трудової міграції в Україні. Визначено категорії населення, що є найбільш схильними до міграції, країни міграційного тяжіння та основні сфери зайнятості українських мігрантів. Проведено аналіз основних причин поширення трудової міграції в країні. Розкрито позитивні та негативні наслідки міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічне становище України

Ключові слова: трудова міграція, трудові мігранти, проблеми міграції, трудовий потенціал.

Вступ. Протягом останнього десятиліття в Україні відбулися кардинальні зміни в соціальній, політичній та економічній сферах життя. Під тиском принципово нових тенденцій і явищ у соціально-економічному та політичному середовищі збільшується чисельність трудових мігрантів. Зростаючі обсяги трудової міграції, призводять до дисбалансу між попитом і пропозицією на робочу силу на локальних, регіональних та національному ринках праці, а також суттєво впливають на подальший розвиток суспільства. На сьогоднішній день трудова міграція не тільки зменшує пропозицію

робочої сили на українському ринку праці, а й знижує її якість. Збільшення чисельності трудових мігрантів призводить до економічних, соціальних та демографічних втрат для суспільства і потребує активного втручання з боку державних органів управління, особливо в напрямку і розроблення ефективних дієвих стимулів щодо створення нових робочих місць, забезпечення гарантій зайнятого населення, поліпшення соціального захисту та рівня життя населення.

Значний внесок у розробку методології та методики дослідження міграції внесли такі вітчизняні науковці: З. Бараник, О. Гладун, І. Гончар, Е. Лібанова, Р. Моторін, О. Осауленко, О. Палій, О. Позняк, С. Стеценко, Л. Ткаченко, В. Швець. Проблемам світових міграцій робочої сили приділяли увагу такі зарубіжні дослідники: Х. Аранго, Т. Бауер, К. Босвелл, Ф. Мартін, Р. Мюнц, М. Фонсека, Д. Хейскен, К. Шмідт та інші. Механізм управління напрямів подолання демографічної кризи розкриваються в наукових працях таких учених: І. Бистрякової, З. Варналія, А. Колота, Р. Кулинича, О. Малиновської, І. Манцурова, В. Мандибури, С. Пирожкова, І. Пономаренка, Л. Стельмаха.

Метою дослідження є оцінка рівня розвитку трудової міграції в Україні, наслідків та причин її активізації.

Викладення основного матеріалу. Трудова міграція являє собою складний соціокультурний процес, який визначається цілим комплексом економічних і соціальних чинників, що впливають на всі сторони суспільного життя. Україна є однією з країн ЄС, що посідає одну з лідируючих позицій за показниками трудової міграції населення, зокрема безповоротної. Щорічно кілька мільйонів людей виїжджають за кордон з метою заробітку і в пошуках кращого життя. Причиною цих процесів є низька заробітна плата, високий рівень безробіття, поширення бідності та соціальна розшарованість населення та значно помітний розрив у оплаті праці з розвиненими країнами світу. Поглиблює наявну проблему міграції населення існуюча в Україні затяжна війна на Донбасі і анексія Криму, які стали поштовхом для населення цих регіонів шукати іншого притулку для себе і своїх сімей.

За даними досліджень проведених Міжнародною організацією міграції у 2015–2016 році закордоном України перебувають близько 700 тисяч громадян, з метою здійснення трудової діяльності. Перше місце серед трудових мігрантів за віковою структурою посідають особи у віці від 30 до 34 років, майже 48 % з яких мали довгострокові трудові контракти; на другому місці знаходяться особи у віці 45–64 роки, з яких більшість має короткострокові трудові контракти (35 %), що говорить про можливість їх рееміграції на батьківщину, але і більшості ці люди повертаються в Україну вже у непрацездатному віці, задля реалізації можливості отримання пенсії. Третє місце, серед мігрантів посідають особи у віці від 18 до 29 років, які майже в однаковій кількості (23 %) мають, короткострокові та довгострокові трудові контракти. Зменшення чисельності мігрантів в цій групі спричинено тим, що більшість молоді у цьому віці їдуть навчатися за кордон, та сприймають зайнятість, як короткострокову можливість підзаробити [5, с. 5].

Якщо аналізувати віковий склад трудових мігрантів з України, то співвідношення чоловіків та жінок різниця в залежності від вікової групи, до якої вони належать. Так, наприклад, чоловіки у віці від 30 до 44 років є більш схильними до міграції ніж жінки (65 % чоловіків та 35 % жінок), у групі 45–65 років серед мігрантів більше жінок (чоловіків 40 %, а жінок 60 %), в наймолодшій групі 18–29 років співвідношення чоловіків та жінок є однаковим.

Основними напрямками трудової міграції з України є країни Європейського Союзу та Росія. За результатами 2014 року в ЄС працювало 51 % (602,5 тис. осіб) трудових мігрантів, в Росії 43,2 % (511,0 тис. осіб). Напрямами трудової міграції з України в країни ЄС були Польща, Італія та Чехія [3, с. 14–18]. За більш пізніми дослідженнями 2016 року лідерами серед країн реципієнтів українських мігрантів є: Польща – 40,76 %, Російська Федерація – 17,81 %, Угорщина – 10,45 %, Молдова – 7,41 %, Білорусь – 5,95 %, Словаччина – 3,23 %, Румунія – 2,94 %, Туреччина – 2,31 %, Єгипет 1,51 %, Німеччина –

1,26 %, ОАЕ – 0,59 %, Ізраїль – 0,56 %, Італія – 0,5 %, Австрія – 0,46 %, Греція – 0,46 %, інші країни – 3,84 % [2].

Щодо видів економічної діяльності в яких найчастіше працюють українці за кордоном, лідерами є: будівництво, промисловість, ресторанно-готельний бізнес, домашній догляд і сільське господарство. Остання три сфери популярні в країнах ЄС, тоді як транспорт і торгівля популярніші в країнах СНД. Щодо гендерного поділу праці існує чіткий поділ. Жінки в основному зайняті в догляді на дому та в готельно-ресторанному бізнесі, тоді як чоловіки зайняті на будівництві, виробництві і в галузі транспорту (рис. 1)

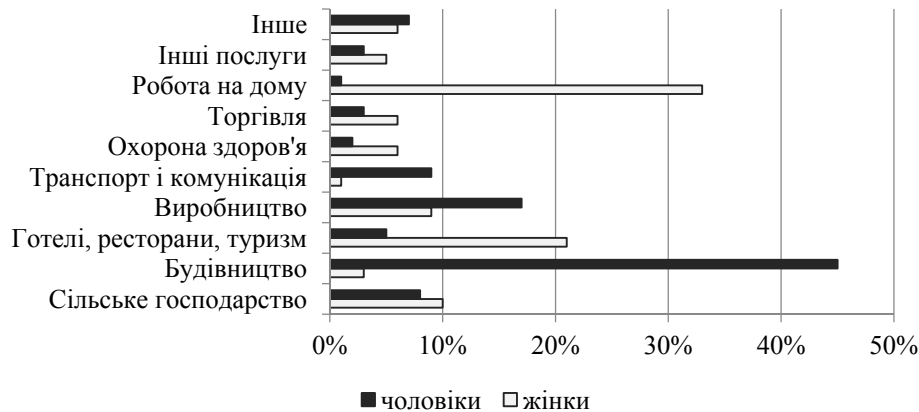

Рисунок 1. Гендерний аспект зайнятості українських мігрантів за сферами діяльності [5]

Основним поштовхом для виїзду населення України закордон є економічний фактор, а саме низький рівень оплати праці. У 2016 році розмір середньої заробітної плати в країні склав 4467 грн., що при поточному курсі дорівнює 165 доларів США. Для порівняння у той самий період середньо місячна заробітна плата в Норвегії складала 7049 доларів США, у США – 4580 доларів США, у Франції та Італії, близько 3300 доларів США, а у наближеній до України Словаччині та Естонії, відповідно 1382 та 1259 доларів США [7]. Невтішною є й динаміка змін заробітної плати в Україні, не дивлячись на позитивні тенденції її зростання у гривневому еквіваленті, враховуючи зростаючий курс американського долара, заробітна плата має тенденції до значного скорочення від 204 доларів США у 2014 році до 165 доларів США у 2016 .

Ще однією, не менш важливою, причиною активізації процесів трудової міграції українського населення є нестабільність ситуації на ринку праці в Україні, наявність регіонального та секторального дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили зменшує вірогідність працевлаштуватися в рідній країні. Особливо це стосується молодшої частини населення, яка має найбільший потенціал для реалізації свого людського капіталу.

За даними Державної служби зайнятості в 2017 році в Україні на одне вакантне робоче місце приходилось 7 безробітних, а в окремих професійних галузях діяльності, наприклад, менеджмент та керівні посади – 15 осіб на місце, кваліфіковані робітники сільського господарства – 44 особи, технічні службовці – 9 осіб. Найменшим є навантаження серед кваліфікованих працівників з інструментом 2 особи та професіоналів – 5 осіб.

Трудова міграція сприяє притоку грошових переказів в Україну. Дивлячись на динаміку приватних грошових переказів у 2015 році, обсяг грошових переказів мігрантів в Україну склав більше 6959 млрд. дол. США на рік. У 2016, згідно з розрахунками Групи Світового Банку по оцінці перспектив розвитку, сума переказів в Україну склала 7535 млрд. дол. США. Для України грошові перекази мігрантів є важливим джерелом доходу домогосподарств, члени яких працюють за кордоном. В основному витрачаються отримані кошти на поточне споживання, придбання нерухомості, товарів довготермінового використання та освіта [6, с. 23].

Щодо економіки України, то грошові перекази трудових мігрантів мають неоднозначний вплив на неї, вони виступають, як: надійне джерело іноземної валюти, так як вони мають стабільний характер, на відміну від прямих іноземних інвестицій; фактор зниження бідності в країні за рахунок притоку додаткових грошових коштів в родини, годувальник яких поїхав за кордон; фактор збільшення платоспроможності окремих категорій громадян; надійне джерело покращення соціальних цілей домогосподарств, тобто сприяють збільшенню витрат на охорону здоров'я та освіти; інструмент сприяння інвестування в малий бізнес та розвиток підприємництва.

Трудова міграція, як соціальний та економічний процес має свої позитивні та негативні риси. Серед сприятливих наслідків процесу міграції, можна виокремити: по-перше, це активізація значного грошового, валютного притоку іноземної валюти в Україні, що позитивно впливає на загальну економічну ситуацію; по-друге – це зростання експортних можливостей для українських виробників та розширення можливостей торгового партнерства між країнами; по-третє, це накопичення людського потенціалу особами, що виїжджають за кордон та повертаються з часом в Україні (вони збагачуються новим професійним та життєвим досвідом, розширюють світогляд та покращують знання іноземної мови; по-четверте – це зниження напруги на національному ринку праці за рахунок відтоку частини безробітного населення за кордон, однак іноді цей фактор може приймати негативний характер, адже виїжджає до інших країн більш конкурентоспроможна та освічена робоча сила; по-п'яте, накопичений мігрантами стартовий капітал, дуже часто використовується для створення малих та середніх підприємств після повернення їх додому, що сприяє розвитку в країні підприємницької активності та формуванню середнього класу; по-шосте, можливість для мігрантів приймати участь в «етнічній економіці» країни, яка її приймає, з орієнтацією на споживання українських товарів за кордоном; по-сьоме, стимулювання до виникнення спільних підприємств, збільшення товарообігу між країною експортером та країною імпортером людського капіталу.

До негативних наслідків активізації відтоку національної робочої сили за кордон можна віднести: по-перше, втрату висококваліфікованої робочої сили, яка не лише зменшує чисельність працездатного населення в країні та зменшує кількість платників податків, а й забезпечує втрату накопиченого в країні людського капіталу, не даючи їй можливість розвиватися в повній мірі; по-друге, зменшення віддачі від інвестицій в людський капітал, особливо серед осіб, що отримали освіту за рахунок держави та виїхали після цього за кордон; по-третє, відсутність відрахувань від заробітної плати мігрантів у соціальні та пенсійні фонди; по-четверте, поширення соціального сирітства в країні та поступовий розпад сімей, через довготривалу відсутність членів родини; по-п'яте, зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку (наприклад житло), при низькій купівельній спроможності більшості населення; по-шосте, збільшення навантаження на пенсійний фонд за рахунок необхідності сплати пенсії мігрантам, які повертаються в Україну по досягненню пенсійного віку; по-сьоме, зниження рівня народжуваності у молодих сім'ях.

Висновки. Проведений аналіз характеру міграційних тенденцій в Україні дав змогу зробити висновок, щодо високого рівня актуальності та заглибленості існуючої проблеми. Основними емігрантами з країни залишаються молоді та висококваліфіковані люди, які виїжджають за кордон втрачають свій накопичений трудовий потенціал працюючи на посадах, що не відповідають наявним в них знанням, вмінням та навичкам. Основними причинами активізації міграційних процесів в Україні є: низький рівень заробітної плати, дисбаланс та велике навантаження на ринку праці, нестабільна соціальна та політична ситуація в країні, ментально високий рівень територіальної мобільності населення країни, тощо. Це говорить про необхідність розробки цілого комплексу заходів, щодо покращення макроекономічного клімату в країні, покращення умов та якості зайнятості населення, розширення можливостей працевлаштування, що в комплексі сприятиме створенню

придатного середовища для збереження трудового потенціалу та втримання процесів відтоку висококваліфікованої робочої сили за кордон.

Аннотація. В статті розглянуті сутність і основні показники трудової міграції в Україні. Визначені категорії населення, які найбільш схильні до міграції, країни міграційної привабливості і основні сфери зайнятості українських мігрантів. Проведено аналіз основних причин поширення трудової міграції в країні. Розкрито позитивні та негативні наслідки міграційних процесів і їх впливу на соціально-економічне становище України.

Ключові слова: трудова міграція, трудові мігранти, проблеми міграції, трудовий потенціал.

Abstract. The article deals with the essence and main indicators of labor migration in Ukraine. The categories of the population most likely to migrate, the country of migration attraction and the main spheres of employment of Ukrainian migrants are determined. The analysis of the main causes of the spread of labor migration in the country is carried out. The positive and negative consequences of migration processes and their influence on the socio-economic situation of Ukraine are revealed

Key words: labor migration, labor migrants, migration problems, labor potential.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз динаміки середньої зарплатної плати в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6560/1.pdf>
2. Географія міграції: куди їздили українці в 2015 році і хто відвідував Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/368689/geografiya-migratsiyi-kudy-yizdyly-ukrayintsi-v-2015-rotsi-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>
3. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів вибіркового модульного дослідження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.
4. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/92.pdf
5. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К. : МОМ, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
6. Статистика / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Рейтинг країн відповідно до розміру середньостатистичної зарплати, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visasam.ru/emigration/vybor/srednya-zarplata-v-mire.html>.
8. Характеристика рівня безробіття в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23062/1/79-82.pdf>

УДК 303.7

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ МАІ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ОПТИМАЛЬНОГО РІШЕННЯ ВИБОРУ ВИШУ В УМОВАХ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОСТІ

О. А. Донюк, Н. В. Буркіна

Анотація. Статтю присвячено аналізу та дослідженню методу аналізу ієрархій в умовах визначеності та багатокритеріальності. МАІ прийнято вважати загальною теорією вимірювання, він застосовується для виведення шкал відносин як з дискретних, так і безперервних парних порівнянь в багаторівневих ієрархічних структурах. За допомогою алгоритму дій наведено приклад розв'язання задачі, де розраховані коефіцієнти прийняття рішень та знайдено оптимальне управлінське рішення.

Ключові слова: управлінське рішення, прийняття рішень, метод аналізу ієрархій, МАІ, альтернативи.

Невід'ємним етапом цілеспрямованої діяльності кожної людини є прийняття рішення. Існує безліч практичних ситуацій, в яких людина або група людей стикаються з необхідністю зробити вибір одного з декількох варіантів рішень якоїсь проблеми. Загальною у цих проблемах є ситуація вибору, необхідним компонентом якої є людина.

Проблема прийняття рішення має досить фундаментальний характер, що визначається роллю, яку відіграють рішення у будь-якій сфері діяльності. Питання прийняття оптимального рішення насамперед проявляється у вмінні визначити проблему та правильно знайти підхід до процесу прийняття управлінського рішення. При цьому сам процес є досить складним та багатоетапним, який може містити використання різноманітних методів аналізу прийняття рішень.

Дослідженням прийняття управлінських рішень займалися вітчизняні та зарубіжні науковці. У своїх наукових доробках Щербань А. А. та Макарова М. В проаналізували сутність методу аналізу ієрархій, де розглянули процес застосування даного методу при плануванні інноваційної політики та запровадженні інновацій в управління нафтосервісними підприємствами [1]. Помітний внесок у дослідження управлінських рішень внесли Павлова О. А., Ліщук К. І, Штанькевича О. С., Іванова Г. А., Федотова О. П., які розглянули дві версії модифікованого методу аналізу ієрархій для випадку великої кількості альтернатив та наведений приклад, який демонструє правильність запропонованої модифікації МАІ [2]. Так, застосувала метод аналізу ієрархій в якості основи для формування системи критеріїв Шалкіна Т. Н., оцінивши якість електронних освітніх видавництв [3]. Розглянули важливість напрямків розвитку системи військового призначення за допомогою цього методу Мокроцький М. Ю., Варава В. В. та Лугова К. І. [4]. Застосування МАІ для вибору франчайзингової мережі, оцінки маркетингової активності торговельних підприємств та енергоефективності муніципальних будівель можна побачити у працях Гладуна Т. М. [5], Євстрата Д. І. [6], та Маргасова Д. В., Сахно Е. Ю., Скітера І. С. [7]. Аналіз багатьох наукових праць свідчить про різноманітність використання даного методу у різних напрямках та актуальність цієї теми дослідження.

Метою дослідження є використання методу аналізу ієрархій для знаходження оптимального управлінського вибору.

Для поставленої мети представлено алгоритм дій:

- формулювання мети та постановка завдань щодо прийняття оптимального рішення;
- визначення критеріїв ефективності та альтернативних варіантів прийняття рішення;
- знаходження вагових коефіцієнтів для кожного критерію;
- оцінка кожної альтернативи за кожним критерієм;
- розрахунок коефіцієнтів прийняття рішень для кожної альтернативи;
- прийняття оптимального рішення.

Процес прийняття управлінського рішення – це сукупність циклічних послідовних дій, що складаються з окремих етапів і процедур, скеровані на раціональний вибір оптимального варіанта для досягнення бажаної цілі чи вирішення проблеми. Всі ці стадії можна описати більш детально, вказавши всі існуючі зв'язки між ними, перерахувавши всі операції, що виконуються на відповідному етапі і методи, необхідні на кожній стадії розробки рішення [8].

Для розв'язання багатокритеріальних задач прийняття рішень існує безліч методів:

1. Методи приведення критеріїв до одного (метод головної компоненти, комплексного критерію, справедливого компромісу, Гермейера, побудови і аналізу множини Еджворта-Парето).

2. Методи дослідження психологічних особливостей ОПР (багатокритеріальна теорія корисності, метод аналізу ієрархій, методи ранжирування багатокритеріальних альтернатив).

Одним з найбільш ефективних методів знаходження оптимального рішення є метод аналізу ієрархій (МАІ), створений американським вченим Томасом Сааті. За освітою математик, він в 1970-х рр. брав участь в женецьких переговорах США і СРСР з

роззброєння, під час яких йому і прийшла в голову думка про впорядкування пріоритетів. Ця думка в подальшому оформилася в МАІ. Метод аналізу ієрархій прийнято вважати загальною теорією вимірювання. МАІ застосовується для виведення шкал відносин як з дискретних, так і безперервних парних порівнянь в багаторівневих ієрархічних структурах. Порівняння можна провести на основі реальних величин або можливих, що відображають можливі переваги. МАІ знаходить широке застосування в завданнях, пов'язаних з прийняттям багатокритеріальних рішень, стратегічному плануванні, прогнозуванні, і навіть в задачах вирішення конфліктів. Метод призначений для аналізу нелінійних структур, які застосовуються для виконання як дедуктивного, так і індуктивного виведення без використання силогізму, а також для одночасного розгляду безлічі факторів з урахуванням закономірностей між ними і знаходження компромісу під час формування виведення [9]. Крім того, він також включає в себе корисну техніку для перевірки узгодженості оцінювачі прийняття рішень, що зменшує упередженість у процесі прийняття рішень.

МАІ застосовується для вибору найкращих рішень шляхом обчислення пріоритетів альтернатив і критеріїв, серед яких потрібно обрати найкраще оптимальне рішення. Відбір критеріїв є завданням особи, яка приймає рішення, при цьому критерії можуть вимірюватися в різних шкалах. Втім, в питаннях прийняття рішень можуть зустрічатися критерії, які не є фізичними, для яких відсутні шкали вимірювань. У таких випадках в МАІ, по-перше, обчислюються пріоритети критеріїв в значеннях ситуативної важливості, яка характеризує їх внесок в основну мету, і, по-друге, пріоритети альтернатив, які показують ступінь відповідності даних альтернатив вимогам відповідних критеріїв.

У МАІ передбачені три способи ранжування альтернатив:

- відносне, яке впорядковує кілька альтернатив на основі парних порівнянь, що особливо актуально для нових і дослідницьких рішень;
- абсолютна, за допомогою якого можна оцінювати необмежену кількість альтернатив окремо, застосовуючи шкали інтенсивності переваг, постійні для кожного критерію, особливо корисні в рішеннях, де існує достатня інформація для оцінки відносної важливості значень інтенсивності, і зручний для фільтрації величезної кількості альтернатив, кращі з яких потім можна ранжувати відносним способом;
- еталонне тестування, яке впорядковує альтернативи шляхом включення в їх набір еталонного об'єкта з відомими властивостями і подальшим порівнянням з ним інших альтернатив.

Процес пріоритетності методу аналізу ієрархій допомагає спростити складність, пов'язану з використанням шкал різних вимірюваних величин, визначаючи ступінь значущості об'єктів в системі цінностей особи, яка приймає рішення. Фінальною стадією МАІ є з'єднання узагальнених альтернатив, які характеризує їх внесок в основні цілі, розташовані в топі ієрархії. Розглянемо використання методу аналізу ієрархій для ситуації прийняття рішення вибору вишу для абітурієнта.

Важливим кроком у житті кожного абітурієнта є вибір вищого навчального закладу, у якому він має навчатися. Однак в Україні існує багато вишів, а сам процес вибору має опиратись не тільки на вподобання людини, а й важливу роль при цьому мають такі критерії, як: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання та оцінка роботодавців. Завдяки цьому серед університетів зароджується здорова конкуренція за підвищення академічної якості та репутації, які є необхідними для успішної підготовки фахівців, які є конкурентоспроможними на ринку праці. Для аналізу вирішення заданої проблеми за допомогою методу ієрархій, використовуємо рейтинг ТОП-200 та ТОП-50 вузів за оцінками роботодавців в Україні, де обираємо 10 університетів, вже з визначеними критеріями та коефіцієнтами, за допомогою яких вагові коефіцієнти для кожного критерію визначаємо за уподобанням, що у сумі має дорівнювати 1. Дані задачі відображено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Вихідні дані ТОП-10 університетів

№	Університети	Критерії			
		Якість науково-педагогічного потенціалу	Якість навчання	Міжнародне визнання	Оцінка роботодавців
1	ОНЕУ	4,7	8,4	3,9	0,0
2	ТНЕУ	5,1	8,0	3,5	2,5
3	КНТЕУ	5,6	9,1	3,6	5,8
4	ВНАУ	4,4	3,8	2,9	0,0
5	ХНЕУ імені Семена Кузнеця	4,8	5,9	4,4	2,0
6	ВНМУ ім. М. Пирогова	10,0	4,0	4,4	0,0
7	ДонНУ ім. В. Стуса	5,8	5,7	6,8	5,8
8	НУ "Острозька академія"	4,7	5,0	3,0	4,2
9	ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського	4,1	3,7	1,7	0,0
10	ВНТУ	10,0	4,9	4,2	3,0
	Ваги	0,3	0,2	0,3	0,2

Таблицю побудовано автором на основі [10] та [11].

Задача має єдиний ієрархічний рівень з 4 критеріями: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання, міжнародне визнання і оцінка роботодавців та 10 альтернативними рішеннями (університетами).

Оцінка десяти університетів заснована на обчисленні комбінованого вагового коефіцієнта для кожного з них.

Таблиця 2 – Коефіцієнти прийняття рішень

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Коефіцієнти прийняття рішень	4,3	4,7	5,8	3,0	4,4	5,1	6,1	4,1	2,5	5,8

На основі розрахунків можна сказати, що університет під №7 – Донецький національний університет імені Василя Стуса має найбільшу комбіновану вагу 6,1 та є нашим оптимальним рішенням.

Отже, прийняття рішень можна назвати «центром», навколо якого обертається життя кожної людини. Рішення можна розглядати як продукт праці, а його прийняття – як процес, що веде до появи цього продукту. У свою чергу якість прийняття рішення залежить від багатьох факторів, а процес потребує використання різних методів та складається з декількох етапів, але неодмінно в ньому присутні такі елементи, як проблеми, цілі, альтернативи і рішення. Розглянутий МАІ зараз широко використовується як інструмент для ухвалення рішень в умовах багатокритеріальності, що дозволяє впорядкувати, алгоритмізувати і коригувати процедуру експертного оцінювання різноманітних факторів та підвищити якість отримуваних результатів на формування процесу прийняття рішень.

Анотація. Стаття посвячена аналізу і дослідженню методу аналізу ієрархій в умовах определенности и многокритериальности. МАИ принято считать общей теорией измерения, он применяется для вывода шкал отношений как дискретных, так и непрерывных парных сравнений в многоуровневых иерархических структурах. С помощью алгоритма действий приведен пример применения метода анализа иєрархий, в котором рассчитаны коэффициенты принятия решения и найдено оптимальное управленческое решение.

Ключевые слова: управленческое решение, принятие решений, метод анализа иєрархий, МАИ, альтернативы.

Abstract. The article is devoted to the analysis and research of the Hierarchy Analysis Method or The Analytic Hierarchy Process (AHP) in terms of certainty and multicriteria. HAM is considered to be a general theory of measurement; it is used to derive relations ratios of both discrete and continuous pair comparisons in multilevel hierarchical structures. Using the algorithm of action, an example of solving a problem is presented, where decision-making factors are calculated and an optimal managerial decision is found.

Key words: managerial decision, decision making, Hierarchy Analysis Method, The Analytic Hierarchy Process, AHP.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Щербань А. А., Макарова В. М. Метод аналізу ієрархій у плануванні та прийнятті управлінських рішень при запровадженні інновацій у нафтосервісних підприємствах. – Київ, 2013.
2. Павлова О. А., Ліщук К. І., Штанькевича О. С., Іванова Г. А., Федотова О. П. Модифікований метод аналізу ієрархій. – Київ, 2009.
3. Шалкина Т. Н., Применение метода анализа иєрархий для оценки качества электронных образовательных изданий. – Тюмень., 2010.
4. Мокроцкий М. Ю., Варава В. В. та Луговая К. І., Методический подход к определению приоритетных направлений развития системы военного назначения. – Сумы, 2013. № 2.
5. Гладун Т. М., Застосування методу ієрархій для вибору франчайзингової мережі. – Львів, 2008.
6. Євстрат Д. І. Застосування методу аналізу ієрархій для оцінки маркетингової активності торговельних підприємств // Проблеми економіки, № 2, 2012.
7. Маргасов Д. В., Сахно Е. Ю., Скітер І. С., Розробка моделі та модифікація методу аналізу ієрархій для оцінки рівня енергоефективності // Информационные технологии., 2015.
8. Квасницька Р. С. Процес прийняття управлінських рішень: зміст і етапи / Р. С. Квасницька // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 6 (51), ч. 2. – 2011.
9. Одинцов Б. Е., Романов А. Н. Итерационный метод оптимизации управления предприятиями средствами обратных вычислений // Вестник Финансового университета. 2014. № 2. С. 60–73.
10. Рейтинг вищих навчальних закладів «ТОП-200 Україна» – 2017/2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.euroosvita.net/index.php/?Category=1&id=5647>
11. ТОП-50 вузів України за оцінками роботодавців – 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5271>

УДК 657.421:006.032/.034

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

В. О. Короленко, Л. Л. Гевлич

Анотація. У дослідженні проаналізовані особливості обліку основних засобів за національними та міжнародними стандартами. Значна увага зосереджується на розбіжностях при формуванні первісної вартості, визнанні витрат на поліпшення та амортизації основних засобів. За результатами дослідження зроблені висновки, намічені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: облік, основні засоби, стандарти обліку, оцінка, амортизація.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах економічної інтеграції більшість країн світу використовують Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) в якості національних або беруть їх за основу власних стандартів. Використання МСФЗ українськими суб'єктами господарювання підвищує їх конкурентоспроможність на

зовнішньому ринку. Тому актуальним залишається питання покращення Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) та їх наближення до МСФЗ.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Особливості обліку основних засобів за національними та міжнародними стандартами досліджували такі автори як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, М. В. Кужельний, М. С. Пушкар, І. В. Кононова [3], А. О. Бакум [3], Г. Г. Юрченко [4], В. М. Якубів [5], Є. Є. Іонін [6], Г. В. Муравицька [7] та інші. Однак з урахуванням оновлених законодавчих вимог у відповідності до міжнародних стандартів фінансової звітності проблеми обліку потребують подальших досліджень.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей обліку основних засобів за національними та міжнародними стандартами з точки зору пошуку напрямів удосконалення національної облікової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Міжнародним стандартом обліку основних засобів є МСБО 16 «Основні засоби», національним стандартом – П(С)БО 7 «Основні засоби».

За П(С)БО основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [1]. За МСБО основні засоби – це матеріальні об’єкти, які: утримуються для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг, для надання в оренду іншим або для адміністративних цілей; використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [2].

Таким чином, визначення терміна «основні засоби» за національними та міжнародними стандартами вважаємо тотожним. А відтак можемо виокремити загальні критерії визнання основних засобів, а саме:

- а) активи повинні мати матеріальну форму;
- б) термін їх використання повинен перевищувати один рік чи операційний цикл, якщо він більше року;
- в) сфера застосування – здійснення основної діяльності підприємства.

Матеріальна форма основних засобів свідчить про реальну наявність об’єкта обліку. Термін використання основних засобів дає можливість відокремити їх від інших активів. Сфера застосування конкретизує, що основні засоби будуть використані за їх прямим призначенням.

Що ж стосується припинення визнання, то відповідно до МСБО слід припиняти визнання балансової вартості об’єкта основних засобів після вибуття або коли не очікують майбутніх економічних вигод від його використання або вибуття.

Прибуток чи збиток, що виникає від припинення визнання об’єкта основних засобів, слід включати до прибутку чи збитку, коли припиняється визнання об’єкта (якщо МСБО 17 не вимагає іншого після продажу з подальшою орендою). Прибутки не слід класифікувати як дохід [2].

За національними стандартами вибуття основних засобів здійснюється на основі їх продажу, безоплатної передачі або списання внаслідок невідповідності критеріям активу (П(С)БО 7). При реалізації основні засоби неодмінно мають бути переведені в категорію необоротних активів, утримуваних для продажу [1].

Порівнюємо категорії, які відносяться до основних засобів за національними та міжнародними стандартами (див. таблицю 1) [1, 2].

Таблиця 1 – Категорії основних засобів за МСБО та П(С)БО

П(С)БО	МСБО
земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель, не пов’язані з будівництвом; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); тварини; багаторічні насадження.	Не містить чіткого переліку, разом з тим наводять у якості прикладу наступну класифікацію: земля;земля та будівлі;машини та обладнання;кораблі;літаки;автомобілі;меблі та приладдя;офісне обладнання.

Таким чином, можна констатувати відсутність вимог до деталізації категорій основних засобів за міжнародними стандартами, що, безумовно, підвищує самостійність підприємств та можливості врахування ними особливостей свого технологічного циклу.

Основні засоби при придбанні зараховуються на баланс за первісною (історичною) вартістю. Як П(С)БО 7, так і МСБО 16 включають у первісну вартість [3]:

а) ціну придбання, включаючи імпортні мита та невідшкодовувані податки після вирахування торговельних знижок та цінових знижок;

б) будь-які витрати, які безпосередньо пов'язані з доставкою активу до місця розташування та приведення його в стан, необхідний для експлуатації;

в) первісну попередню оцінку витрат на демонтаж, переміщення об'єкта та відновлення території, на якій він розташований.

Разом з тим існують відмінності у формуванні первісної вартості основних засобів за національними та міжнародними стандартами, описані в таблиці 2 [4, 5].

Таблиця 2 – Формування первісної вартості основних засобів за П(С)БО та МСБО

Критерій	П(С)БО	МСБО
Придбання в кредит	Витрати на виплату відсотків за кредит не включаються до первісної вартості об'єкта.	Облік витрат на виплату відсотків за кредит здійснюється відповідно до МСБО 23 «Витрати на позики».
Придбання за рахунок грантів	Вартість основних засобів не може бути зменшена на суму отриманих урядових грантів.	Балансова вартість основних засобів може бути зменшена на суму отриманих урядових грантів, якщо таке фінансування було пов'язане з придбанням саме цього об'єкта. Облік отримуваних грантів регулюється МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу».
Витрати на собівартість	Не надає переліку витрат, які не включаються в собівартість основних засобів.	Визначає перелік витрат, які не включаються в собівартість основних засобів, а саме витрати на збут, адміністративні та інші накладні витрати; встановлені випадки неефективності і початкові операційні збитки, понесені до досягнення планових показників роботи.
Витрати на експлуатацію	Ремонт для підтримання об'єкта в робочому стані та понесені на його здійснення витрати включаються до складу витрат.	Затрати на сервісне обслуговування і експлуатацію списуються на фінансовий результат.

Цікаво, що МСБО 16 приділяє особливу увагу роз'ясненню різниці між можливими методами оцінки після визнання [2]:

1) модель собівартості – об'єкт основних засобів слід обліковувати за його собівартістю мінус будь-яка накопичена амортизація та будь-які накопичені збитки від зменшення корисності;

2) модель переоцінки – об'єкт основних засобів (справедливу вартість якого можна достовірно оцінити) слід обліковувати за переоціненою сумою, яка є його справедливою вартістю на дату переоцінки мінус будь-яка подальша накопичена амортизація та подальші накопичені збитки від зменшення корисності. Переоцінки слід проводити з достатньою регулярністю так, щоб балансова вартість суттєво не відрізнялася від тієї, що була б визначена із застосуванням справедливої вартості на кінець звітного періоду. Якщо переоцінюють об'єкт основних засобів, тоді весь клас основних засобів, до якого належить цей актив, слід переоцінювати.

Аналогічні вимоги містяться і у П(С)БО 7.

Порівнюючи облік основних засобів за П(С)БО 7 та МСБО 16, слід виділити їх відмінність у визнанні витрат на поліпшення основних засобів. Згідно МСБО 16 критеріями визнання витрат на поліпшення основних засобів є наявність ймовірності надходження майбутніх економічних вигод, пов'язаних з об'єктом, на підприємство та достовірність оцінки собівартості такого об'єкта. За П(С)БО 7 первісна (переоцінена) вартість основних засобів може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням та ремонтом об'єкта, визначену у порядку, встановленому податковим

законодавством. Ця норма вносить альтернативний метод капіталізації витрат на поліпшення основних засобів [6].

Одним з найважливіших моментів в обліку основних засобів є амортизація, як основне джерело їх відновлення. За національними стандартами під амортизацією розуміють систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації). За міжнародними стандартами надається тотожне визначення поняттю «амортизація».

Міжнародні стандарти включають прямолінійний метод, метод зменшення залишку та метод суми одиниць продукції, проте вони не містять вичерпної інформації стосовно методів, а тільки зазначають, що обраний метод має відображати схему отримання економічної вигоди. МСБО 16 має певні вимоги до амортизації основних засобів [3]:

а) вартість, що амортизується, має списуватись систематично на протязі строку корисної експлуатації;

б) метод амортизації, що використовує підприємство, повинен відображати процес використання ним економічних вигод даним об'єктом;

в) амортизаційні відрахування за кожний період визнаються витратами, крім тих випадків, коли вони включаються до балансової вартості інших об'єктів основних засобів.

На відміну від міжнародних вимог, у П(С)БО є ще три методи амортизації: зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний. Крім того, у П(С)БО 7 вказано, що вартість землі (земельних ділянок) не амортизується, а у МСБО 16 є положення про те, що у деяких випадках сама земля може мати обмежений термін корисної експлуатації, тоді її амортизують методом, який відображає вигоди, що мають бути отримані від неї [7].

У МСБО не розглядається момент початку нарахування амортизації та момент припинення нарахування амортизації, проте П(С)БО нарахування амортизації починає з наступного місяця, від того, коли об'єкт основних засобів став придатним для корисного використання.

Що стосується відображення інформації у звітності за національними та міжнародними вимогами, то маємо відмінність у відображенні капітальних інвестицій.

Національні положення відносять незавершені капітальні інвестиції до необоротних матеріальних активів і в балансі їх наводять окремо від основних засобів як самостійну статтю. Крім того, в П(С)БО 7 наведено спеціальну дефініцію терміна «капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи». Це витрати на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість), виготовлення, придбання об'єктів матеріальних необоротних активів (у тому числі необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу), що здійснюються підприємством [1].

Міжнародні стандарти не стандартизують облік і звітність незавершених капітальних інвестицій. Однак на практиці підприємства, що використовують МСБО, відображують незавершене будівництво у складі основних засобів.

Висновки. Національні положення та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку мають багато спільного, але разом з тим існують розбіжності у питаннях оцінки, визнання витрат на поліпшення та амортизації основних засобів.

На сьогодні МСБО в Україні є обов'язковими для підприємств, що становлять суспільний інтерес – підприємств-емітентів цінних паперів, якщо останні допущені до торгів на фондових біржах або щодо них здійснено публічну пропозицію, банків, страховиків, недержавних пенсійних фондів, інших фінансових установ та великих підприємств, а також для публічних акціонерних товариств, підприємств, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, підприємств, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. Крім того, використання МСБО дозволяє залучати більше інвестицій та підвищує конкурентоспроможність підприємства з причин їх прозорості та зрозумілості для іноземних суб'єктів господарювання. Тому виникає нагальна потреба чіткого розуміння моментів розбіжності вимог національних та міжнародних облікових регламентів.

На нашу думку, слід вирішити концептуальну проблему – визначити вектор розвитку національних облікових регламентів – положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Якщо укладачі звітності, державні контролюючі органи та бізнес-середовище ще не готові до повного переходу до міжнародних вимог, тобто введення МСБО та МСФЗ замість П(С)БО, слід продовжувати дослідження для ідентифікації розбіжностей між національними та міжнародними стандартами за всіма обліковими ділянками. Дана робота як перспектива подальших досліджень допоможе суб'єктам господарювання у формуванні фінансової звітності та можливій її трансформації відповідно до МСБО.

Аннотація. В исследовании проанализированы особенности учета основных средств по национальным и международным стандартам. Значительное внимание сосредоточивается на различиях при формировании первоначальной стоимости, признании расходов на улучшение и амортизации основных средств. По результатам исследования сделаны выводы, намечены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: учет, основные средства, стандарты учета, оценка, амортизация.

Abstract. The study analyzed features of accounting of fixed assets according to national and international standards. Considerable attention is paid to differences in the formation of initial cost, recognition of costs for improvement and depreciation of fixed assets. According to the results of the study, conclusions are drawn, prospects for further research are outlined.

Key words: accounting, fixed assets, accounting standards, estimation, depreciation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_014.
3. Кононова І. В., Бакум А. О. Особливості обліку та аудиту основних засобів згідно з міжнародними стандартами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6. С. 19–23.
4. Юрченко Г. Г., Овсяк Н. В. Облікова концептуалізація основних засобів у національній та міжнародній практиці: теоретико-методологічні аспекти. *Сучасний стан і тенденції розвитку сучасної європейської науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 2015. Том 1. С. 130–138.
5. Якубів В. М., Шеленко Д. І., Сас Л. С. Облік основних засобів: національний та міжнародний аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. №11. С. 375-379.
6. Іонін Є. Є., Горбачова Л. В. Облік основних засобів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 10. С. 153–157.
7. Муравицька Г. В., Кузик Н. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика обліку основних засобів. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(3). С. 524–530.

УДК 336.717:336.743(477)

ПРИВАТНІ ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ В УКРАЇНУ ЯК АСПЕКТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В. О. Короленко, О. В. Порошина, М. В. Савченко

Анотація. У дослідженні визначена роль приватних грошових переказів в Україну в контексті фінансової безпеки держави. Проаналізовано динаміку та географічну структуру грошових транзакцій за новою методикою НБУ, яка додатково включає неофіційні джерела надходження. Сформована динаміка валютних переказів за каналами надходження, а саме через банки, міжнародні платіжні системи та неофіційні канали. Також виявлена залежність між напрямками трудової міграції та країнами надходження валюти. В статті визначено основні цілі використання отриманих грошових переказів від мігрантів. Висвітлено 5 найбільших платіжних систем для переказу коштів в Україну та за її межі за 2017 рік. Виділені основні проблеми валютного та грошово-кредитного ринків, а також шляхи мінімізації залежності України від приватних грошових переказів.

Ключові слова: фінансова безпека, грошові перекази, трудові мігранти, платіжні системи, іноземні інвестиції.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах економічної інтеграції, складних трансформаційних процесів та дисбалансів у світі Україна стикається з великою кількістю

зовнішніх та внутрішніх загроз, що призводить до дестабілізації фінансової системи, зокрема у її грошово-кредитній та валютній складових. Внаслідок зменшення валютних надходжень від експорту, малого обсягу іноземних інвестицій та негативної динаміки зовнішнього інвестування необхідним є дослідження приватних грошових переказів як одного з найбільш важливих джерел надходження валюти, а також вирішення проблем, пов'язаних з грошовими транзакціями, та забезпечення стабільності фінансового ринку України за рахунок інших способів залучення валютних надходжень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем фінансової безпеки країни зробили такі вітчизняні автори як О. С. Власюк, Б. М. Данилишин, І. О. Лютий, Л. Г. Шемаєва, Т. С. Смовженко, І. В. Бураковський, М. В. Мачугіна [4], Д. М. Гладких [7]. Однак проблема зростання частки грошових переказів в загальній структурі валютних надходжень залишається невирішеною.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей здійснення приватних грошових переказів в Україну в контексті фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Приватні грошові перекази фізичних осіб з-за кордону є одним з основних джерел доходів значної кількості домогосподарств в Україні та одним із ключових елементів підтримки соціальної та фінансової стабільності в державі. Ці кошти прямують на валютний ринок, збільшуючи пропозицію валюти, відповідно, підтримуючи курс гривні. У 2017 році обсяги грошових переказів в Україну склали рекордні 8,3 % ВВП країни. У 2016 році цей показник становить 8,1 % ВВП України, а у 2015 році – 7,6 % [1].

За статистичною інформацією Національного Банку України складена таблиця 1. Дані розраховані на підставі банківської звітності про фінансові операції та міжнародні перекази, а також враховують обсяги коштів, які надійшли в Україну офіційними і неофіційними каналами.

Варто зауважити, що НБУ змінив методикку розрахунку грошових переказів і наразі включає не тільки офіційні канали, а й неофіційні. За попередніми даними, які включали лише офіційні канали переказів грошових коштів в Топ-5 держав за обсягом переказів входили Російська Федерація, США, Ізраїль, Італія, Польща. За новою методикою (табл. 1) можемо спостерігати кардинальні зміни, що пов'язано з короткостроковою міграцією до Польщі.

Таблиця 1 – Топ-5 країн за обсягом приватних грошових переказів в Україну у 2017 році, складено авторами на основі [1]

Країни	млн. дол. США	у % до загального обсягу	у % до попереднього року
Польща	3116	33,6	156,5
Росія	1292	13,9	92,6
США	679	7,3	117,9
Італія	448	4,8	108,7
Чехія	434	4,7	115,1

Таким чином, найбільший обсяг грошових переказів наразі надходить в Україну від Польщі, Росії, США, Італії та Чехії, що, до речі, збігається з основними напрямками трудової міграції. З таблиці видно, що обсяг переказів з європейських держав і США щороку зростає, в той час як з Росії зменшується, що пояснюється складною політичною ситуацією між Російською Федерацією та Україною.

Грошові перекази мають позитивний вплив на макроекономічну стабільність в Україні. Вони допомагають фінансувати дефіцит торгового балансу країни, сприяють фіскальній консолідації та підтримують вартість валюти. Такі трансферти між фізичними особами є економічно значущими для України [2].

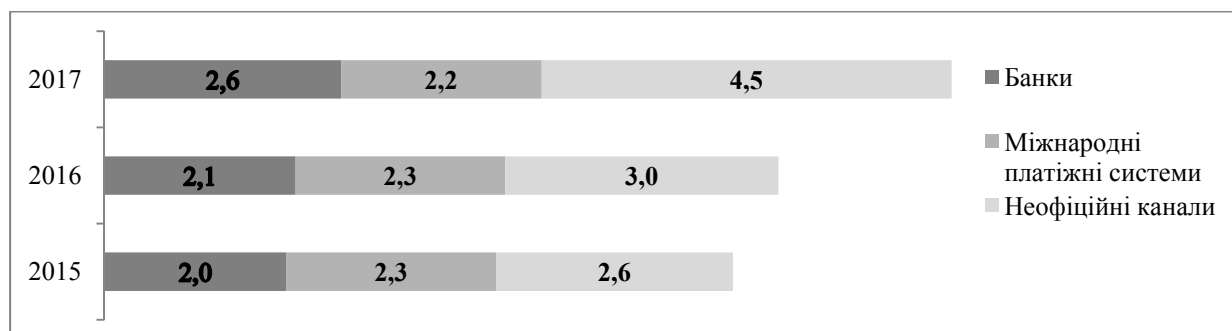
Левову частку грошових переказів здійснюють трудові мігранти, що складає основний дохід для багатьох домогосподарств. За офіційними оцінками щорічні грошові перекази, у тому числі відправлені через офіційні та неофіційні канали, збільшуються

одночасно із зростанням кількості трудових мігрантів. За даними Міжнародної організації з міграції складений рисунок 1, який зображує середній розподіл переказаних мігрантами в Україну коштів за цілями використання. Діаграма показує, що більша частина грошових переказів трудових мігрантів йде на заощадження і споживчі витрати [3].

Рисунок 1. Середній розподіл переказаних мігрантами в Україну коштів за цілями використання, % від загального обсягу грошових переказів, складено авторами на основі [3]

Оскільки трудова міграція має переважно короткостроковий циклічний характер, більшість мігрантів привозять зароблені кошти особисто. Рівень офіційних переказів залишається низьким. Однак за даними НБУ складений рисунок 2, який зображує приватні грошові перекази за каналами надходження. Діаграма показує, що рівень грошових переказів через неофіційні канали переважає в загальній структурі надходження [1].

Рисунок 2 Приватні грошові перекази за каналами надходження, млрд. дол. США, складено авторами на основі [1]

Одним із найбільш популярних серед громадян України напрямів трудової міграції в останні роки є Польща. За результатами 2017 року офіційний дозвіл на роботу в Польщі отримали 85 % з усієї кількості наданих дозволів на працевлаштування для іноземців у цій країні. Крім того, за даними Національного банку Польщі валютна структура грошових переказів в Україну має такий вигляд: 42,5 % польський злотий, 42,3 % долар США, 9,1 % євро, 5,0 % українська гривня, 1 % інші валюти.

Протягом 2017 року на території України надавали послуги 36 систем переказу коштів, з яких 29 систем, створені резидентами, та 7 систем (3 системи з США, по 1 – з Грузії, Великобританії, Канади, Азербайджану), створені нерезидентами. Російські системи заборонені [1].

Крім того, приватні грошові перекази в Україну, окрім банків, здійснювали три міжнародні карткові платіжні системи із США («Visa», «MasterCard», «American Express»).

За підсумками 2017 року на ринку систем переказу коштів, створених резидентами, лідером за сумою переказів є міжнародна платіжна система «ТУМЕ».

За даними таблиці 2 серед систем переказу коштів, створених нерезидентами, у 2017 році перше місце за обсягами здійснених переказів посідає «Western Union» (51,9 % усіх транскордонних переказів в Україну та 74,2 % – з України), а друге місце – «MoneyGram» (22,7 % усіх транскордонних переказів в Україну та 20,7 % – з України) [1].

Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів. Упродовж 2017 року сума коштів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у 8 разів перевищує суму коштів, відправлених за її межі.

Таблиця 2 – Топ-5 міжнародних платіжних систем (МПС) для переказу коштів в Україну та за її межі за 2017 рік, складено авторами на основі [1]

Топ-5 МПС (перекази в Україну)	% до загального обсягу переказів	Топ-5 МПС (перекази з України)	% до загального обсягу переказів
Western Union	51,9	Western Union	74,2
MoneyGram	22,7	MoneyGram	20,7
IntelExpress	12,1	RIA	1,6
RIA	4,4	IntelExpress	1,4
Sigue Money Transfer	3,7	Sigue Money Transfer	0,8

Забезпеченість держави валютними коштами допомагає досягти позитивного сальдо платіжного балансу, акумулювати необхідний обсяг валютних резервів, виконувати міжнародні зобов'язання, а також підтримувати стабільність національної грошової одиниці. Це є важливим фактором фінансової безпеки держави [4].

Однак висока залежність від приватних грошових переказів навпаки – знижує фінансову безпеку. Російська Федерація ухвалила закон 22 березня 2017 року, що передбачає заборону переказу коштів без попереднього відкриття банківського рахунка в російських чи іноземних платіжних системах та штрафування за здійснення переказу у розмірі здійснених платежів. Таким чином, Росія мала на меті обмежити потоки валюти до України, зменшивши пропозицію на українському готівковому валютному ринку, що мало спровокувати девальвацію національної валюти. Однак завдяки високому рівню інформатизації суспільства законодавчі зміни в Росії значно не впливають на динаміку російських валютних транзакцій, оскільки є достатня кількість способів обходу цього обмеження як легальних, так і напівлегальних [5].

На шляху України до економічного розвитку необхідно зменшити залежність валютних надходжень від приватних грошових переказів. Необхідно зробити акцент на прямих іноземних інвестиціях та надходженнях від експорту. Наразі перекази фізичних осіб з-за кордону значно перевищують іноземні інвестиції, що ще раз підтверджує залежність від грошей трудових мігрантів (рис. 3).

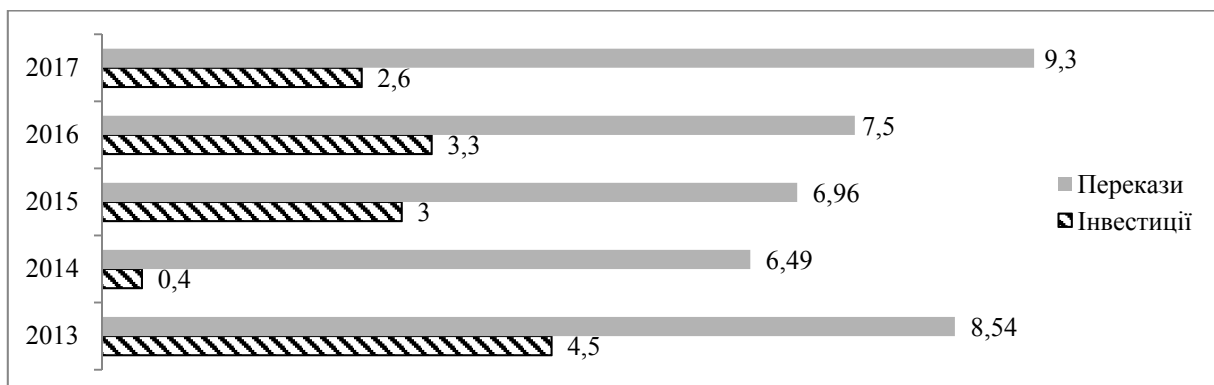

Рисунок 3. Приватні грошові перекази та іноземні інвестиції, млрд. дол. США, складено авторами на основі [6]

Отже, для зменшення залежності України від приватних грошових переказів необхідно:

1. Стимулювати валютні надходження за рахунок українських експортерів, а саме:
  - ✓ реалізувати домовленості з ЄС щодо збільшення розміру квот на експорт українських товарів;
  - ✓ усунути перешкоди для транспортування товарів до країн СНД через територію Російської Федерації;
  - ✓ поступово знижувати норми обов'язкового продажу для підприємств-експортерів з 50 % до 0 %;
  - ✓ скоротити термін повернення валютної виручки з 120 до 30 днів та посилити штрафні санкції за невчасне надходження іноземної валюти.
2. Покращити інвестиційний клімат в Україні для збільшення надходжень іноземних інвестицій, що є джерелом припливу валюти.
3. Сприяти офіційним переказам грошових коштів з-за кордону для коректного відображення валютних надходжень від емігрантів.
4. Досягти достатнього рівня міжнародних резервів (для початку 20 млрд. дол. США) щорічно збільшуючи цей рівень та впровадити політику їх раціонального використання [7].
5. Сформувати сучасну законодавчу базу щодо системи валютного регулювання та контролю, що забезпечить формування довгострокової стратегії учасниками ринку та збільшить використання валютних інструментів, таких як ф'ючерсні та форвардні контракти, свопи.

Висновки. Приватні грошові перекази є важливим джерелом доходів для домогосподарств в Україні. Завдяки надходженню іноземної валюти підтримується соціальна та фінансова стабільність в країні.

Значна частка приватних грошових переказів фізичних осіб з-за кордону у співвідношенні до ВВП України демонструє впливовість саме цього виду надходження валюти. В основному це відбувається за рахунок трудових мігрантів. Простежується залежність між напрямками міграції та географічною структурою грошових переказів. Найбільше валюти надходить в Україну з Польщі, Росії, США, Італії та Чехії. Удосконалена методика розрахунку грошових переказів дає можливість враховувати приплив валюти не тільки через офіційні канали, а й через неофіційні.

Переказані кошти мігрантів найбільше йдуть на заощадження і споживчі витрати. Здійснення транзакцій через неофіційні канали перевищує перекази через банки та міжнародні платіжні системи. До п'яти найбільш застосовуваних міжнародних платіжних систем для переказу коштів в Україну та за її межі у 2017 році належать «Western Union», «MoneyGram», «IntelExpress», «RIA», «Sigue Money Transfer».

Надходження іноземної валюти з-за кордону в Україну позитивно впливає на платіжний баланс, дозволяє накопичити міжнародні резерви та виконати міжнародні зобов'язання, підтримувати стабільність гривні. Проте значний обсяг приватний грошових переказів в порівнянні з прямими іноземними інвестиціями та надходженнями від експорту провокує залежність, що знижує фінансову безпеку країни.

Таким чином, необхідно покращити умови для експорту українських товарів, досягти достатнього рівня міжнародних резервів і контролювати його ефективне використання, впровадити сучасну законодавчу базу, сприяти надходженню коштів через офіційні канали, а також створити сприятливі умови для стимулювання інвестицій з-за кордону.

Аннотація. В исследовании определена роль частных денежных переводов в Украину в контексте финансовой безопасности государства. Проанализирована динамика и географическая структура денежных транзакций по новой методике НБУ, которая дополнительно включает неофициальные источники поступления. Рассмотрена динамика валютных переводов по каналам поступления, а именно через банки, международные платежные системы и неофициальные каналы. Также выявлена зависимость между направлениями трудовой миграции и странами поступления валюты. В статье определены основные цели использования полученных денежных переводов от мигрантов. Определено 5 крупнейших платежных

систем для перевода средств в Украину и за ее пределы за 2017 год. Выделены основные проблемы валютного и денежно-кредитного рынков, а также пути минимизации зависимости Украины от частных денежных переводов.

Ключевые слова: финансовая безопасность, денежные переводы, трудовые мигранты, платежные системы, иностранные инвестиции.

Abstract. The study has identified the role of private remittances in Ukraine in the context of the financial security of the state. The dynamics and geographical structure of monetary transactions by the new method of the NBU, which additionally includes unofficial sources of income, are analyzed. The dynamics of currency transfers through the channels of income, namely through banks, international payment systems and unofficial channels are reviewed. The connection between the directions of labor migration and the countries of currency inflow has also been revealed. The article defines the main objectives of using the received remittances from migrants. The 5 largest payment systems for transferring money to Ukraine and abroad in 2017 are identified. The main problems of the foreign exchange and monetary markets are highlighted, as well as ways to minimize Ukraine's dependence on private remittances.

Key words: financial security, remittances, labor migrants, payment systems, foreign investment.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний банк України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
2. Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iom.org.ua>
3. Міграція в Україні: факти і цифри / Укладено Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні. – К., 2016. – 32 с.
4. Мачугіна М. В. Аналіз валютної безпеки як складової фінансової безпеки України / М. В. Мачугіна // Ефективна економіка. – 2016. – № 3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4854>
5. Росія обмежує грошові перекази в Україну [Електронний ресурс] // BBC. – 2017. – 22 березня. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39353255>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Гладких Д. М. Приватні грошові перекази в Україну в умовах розвитку цифрової економіки: аспект фінансової безпеки держави / Д. М. Гладких // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 4 (45). – С. 82–90.

УДК 330.46

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ TOPSIS ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ОПТИМАЛЬНИХ РІШЕНЬ СПОЖИВАЧАМИ

А. С. Шатківська, Н. В. Буркіна

Анотація. Статтю присвячено аналізу та дослідженню методу TOPSIS для прийняття оптимальних рішень. Розглянуті основні характеристики та показники даного методу. Наведений приклад його для прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів в умовах багатокритеріальності.

Ключові слова: метод багатокритеріальної оптимізації, метод TOPSIS, прийняття оптимальних управлінських рішень

Вступ. У дослідженні управлінської діяльності широко використовуються методи багатокритеріальної оптимізації, які ґрунтуються на порівнянні альтернатив. Ю. С. Шульга та Ю. В. Чибісов вивчали методи багатокритеріальної оптимізації для вирішення задачі розподілу вагонів по вантажним фронтам [1]. М. П. Гашук досліджував методіку багатокритеріального вибору для оптимізації складу парку транспортних засобів [2]. Н. В. Буркіна і М. А. Наумова використовували непараметричні методи дослідження для визначення ступеню надійності українських банків в умовах багатокритеріальності [3,4].

Одним з потужних методів прийняття оптимального управлінського рішення є метод TOPSIS, який орієнтований на оцінювання альтернативи відносно найкращої та

найгіршої з прийнятих точок. Вперше метод був розроблений К. Хвангом у 1981 році. Наділі його дослідженню присвятили свою увагу як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед яких І. С. Романченко, М. П. Потьомкін, М. Мартенсон, К. Хванг та інші.

Метою дослідження є визначення ефективності прийняття управлінських рішень за допомогою методу TOPSIS та його застосування для здійснення оптимального вибору споживачами мобільних телефонів.

Прийняття управлінських рішень – це один із найважливіших етапів управлінської діяльності. Робота з прийняття управлінських рішень вимагає від керівників високого рівня компетентності, витрат часу, енергії, досвіду. Для визначення найкращої моделі, яка враховуватиме всі особливості української системи прийняття управлінських рішень в коротко- та довгостроковій перспективі, доцільно скористатися методом TOPSIS [5].

Дослідники представили метод TOPSIS, виходячи з ідеї, що найкраща стратегія повинна мати найближчу відстань від ідеального рішення. Вони припускали, що якщо кожен атрибут приймає монотонно зростаючу або зменшувальну варіацію, то легко визначити ідеальне рішення [6].

Розглянемо на прикладі застосування методу TOPSIS для прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів.

Вибір мобільного телефону є скрутним для покупця через плутанину, створену підркокою реклами дилерів. У процесі дослідження були виявлені найважливіші критерії, на які звертає увагу сучасний споживач при виборі мобільного телефону: оперативна пам'ять, якість камери, ємкість батареї, ціна тощо. Вважаємо, що відповідний метод прийняття рішень для вибору оптимального мобільного телефону корисний не тільки для споживачів, але й для виробників. Аналізуючи наявні на сьогодні моделі телефонів, для реалізації методу TOPSIS було обрано 4 альтернативи та виявлені їх характеристики. Усі числові дані наведені у таблиці 1.

Таблиця 1 – «Модель прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів»

Атрибути	Альтернативи			
	Samsung Galaxy A8	Huawei P Smart	Xiaomi Mi 8 Lite	Lenovo Z5
Оперативна пам'ять	32 ГБ	64ГБ	32 ГБ	64 ГБ
Якість камери	16 Мп	16 Мп	12 Мп	16 Мп
Ємкість батареї	3000 мАч	3340 мАч	3350 мАч	3300 мАч
Ціна (грн.)	9 999	8 000	8 999	7 500

На основі зібраних даних було складено матрицю рішень, тобто визначені коефіцієнти для кожного критерію по вказаним альтернативам (табл. 2). Матриця рішень містить коефіцієнти від 1 до 9, де 1 відповідає найгіршому значенню показника, а 9 відповідно найкращому. Окремо були задані ваги кожного критерія для прийняття рішення. Зазначимо, що як коефіцієнти матриці рішень, так і ваги є суб'єктивними характеристиками і визначаються або самою людиною, яка приймає рішення, або групою експертів із застосуванням експертних методів.

Одним з найбільш відомих методів експертних оцінок є метод DELFI. Він є найбільш формальним з усіх методів експертного прогнозування і найбільш часто застосовується в технологічному прогнозування, дані якого використовуються потім в плануванні. Цей метод базується на тому, що незалежні експерти набагато краще можуть оцінити ситуацію та запропонувати рішення, ніж структурована група людей. Метод

DELFI можна вважати не тільки ефективним, але й креативним підходом до вирішення будь-яких проблем [7].

Таблиця 2 «Матриця рішень моделі прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів»

Альтернативи	Критерії			
	Оперативна пам'ять	Якість камери	Ємкість батареї	Ціна
Samsung Galaxy A8	7	7	6	6
Huawei P Smart	8	7	8	8
Xiaomi Mi 8 Lite	7	6	9	7
Lenovo Z5	8	7	7	9
Ваги	0,3	0,1	0,4	0,2

За побудованою матрицею рішень було проведено нормалізацію за формулою (1) згідно методології, запропонованої у [8]:

$$R_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (1)$$

Здійсимо розрахунок деяких коефіцієнтів нормалізованої матриці:

$$R_{13} = 7 / (6^2 + 9^2 + 8^2)^{1/2} = 0,02$$

$$R_{23} = 6 / (7^2 + 9^2 + 6^2)^{1/2} = 0,02$$

$$R_{33} = 9 / (7^2 + 6^2 + 8^2)^{1/2} = 0,03$$

$$R_{43} = 7 / (9^2 + 8^2 + 7^2)^{1/2} = 0,019$$

Нормалізовану матрицю рішень наведено у табл. 3.

Таблиця 3 – «Нормалізована матриця рішень моделі прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів»

Альтернативи	Критерії			
	Оперативна пам'ять	Якість камери	Ємкість батареї	Ціна
Samsung Galaxy A8	0,020	0,026	0,015	0,015
Huawei P Smart	0,025	0,026	0,024	0,024
Xiaomi Mi 8 Lite	0,020	0,020	0,030	0,019
Lenovo Z5	0,025	0,026	0,019	0,030

Для розрахування вагових коефіцієнтів матриці, усі числові дані таблиці 3 було помножено на ваги, що були задані у таблиці 2, за формулою V_{ij} (2).

$$V_{ij} = W_j * R_{ij} \quad (2)$$

Наведемо розрахунок деяких вагових коефіцієнтів матриці:

$$V_{13} = 0,3 * 0,02 = 0,006$$

$$V_{23} = 0,1 * 0,02 = 0,002$$

$$V_{33} = 0,4 * 0,03 = 0,012$$

$$V_{43} = 0,2 * 0,019 = 0,004$$

Формуємо матрицю вагових коефіцієнтів (табл. 4).

Таблиця 4 – «Матриця вагових коефіцієнтів моделі прийняття оптимального рішення споживачами мобільних телефонів»

Альтернативи	Критерії			
	Оперативна пам'ять	Якість камери	Ємкість батареї	Ціна
Samsung Galaxy A8	0,006	0,003	0,006	0,003
Huawei P Smart	0,007	0,003	0,010	0,005
Xiaomi Mi 8 Lite	0,006	0,002	0,012	0,004
Lenovo Z5	0,007	0,003	0,008	0,006

Найкраща альтернатива (S+) та найгірша альтернатива (S-) визначені відповідно до матриці зважених рішень через рівняння, яке має вигляд [8,9]:

$$S^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_j^+ - V_{ij})^2}, \quad i = 1, \dots, m \quad (3)$$

$$S^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_j^- - V_{ij})^2}, \quad i = 1, \dots, m \quad (4)$$

S+ та S- були знайдені засобом підстановки у формулу (3) і (4) розрахованих попередньо числових даних.

$$S^+ = \{0,0052; 0,0105; 0,0129; 0,0077\}$$

$$S^- = \{0,0049; 0,0087; 0,0109; 0,0078\}$$

Для кожної конкурентної альтернативи було розраховано відносну близькість потенційного розташування відносно ідеального рішення за вказаною нижче формулою:

$$C_i = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}, \quad 0 \leq C_i \leq 1 \quad (5)$$

Кінцевий результат було отримано підстановкою у формулу (5) необхідних числових даних:

$$C_i = \{0,4806; 0,4551; 0,4581; 0,5028\}$$

Максимальне значення є найкращим, а якщо значення менше, ніж значення 1, то це прийнятний стан [9]. оптимальне рішення вибору марки мобільного телефону продемонстровано на рис. 1.

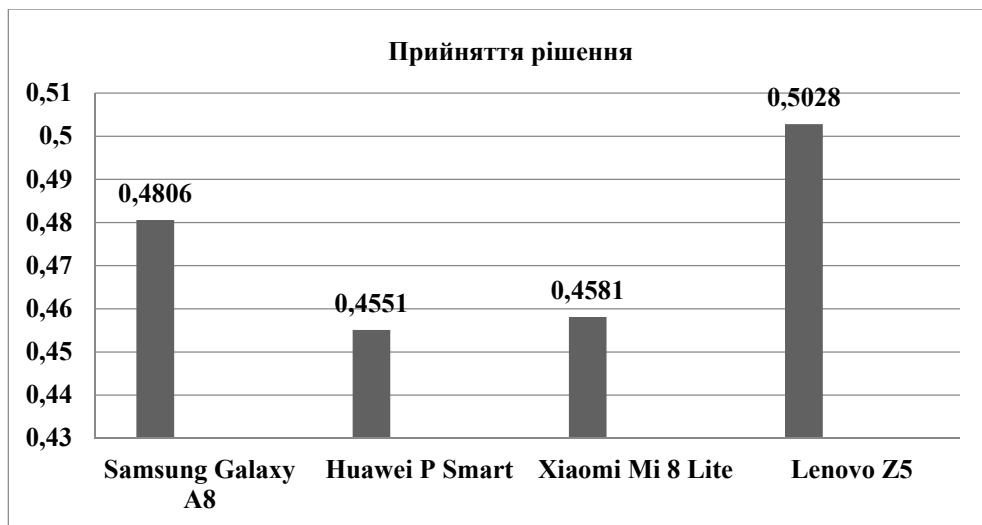

Рисунок 1. Прийняття оптимального рішення

Отже, проаналізувавши даний графік, найкращим рішенням вибору мобільного телефону був прийнятий Lenovo Z5.

Висновок. Метод TOPSIS є практичним та корисним для прийняття оптимального управлінського рішення за рахунок оцінки та вибору альтернатив. Практично TOPSIS та його модифікації використовуються для вирішення багатьох теоретичних та реальних проблем світу. Даний метод був розширений відповідно до вимог різних задач прийняття рішень, що забезпечують підтримку інтервальних чи нечітких критеріїв та ваг для моделювання невизначеності, а також браку інформації.

Анотація. Стаття посвячена аналізу и исследованию метода TOPSIS для принятия управленческих решений. Дается характеристика основных признаков данного метода. Приведен расчет задачи для принятия решений по предложенному методу.

Ключевые слова: метод многокритериальной оптимизации, метод TOPSIS, принятие управленческих решений

Abstract. The article is devoted to the analysis and study of the TOPSIS method for making managerial decisions. A characteristic of the main features of this method is given. The calculation of the problem for decision making according to the proposed method is given.

Key words: multicriteria optimization method, TOPSIS method, management decision making.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шульга Ю. С. Застосування методів багатокритеріальної оптимізації для вирішення задачі розподілу вагонів по вантажним фронтам / Ю. С. Шульга, Ю. В. Чибісов // Транспортні системи та технології перевезень. – 2014. – С. 65–72.
2. Гащук М. П. Застосування методики багатокритеріального вибору для оптимізації складу парку транспортних засобів / М. П. Гащук. // Технічні науки. – 2015. – № 1. – С. 197–211.
3. Буркина Н. В., Наумова М. А. Применение непараметрических методов исследования для определения степени надежности украинских банков. // Бизнес Информ. 2014. № 3. – С. 104–109.
4. Burkina N., Naumova M. Searching for a bank behavior credit strategy under crisis using nonparametric research methods // Actual problem of economics. – 2016. – № 1 (175) . – P. 340-347.
5. Романченко І. С. Метод TOPSIS та його використання для багатокритеріального порівняння альтернатив / І. С. Романченко, М. М. Потьомкін. // Системи обробки інформації. – 2016. – № 138. – С. 104–106.
6. Петросян М. О. Методы многокритериального анализа решений / М. О. Петросян, П. В. Зеленков, И. В. Ковалев. // Математические методы моделирования, управления и анализа данных. – 2016. – С. 76–77
7. Куратов А. І. Експертні оцінки. Метод «Делфі» як технологія прийняття управлінських рішень / А. І. Куратов, О. В. Полікашин, А. І. Потіхенський // Збірник наукових праць Харківського національного університету. – 2017. – № 1. – С. 118–122.
8. Hwang C. L. A New Car Selection in the Market using TOPSIS Technique / C. L. Hwang. // International Journal of Engineering Research and General Science. – 2014. – №4. – С. 177–181.
9. Roszkowska E. Multi-criterial decision making models be appleing the TOPSIS method to crisp and interval date / Ewa Roszkowska. // International Journal of Engineering Research and General Science. – 2010. – С. 200–230.